

สำนักพิมพ์เทียนวรรณ
๔๑๓/๒๒-๒๕ ถนนอรุณอมรินทร์
เขตบางกอกน้อย กทม. ๑๐๗๐๐

วัดศาสนาและปรัชญา
พิมพ์ครั้งแรก กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗
พิมพ์โดย หัดถกิจโกศล ออกแบบปก

จัดจำหน่ายทั่วประเทศโดย
สายส่งสัณฐิต บริษัทเคล็ดไทย จำกัด
๓๐๓/๗ ซอยสันติภาพ ถนนนเรศ กทม. ๑๐๕๐๐
โทร. ๒๓๓๒๓๘๒
ราคา ๓๐ บาท

คำนำสำนักพิมพ์

ท่านที่ติดตามผลงานของสำนักพิมพ์เทียนวรรณย่อมเห็นแนวทางหนังสือของสำนักพิมพ์ ซึ่งมุ่งเสนอความคิดและอุดมคติแก่สังคม โดยคำนึงถึงความงามและความถูกต้องเป็นสำคัญมาโดยตลอด ทั้งนี้เพื่อมุ่งเติมส่วนที่สังคมยังขาดอยู่ให้ครบสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นงานนิพนธ์ข้อเขียน คำพูด หรือบทกวีที่แสดงทัศนะและประสบการณ์ ทั้งจากตะวันตกและตะวันออก แต่ที่มุ่งให้คุณค่าในทางสร้างสรรค์ความเข้าใจชีวิตและเกื้อหนุนบุคคลและสังคมไปในทางที่สูงส่งดำรงยิ่ง ๆ ขึ้นเป็นแก่น โดยนัยนจึงนำเสนองานนิพนธ์ทางปรัชญาและศาสนา (โดยเฉพาะพุทธศาสนาอันเป็นรากฐานของสังคมไทย) ต่อผู้อ่านอยู่เนือง ๆ .

จำเพาะเล่มนี้ขอว่า **ค่านิยมแบบพุทธ** เป็นการรวมข้อเขียน คำเทศน์ คำบรรยาย คำสัมภาษณ์ ต่างกรรมต่างวาระของเจ้าคุณ พระราชวรมุนี มีเนื้อหาครอบคลุมถึงคุณค่าที่ชาวพุทธยึดถือในการดำเนินชีวิตในสังคมในด้านต่าง ๆ เกือบทุกช่วงตอน ในภาคแรกแสดงถึงทัศนะต่อชีวิตเริ่มแต่การเกิด ตาย การแต่งงาน ครอบเรือน การทำงาน การอยู่ร่วมกัน ตลอดจนชีวิตที่พัฒนาแล้วตามหลักพุทธธรรม ในภาคที่สองมุ่งถึงคนหนุ่มสาวและนักศึกษาผู้อยู่ในวัยแสวงหาและเตรียมตัวโดยเฉพาะ เริ่มแต่ศาสนา กับคนหนุ่มสาว อุดมคติของคนหนุ่มสาว ธรรมสำหรับนักศึกษา ตลอดจนบทบาทของนักศึกษาในฐานะพุทธศาสนิกที่ส่งเสริมค่านิยมแบบพุทธอีกด้วย ในภาคผนวกได้แนะนำผลงานชิ้นสำคัญที่รวบรวมหลักการปฏิบัติในชีวิตของชาวพุทธไว้ รวมทั้งประวัติและผลงานโดยย่อของผู้ประพันธ์ไว้เพื่อประโยชน์ของผู้สนใจศึกษากันคว้าต่อไป

โดยที่ตระหนักว่า “ค่านิยม” เป็นเรื่องสำคัญมากเพราะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นบุคคลประกอบกรรมใดๆ ดังาม และผิดพลาด ไปตามความเชื่อ

ความเห็นและความนิยมนิยมของตนเองยึดถืออยู่ ยิ่งสังคมปัจจุบันมีความสับสนไขว้เขวในระบบคุณค่าแบบดั้งเดิมของตน และแบบใหม่ที่ตนรับมา โดยไม่รู้จักดีพอ อันตรายจากการหิบบัญญาคุณค่าจอมปลอม อันเป็นปโลกกระพองกว่าแก่นสาร ก็ยังมีเป็นทิวหรือตรอกคูด สำนักพิมพ์จึงหวังว่า *ค่านิยมแบบพุทธ* เล่มนี้ จะให้หลักที่หนักแน่นและแม่นยำ คควรแก่การใส่ใจพิจารณาอย่างมาก

สำหรับท่านเจ้าคุณ พระราชวรมณี (ประยูร ปรยุตโต) ผู้ประพันธ์นี้ ย่อมเป็นที่รู้จักและยอมรับกันอย่างกว้างขวางในแวดวงปัญญาชน นักวิชาการ และนักปฏิบัติการในสังคมเป็นอย่างมาก โดยที่ศาลาจารวัตรของ ท่านเองก็งดงาม ให้ความบันเทิงแก่ผู้พบเห็น การรวบรวมผลงานของท่านตีพิมพ์ครั้งนี้ มุ่งในด้านเนื้อหาสาระเป็นหลัก แม้จะมีรูปแบบการใช้ภาษาที่ต่างออกไป ทั้งที่เป็นแบบแผนบ้าง ไม่เป็นทางการบ้างก็ตาม อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ทำในช่วงที่ท่านอาพาธอยู่ การตรวจและรวบรวมต้นฉบับจึงอาจมีตกหล่นอยู่บ้าง แต่ก็พยายามอย่างดีที่สุดที่จะรวบรวมต้นฉบับที่มีคุณค่าทั้งหมดของท่านไว้คราวหนึ่งก่อน พรอมนักเขียนก็หวังว่า คงจะได้มีโอกาสรวบรวมงานทำนองนี้ของท่านเพิ่มเติมอีกภายหลัง

สำนักพิมพ์ขอขอบพระคุณท่านผู้ประพันธ์และผู้อ่าน ที่มีส่วนอย่างสำคัญที่ช่วยให้วงการสติปัญญาของไทยดำเนินต่อไปอย่างมีชีวิตชีวา และสำนักพิมพ์ขอแจ้งข่าวดีแก่ผู้อ่านไว้ด้วย ว่านอกจาก *ช่วงแห่งชีวิต* ของ ส. ศิวรักษ์ และ *ค่านิยมแบบพุทธ* เล่มนี้แล้ว อันถัดต่อไปจะเป็นผลงานริเริ่มของท่านพุทธทาสภิกขุ ที่จะให้ทัศนะใหม่ในการมองลัทธิความเชื่อที่ต่างออกไป ซึ่งเห็นส่งจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบันนี้

คุณ อังสุเมธางกูร

๓๐ มกราคม ๒๕๒๑

คำอนุโมทนา

สำนักพิมพ์ที่เทียนวรรณ มีฉันทะที่จะเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ได้อุตสาหะรวบรวมข้อเขียน บทความ และคำบรรยายในโอกาสต่างๆ ของผู้เขียน จัดประมวลเป็นหมวด แล้วขออนุญาตพิมพ์เป็นหนังสือเล่ม เฉพาะเล่มนี้ให้ชื่อว่า *ค่านิยมแบบพุทธ* ผู้เขียนไม่ขัดข้อง เพราะเป็นการช่วยกันเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ อันจะอำนวยประโยชน์ ทั้งในทางวิชาการ และในการเจริญกุศลธรรม

สิทธิในการพิมพ์เฉพาะครั้งนี้ ได้มอบให้เปล่าแก่ผู้จัดพิมพ์ในแต่ละครั้ง เช่นเดียวกับหนังสืออื่นทุกเล่มของผู้เขียน เท่าที่ได้พิมพ์แล้ว ไม่ว่าโดยบุคคลหรือสถาบันใด ทั้งนี้ ด้วยถือว่า ความเจริญแพร่หลายแห่งธรรม และความงอกงามแห่งสัมมาปัญญาที่อาจเกิดขึ้นจากธรรมทานนั้น จักเป็นผลสนองที่มิ่งคุณค่าสูงสุด

ขออนุโมทนาต่อสำนักพิมพ์ที่เทียนวรรณ ที่ได้มีฉันทะและวิริยะ ดำเนินการจัดพิมพ์หนังสืออันเผยแพร่ ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสำนักพิมพ์ในการบำเพ็ญประโยชน์ ตั้งต้นแต่คุณคุณ อังสุเมธางกูร ผู้เริ่มงานประมวลและจัดประเภทข้อเขียนคำบรรยายเหล่านั้น อันเกื้อกูลแก่การจัดพิมพ์ของสำนักพิมพ์ ขอกุศลกรรมร่วมกัน จงอำนวยผลเพื่อประโยชน์สุขของพหุชน ตลอดกาลนาน

พระราชวรมณี (ประยูร ปรยุตโต)

๑๖ ธันวาคม ๒๕๒๑

สารบัญ

ภาค ๑ ชีวิตกับสังคม	
อายุวัฒนภดา (เกิด)	๑
พระธรรมเทศนา อโมขชีวกถา (ตาย)	๒๐
พระธรรมเทศนา สมชีวกถา (แต่งงาน)	๓๖
ธรรมกับกาม	๕๐
จากภิกษุณี ถึงสตรีสตรี	๖๒
ทำอย่างไรจะหายโกรธ	๗๗
การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน	๙๐
พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิตบุคคล	๑๑๒
ภาค ๒ คนหนุ่มสาวและนักศึกษา	
ศาสนาจำเป็นสำหรับคนหนุ่มสาว?	๑๓๓
อุดมคติของคนหนุ่มสาว	๑๓๘
ธรรมสำหรับนักศึกษาแพทย์	๑๕๒
บทบาทของนักศึกษาในการส่งเสริมค่านิยมพุทธ	๑๖๖
ภาคผนวก	
แนะนำหนังสือธรรมนุญชีวิต	๒๐๕

ภาค ๑
ชีวิตกับสังคม

อายุวัฒนกลา

มีพุทธพจน์แห่งหนึ่งในอังกุตตรนิกาย ตรัสไว้ว่า

“ธรรม ๕ ประการนี้ เป็นสิ่งที่คนปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ เป็นของหาได้ยากในโลก กล่าวคือ อายุ วรรณะ สุข ยศ สวรรค์

“ธรรม ๕ ประการนี้ เราไม่กล่าวว่าจะพึงได้มาด้วยการอ่อนน้อม หรือด้วยความปรารถนา ถ้าการได้ธรรม ๕ ประการนี้ จะมีได้ด้วยการอ่อนน้อมหรือเพียงด้วยปรารถนาเอาแล้วไซ้ ใคร ๆ ในโลกนี้จะพึงพลาดขาดอะไร

“อริยสาวกผู้ปรารถนาอายุ ไม่ควรอ่อนน้อมหรือมัวเพลิดเพลินกับอายุ เพราะเห็นแก่อายุนั้นเลย แต่อริยสาวกผู้ปรารถนาอายุ พึงดำเนินตามข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่ออายุ เพราะข้อปฏิบัติอันเป็นไปเพื่ออายุ ที่ดำเนินตามแล้วนั้นแหละ จึงจะเป็นไปเพื่อการได้อายุ อริยสาวกนั้นก็จะเป็นผู้ได้อายุ ไม่ว่าจะเป็นที่ของทิพย์หรือของมนุษย์

“อริยสาวกผู้ปรารถนา วรรณะ สุข ยศ สวรรค์ ก็ไม่ควรอ่อนน้อมหรือมัวเพลิดเพลินกับวรรณะ สุข ยศ สวรรค์ เพราะเห็นแก่ วรรณะ สุข ยศ สวรรค์นั้นเลย แต่อริยสาวกผู้ปรารถนา วรรณะ สุข ยศ สวรรค์

พึงดำเนินข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อ วรรณะ สุข ยศ สวรรค์...”^๑

คำสำคัญที่พ้องเน้นในโอกาสนี้ คือ “อายุ” อายุนี้ ตามความหมายทั่วไป เช่นในพจนานุกรมไทย แปลว่า เวลาที่ดำรงชีวิตอยู่ เวลาชั่วชีวิต ช่วงเวลานับตั้งแต่เกิดหรือมีมาจนถึงเวลาที่กล่าวถึง พูดสั้น ๆ ว่า ช่วงเวลาแห่งชีวิต หรือช่วงชีวิตนับแต่เกิดมา แต่อายุที่เน้นคำเดิมในภาษาบาลีมีความหมายลึกกลงไปอีกหมายถึง เนื้อตัวของชีวิต หรือพลังที่เป็นแกนของชีวิต ก็ได้ คือหมายถึง พลังที่ทำให้ชีวิตสืบต่อดำเนินไป หรือพลังที่ช่วยให้องค์ประกอบต่าง ๆ ของชีวิตเจริญงอกงามขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้ ในบาลีมากมายหลายแห่ง อายุจึงหมายถึง ความมีชีวิตยืนยาว หรือการเป็นอยู่สืบต่อไปได้ยาวนาน อย่างที่เรียกกันทั่วไปว่า อายุยืน แม้คำว่าอายุในพุทธพจน์ที่ยกมากล่าวข้างต้น ก็มีความหมายตามนัยอย่างหลังที่ได้แสดงมานี้

อายุเป็นตัวนำ เป็นแกน เป็นพื้นฐานรองรับคุณสมบัติอย่างอื่น ๆ ทั้งหมด เพราะเหตุว่า ต่อเมื่อยังทรงอายุคือมีชีวิตเป็นไปอยู่ คุณสมบัติอย่างอื่น ๆ เช่นวรรณะ สุข ยศ และความไร้โรค เป็นต้น จึงจะมีได้ และจึงจะบังเกิดประโยชน์แก่ผู้นั้นได้ ฉะนั้น อายุคือพลังขับเคลื่อนชีวิตและความมีชีวิตยืนยาว จึงเป็นธรรมสำคัญที่คนทั่วไปปรารถนา

ข้อปฏิบัติที่จะทำให้มีอายุยืน หรือเรียกอย่างสำนวนบาลีว่าปฏิบัติทานเป็นไปเพื่อการได้อายุยืน แยกได้เป็น ๒ ด้าน คือด้านร่างกายหรือฝ่ายรูปธรรม กับด้านจิตใจหรือฝ่ายนามธรรม

ทางด้านรูปธรรม อายุย่อมอาศัยความมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง มี

๑. อ.จ.ป.ญจก. ๒๒/๔๓/๕๑-๕๓

สุขภาพดี ไม่มีโรคร้ายเบียดเบียน หรือมีโรคเบาบาง การรู้จักบำรุงร่างกายอย่างมิใช่ปรนเปรอ การระวังรักษาสุขภาพ การป้องกันและบำบัดโรค การรู้จักบริโภคปัจจัยสี่และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมด้วยใช้ปัญญาอย่าง ที่เรียกว่ามีโยนิโสมนสิการ

ในทางพระศาสนา ท่านมองเห็นความสำคัญของการรักษาสุขภาพทางกายเพื่อดำรงอายุไว้ โดยถือว่าเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของชีวิตที่ดีในระดับที่ภูมิธรรมมีกตละ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ดังตัวอย่างพุทธโอวาทที่ประทานแก่พระเจ้าแผ่นดินดินแคว้นโกศล

เรื่องมีว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลมักเสวยกระยาหารมาก เมื่อไปเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงประทับนั่งอืดอืด ทังพระวรกายก็อู้อ้าย พระพุทธเจ้าทรงประสงค์จะอนุเคราะห์ จึงตรัสแนะนำด้วยพุทธโอวาทกาลาหนง ซึ่งแปลเป็นไทยได้ความว่า

“คนที่มั่งคั่งอยู่ตลอดเวลา รู้จักประมาณในการบริโภค ย่อมมีเวทนาเบาบาง แก่ช้า ครองอายุอยู่ได้นาน”^๑

พระเจ้าโกศล ทรงให้เด็กหนุ่มคนหนึ่งจำคาคานันไว้ และคอยกล่าวในเวลาเสวยทุกครั้ง เป็นเครื่องเตือนพระสติให้ทรงยับยั้งไม่เสวยเกินประมาณ ต่อมาไม่นานนักก็ทรงมีพระวรกายกระปรี้กระเปร่า ทรงสามารถวิ่งจับม้าจับควางได้ มีพระดำรัสชื่นชมพระมหาครูณาของพระพุทธเจ้าว่า ได้ทรงอนุเคราะห์พระองค์ ทังด้วยประโยชน์ที่มองเห็น และด้วยประโยชน์ที่เลียดสายตา

พุทธดำรัสที่ตรัสขอยู่เสมอ ก็คือ คำแนะนำให้บริโภคสิ่งต่างๆ ด้วยโยนิโสมนสิการ คือ รู้จักพิจารณาถึงใช้ด้วยคำนึงถึงคุณค่าที่แท้จริงของ

๑. ศ.ศ. ๑๕/๓๖๕/๑๑๕; ที.อ. ๖/๑๑๕

๔. คำนิยมแบบพุทธ

สิ่งนั้น ๆ เพื่อให้พอดีที่จะไม่เกิดโทษ แต่ให้เป็นคุณประโยชน์ เป็นเครื่องส่งเสริมชีวิตที่ดีงาม เช่น กินอาหารมิใช่เพื่อเห็นแก่สนุกสนานมัวเมา แต่เพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้เป็นอยู่ผาสุก สามารถดำเนินชีวิตที่ดีงามประเสริฐได้ ใ้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย เพื่อป้องกันและบรรเทาหนาวร้อนลมแดด คุ้มภัย พักผ่อน ใช้ชีวิตส่วนตัว เป็นต้น มิใช่เพื่อฟุ้งเพื่อแข่งขัน หรือเมาเกยรติเมายศอวดข่มใคร ๆ ผู้ใดคุมตนให้ปฏิบัติได้ตามที่บัญญัติบอกอย่างนี้ ท่านเรียกว่ามีนิสสรณบัญญัติ คือ มีบัญญัติที่ท้าวชีวิตให้เป็นอิสระ หรือมีบัญญัติพาไปสู่ความรอด หรือมีบัญญัติสำหรับปลดปล่อยตัวให้เป็นอิสระ ถ้าสามารถปลดปล่อยตัวให้เป็นอิสระได้แล้ว ก็นับว่ามีความพร้อม หรือมีคุณสมบัติพื้นฐานที่จะไปช่วยปลดปล่อยผู้อื่นต่อไปได้อย่างดี เมื่อชีวิตเป็นอิสระปลอดโปร่ง ปราศจากสิ่งบีบคั้น ก็ย่อมเกื้อกูลแก่การทำอายุจะดำรงอยู่ได้ยาวนาน

พุทธพจน์อีกแห่งหนึ่ง แสดงข้อปฏิบัติที่เกื้อกูลแก่อายุเรียกว่า อายุสตะ หรืออายุวัฒนธรรม คือ ธรรมที่ช่วยให้อายุยืน มี ๕ ประการ คือ^๑

- ๑. สัปายการี สร้างสัปายะ คือทำอะไร ๆ ให้เป็นที่สบายเกื้อกูลแก่สุขภาพ
- ๒. สัปายเข มัตตัญญู แม้ในสิ่งที่สบายนั้น ก็รู้จักประมาณทำแต่พอดี
- ๓. ปริณตโกชั บริโภคสิ่งที่ย่อยง่าย (เช่น เคี้ยวให้ละเอียด)
- ๔. กาลจารี ปฏิบัติตนให้เหมาะในเรื่องเวลา เช่น รู้จักจัดเวลาทำพอดีเวลา

๑. อัง.ปญจก. ๒๒/๑๒๕-๖/๑๖๓:

๕. พรหมจารี รู้จักถือพรหมจรรย์ตามควร
แม้ว่าการบริหารคือปฏิบัติตนในด้านกายจะเป็นสิ่งสำคัญแต่กายก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของชีวิต ชีวิตนั้นประกอบด้วยรูปและนาม ต้องมีทั้งกายและจิต จึงจะมีชีวิตอยู่ได้ และกายกับจิตนั้นย่อมสัมพันธ์ต้องอาศัยกันส่งผลถึงกัน ในการที่จะมีอายุยืน นอกจากจะระวังรักษาและบำรุงกายแล้ว ก็จะต้องมีข้อปฏิบัติทางจิตใจด้วย ก็จะต้องรู้จักระวังรักษาบำรุงจิตใจของตน เครื่องระวังรักษาบำรุงจิตใจก็คือคุณธรรม การฝึกอบรมจิตใจ และเจริญปัญญา

ในบรรดาคุณธรรมที่เกื้อกูลแก่อายุยืน ข้อที่มีผลมากโดยตรงได้แก่เมตตาและกรุณา คือ ความรัก ความปรารถนาดี มิใช่ไตร่ คัดช่วยเหลือเกื้อกูล ปราศจากพยาบาทความคิดร้ายผูกใจเจ็บแค้น ดำรงในอหิงสา คือ ปราศจากวิหิงสา ไม่ข่มเหงเบียดเบียนผู้อื่น ไม่คิดร้ายมุ่งทำลาย ดังพุทธพจน์ว่า

“การที่บุคคลละปาณาติบาต เว้นขาดจากการทำลายชีวิต วางทัพหะวางศัสตรา มีความละเอียดอ่อนบาป ประกอบด้วยเมตตา ใฝ่ใจช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ปวงสัตว์ นั่นคือข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความมีอายุยืน”^๑

ความรัก เมตตา ความมีไมตรี ย่อมส่งเสริมความมีอายุยืนทั้งแก่ตนเอง และแก่ผู้อื่น สำหรับตนเอง เมื่อมีเมตตา จิตใจก็ผ่องใส สดชื่นเบิกบาน ระบบต่าง ๆ ในร่างกายก็ไม่ตั้งเครียดทำงานคล่องแคล่วเบาสบาย ช่วยให้มีสุขภาพดี เมื่อต่างคนต่างก็รักใคร่ ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายกัน ต่างก็มีชีวิตอยู่ได้ยาวนานเท่ากับช่วยเหลือกันให้มีอายุยืนไปด้วยกัน ยิ่งกว่านั้น เมื่อมีเมตตากุรณา หันมาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อดหนุนส่งเสริม

๑. ม.อ. ๑๔/๕๘๓/๓๓๓-๘ (คล้าย ที.ปา. ๑๑/๑๓๖/๑๖๔)

กัน คนที่สมควรได้รับความช่วยเหลือ ก็มีคนที่ช่วยเหลือ เช่นคนที่ขาดแคลนก็ได้รับการแบ่งปันด้วยการให้อาหารและปัจจัยยังชีพอย่างอื่น ๆ เมื่อคนขัดสนยากไร้อ่อนแอ ได้รับอาหารและปัจจัยยังชีพทำให้เป็นอยู่ได้หรือกลายเป็นคนแข็งแรง ก็เท่ากับได้รับการต่ออายุให้ยืนยาวหรือทำอายุให้มันคง เมื่อพระภิกษุผู้เว้นจากการประกอบศีลปวีทยาเพื่อหาเลี้ยงชีพเพราะทำหนาท่าดำรงและสืบทอดธรรมในหมู่มนุษย์ ได้รับการอุดหนุนด้วยปัจจัยสมภิตาหารเป็นต้น ก็เท่ากับได้รับการถวายอายุให้สามารถบำเพ็ญกิจของผู้ดำรงและสืบทอดธรรมอยู่ได้ต่อไป ส่วนทางฝ่ายผู้ให้หรือผู้บำรุงอุดหนุนนั้น ก็เชื่อว่าได้ประกอบกุศลกรรม ซึ่งก่อให้เกิดความปิติยินดี และความมีจิตใจเบิกบานผ่องใส เป็นพลังส่งเสริมอายุ สามารถช่วยหนุนให้มียุขยืนยาวได้ เมื่อให้อายุแก่ผู้อื่นแล้ว ตนเองก็เป็นผู้ได้อายุด้วยเช่นเดียวกัน พุทธพจน์ที่แสดงอานิสงส์เช่นนี้หลายแห่ง เป็นต้นว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ให้ เมื่อให้อาหาร ชื่อว่าให้ฐานะ ๕ ประการ แก่ผู้รับ คือให้อายุ ให้วรรณะ สุข พละ และปฏิภาณ ครั้นให้อายุแล้ว ก็เป็นผู้มีส่วนได้อายุด้วย...”^๑

เมื่อคนทั่วไปหรือคนส่วนใหญ่ มีไม่ตรึงจิต รักใคร่ ปรารถนาดีต่อกัน กระแสจิตเมตตาก็จะแผ่เอิบอาบซึมซ่านกระจายไปทั่วทั้งสังคม นั่นอาจให้เกิดความสงบสุขรู้สึกร่มเย็นแผ่ปกคลุมอยู่ทั่วไป จะไปไหน ทำอะไร ก็ไม่ต้องคอยเสียวสะดุ้งหวาดระแวง ในสภาพเช่นนั้น ชีวิตด้านกายก็ปลอดภัย จิตใจก็มีสุขภาพสมบูรณ์ นับว่าเป็นสภาพอุดมคติของสังคมที่ทางพระศาสนาจะแนะนำให้คนนึกถึง เพื่อกระตุ้นเตือนให้พากัน

ประพฤติธรรม ซึ่งหากเป็นไปได้เช่นนั้น คนทั้งหลายก็ย่อมจะมีอายุยืนยาวทั่วกัน และจะยืนยาวยิ่งขึ้นไป^๒ ได้ผลยิ่งกว่ายาชูกำลังหรือยาชยชยชาติตัวอย่างที่เรียกว่ายาอายุวัฒนะในฝ่ายวัตถุ

อย่างไรก็ดี แม้ว่าความมียุขยืนจะเป็นสภาพที่น่าปรารถนาอย่างยิ่ง แต่ในทางธรรม ท่านมิได้ถือว่า ความมียุขยืนนั้นเป็นตัวตัดสินคุณค่าที่แท้จริงของชีวิต เครื่องตัดสินคุณค่าที่แท้จริงนั้นอยู่ที่ว่า ระหว่างที่อายุยังทรงอยู่ ไม่ว่าจะสั้นหรือยาวก็ตาม บุคคลได้ใช้ชีวิตนั้นอย่างไร คือได้อาศัยชีวิตนั้น ก่อกรรมชั่วร้ายเป็นโทษ หรือทำสิ่งดีงามเป็นประโยชน์ พอกพูนอกุศลกรรมหรือเจริญกุศลกรรม ปลดปล่อยชีวิตให้เป็นไปตามอำนาจของอวิชชาตัณหาหรือดำเนินชีวิตด้วยปัญญาและกรุณา ชีวิตที่งอกงามด้วยกุศลกรรมอันวยประโยชน์สุขแก่ตนและผู้อื่น แม้จะสั้น ก็ยังประเสริฐกว่าชีวิตที่ยืนยาว แต่เป็นที่สังสมอธรรมและแผ่ขยายความทุกข์ดังตัวอย่างพุทธพจน์ในธรรมบทกาลาวา

“ผู้ใดเกียจคร้าน หย่อนความเพียร ถึงจะมีชีวิตอยู่ได้ร้อยปีก็ไม่ได้อะไร ชีวิตของผู้มีความเพียรมันคง แม้เพียงวันเดีวยกี่ยังประเสริฐกว่า”

“ผู้ใดทราบบัญญา ไม่มีสมาธิ ถึงจะมีชีวิตอยู่ได้ร้อยปีก็ไม่ได้อะไร ชีวิตของคนมีปัญญา มีสมาธิ แม้เพียงวันเดีวยกี่ยังประเสริฐกว่า”

“ผู้ใดไม่เห็นอุดมธรรม ถึงจะมีชีวิตอยู่ได้ร้อยปีก็ไม่ได้อะไร ชีวิตของผู้เห็นอุดมธรรม แม้เพียงวันเดีวยกี่ยังประเสริฐกว่า”^๒

ชีวิตที่ไร้ธรรมและเป็นโทษ ยิ่งอยู่นาน ก็ยังมีโอกาสพอกพูนอกุศล

๑. เช่น ที.ปา. ๑๑/๔๓/๘๐

๒. บ.ธ. ๒๕/๑๘/๒๕-๓๐

๑.อง.ปญจก. ๒๒/๓๓/๔๔-๔๕; เทียบ อง.จตุกก. ๒๑/๕๘/๘๓

ให้หนาแน่น และแผ่ขยายทุกซอกทุกมุมให้มากมายกว้างขวางยิ่งขึ้น

ส่วนชีวิตที่ชอบธรรมและบำเพ็ญคุณประโยชน์ แม้จะอยู่เพียงเวลาสั้นก็ยังมีคุณค่ามาก ดังที่เรียกว่าเป็นชีวิตอันประเสริฐ หากยังอยู่ยาวนานมากขึ้น ก็ยังเป็นกำลังส่งเสริมธรรมให้เข้มแข็งและสร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้พร้อมยิ่งขึ้นแก่พหุชน

กล่าวอีกนัยหนึ่ง โดยเฉพาะสำหรับท่านซึ่งเป็นผู้นำในการเชิดชูธรรมและในงานสร้างสรรค์ประโยชน์สุข อายุของผู้ทรงธรรมก็เท่ากับหรือเป็นส่วนสำคัญแห่งอายุของธรรมที่จะรุ่งเรืองอยู่ในสังคมด้วย อายุของผู้บำเพ็ญคุณประโยชน์ก็เท่ากับเป็นส่วนสำคัญแห่งอายุของประโยชน์สุขในสังคมนั้นด้วย ยิ่งผู้ทรงธรรมมีอายุยืนเท่าใด ก็ยิ่งช่วยให้ธรรมมีกำลังรุ่งเรืองอยู่ในโลกหรือในสังคมนั้นนานมากขึ้นเท่านั้น ยิ่งผู้สร้างสรรค์ประโยชน์สุขมีอายุยืนนานมากเท่าใด ก็ยิ่งช่วยให้ประโยชน์สุขดำรงอยู่ในโลกหรือในสังคมนั้นได้ยืนนานมากขึ้นเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ อายุของผู้ทรงธรรมและบำเพ็ญประโยชน์สุข จึงมีคุณค่ามาก เพราะมีความหมายสัมพันธ์เป็นอันเดียวกัน หรืออย่างน้อยก็เป็นเครื่องเกื้อหนุนแก่อายุของธรรมและอายุของประโยชน์สุขที่จะมีผลต่อสังคมหรือต่อประชาชน

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมด ในเรื่องข้อปฏิบัติเกี่ยวกับอายุและการทำให้อายุยืนนั้น มีข้อสรุปอย่างหนึ่ง กล่าวคือ ไม่ว่าจะหลีกเลี่ยงเหตุซึ่งจะตัดรอนหรือทอนชีวิตให้สั้น กี่ดี จะปฏิบัติตามวิธีการฝ่ายรูปธรรมในการทำให้มีอายุยืน กี่ดี จะดำเนินตามข้อปฏิบัติทางจิตใจเพื่อให้ประสบอายุวัฒนะ กี่ดี หรือจะทำให้อายุมีคุณค่าตลอดเวลาที่ดำรงอยู่ด้วยการทรงธรรมและสร้างสรรค์คุณประโยชน์ กี่ดี ทุกอย่างนั้น ล้วนต้องอาศัยกุศล

ธรรมข้อหนึ่ง เป็นแกน เป็นหลัก หรือเป็นประธาน จึงจะสำเร็จได้ กุศลธรรมข้ออื่น ก็คือความไม่ประมาท ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นธรรมเอกเป็นต้นนำหน้า และเป็นตัวเร่งเร้าให้กุศลธรรมข้ออื่น ๆ ลุกขึ้นจากความเฉื่อยชา หนึ่งเฉย ออกมาสู่สนามหรือเวทีแห่งปฏิบัติการ

ความไม่ประมาท คือ ความไม่ปล่อยตัวให้เลือนลหายไปพลัดใจให้มัวหลงไหลเพเลิดเพลินสยบหยุดเขวหรือเตลิดไป ไม่ปล่อยเวลาให้ล่องผ่านไปเปล่าหรือคลาดจากประโยชน์ ไม่ละเลยโอกาสและกิจที่ควรทำตามจังหวะ ต้นตัวพร้อมอยู่เสมอ มีสติคอยกระตุ้นเตือน ให้ทำในที่ควรทำ ให้เร่งรัดในที่ควรเร่งรัด ให้ป้องกันแก้ไขและให้ระวังในที่ควรป้องกันแก้ไขและพึงระวัง ให้ยังหยุดหรือละเลิกได้ในที่ควรยังหยุดหรือละเลิก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คอยขับออกเร้าเตือนให้น้ำเอาธรรมข้ออื่นๆ ทุกอย่างออกมาปฏิบัติให้ตรงตามตำแหน่งหน้าที่และจุดจังหวะของธรรมนั้น ๆ ความไม่ประมาทมีหน้าที่สำคัญอย่างนั้น จึงเป็นแกนนำที่จะทำให้การปฏิบัติตามหลักอายุวัฒนธรรมสำเร็จได้ ทำให้ชีวิตประสพและอำนวยประโยชน์สุขทั้งระดับที่ตามองเห็นและระดับที่เลยมายตา ตลอดจนทำให้ชีวิตเท่าที่ดำรงอยู่ตลอดอายุของตนเป็นชีวิตที่มีคุณค่าอย่างสูง แม้กระทั่งทำให้ประสบอมตธรรมและทำให้กลายเป็นอมตะ ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ความไม่ประมาทเป็นทางอมตะ ผู้ไม่ประมาทย่อมไม่มีมรณะ”^๒

ในสมัยปัจจุบัน ได้มีประเพณีนิยมในการทำบุญอายุ การทำบุญอายุ นั้น เกิดจากการปรารถนาเริ่มของท่านเจ้าของอายุเอง ก็มี เกิดจากญาติมิตรวิสาสิกชนคนที่เคารพนับถือเริ่มจัดให้ ก็มี

๑. ดู ศ.ส. ๑๕/๓๑๘/๑๒๖; อง.ป.ญจก. ๒๒/๔๓/๕๓.

๒. ข.ธ. ๒๕/๑๒/๑๘.

หากว่าเกิดจากท่านเจ้าของอายุริเริ่มจัดขึ้นเอง การทำบุญอายุนั้นก็เป็นการแสดงความรู้ตระหนักถึงความสำคัญและให้ความสำคัญแก่ชีวิตของตนซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญ โดยสมควรแก่ความสำคัญของอายุและชีวิตนั้น ตลอดจนเป็นการระลึกถึงและให้ความสำคัญแก่บุคคลผู้มีความสำคัญเกี่ยวกับชีวิตของตน มีบิดามารดาเป็นต้น ตลอดถึงบรรพบุรุษเฒ่าเฒ่าไป และย้อนลงมาถึงบุตรภรรยาญาติมิตรบุคคลใกล้ชิดที่เกื้อกูลแก่ชีวิตของตน เมื่อระลึกและยอมรับความสำคัญแล้ว ก็แสดงออกด้วยการอุทิศกุศล ให้การสงเคราะห์ แสดงไมตรีจิต และมีกิจกรรมสนุกสนานบันเทิงเป็นต้น สุดแต่ประเพณีนิยม กาลัง ความดำริริเริ่มและความเห็นสมควร นอกจากนั้นก็เป็นที่โอกาสที่จะทำบุญมีทานเป็นต้น ประกอบกุศลกรรม สร้างสมสิ่งที่ดีงามเพิ่มพูนให้แก่ชีวิต ซึ่งจะมีผลสะท้อนกลับมาให้เกิดความปิติยินดี เอิบอิ่ม ผ่องใส เบิกบานใจ อำนวยผลดีทางด้านจิตใจ เสริมกำลังอายุตามหลักอายุวัฒนธรรมให้ยิ่งขึ้นไปอีก

หากว่า การทำบุญอายุนั้นเกิดจากบุคคลอื่น ๆ ริเริ่มร่วมกันจัดให้ ก็เป็นเครื่องแสดงยืนยันเพิ่มเติมขึ้นอีกอย่างหนึ่งว่า ท่านเจ้าของวันเกิดนั้นได้มีชีวิตที่เป็นคุณประโยชน์ ซึ่งทำให้ผู้อื่นมองเห็นคุณค่าแห่งอายุของตนอย่างน้อยก็เป็นผู้อุปการะแก่หมู่ชนหรือกลุ่มบุคคลที่จัดงานให้ขึ้น ซึ่งมักเป็นไปตามอัตราสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมของผู้จัด กับโลกธรรมที่ท่านเจ้าของวันเกิดกำลังประสบเสวยอยู่ในเวลานั้น ๆ

ไม่ว่าการทำบุญอายุนั้น จะจัดขึ้นด้วยการปรารภหรือริเริ่มอย่างไรก็ตาม ย่อมกลายเป็นโอกาสให้บุคคลผู้รู้จักมนสิการได้เจริญอัปมาทธรรม คือความไม่ประมาท เมื่อพิจารณาในด้านหนึ่งผู้ไม่ประมาทย่อมมองเห็นว่า การที่ได้เจริญอายุมาจนบรรจบครบรอบปีหนึ่ง ๆ หรือตลอดช่วงวัย

หนึ่ง ๆ นั้น นับว่าได้ผ่านพ้นมาแล้วด้วยดีจากภัยอันตรายต่าง ๆ มากมายที่เป็นอุปสรรคและศัตรูต่ออายุ ตลอดจนได้ก้าวล่วงส่งต่อเรื่อยเวียนต่าง ๆ ที่จะชักจูงให้เขวพลาดออกไปจากวิถีทางแห่งการตั้งตนไว้ชอบ สามารถประคับประคองตัวอยู่ได้ในชีวิตที่งดงามตลอดมา จัดได้ว่าเป็นชัยชนะที่สำคัญอย่างหนึ่ง จึงเป็นข้อที่ควรปิติยินดี ทั้งแก่ตนเอง และแก่เหล่าบุคคลผู้หวังดี เมื่อได้พิจารณาทบทวนเหตุการณ์ต่าง ๆ อนุสรณ์ถึงอัปมาทธรรม ซึ่งนำตนให้บรรลุสวัสดิภาพมาถึงเพียงนี้แล้ว ก็ก็จะเห็นตระหนักความสำคัญที่จะตั้งใจบำเพ็ญความไม่ประมาทนั้นสืบต่อไปข้างหน้า ทั้งในด้านที่จะดำรงอายุให้ยืนยาวด้วยอายุวัฒนธรรมทางกายและทางใจ และในด้านที่จะทำให้การดำรงอายุของตนนั้นมีคุณค่าแก่การดำรงอายุของธรรมและประโยชน์สุขในโลกของมนุษย์

วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ นี้ เป็นมงคลสมัยคล้ายวันเกิดของอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และเบนวาระพิเศษที่อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ มีอายุครบ ๕๐ ปี บรรดาญาติมิตรและวิสาสิกชนโดยเฉพาะผู้ที่เป็นศิษย์ถือเป็นโอกาสดีงาม อันสำคัญและสมควรที่จะแสดงออกซึ่งความมุ่งมาดปรารถนาดีและความเคารพนับถือ จึงได้จัดพิธีฉลองและจัดเตรียมเครื่องแสดงสัมมานคารวธรรมต่างๆ เช่นหนังสือธรรม สำหรับอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ แจกชำระแก้ผู้ไปอวยพรและร่วมงานพิธีในมงคลสมัยนั้น การแสดงออกเช่นนี้ แม้เป็นกิจกรรมหนึ่งเดียว แต่เป็นเครื่องประกาศพร้อมกันถึงคุณค่าความดีของบุคคลสองฝ่าย ทั้งฝ่ายท่านเจ้าของวันเกิดและฝ่ายผู้จัดเตรียมพิธีมงคล กล่าวคือ ในฝ่ายท่านเจ้าของวันเกิด ย่อมเป็นเครื่องแสดงว่า เป็นผู้มีความดีงาม ความเกื้อกูลและอุปการคุณต่างๆ ที่ได้บำเพ็ญไว้ อันเป็นเหตุให้บุคคลที่ได้รับหรือได้รับรู้ประจักษ์

แล้ว มีความระลึกและเคารพนับถือเป็นพื้นฐานสำหรับจะนำมาแสดงออก ส่วนในฝ่ายญาติมิตรศิษย์และวสาติกชนผู้ชวนชวนจัดเตรียมพิธีมงคล กิจกรรมนั้นก็เป็นการย่นย่นถึงความมีน้ำใจ ความมีไมตรีและกตัญญูกตเวทิตาธรรมเป็นต้น ที่เป็นแรงกำลังชักนำให้การแสดงออกเช่นนั้น

ในโอกาสมงคลทำบุญอายุของอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์นั้น อาตมภาพได้รับคำบอกแจ้งว่า ท่านเจ้าของวันเกิดใคร่อาราธนาให้กล่าวหรือเขียนถ้อยคำบางอย่างเพื่อจะได้อ่านได้ฟังไว้เป็นเครื่องเตือนสติเนื่องในกาลอันสำคัญนั้น แต่อาตมภาพมีความรู้สึกว่าตนเอง ในฐานะที่ยังเป็นผู้ต้องการคำเตือนสติ ยากที่จะยอมรับฐานะเป็นผู้กล่าวคำเตือนสตินั้นได้ น่าจะยอมรับด้วยซ้ำว่าการขอคำเตือนสตินั้น ก็เป็นคำเตือนสติอย่างหนึ่ง ข้อนั้นเป็นเหตุให้คิดหาทางเลือกสำหรับการปฏิบัติที่เหมาะสมล่าช้าอยู่ และได้มองเห็นว่า ทางปฏิบัติที่สมควรและไม่ผิดก็คือ การนำเอาพระธรรมบางข้อที่เข้ากับโอกาสมงคลนั้นมาแสดง ซึ่งนอกจากอาตมภาพจะได้ทำหน้าที่เป็นเพียงเสมียนทางผ่านแห่งพระดำรัสของพระพุทธเจ้า นำพุทธพจน์มากล่าว สุดแต่ท่านเจ้าของงานบุญจะพิจารณาไตร่ตรองแล้ว ก็จะได้อาศัยพุทธภาษิตซึ่งเป็นอุดมมงคลเป็นเครื่องอนุโมทนาและอำนวยการแต่ท่านเจ้าของวันเกิดในมงคลสมัยนั้นด้วย

อาตมภาพได้เริ่มรู้จักและรู้สึกต่ออาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์เมื่อเวลาเกือบ ๒๐ ปีมาแล้วในฐานะเป็นผู้มีความคิดริเริ่มกว้างไกล เป็นนักคิดที่คิดได้ในแง่ใหม่แปลกใหม่ซึ่งชวนให้พิจารณา มีสายตาคม รู้จักเลือกคนมีความคิดและเลือกแหล่งความคิด สามารถรวมกำลังจากคนเจ้าความคิดและคนมีฝีมือในด้านต่าง ๆ มาผลิตงานที่มีพลังและก้าวหน้า ทั้งตนเองก็

สามารถพูดและเขียนแสดงความรู้ความคิดเห็นที่กระตุ้นและเร้าเตือนให้ผู้อื่นเกิดความรู้สึกและปลุกปลุกข้อคิดที่เป็นทางเจริญปัญญาได้เป็นอย่างดี อาตมภาพเอง ก็ได้รับประโยชน์จากความรู้และความคิดของอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์อยู่เรื่อยมา มองในแง่หนึ่ง อาจถือได้ว่าอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์เป็นนักเตือนสติของสังคม ซึ่งมีที่สละคนและแสดงออกได้ตรงแรง แต่การที่จะมองเห็นเป็นผู้เตือนสติอย่างนี้ได้คงจะต้องขึ้นต่อผู้อ่านและฟัง ที่จะรู้จักถือเอาประโยชน์ โดยไม่เป็นผู้ถูกอำนาจความโกรธ ความขัดเคืองกระทบใจ หรือความรู้สึกไม่พึงใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เข้ามาปิดบังหรือชักพาออกไปไม่ได้รับพิจารณาความรู้หรือที่สละที่เสนอนั้นเสียก่อน

ในทางธรรมถือว่า ความรู้จักคิด หรือคิดเป็น หรือรู้จักพิจารณาด้วยปัญญา เป็นหลักสำคัญที่จะทำให้เกิดความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมนำไปสู่ความเห็นถูกต้องที่เรียกว่าสัมมาทิฐิตลอดจนความรู้แจ้งหยั่งเห็นสัจธรรมในที่สุด ความรู้จักคิด รู้จักพิจารณาโดยแยกคานี้ เรียกชื่อว่า โยนิโสมนสิการ บุคคลผู้มีความปรารถนาดีและมีความสามารถช่วยชี้แนะกระตุ้นเตือนผู้อื่นให้เกิดโยนิโสมนสิการ รู้จักคิดพิจารณาด้วยปัญญาอย่างถูกต้องท่านเรียกว่าเป็นกัลยาณมิตร กัลยาณมิตรที่มีลักษณะครบถ้วนสมบูรณ์ท่านแนะไว้ว่าพึงประกอบด้วยคุณสมบัติ ๗ ประการ คือน่ารัก ให้เกิดความรู้สึกสนิทสนมสบายใจอยากเข้าไปหา (ปิโย) นำเคารพ (ครุ) นำเจริญใจ เป็นคนฝักหักขัดเกล่าฟันฟันตนอยู่เสมอ ทำให้นึกถึงพูดถึงได้ด้วย ความภูมิใจ (ภาวนีโย) รู้จักพูด สอนหรือเป็นที่ปรึกษาได้ดี (วัตตา) ทนต่อถ้อยคำ รับฟังผู้อื่นได้ ยอมให้พวกเขาวิจารณ์ (วจนกัมโม) ชี้แจงแถลงเรื่องที่ยากลึกลับได้และนำไปรู้เรื่องทลกลซึ่ง

๑๔ คำนิยมแบบพุทธ

ขึ้นไป (กัมภีร์จะ กลัง กัตตา) ไม่ชักนำไปในเรื่องเสียหายหรือเหลวไหลไร้สาระ (โน จัญฐาเน นโยชเย)^๑

กัลยาณมิตรที่มีคุณสมบัติเพียงพอที่ทุกข้อทุกประการคงจะมีใช้หาได้ง่าย หากพบได้ก็ย่อมเป็นการดี แต่คนที่ใส่ธรรมแสงปัญญาแท้จริง แม้จะใส่หากัลยาณมิตร แต่ก็ย่อมจะมีใช้คอยรอหวังพึ่งกัลยาณมิตรอยู่โดยไม่ชวนขวยเพียรพยายามฝึกหัดปรับปรุงตนเอง คนที่มีโยนิโสมนสิการเป็นพื้นเดิมอยู่บ้างแล้วนั้น อย่าว่าถึงจะต้องรอให้พบกัลยาณมิตรชนิดที่เพียงพอสมควรเลย ขอเพียงให้พบคนมีปัญญาที่แล้วก็แล้วกัน เขาก็สามารถรับเอาปัญญาของคนนั้นมาพัฒนาชีวิตของเขาได้ เอาไปทำประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ แม้แต่ถ้าผู้มปัญญาอันจะมีลักษณะทำที่ไม่น่าพึงพอใจแก่เขา เขาก็คบหาได้ รู้จักมองในทางที่เป็นประโยชน์ เหมือนดังถือตามพุทธภาษิตที่ว่า

“พึงมองเห็นคนมีปัญญา ที่ชอบช้โทษ พุดจาข่มขี้ เสมือนเป็นผู้บอกขุมทรัพย์ คนอย่างนั้น ที่เป็นบัณฑิต พึงคบเถิด เมื่อคบคนอย่างนั้น ย่อมดีขึ้น ไม่เลวลง”^๒

ในวงการของปัญญาชน ย่อมเป็นที่รู้จักกันว่า อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นผู้นำทางความคิดที่สำคัญมากท่านหนึ่ง ความคิดความเห็นหรือทัศนะของท่าน มีผู้เห็นตามถือตามและคอยติดตามกันอยู่มากมาย ถ้าไม่พูดถึงวงการระหว่างประเทศซึ่งเป็นเรื่องไกลออกไป กล่าวเฉพาะในสังคมไทยนี้ อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ย่อมมีอิทธิพลทางความคิดอยู่มากทีเดียวและน่าจะเด่นชัดในหมู่คนรุ่นใหม่

๑. อัง.สตุ.ตค. ๒๓/๓๔/๓๓
๒. พ.ธ. ๒๕/๑๖/๒๕

ว่าตามหลักกรรม ความคิดความเห็น คือ ทัศนฐัน เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะความคิดความเห็น เป็นตัวนำการพูดการทำให้ การประพฤติปฏิบัติ และการดำเนินชีวิตทั้งหมด ถ้าบุคคลคิดเห็นอย่างไร เขาก็ดำเนินชีวิตของเขาไปอย่างนั้น ถ้าสังคมยอมรับนิยม ยึดถือตามทัศนฐันอย่างใด สังคมก็สร้าง วรรคสภาพของตนให้เป็นไปตามทัศนฐันอย่างนั้น ถ้าความคิดความเห็นคือทัศนฐันตั้งไว้ผิด วิถีชีวิต วิถีของสังคมก็ผิดไปตาม ถ้าความคิดความเห็นคือทัศนฐันตั้งไว้ถูกต้อง วิถีชีวิต วิถีของสังคมก็ดำเนินไปถูกต้อง เมื่อมองในระดับสังคม บุคคลที่เป็นผู้นำทางความคิดจึงมีความสำคัญมาก ที่จะช่วยให้สังคมนั้นดำเนินไปด้วยดีหรือไม่ เพราะฉะนั้นในทางพระพุทธศาสนาจึงถือว่า ถ้าผู้นำทางความคิด เป็นผู้มีความเห็นถูกต้องเป็นคนสัมมาทัศนฐัน ก็นับว่าเป็นผู้สร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ประชาชน แต่ถ้าผู้นำทางความคิดเป็นผู้มีความเห็นผิด เป็นคนมีฉันททัศนฐัน ก็นับว่าเป็นผู้ชักนำความเสื่อมความพินาศมาให้แก่ประชาชน ดังจะเห็นตัวอย่างได้ในพุทธพจน์ต่อไปนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เอกบุคคล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อมิใช่ประโยชน์ มิใช่ความสุขแก่พหุชน หากแต่เพื่อความพินาศ เพื่อเสียประโยชน์ เพื่อความทุกข์แก่ชนจำนวนมาก แก่เทวะและมนุษย์ทั้งหลาย เอกบุคคลนั้นได้แก่ คนที่มีฉันททัศนฐัน มีทัศนะวิปริตผิดพลาด เขาย่อมชักพาพหุชนให้หันออกจากธรรมที่ถูกชอบ ให้ตั้งอยู่ในสิ่งที่มีโทษธรรม”

“ภิกษุทั้งหลาย เอกบุคคล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่พหุชน เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนจำนวนมาก แก่เทวะและมนุษย์ทั้งหลาย เอกบุคคลนั้นได้แก่ คน

๑๖ คำนิยมแบบพุทธ

มีสัมมาทิฐิ มีทัศนะไม่วิปริตผิดพลาด เขาย่อมชักนำพหุชนให้ออกจากสิ่งที่มีโทษธรรม ให้ตั้งอยู่ในหลักที่ถูกต้องของบรรพธรรม"^๑

ตามที่ทราบนั้น อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ก็ได้เน้นย้ำอย่างมาก ในเรื่องการแก้ปัญหาเกี่ยวกับความคิดผิดเห็นผิดในสังคมไทย เพียรพยายามชี้ให้เห็นความสำคัญว่าจะต้องสร้างสัมมาทิฐิขึ้นมาให้ได้ การมองเห็นความสำคัญของการเลิกล้างมัจฉาทิฐิ และสร้างเสริมสัมมาทิฐิ ย่อมเป็นการสอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนา และคงจะต้องช่วยกันพิจารณาชี้แจงต่อไปอีกว่าอะไรเป็นมัจฉาทิฐิ อะไรเป็นสัมมาทิฐิ ให้ชัดแจ้งยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะคิดจะพิจารณา พุด หรือกระทำการกันในเรื่องใด ๆ ก็ตาม ในที่สุดจุดรวมยอด ก็อยู่ที่ปัญหาว่าจะแก้ปัญหาของสังคมไทย หรือจะพัฒนาสังคมไทยให้สำเร็จได้อย่างไร

มองในด้านสาระสำคัญ ชีวิตของสังคมก็มีสภาพคล้ายกับชีวิตของบุคคล ชีวิตของแต่ละคนที่จะดำเนินไปด้วยดี ย่อมต้องอาศัยความสืบทอดติดต่อกัน เช่น ความรู้จักพื้นเพภูมิหลังรากฐานความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับแต่เดิมของตน และการสั่งสมประสบการณ์ต่าง ๆ ตลอดมาจนถึงสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ถ้ามีความรู้จักตัวเองต่อเนื่องตลอดสายอย่างนี้ เมื่อประสบสถานการณ์แปลกใหม่ที่จะต้องแก้ปัญหาหรือเกี่ยวข้อง ก็จะสามารถแก้ปัญหาหรือใช้ประโยชน์จากสถานการณ์นั้น ให้เป็นผลดีแก่ชีวิตของตนได้มากที่สุด ทั้งนี้เพราะอดีต ปัจจุบันและอนาคต ที่ประกอบเป็นชีวิตของเขานั้นเชื่อมต่อกันหมด เป็นเนื้อตัวของชีวิตอันเดียว

๑. อจ.เอก. ๒๐/๑๕๑-๒/๔๔.

บุคคลอย่างนี้ ถ้าเขาดำเนินชีวิตตลอดมาโดยมีหลักอย่างดี หากเขามีอายุยืน ความมีอายุยืนนั้น ก็เป็นอายุยืนที่เป็นคุณ ยิ่งทำให้ชีวิตของเขาพร้อมขำนาญอยู่ดีและเกื้อกูลแก่ผู้อื่นมากจน แต่ถ้าบังเอิญบุคคลนั้นประสบอุบัติเหตุหรือได้รับความกระทบกระเทือนอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เขาสูญเสียความรู้สึกตัวเองหรือหมดความทรงจำ จำเรื่องราวของตนเองที่ผ่านมาแล้วไม่ได้ ชีวิตของเขาจะไม่สามารถเป็นอยู่ดีโดยสมบูรณ์หรือเป็นชีวิตที่มีประสิทธิภาพได้อีกต่อไป แม้ว่าเขาจะได้รับการเอาใจใส่ให้เรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ ๆ ในสภาพแวดล้อมใหม่ที่จัดให้เป็นอย่างดีเพียงไรก็ตาม ทั้งนี้เพราะขาดความต่อเนื่อง เกิดมีช่องว่างที่คอยหลอนและถนอมอยู่ตลอดเวลา และอวัยวะใหญ่ที่หดใหม่เมื่อโตไม่อาจให้คล้องแคล้วเคลวกับสภาพแวดล้อมใหม่ได้โดยสมบูรณ์

สังคมก็เช่นเดียวกัน มีชีวิต มีประสบการณ์ มีความชำนาญชำนาญต่าง ๆ ที่สืบทอดต่อเนื่องกันมา จำต้องมีความรู้จักตัวและความทรงจำที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตให้ถึงกันได้ ประสบการณ์ ความชำนาญ ความรู้จักตัว และความทรงจำต่างๆ ของสังคม ก็คือวัฒนธรรม ถ้าวัฒนธรรมสืบทอดต่อเนื่องมาด้วยดี และสังคมสามารถใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมได้สังคมนั้นก็จะมีชีวิตที่เป็นอยู่ดี มีประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาและเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ อย่างได้ผลดี ความมีอายุยืนของสังคมนั้น ก็เป็นความมีอายุยืนที่สมบูรณ์มีความหมายแท้จริง แต่ถ้าสังคมไม่รู้จักวัฒนธรรมของตน สืบต่อและใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมของตนไม่ได้ ตลอดจนไม่สามารถจัดการหรือเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของตนเองให้ถูกต้องได้ สังคมนั้นก็เป็นเหมือนบุคคลที่ขาดสมบูรณ์ ไม่ได้รู้จักตัวเอง หรือสูญเสียความทรงจำ จำเรื่องราวของตนเองไม่ได้ กลาย

๑๘ คำนิยมแบบพุทธ

เป็นสังคมที่ขาดประสิทธิภาพในการแก้ปัญหา และไม่สามารถมีชีวิตที่ดีของตนได้โดยสมบูรณ์ แม้จะมีอดีตยาวนาน ก็ไม่ใช่เป็นความมีอายุยืน เพราะไม่มีพลังต่อเนื่องของชีวิต เหมือนกับต้องถือว่า อายุขาดตอนไปแล้วตั้งต้นนับอายุใหม่ แต่ก็นับใหม่ไม่ได้จริง เหมือนคนที่พ้นจากสลบแต่กลายเป็นอัมพาต หรือสูญเสียความทรงจำอย่างทันท่วงทีมาแล้ว

ตามที่ปรากฏโดยผลงานและการแสดงออกต่างๆ อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์เป็นผู้สนใจได้ศึกษามาก มีความรู้อย่างดีท่านหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตของไทย หรือวัฒนธรรมไทยในแง่ด้านต่างๆ และได้พยายามอยู่เสมอที่จะชี้ให้เห็นความสำคัญของการเรียนรู้เข้าใจสังคมไทยที่เป็นมาในอดีต เพื่อย้ำความจำเป็นของการสืบทอดทางวัฒนธรรม ในการที่จะแก้ปัญหาของสังคมไทยและการพัฒนาประเทศไทย เห็นได้ว่าชีวิตของอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ได้ผูกพันเกี่ยวเนื่องกันมากับความรู้ในเรื่องสังคมไทยและวัฒนธรรมไทยตลอดเวลาช้านาน หากว่าอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์มีความตั้งใจมั่นยืนหยัดอยู่ในแนวทางเช่นนี้ และร่วมมือช่วยส่งเสริมงานและผู้ทำงานด้านนี้สืบไป ยิ่งอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์มีอายุมากขึ้น การศึกษา ความรู้ ความเข้าใจ และการเห็นความสำคัญของเรื่องราวในอดีตหรือวัฒนธรรมของสังคมไทย ก็จะต้องเพิ่มพูนเข้มแข็งชัดเจนมากยิ่งขึ้น หากเป็นไปได้เช่นนั้น ก็จะเป็นข้อที่ควรอนุโมทนาสาธุการเป็นอย่างยิ่ง

ในมงคลสมัย ที่อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เจริญอายุครบ ๕๐ ปี ในวันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๒๖ นี้ อาตมาภาพขอตั้งกถาญาณจิต ร่วมกับญาติมิตร ศิษย์และวิสาสิกชนทั้งหลาย อาราธนาคุณพระรัตนตรัย อำนวย

พรแด่อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ในโอกาสแห่งการประกอบมงคลพิธีทำบุญอายุ ขอบุญทำาเพ็ญนิน จงเป็นปัจจัยนำมาซึ่งความเป็นผู้มีอายุยืน และขอความมีอายุยืนของอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ จงมีความหมายสัมพันธ์เนื่องกันกับความมีอายุยืนนานของธรรมและประโยชน์สุขในสังคมมนุษย์ ขออาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ พร้อมทั้งมารดาของท่านและครอบครัวจงเจริญพรพร้อมด้วยจตุรพิธพรชัย โภกบุลย์ด้วยสิริสวัสดิ รุ่งเรืองงอกงามในธรรม ตลอดกาลทุกเมื่อ

พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ อายุวัฒนถา แจกเนื่องในงานวันเกิด ส.ศิวรักษ์ ครบรอบ ๕๐ ปี

พระธรรมเทศนา
อโหมชวีกถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ยงฺกิญฺจิ ยิถฺวํ ว หุตํ ว โลกเ

สํวณฺรํ ยเชต ปุณฺณเปกฺโข

สพฺพปํ ตํ น จตุภากเมติ

อภิวาทนา อชฺชุตฺเตสฺส เสยฺโยติ ฯ

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาในอโหมชวีกถา พรรณนาการมีชีวิตอยู่
อย่างมีค่า เพื่อประดับปัญญาบารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศี ส่วนธรรมสวน
มัย เนื่องในการที่ชุมนุมปรีทศน์เสวนา มีคุณสุลภกษณ์ ศิวรักษ์ เป็น
ประธาน ร่วมกันบำเพ็ญกุศลสัตตมวาร คือทำบุญ ๑ วัน เพื่ออุทิศส่วน
กุศลแก่นายโกมล คิมทอง ผู้เป็นศิษย์และมิตรสหายของตน ซึ่งได้เสีย
ชีวิตไปเพราะถูกประทุษร้ายขณะบำเพ็ญกุศลกรรมย์ จัดเป็นส่วนมิตรพลี
และสังกหธรรม ตามสมควรแก่ฐานะนิยม

นายโกมล คิมทอง ผู้ล่วงลับไปแล้วนี้ มีชีวประวัติตามที่ทราบมาว่า
เป็นคนดี มีคุณธรรม ได้ดำเนินชีวิตให้เป็นประโยชน์ ควรแก่การยกย่อง
สรรเสริญผู้หนึ่ง กรรมกิจทั้งหลายที่นายโกมล คิมทอง ได้บำเพ็ญไว้
เมื่อยังมีชีวิตอยู่ อันเป็นเครื่องแสดงว่าตนได้เป็นผู้ที่มีความคิดหวังและ

ได้ชวนชวายในการสร้างประโยชน์และความเจริญก้าวหน้าแก่สังคมส่วน
รวมนั้นมีหลายประการ เช่น การที่ได้เข้าร่วมและเบนกำลังสำคัญในกิจ
การของชุมนุมปรีทศน์เสวนา แต่เมื่อครั้งยังเป็นนิสิตผู้ศึกษาในคณะครุ-
ศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้มีโอกาสช่วยเหลือกิจการ
ของสถาบันแห่งนี้ตามฐานะของผู้ศึกษา มีการจัดทำหนังสืออนุสรณ์
ของคณะเป็นต้น กรณีสำเร็จการศึกษาได้รับปริญญาเป็นครุศาสตร์
บัณฑิตแล้ว ก็ยังใส่ใจชวนชวายในกิจการของส่วนรวมเพิ่มขึ้นต่อมา
เช่น การช่วยเหลือในงานของชุมนุมศึกษิตเสวนา และการได้รับมอบ
หมายให้เป็นบรรณกรหนังสือ สังคมศาสตร์ปริทัศน์ เป็นต้นและที่สำคัญ
ยิ่งอันเกี่ยวเนื่องมาถึงการสูญเสียชีวิตของตนด้วยก็คือ การที่ได้มีศรัทธา
ยอมเสียสละความสุขสำราญและผลประโยชน์ที่จะพึงได้แก่ตนในเมือง
หลวงอันเป็นถิ่นเจริญ ปลีกตนไปบำเพ็ญประโยชน์สงอนเด็กชาวบ้าน
ถิ่นห่างไกล ณ โรงเรียนเหมืองห้วยในเขา ตำบลบ้านส้อง จังหวัด
สุราษฎร์ธานี ได้ตั้งใจอบรมสงอนเด็กนักเรียน กับทั้งสนใจศึกษาศิลป
วัฒนธรรมไทยในท้องถิ่นนั้น ๆ หาทางส่งเสริมตามกำลังความสามารถ
ของตน ตลอดมาจนถึงวาระสุดท้ายที่ถูกประทุษร้ายถึงแก่สูญเสียชีวิต
ประวัติของนายโกมล คิมทอง ทั้งนี้ แสดงถึงอหยาศัยของเธอที่เบนผู้
ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในทางที่ตรงตาม เป็นผู้มอดมคติ เป็นผู้ประกอบ
ด้วยความเสียสละ และประพฤติดตนให้เป็นไปตามอุดมคตินั้น ได้อย่างมั่น
คงจริงจัง บุคคลผู้ดำรงอยู่ในคุณธรรม และเป็นผู้นำเพ็ญประโยชน์เช่นนั้น
เมื่อต้องมาสนชีวิตลง ก็ย่อมเป็นเหตุก่อให้เกิดความเศร้าโศกเสียตาย
อาลัยถึงแก่ญาติมิตรทั้งหลายเป็นธรรมดา ยิ่งมาสนชีวิตลงในขณะที่ยังมี
วัยหนุ่มแน่นและในขณะที่กำลังบำเพ็ญประโยชน์อยู่เช่นนั้น ก็น่าที่จะยัง

ให้เกิดความอาลัยเสียดยมากจนได้เป็นธรรมดา เพราะนอกจากการจากไปนั้นจะเป็นการพรากคนดีมีประโยชน์ไปเสียแล้ว ยังเป็นการตัดรอนประโยชน์ทั้งหลายที่หวังว่าจะพึงได้จากการมีชีวิตอยู่ต่อไปของบุคคลผู้นั้นอีกด้วย

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาในทางธรรม ถ้าพึงการเศร้าโศกอาลัยเสียดยถึงผู้ตายไปแล้ว ย่อมไม่เป็นทางก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ผู้อยู่และผู้จากไป เพราะไม่ช่วยให้ผู้ล่วงลับไปแล้วกลับคืนเป็นขึ้นมา และจะกลับเป็นโทษแก่ผู้ที่อยู่ ทำจิตใจให้เศร้าหมองขุ่นมัวเป็นทุกข์ ทำปัญญาให้อับเฉาด้วย การรำลึกถึงผู้ตายนั้นจะบังเกิดประโยชน์ต่อเมื่อรู้จักพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการ ทำให้เกิดความไม่ประมาทและกำลังใจเข้มแข็งในการบำเพ็ญกุศลกรรมแก่ผู้ยังมีชีวิตอยู่ และธำรงรักษาสืบต่อคุณความดีของผู้ล่วงลับจากไป

กล่าวตามหลักธรรม คือ ความจริงของธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ย่อมมีความตายเป็นที่สุด หมายความว่าคนทุกคนต้องตายแน่นอน ไม่ว่าจะเป็นคนสูงคนต่ำ คนมีเงินคนจน คนฉลาดคนโง่ คนดีหรือคนชั่ว และไม่สามารถชะชาดลงได้ว่าความตายนั้นจะมาถนัดเมื่อใด ด้วยวิธีใด ดังนั้นข้อที่ว่าชีวิตของผู้ใดจะสั้น หรือยาว จึงไม่มีเครื่องกำหนด หากความแน่นอนมิได้ อย่างไรก็ตาม ความยาวหรือความสั้นของชีวิต มิใช่เป็นเครื่องวัดความดีงามและความมีค่าของชีวิตนั้น บุคคลบางคนอาจมีอายุยืนยาว ดำรงชีวิตอยู่ได้นาน แต่เป็นชีวิตที่ว่างเปล่าไร้ค่า อย่างที่ทางพระศาสนาเรียกว่า โมฆะชีวิต ส่วนบางคนมีอายุสั้น ชีวิตจบสิ้นลงก่อนกาลอันถือกันว่าสมควร แต่ได้ประกอบคุณงามความดีสร้างประโยชน์ไว้ ชีวิตที่ได้เกิดมีขึ้นครั้งหนึ่งแล้วนั้น แม้จะสั้น ก็มีได้ผ่านลอยหายไปเปล่า แต่ได้

บันดาลผลอันดีขึ้นไว้ในชีวิตอื่น ๆ ให้สืบเนื่องต่อไป ชีวิตเช่นนั้นในทางพระศาสนาเรียกว่า เป็นชีวิตที่มีค่า เป็นสาระ ไม่ว่างเปล่า เป็นอโหมขีวักดา

เนื้อความที่ได้พรรณามา แสดงให้เห็นว่า ความยาวหรือความสั้นมิใช่เป็นเครื่องวัดคุณค่าที่แท้จริงของชีวิต แต่ประโยชน์และผลดีต่าง ๆ ที่เกิดจากชีวิตนั้นต่างหากเป็นเครื่องวัดคุณค่าอย่างแท้จริง กล่าวอีกนัยหนึ่งว่าบุคคลจะดำรงชีวิตของเขาอยู่ในโลกได้ยืนนานเท่าใดไม่เป็นประมาณ ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า เขาได้ปฏิบัติต่อชีวิตหรือได้ใช้ชีวิตเท่าที่มันนั้นให้เกิดผลชนบ้างอย่างไร ถ้าได้ดำรงชีวิตอยู่ในความดีงาม อาศัยชีวิตนั้นทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแพร่หลายออกไป ก็ได้ชื่อว่าทำชีวิตให้มีความมีค่า ถ้าปล่อยชีวิตให้ล่วงเวลาไปเปล่า หรือทำชีวิตของตนให้เป็นเหตุล่วง ขัดขวาง และทำลายความดีงามแห่งชีวิตทั้งหลาย ก็ชื่อว่ามีชีวิตอันไร้ค่า เหตุผลดังได้แสดงมานี้ ต้องด้วยพุทธพจน์ว่า

โย จ วสุสสดี ชีเว   ทุสฺสึโล อสมาทิต
เอกาหิ ชีวติ เสยโย   สลฺวณฺตสฺส นายนิน

แปลความว่า บุคคลใด ประพฤติชั่วร้าย ไม่มีความคิด ถึงจะมีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี ชีวิตของเขาก็หาประเสริฐไม่ ส่วนบุคคลใด มีศีล มีความคิด แม้มชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ก็เป็นชีวิตที่ประเสริฐกว่า

หรือพุทธภาษิตที่ว่า

โย จ วสุสสดี ชีเว   กุสฺสึโต หินฺวิริโย
เอกาหิ ชีวติ เสยโย   วิริยํ อารภโต ทพฺพิ

แปลความว่า บุคคลใด เกียจคร้าน มีความเพียรทรมาน ถึงจะมีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี ชีวิตของเขาก็หาประเสริฐไม่ ส่วนบุคคลใด มุ่งหน้าทำความ

เพียรอย่างมั่นคง แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ก็เป็นชีวิตที่ประเสริฐกว่า
ดั่งเงินเป็นต้น

ในเมื่อความยาวหรือความสั้นของชีวิต เป็นสิ่งไม่มีกำหนดแน่นอน
เช่นนี้ บุคคลจึงควรปฏิบัติระมัดระวังในเรื่องที่เกี่ยวกับความสั้นหรือ
ความยาวนั้น ด้วยความไม่ประมาทตามเหตุปัจจัย แต่ไม่พึงให้เกิดเป็น
ความหวาดหวั่นพรั่นกลัวมัวแต่วิตกกังวล เหมือนอย่างบุคคลบางคน ที่
กลายเป็นก้อทุกข์เพิ่มขึ้นแก่ตน ยิ่งไปกว่าตัวความตายนั้นเสียอีกเข้าไป
พึงเอาใจใส่ชวนชวยให้มาก แต่ในฝ่ายการดำเนินชีวิต คือ ในข้อที่ว่า
จะใช้ชีวิตของตนอย่างไรเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขที่มุ่งหมาย หรือจะ
สร้างคุณค่าเพิ่มพูนสาระให้เกิดมีขึ้นด้วยชีวิตของตนอย่างไร เพราะ
ความชวนชวยใส่ใจอย่างนี้ เป็นทางที่มองเห็นเหตุผลซึ่งจะปฏิบัติได้ให้
เห็นผลจริงจัง และสามารถทำได้แพร่หลายขยายกว้างขวางสืบเนื่องต่อๆ
กันยิ่งๆ ขึ้นไปไม่มีที่สิ้นสุด ครั้นทำแล้ว ก็มีแต่คุณประโยชน์ ไม่เป็น
ความคับแค้น และไม่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ตรงข้ามกลับเป็นความปลอดภัย
โปร่งทำจิตใจให้กว้างขวาง บังเกิดความแจ่มใสเข้มแข็งในการบำเพ็ญ
คุณประโยชน์ยิ่งๆ ขึ้นไป และให้ได้รับความสุขที่เป็นอิสระเป็นไทแก่
ตน จนเป็นผู้ที่เรียกได้ว่า พร่อมที่จะตายอยู่เสมอ บุคคลใดมั่นใจในคุณค่า
แห่งชีวิตของตนจนเป็นผู้พร่อมที่จะตายได้ทุกเวลา บุคคลนั้น อาจ
กล่าวได้ว่า เป็นผู้ปฏิบัติต่อชีวิตของตนอย่างถูกต้อง ตรงต่อคุณค่าและ
สาระของชีวิตนั้น แม้จะต้องสูญเสียชีวิตคือตายลงในเวลาใด ก็ไม่เป็น
เหตุให้เกิดทุกข์ เพราะความเศร้าโศกเสียดายในชีวิตของตน มีแต่คน
อื่น ๆ เท่านั้นที่กลับเศร้าโศกอาลัยเสียดายถึง เพราะคุณค่าอันเกิดแต่
ชีวิตของเขานั้น ส่งผลดั่งลมขยายออกไปแก่ชีวิตอื่น ๆ การสิ้นชีวิตไปจึง

ทำให้เกิดความรู้สึกสูญเสีย กลายเป็นความเศร้าโศกเสียดาย ตามวิสัย
ของปุถุชน

การประพฤติปฏิบัติตามวิถีที่ได้แสดงมานี้ กล่าวรวมความสั้น ๆ ว่า
เป็นการดำเนินชีวิตตามธรรม และมุ่งอุทิศต่อธรรม บุคคลผู้ดำเนินชีวิต
ด้วยจิตใจที่เจริญแก่กล้า ถึงขั้นเป็นผู้พร่อมที่จะตายเช่นนี้ ย่อมตระหนัก
ชัดว่า ความตายเป็นคติธรรมดาของชีวิต เมื่อไม่ตายอย่างนี้ ก็ไม่ว่า
จะตายอย่างไรหน้ ดังนั้น เมื่อทำการใดที่ได้พิจารณาว่าถูกต้องแล้ว ก็
ดำเนินไปให้ถึงที่สุดโดยมั่นคง โดยนัยนี้ จึงเป็นผู้อุทิศชีวิตเพื่อธรรมได้
พึงเห็นเช่นอย่างพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงยอมสละพระชนมชีพเพื่อโพธิญาณ
และผู้กล้าหาญที่ยอมอุทิศชีวิตเพื่อบูชาอุดมคติอันเป็นธรรม สมตาม
พุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า

ธนํ จเช องฺคฺวรสฺส เหตุ
องฺคํ จเช ชีวติ รกฺขมาโน
องฺคํ ธนํ ชีวติจฺจาปี สพฺหํ
จเช ธมฺมมนุสฺสธฺนโต

ซึ่งแปลความว่า บุคคลพึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ พึงยอมสละอวัยวะ
เพื่อรักษาชีวิต และพึงยอมสละทุกอย่างทั้งอวัยวะ ทรัพย์ และแม้ชีวิต
ในเมื่อคำนึงถึงธรรม

การดำรงธรรมอยู่ได้ แม้ถึงต้องสละชีวิตนี้ ดูอย่างสามัญเหมือนว่า
เป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่งนัก แต่ข้อสำคัญ ในเมื่อจิตใจเจริญถึงขั้นพร่อมแล้ว
ดังได้กล่าวมา ก็ย่อมเป็นเรื่องธรรมดาไปได้เช่นเดียวกัน อีกประการ
หนึ่งในชีวิตประจำวันตามเหตุการณ์ที่ปรากฏเห็นกันอยู่ทุก ๆ วันนั้นเอง

หากจะผูกคิดสังเกตสักเล็กน้อย ก็จะเห็นได้ว่าคนทั้งหลายพากันยอมเสียสละชีวิตของตนให้แก่สิ่งที่ไม่เป็นสาระ คือธรรม อยู่เป็นจำนวนมากมายก ๆ วัน บ้างก็ยอมสละชีวิตเพื่อความ โลก บ้างก็สละเพื่อโทสะ บ้างก็สละเพื่อโมหะ นับเป็นข่าวเป็นเหตุการณ์ที่ปรากฏให้เห็นให้ได้ยิน อยู่เป็นประจำ เมื่อมนุษย์ยอมสละชีวิตให้แก่สิ่งไรสาระต่าง ๆ โดยไม่สมเหตุผลได้ถึงเช่นนี้ เหตุใดจึงจะยอมสละเพื่อธรรมอันเป็นสาระและเป็น การสละอย่างมีเหตุผลไม่ได้เล่า

เท่าที่ได้บรรยายมา มุ่งแสดงให้เห็นปฏิปทาสำหรับดำเนินชีวิตให้ เป็นสาระมีคุณค่าควรแก่การมีชีวิตอยู่ นับว่าเป็นปฏิปทาสำหรับผู้มีปัญญา หรือจะต้องดำเนินด้วยปัญญา เพราะด้วยอาศัยปัญญานั้นแลบุคคลจึงจะ สามารถกำหนดแยกได้ว่า สิ่งใดเป็นสาระ สิ่งใดไม่เป็นสาระ สิ่งใดมีคุณค่า สิ่งใดไร้คุณค่า สิ่งใดเป็นประโยชน์ สิ่งใดไม่เป็นประโยชน์ บุคคลใดดำเนินชีวิตด้วยปัญญาเช่นนี้ พระพุทธศาสนายกย่องเรียกบุคคล นั้นว่าเป็นบัณฑิต คำว่าบัณฑิตแปลตามหลักทางพระพุทธศาสนาว่า ผู้ ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา คือ รู้จักใช้ปัญญากำหนดแยกสาระและอสาระ เป็นต้นแล้ว ดำเนินชีวิตของตนให้พ้นจากอสาระ และให้ประกอบด้วย สาระได้จริงอย่างนั้น ขอน้อมด้วยพุทธพจน์ที่แสดงความหมายของความ เป็นบัณฑิตไว้ ดังบาลีว่า

อตฺตหิตํ ปฺรหิตํ อภยหิตํ สพฺพโลกหิตเมว จินฺตยมาโน จินฺเตตี
เฮวํ ไซ ภิกฺขุ ปญฺหิตโต มหาปญฺญู โหตี
แปลความว่า เมื่อจะคิด ก็คิดการที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน เกื้อกูล แก่ผู้อื่น เกื้อกูลแก่ชาวโลกทั้งหมดทีเดียว อย่างนี้แล ภิกษุจึงจะชื่อว่า เป็นบัณฑิต มีปัญญามาก

ตามนัยพุทธภาษิตนี้ ฟังสังเกตว่า พระพุทธศาสนา กำหนดความหมายของความเป็นบัณฑิต ด้วยวิธีการดำเนินชีวิต เริ่มแต่ใช้ความคิด เป็นต้นไป กล่าวคือ ตัดสินด้วยความประพฤติปฏิบัติ มิใช่ด้วยความรู้ ความเชี่ยวชาญทางวิชาการ แม้ความหมายของความเป็นบัณฑิตที่เข้าใจ กันในปัจจุบัน คือการสำเร็จการศึกษาชั้นสูง ได้รับปริญญาอย่างใดอย่าง หนึ่งนั้น หากกำหนดด้วยหลักพุทธศาสนา ย่อมลือได้ว่า เป็นเพียง เครื่องหมายที่แสดงถึงการที่บุคคลนั้นได้เตรียมตนเองให้ได้รับความรู้ ความชำนาญ และการฝึกหัดอบรมต่าง ๆ ไว้ เพื่อดำเนินชีวิตให้ เป็นบัณฑิตต่อไป กล่าวสั้น ๆ ว่า เป็นการทำให้พร้อมที่จะเป็น บัณฑิต ต่อเมื่อใด นำความรู้ความสามารถที่ได้ฝึกอบรมมานั้น ไปใช้ ปฏิบัติในการดำเนินชีวิตให้เกิดผลเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น เมื่อนั้น จึงจะเรียกชื่อได้ว่าเป็นบัณฑิตแท้จริง

ยังมีข้อที่ฟังสังเกตประการหนึ่งในเรื่องความเป็นบัณฑิตนี้ กล่าว คือ การปฏิบัติ หรือการดำเนินชีวิตนั้น ระบุชัดลงไปว่าให้เกิดประโยชน์ ทั้งแก่ตน แก่บุคคลอื่น ๆ และแก่ชาวโลกทั้งปวง ว่าโดยความหมาย ประโยชน์ทุกประการเหล่านี้ มีสาระเป็นอย่างเดียวกันแต่ขอบเขต ความกว้างขวางมากน้อยต่างกันเท่านั้น ประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนย่อมเป็น ประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่นและแก่โลกด้วย ประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่นและ แก่โลก ก็เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนด้วย เพราะคำว่าประโยชน์ในที่นี้ มิได้หมายถึงผลประโยชน์อย่างที่เข้าใจกันโดยสามัญโดยเฉพาะประโยชน์ ตน ย่อมหมายถึงความเจริญงอกงาม ความมีค่าความเป็นสาระแห่งชีวิต ของตน การบำเพ็ญประโยชน์ตน ก็คือการทำให้ชีวิตของตนให้เจริญงอก งาม ให้มีค่า เป็นสาระมากขึ้น และการทำให้ชีวิตของตนให้เจริญงอกงาม

มีค่า เป็นสาระ ก็คือการเสริมสร้างคุณธรรมต่างๆ ขึ้นในตน อันรวมถึง การบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น และแก่โลกด้วย โดยนัยนี้ การบำเพ็ญ ประโยชน์ตน จึงมิใช่เป็นการขัดต่อการบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นและแก่ โลก แต่มีความหมายสอดคล้องประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียว เริ่มต้นแต่ การทำตนให้พร้อมที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี มิให้เกิดความเดือดร้อนทั้ง แก่ตนและบุคคลอื่นและพร้อมที่จะบำเพ็ญประโยชน์กว้างขวางยิ่ง ๆ ขึ้น ไปโดยลำดับ

การบำเพ็ญประโยชน์ตน ด้วยการทำความดีใหม่ค่า เป็นสาระ อันเป็น การเกื้อกูลแก่ผู้อื่นและแก่โลกไปด้วยพร้อมกันนั้น พระพุทธองค์ทรง แสดงตัวอย่างไว้ โดยทรงสอนให้สร้างคุณธรรม ๕ ประการขึ้น ในตน คือ ศรัทธา ๑ ศีล ๑ สุตะ ๑ จาคะ ๑ ปัญญา ๑ จะแสดงความหมายของ ธรรมเหล่านั้นแต่โดยย่อต่อไป

- ๑. ศรัทธา ได้แก่ความเชื่อ ความเลื่อมใส ความใฝ่แนบในคุณค่าที่ พิจารณาเห็นแล้วว่าเป็นความดีงามอันควรยึดถือ สำหรับมนุษย์ ปุถุชน ศรัทธาย่อมเป็นพื้นฐานขั้นแรกของจิตใจ ที่จะบันดาล ความประพฤติปฏิบัติ ในขั้นต่อ ๆ ไปให้หมุนไปตาม และเป็น กำลังอันแรงที่จะชักจูงบุคคลให้กระทำการต่าง ๆ อย่างแข็งขัน จริงจัง ศรัทธามีความสำคัญเช่นนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนให้ บุคคลปลูกศรัทธาขึ้นในตนและบำรุงศรัทธานั้น ให้งอกงาม แต่ ศรัทธาที่มุ่งหมายในพระพุทธศาสนานับประสงก์เอาความเชื่อใน สิ่งที่พิจารณาเห็นจริงแล้วด้วยเหตุผล มิใช่เชื่องมงาย ตามปกติ ใจของปุถุชนย่อมจะเชื่อถ้อยคำหรือยึดมั่นอยู่ในสิ่งใดสิ่ง หนึ่ง ความเชื่อโดยมีเหตุผลจะช่วยให้บุคคลปลอดภัยจากความ

หลังผิด หรือมีโอกาสถอนตนพ้นจากความเชื่อถ้อยคำผิด ดำเนิน เข้าสู่ทางที่ถูก บังเกิดความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจได้

- ๒. ศีล ได้แก่ความประพฤติสุจริต ความร่าเริงกลมกลืนแห่งความ ประพฤติทางกายและวาจา การไม่เบียดเบียน ไม่ก่อความเดือด ร้อน ไม่ล่วงละเมิดสิทธิที่ตกลงกำหนดไว้โดยชอบธรรมของกัน ความอยู่ร่วมกันด้วยดีกับผู้อื่นในสังคม ตลอดจนการฝึกหัดอบรม ขัดเกลาความประพฤติของผู้ต้องการคุณธรรมที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ศีล นอกจากเป็นคุณธรรมเพื่อความอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคมแล้ว ยัง เป็นเครื่องทำสภาพชีวิตให้อยู่ในภาวะอันเหมาะสมที่จะเป็นที่รองรับคุณธรรมอย่างอื่น ๆ และเป็นเครื่องปรับชีวิตให้เข้าสู่แนวทางที่ จะเจริญก้าวหน้าต่อไปอีกด้วย
- ๓. สุตะ ได้แก่ความรู้ที่เกิดจากการ ได้ยิน ได้ฟังและการศึกษาเล่า เรียน ความรู้ย่อมเป็นอุปกรณ์สำคัญในการดำรงชีวิตและการ ประกอบกิจทุกอย่างของมนุษย์ เริ่มแต่การประกอบอาชีพเป็นต้น ไป ตลอดจนการที่จะช่วยเหลือตนเองและเกื้อกูลแก่ผู้อื่น ในกิจ ทุกอย่าง
- ๔. จาคะ ได้แก่ ความสละได้ ปล่อยได้ ความเผื่อแผ่ ความเสีย สละ หมายถึงความมีจิตใจไม่คับแคบ ไม่สยบยึดติด สามารถ วางใจเป็นอิสระ เผื่อแผ่ แบ่งปัน หรือปล่อยให้แก่ผู้อื่นได้ คุณ ธรรมขั้นนี้มีความสำคัญยิ่งในหลายระดับ เริ่มแต่การที่จะทำ ให้ บุคคลปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องต่อสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ชีวิตที่ ตนเองสร้างขึ้นมา สามารถใช้สิ่งเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์แก่ ชีวิตได้ตามวัตถุประสงค์ของมัน โดยไม่กลับตกไปเป็นทาสของ

สิ่งต่าง ๆ ที่ตนสร้างขึ้นมาจาก ไม่เกิดความหมกมุ่นมัวเมา สามารถแผ่แผ่ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยจิตใจที่กว้างขวางปลอดโปร่ง กระจายความสุขให้แพร่หลายออกไป

๕. บัญญา ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลาย สามารถแยกแยะสืบสาวความสัมพันธ์โดยทางเหตุผล สามารถวินิจฉัยระหว่างดี ชั่ว คุณ โทษ เป็นประโยชน์ ไม่เป็นประโยชน์ และรู้ที่จะจัดการให้เหมาะสมถูกต้องในเรื่องนั้น ๆ บัญญาเป็นคุณธรรมกลั่นกรองและบอกทางให้แก่คุณธรรมอย่างอื่น ๆ ทั้งหมด เช่นในการที่จะใช้สุตะ คือความรู้ วิชาการที่ได้เล่าเรียน ให้เกิดเป็นประโยชน์ หรือปรุ้งแต่งความรู้ใหม่ ๆ เป็นต้น

คุณธรรม ๕ ประการนี้ เป็นสิ่งที่ทำชีวิตให้เจริญงอกงาม มีค่า และเป็นสาระ ผู้เสริมสร้างคุณธรรมเหล่านี้ในตน จึงชื่อว่า เป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์ตน และมองเห็นได้ชัดว่าประโยชน์ตนเช่นนั้น เป็นสิ่งที่เกื้อกูลก่อประโยชน์ผู้อื่นไปด้วยพร้อมกัน ยิ่งบำเพ็ญมากขึ้นเท่าใดก็ยิ่งขยายออกไปเป็นประโยชน์ผู้อื่นมากเท่านั้น หากขัดแย้งกันไม่ บุคคลผู้บำเพ็ญประโยชน์ตนอยู่อย่างนี้ ย่อมประสบความสุขโดยตนเองด้วย ทำความสุขให้ เกิดแก่ผู้อื่นด้วย เพราะคุณธรรมเหล่านี้ เป็นตัวสร้างความสุขที่แท้จริง หรือเป็นตัวการที่ทำให้บุคคลให้พร้อมที่จะรับความสุขได้ ไม่เหมือนทรัพย์สมบัติและวัตถุต่าง ๆ ที่เป็นอามิสภายนอก ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งให้ความ สะดวกสบายหรือเป็นเครื่องประกอบเสริมความสุขมากกว่าจะให้ตัวความสุขที่แท้จริง ความสะดวกสบายต่าง ๆ นั้น เป็นเครื่องอำนวยความสะดวก สำหรับความสุข แต่ไม่ใช่ตัวความสุขเอง และจึงไม่ใช่เครื่องวัดความสุข ของคนใดเสมอไป บุคคลผู้มุ่งเหตุแห่งความสุขในภายใน เมื่อได้อาศัย

ความสะดวกสบายเข้าประกอบ ก็ได้เสวยความสุขเพียบพร้อม แต่บางคนดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสิ่งอำนวยความสะดวกสบาย ก็หาไม่มีความสุขไม่ โดยนัยนี้ บางคนผู้อยู่ในถิ่นห่างไกลจึงมีความสุข ได้ยิ่งกว่าบางคนผู้อยู่ในถิ่นซึ่งนับว่าเจริญ บางคนผู้ศรัทธาในอุดมคติ ขอมเสียสละผลประโยชน์ส่วนตนไปบำเพ็ญประโยชน์ด้วยความเหนื่อยยากอดทน จึงมีความสุข ได้ยิ่งกว่าบางคนผู้อยู่ท่ามกลางการบำรุงบำเรอ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมทั้งเหล่าพระสาวก จึงสามารถตรัสยืนยันได้ว่า ทรงมีความสุขยิ่งกว่าท่านผู้ดำรงอยู่ในอิศริยยศ สมบูรณ์เพียบพร้อมด้วยความ ปรนเปรอ ไม่ว่าท่านใด ๆ กล่าวได้ว่าคุณธรรมเช่นอย่างธรรม ๕ ประการนี้มีในบุคคลใด บุคคลนั้นก็มีจิตใจอยู่ในสภาพที่พร้อมจะเสวยความสุข คุณธรรมอย่างนี้ มีในสังกมใด สังกมนั้น ก็ย่อมอยู่ในสภาพซึ่งพร้อมที่จะอำนวยความสะดวกแก่สมาชิกทุกคนในสังกม

ประโยชน์ตนที่ถูกต้องแท้จริง ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์แก่โลกด้วยอย่างนี้ จึงควรที่จะหาทางส่งเสริมกันใหม่จิตใจดี และแก้แค้นล้างอาชญา ในการบำเพ็ญประโยชน์ดังที่แสดงมา เพื่อประโยชน์สุขและความดีงามอันร่วมกัน และที่ทุกคนมีส่วนได้รับอยู่ด้วย ในทางพระศาสนาก็มีพุทธภาษิตสนับสนุนการกระทำอย่างนี้ ดังคาถาที่ยกขึ้นเป็นนิกเขปบทข้างต้นว่า

ยงภิกขุจิ ยัญจิ ว หุตํ ว โลก
สัจฉริ ยเขต ญญญเปกโข
สพหุปี ตํ น จตุภาคเมตี
อภิวาทนา อชुकเตสุ เสยโย ดังนี้

แปลความว่า บุคคลผู้ต้องการบุญ จะพึงบำเพ็ญทาน หรือประกอบพิธี

บุชชาอย่างใดก็ตามในโลก ตลอดกาลทั้งปวง การที่ประกอบทั้งสันน หามีค่าเท่าหนึ่งในสี่ส่วนของการอภิวาทน้อมเศียรให้แก่ท่านผู้ดำเนินชีวิตตรงไม่ การอภิวาทนนั้นแลประเสริฐกว่า และอีกกาลาหนึ่งว่า

มาเส มาเส สหเสณ โย ยเขต สดี สมิ
เอกญจ ภาวิตตตทานิ มหุตตมปิ ปุชเย
สาเว ปุชนา เสยโย ยญเจ วสุสสดี หดี

แปลความว่า บุคคลใด พึ่งประกอบพิธีบูชา โดยสม่ำเสมอ ด้วยใช้ทรัพย์สินจำนวนพันทุก ๆ เดือน ถ้วนเวลาตั้งร้อยปี พิธีบูชานั้นก็หาประเสริฐไม่ ส่วนผู้ใดพึ่งบูชาบุคคลผู้ประกอบมตนแล้วสักคนเดียว แม้ชั่วเวลาหนึ่ง การบูชาเช่นแลประเสริฐกว่า พิธีบูชาตั้งร้อยปีจะมีความหมายอะไร

พุทธภาษิตในธรรมบท ๒ คาถา มีความหมายสำคัญที่ควรตระหนักอย่างพิเศษ เพราะนอกจากเป็นคำสอนทางจริยธรรมอย่างคำสอนในที่อื่น ๆ แล้ว ยังเป็นการกระทำที่ตั้งที่เรียกในภาษาปัจจุบันได้ว่า การกำหนดค่านิยมใหม่ให้แก่สังคมด้วย ด้วยว่าสังคมครั้งก่อนและในสมัยพุทธกาลนั้น นิยมยกย่องการประกอบการบูชาและพิธีกรรมทางศาสนาเป็นอย่างมาก การประกอบพิธีเหล่านี้ล้วนมุ่งหวังผลประโยชน์ตอบแทนอันเป็นส่วนตน คือ ทรัพย์สิน อำนาจ และความสุขต่าง ๆ นักบวชสมัยนั้น ได้ยึดถือแบบแผนพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ออกไปให้วิจิตรพิสดารเป็นอันมาก จนผู้ที่พิจารณาด้วยปัญญาจะมองเห็นได้ว่าเป็นสิ่งมงายไร้เหตุผล เป็นสิ่งลัทธิพศพรามาศชนหยาบชัดแจ้ง เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติแล้ว ได้ทรงสั่งสอนมุ่งหมายหักล้างค่านิยมในการเช่นนั้น เป็นข้อสำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง โดยได้ทรงกำหนดให้บำเพ็ญทาน คือ การให้เพื่อกำจัด

โลกะ และเพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์กัน ในสังคมขึ้นมาแทน และท่านนั้นได้เป็นคำสอนหลักใหญ่ ปรากฏมากที่สุดในพระพุทธานุศาสนานี้ แต่กระนั้น ตามพุทธภาษิต ๒ คาถาทำให้เห็นเพิ่มเติมต่อไปอีกว่า พระองค์ทรงสอนให้ถือว่าการยกย่องเคารพบูชาคนดี เป็นการกระทำที่สำคัญ มีค่ายิ่งขึ้นไปกว่าท่านนั้นเสียอีก

บุคคลผู้ดำเนินชีวิตตรงหรือผู้ประกอบมตนแล้วตามพุทธภาษิตข้างต้น อรรถกลาธิบายว่า หมายถึงพระอรหันต์ แต่ก่อนนั้นเป็นการอธิบายความหมายขั้นสูงสุด ถึงถึงบุคคลในอุดมคติ ในทันทีถึงเอาความหมายกำหนดแต่ใจความ โดยอนุโลมว่า หมายถึงผู้มีความประพฤติสะอาดบริสุทธิ์ ดำรงคุณธรรมยึดถือเป็นแบบอย่างได้ ความมุ่งหมายของพุทธภาษิตทั้งสองนี้ อยู่ตรงที่ทรงสอนอย่างหนักแน่นให้สังคมหันมาใส่ใจยกย่อง เชิดชู ส่งเสริมคนดี และให้ถือเอาความสุจริตและคุณธรรมเป็นเครื่องวัดคุณค่าของบุคคล มิใช่วัดด้วยอาการภายนอกมีทรัพย์สิน ยศ และอำนาจเป็นต้น หากสังคมยึดถือได้เช่นนั้น ก็จักเป็นความดีงามและนำมาซึ่งประโยชน์สุขแก่สังคมนั่นเอง พร้อมทั้งแก่บุคคลทุกคนผู้เป็นส่วนประกอบแห่งสังคมนั้นชั่วกาลนาน

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาถึงชีวประวัติของ นายโกมล คีมทอง ตามนัยแห่งหลักธรรมที่ได้แสดงมา ทำให้ได้ความคิดเห็นว่า เธอเป็นผู้ควรแก่นามว่าบัณฑิตได้ผู้หนึ่ง ทั้งนี้ โดยทั้งสองสถาน คือสถานแรกเป็นไปตามความกำหนดนิยมในหมู่ชาวโลกกว่าเป็นผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญา เป็นครูศาสตรบัณฑิต อันถือโดยทางธรรมว่าเป็นผู้ได้ส่งสมความรู้ความสามารถอันเป็นอุปการณไว้พร้อมเพื่อความมั่นคงต่อไปในสถานที่สอง เธอเป็นบัณฑิตโดยชอบตามหลักธรรม เมื่อนำความรู้

และความสามารถนั้นมาใช้ในการดำเนินชีวิต บำเพ็ญกรณกิจอันเป็นประโยชน์ ทำชีวิตของตนให้เจริญงอกงามด้วยคุณค่าและสาระ บังเกิดผลในทางปฏิบัติอันนับได้ว่าเป็นทั้งประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์แก่ชาวโลกทุกประการ แม้จะดำรงชีวิตอยู่ได้ไม่นาน แต่ก็ได้ทำชีวิตเท่าที่ตนมีมันใหม่ค่าเป็นแก่นสาร เป็นอโมฆชีวิต คือชีวิตที่ไม่ว่างเปล่า อันใคร ๆ ไม่พึงติเตียนว่า ใช้ประโยชน์แห่งชีวิตไม่คุ้มเวลา แม้ชีวิตจะสั้น ก็ใช้ได้คุ้มค่า ไม่ควรที่ใครจะต้องเป็นห่วง แต่กลับเป็นเครื่องตกเตือนผู้ยังอยู่เสียอกเข้าไป ให้ห่วงใยแก่เวลาที่ล่วงไปว่า ชีวิตของตนได้บังเกิดคุณค่ามีความหมายอย่างใดบ้างหรือยัง

นายโกลม คิมทอง เป็นบุคคลหนึ่งในฝ่ายที่เรียกว่าคนรุ่นใหม่ เมื่อเธอได้บำเพ็ญคุณความดีไว้ ชีวิตของเธอจึงมีคุณค่าพิเศษออกอย่างหนึ่งสำหรับคนรุ่นใหม่ด้วยกันโดยเฉพาะ กล่าวคือ เป็นประจักษ์พยานหรือตัวแทนที่ยืนยันถึงความดีงามที่มีอยู่ในหมู่คนรุ่นใหม่ และโดยยืนยัน จึงอาจกล่าวได้ต่อไปอีกว่า การสูญเสียชีวิตของเธอ เป็นการเสียสละเพื่อเกียรติแห่งคนรุ่นใหม่ในส่วนหนึ่ง โดยเหตุผล หากคนรุ่นใหม่จะมองเห็นคุณค่าแห่งการกระทำของเธอ และช่วยกันรักษาความดีนั้นไว้ ก็คงจะเป็นความสมควรยิ่งอย่างหนึ่ง และจะเป็นวิธีการทำให้การสูญเสียชีวิตของเธอไม่เป็นเหตุการณ์ว่างเปล่า แต่กลับเป็นพลังบันดาลผลที่ยั่งยืนสืบไป และเป็นการช่วยทำชีวิตของเธอให้เป็นเสมือนยังคงอยู่เป็นอมตะด้วย

ความจริงตัวธรรมะนั้นเองเป็นสังอมตะ ดังนั้น ผู้ใดดำรงชีวิตอยู่ในธรรม ทำชีวิตให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรม ชีวิตของผู้นั้นย่อมกลายเป็นอมตะไปด้วย แต่ความเป็นอมตะเช่นนั้น เป็นความอมตะโดยสภาพ ไม่เป็นของปรากฏผลในหมู่มนุษย์ มนุษย์จะทำความเป็นอมตะน

ให้ปรากฏผลเป็นประโยชน์แก่พวกตนได้ ก็ด้วยช่วยกันทำให้เป็นไปอย่างในกรณีของนายโกลม คิมทองนี้ หากประวัติการเสียสละบำเพ็ญกุศลกรณ และการสูญเสียชีวิตของเธอจะเป็นเหตุปลูกศรัทธาในความดี และเป็นพลังผลักดันจิตใจของมิตรสหายและผู้ได้ทราบเรื่องราวทั้งหลายให้มีความเข้มแข็งอาจหาญในการที่จะบำเพ็ญความดี ๆ ขึ้นไป การสูญเสียชีวิตของเธอจะไม่กลายเป็นเหตุการณ์ที่ผ่านไปเปล่า และจักเป็นการทำความอมตะให้ปรากฏแก่ชีวิตของเธอสืบไป

การที่จะให้คุณความดีของบุคคลมีค่ายั่งยืนส่งผลแก่ผู้อื่นต่อไปได้นานนั้น ผู้ร่วมสังคมจะต้องช่วยกันยกย่องเชิดชู สนับสนุนให้ปรากฏตามสมควร การทำเช่นนั้นมิใช่จะเอาใจผู้บำเพ็ญกรณีย์ แต่เพื่อธำรงความดีของสังคม สมตามพุทธพจน์ที่แสดงมาข้างต้น แม้คณะเจ้าภาพผู้มาบำเพ็ญกุศลในบัดนี้ ก็ถึงความมุ่งหมายเช่นเดียวกัน จึงได้ชวนชวนจัดงานทำบุญสดตมวารอุทิศให้

ในโอกาสแห่งพระธรรมเทศนา ขอรออำนาจกุศลบุญราศที่คณะเจ้าภาพได้บำเพ็ญทงมวล จึงเป็นพลวับจยอำนาจวิบากสมบัติแก่นายโกลม คิมทอง ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ ตามเจตน์จำนงของคณะเจ้าภาพทุกประการ

อาตมภาพ รับประธานวิศิษณาพระธรรมเทศนาในอโมฆชีวิตกา โดยสมควรแก่เวลา ยุติลงแต่เพียงนี้ เอวี่ กิม ๆ

พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ โกลม คิมทอง อันเป็นหนังสือที่ระลึกในงานสังสารศพ นายโกลม คิมทอง ณ ฌาปนสถาน วัดประยุรวงศาวาส ๑ มิถุนายน ๒๕๐๔

พระธรรมเทศนา
สมชวีกถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺทสฺส ฯ

อากงฺเขยฺยํ เจ คหปตโย อุโก ขานปตโย ทิฏฺฐเฐ เจว ธมฺเม
อญฺญมณฺญํ ปสฺสิตํ อภิสมฺปรายญจ อญฺญมณฺญํ ปสฺสิตํ, อุโกว
อสฺสุ สมสทฺธา สมสฺสลา สมจาคา สมปญฺญาติ ฯ

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาในสมชวีกถา พรรณนาหลักธรรม
สำหรับส่งเสริมชีวิตของคู่ครองให้ราบรื่นปรองดองสม่ำเสมอและสมกัน
เพื่อฉลองศรัทธาประดับปัญญาบารมีของพระเจ้าภาพและท่านสาธุชน
เนื่องในงานมงคลสมรส เป็นส่วนกุศลวิธที่จะนำพระพุทธศาสนา
เป็นเครื่องประสาทร เพิ่มพูนสิริมงคลแก่คู่สมรส ให้ประสบความสุข
ความสวัสดิ์ ความเจริญรุ่งเรืองงอกงามไพเราะแห่งชีวิตครองเรือน
ตลอดกาลนาน

พิธีมงคลสมรสนั้น ตามประเพณีไทยถือว่าเป็นกิจฝ่ายคฤหัสถ์ ส่วน
พิธีเกี่ยวกับสงฆ์ทั้งหมด รวมทั้งการมีพระธรรมเทศนานั้น นับว่าเป็นการ
ทำบุญเนื่องในงานมงคลสมรส เพื่อให้เกิดธรรมมงคลแก่คู่แต่งงานหรือ
ผู้ที่ได้ตกลงกันแล้วที่จะแต่งงานกัน

การมีคู่ครองนั้น ถือกันว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญยิ่งครั้งหนึ่งในชีวิต

ของบุคคล เป็นความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ทำให้เกิดฐานะและหน้าที่
อย่างใหม่ คือ ฐานะแห่งสามี และฐานะแห่งภรรยา พร้อมทั้งหน้าที่ซึ่ง
ผูกพันอยู่กับฐานะทั้งสองนั้น อันเกิดจากความสัมพันธ์ และความรับผิดชอบ
ต่อกัน ความสัมพันธ์และความรับผิดชอบนี้ มิใช่จำกัดอยู่เพียงใน
ระหว่างคู่สามีและภรรยาเท่านั้น แต่ยังขยายออกไปถึงบุคคลและทรัพย์สิน
สินเป็นต้น อันมีมาแต่เดิมของแต่ละฝ่ายอีกด้วยเช่น บิดา มารดา เครือ
ญาติ และมีตรสหายของคู่ครอง เป็นต้น ทำให้เกิดผลอีกอย่างหนึ่ง คือ
การสมรสนั้น เท่ากับเป็นวัชเพิ่มพูนจำนวนญาติมิตรและทรัพย์สินต่าง ๆ
ให้มากมายกว้างขวางขึ้นเป็นทวีคูณ แต่ผลดังกล่าวนี้ จะเป็นผลที่ดีงาม
อย่างแท้จริง ต่อเมื่อผู้สมรสรู้จักรับผิดชอบ และรู้จักปฏิบัติภาระหน้าที่
ของตนตามความรับผิดชอบนั้นให้ถูกต้องด้วยดี ด้วยเหตุนี้ ผู้สมรสที่
ปรารถนาความสุข และความเจริญก้าวหน้า ทั้งของตนเอง ของคู่ครอง
และของชีวิตครองเรือนทั้งหมด จึงต้องเตรียมตัว เตรียมใจ ให้ตระหนัก
ในฐานะภาระ และหน้าที่ต่าง ๆ ที่ตนจะต้องกระทำในชีวิตครอบครัวไว้
ให้พร้อม เพื่อทำชีวิตครองเรือนของตนให้เป็นความอยู่ร่วมกันด้วยความ
สุข บังเกิดประโยชน์ ส่งเสริมคุณค่าแห่งชีวิตของกันและกัน และทำให้
การที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ทั้งหลาย กลายเป็นคุณ
ประโยชน์ เป็นความดี ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตทุกชีวิตที่ตนเข้าไป
มีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของนั้น ทั้งถึงกันทั้งหมด

ในสมัยพุทธกาล พระบรมศาสดาเคยทรงได้รับอาราธนาจากคฤหบดี
ท่านหนึ่ง ให้ทรงประทาน โอวาทแก่กุมารที่จะแยกครอบครัวไปอยู่ใน
ตระกูลสามี ครั้นนั้น พระองค์ได้ตรัสสอนกุมารเหล่านั้น ให้ประพฤติ
ปฏิบัติหลักธรรมสำหรับแม่บ้านหลายประการ หลักธรรมที่ทรงประทาน

ครั้งนั้น พระองค์ตรัสให้เหมาะสมกับสภาพสังคมของชมพูทวีปยุคพุทธกาล ที่ฝ่ายพ่อบ้านเป็นผู้ประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัว จึงเป็นหลักกรรมที่ใช้ได้อย่างดี ในสังคมไทยแบบเดิมซึ่งมีลักษณะการแบ่งงานในครอบครัวอย่างเดียวกัน และแม้สังคมจะผันแปรไปตามกาลสมัย สตรีผู้ฉลาดก็สามารถยึดถือสาระจากหลักกรรมเหล่านั้น นำมาประพฤติปฏิบัติให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตครอบครัวได้เป็นอย่างดี ยิ่งกว่านี้ แม้ในสมัยปัจจุบัน ที่สภาพและระบบการต่าง ๆ ในสังคมเปลี่ยนแปลงไปมากแล้วนั้นเอง ก็ยังอาจกล่าวยืนยันได้ว่าในครอบครัวที่ภริยายึดถือปฏิบัติเคร่งครัดตามหลักกรรมเหล่านั้น นับว่ามีปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่จะยึดเหนี่ยวความชีวิตครอบครัวไว้ให้มีความสุข ความราบรื่น มั่นคงด้วยดี และความประพฤติเช่นนั้นจะไม่เป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมเสียหายแก่ชีวิตครอบครัวแต่ประการใด

ในพุทธโอวาทครั้งนั้น ทรงแสดงหลักกรรมสำหรับภรรยา ๕ ข้อ ซึ่งมีใจความดังนี้

- ข้อที่ ๑ ฟังเป็นผู้ตุนก่อน นอนทีหลัง เอาใจใส่คอยฟังว่าจะมีอะไรให้ช่วยทำ ประพฤติแต่สิ่งที่ถูกใจ พูดคำไพเราะน่ารัก คือรู้จักปรนนิบัติ ถนอมหัวใจ
- ข้อที่ ๒ คนเหล่าใดเป็นที่เคารพนับถือของสามี เช่น บิดา มารดา ครู อาจารย์ ของสามี เป็นต้น ก็แสดงความเคารพนับถือด้วย เอาใจใส่ปฏิบัติสันทนาการท่านเหล่านั้นเป็นอันดี
- ข้อที่ ๓ เป็นผู้ขยัน เอาใจใส่ในงานบ้านทุกอย่าง เช่น งานเกี่ยวกับเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น เผลยวฉลาด รู้จักจัดทำงานเหล่านั้นให้เรียบร้อยเหมาะสม

- ข้อที่ ๔ เอาใจใส่สอดส่องดูแลคนในปกครองภายในบ้าน เช่นคนรับใช้ และคนงานต่าง ๆ ฐานะของเขาว่าได้ทำแล้วหรือไม่เพียงใด มีใครเจ็บป่วยไข้เป็นอย่างไรเอาใจใส่รักษาพยาบาล จัดแบ่งอาหารของบริโภคเพื่อแผ้วให้ตามสมควร
- ข้อที่ ๕ รู้จักประหยัดเก็บรักษาทรัพย์สมบัติที่สามีมามาได้ ไม่เล่นการพนัน ไม่เป็นนักดื่ม ไม่ทำลายผลบุญทรัพย์สมบัติ

นอกจากหลักความประพฤติเหล่านี้แล้ว ในที่บางแห่งทรงแสดงคุณธรรมในใจกำกับไว้เป็นข้อสุดท้ายด้วย คือ การอยู่ครองเรือนด้วยจิตใจโอบอ้อมอารี ไม่คับแค้นด้วยความตระหนี่เห็นแก่ตัว คุณธรรมประจำใจนี้เป็นพื้นฐานชีวิตที่สำคัญ ทำให้บ้านเรือนเป็นสถานที่ร่มรื่นแจ่มชื่นเยือกเย็นเบิกบานใจ ทั้งแก่ผู้อาศัยที่อยู่ร่วมกันและแก่ผู้ไปมาหาสู่เยี่ยมเยียน มีญาติมิตรสหาย เป็นต้น เป็นสิริมงคลแก่ชีวิตครอบครัว หลักกรรมข้อต้นๆ อันเป็นความประพฤติที่แสดงออกภายนอก อาจเปลี่ยนแปลงประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมตามยุคสมัย แต่คุณธรรมที่เป็นพื้นใจ จะยังคงรูปเป็นอย่างเดียวกันตลอดทุกกาล

ที่แสดงมานี้ เป็นหลักความประพฤติในฝ่ายภรรยา ส่วนในฝ่ายสามี แม้ไม่พบที่ทรงได้รับอาราธนาให้ตรัสสอนโดยตรง แต่ในคราวที่ทรงประทานโอวาทแก่กุลบุตรผู้หนึ่งว่าด้วยหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อบุคคลประเภทต่าง ๆ ตามฐานะแห่งความสัมพันธ์ในสังคม พระองค์ได้ทรงแสดงข้อปฏิบัติที่สามีนับว่าพึงปฏิบัติของภรรยาของตนไว้ ๕ ประการ อธิบายสั้น ๆ ได้ดังนี้

- ประการที่ ๑ ให้ความนับถือ ยอมรับฐานะแห่งภรรยาและคู่ครอง
- ประการที่ ๒ ยกย่องให้เกิดเกียรติ ไม่แสดงอาการเหยียดหยามดูหมิ่น

ประการที่ ๓ มีความซื่อสัตย์ ไม่นอกใจ

ประการที่ ๔ มอบความเป็นใหญ่ แสดงความไว้วางใจในงานบ้าน

ประการที่ ๕ หาเครื่องประดับเครื่องแต่งตัวมามอบให้เป็นของขวัญ
ของขวัญ แสดงน้ำใจรักไม่จืดจาง

ทรงแสดงต่อไปว่า ภรรยาที่สามีทำนุบำรุงเช่นนั้น จะ(ต้อง)อนุเคราะห์ตอบสามีตนโดยฐานะ ๕ ประการคือ

ประการที่ ๑ จะจัดดูแลงานบ้านให้เรียบร้อยเป็นอันดี

ประการที่ ๒ จะใส่ใจสงเคราะห์คนข้างเคียงก่อกอหมู่ญาติและข้าทาสบริวารเป็นอันดี

ประการที่ ๓ จะซื่อสัตย์ ไม่ประพฤติผิดนอกใจสามี

ประการที่ ๔ จะช่วยประหยัลดดูแลเก็บรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้

ประการที่ ๕ จะเป็นผู้ขยัน เอาใจใส่ ไม่เกียจคร้านในการงานทั้งปวง
หลักธรรมเท่าที่แสดงมานี้ ส่วนใหญ่เป็นข้อปฏิบัติที่แสดงออกมาใน

ภายนอก การแสดงออกภายนอกในทางที่ดีงามเช่นนั้น ย่อมต้องอาศัยมี
คุณธรรมต่าง ๆ เป็นพื้นฐานอยู่ในจิตใจ ที่จะช่วยให้คงรักษาข้อปฏิบัติ
เหล่านั้นไว้ได้มั่นคง ยั่งยืน และด้วยความจริงใจ ด้วยเหตุนี้ผู้ครองเรือน
จึงต้องมีคุณธรรมสำหรับรักษาความสัมพันธ์อันดีนั้นไว้เป็นหลักในใจ ที่
เรียกว่า ฆราวาสธรรม หรือ ธรรมสำหรับชีวิตครองเรือน ๔ ประการคือ

๑. สัจจะ ความซื่อสัตย์ จริงใจต่อกัน เป็นหลักสำคัญที่จะให้เกิด
ความไว้วางใจและมิตรจิตสนิทต่อกัน ขาดสัจจะเมื่อใด ย่อม
เป็นเหตุให้เกิดความหวาดระแวงแคลงใจกันเป็นจุดเริ่มต้นแห่ง
ความร้าวฉานซึ่งยากนักที่จะประสานให้คืนดีได้ดังเดิม

๒. ทมะ การรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ ข่มใจ ระวังความรู้สึกต่อ

เหตุบุคคลพร่องของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตนแก้ไขข้อบกพร่อง
ปรับนิสัยและอริยาศรัยให้กลมกลืนประสานเข้าหากันได้
ไม่เป็นคนถือด้านเอาแต่ใจและอารมณ์ของตน คนที่ขาดธรรมข้อ
นี้ ย่อมปล่อยให้ข้อแตกต่างปลีกย่อยทางอุปนิสัยและการอบรม
กลายเป็นเหตุแตกแยกสามัคคีใหญ่โต และถ้าไม่สามารถปรับตน
เข้าหากันได้ ก็เป็นอันต้องทำลายชีวิตคู่ครองแยกทางขาดจากกัน

๓. ขันติ ความอดทน อดกลั้น ต่อความหนักและความร้ายแรงทั้ง
หลาย ชีวิตของผู้อยู่ร่วมกัน นอกจากมีข้อแตกต่างขัดแย้งทาง
อุปนิสัย การอบรม และความต้องการบางอย่าง ซึ่งจะต้องหา
ทางปรับปรุงเข้าหากันแล้ว บางครั้งอาจมีเหตุล่วงเกินรุนแรง
แสดงออกจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นถ้อยคำหรือกิริยาอาการ
จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม เมื่อเกิดเหตุเช่นนั้น อีกฝ่ายหนึ่งจะต้อง
รู้จักอดกลั้นระงับใจ ไม่ต่อเหตุให้เรื่องลุกลามกว้างขยายต่อไป
ความร้ายจึงจะระงับลงได้ นอกจากนั้นยังจะต้องมีความอดทนต่อ
ความลำบากตรากตรำ และเรื่องหนักใจต่าง ๆ ในการประกอบ
การงานอาชีพเป็นต้น โดยเฉพาะเมื่อเกิดภัยพิบัติ ความตกต่ำคับ
ขัน ไม่ดีโทษตีพ่าย แต่มีสติอดกลั้น คิดอุบายใช้ปัญญาหาทาง
แก้ไขเหตุการณ์ให้ลุล่วงไปด้วยดี ชีวิตของคู่ครองที่ขาดความอด
ทน ย่อมไม่อาจประคับประคองพากันให้รอดพ้นเหตุร้ายต่าง ๆ
อันเป็นประดุมรสุมแห่งชีวิตไปได้

๔. จาคะ ความเสียสละ ความเผื่อแผ่ แบ่งปัน ตลอดถึงความมีน้ำ
ใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ชีวิตบุคคลที่จะมีความสุข จะต้องรู้จักความ
เป็นผู้ให้ด้วย มิใช่คอยจ้องแต่จะเป็นผู้รับเอาฝ่ายเดียว การให้ใน

ทน มิใช่หมายถึงแต่เพียงการเผื่อแผ่แบ่งปันสิ่งของอันเป็นเรื่องที่มองเห็นและเข้าใจได้ง่าย ๆ เท่านั้น แต่ยังหมายถึงไปถึงการให้หัวใจแก่กัน การแสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ตลอดจนการเสียสละความพอใจและความสุขส่วนตนได้ เช่น ในคราวที่คู่ครองประสบความทุกข์ ความเจ็บไข้ หรือมีธุรกิจใหญ่ เป็นต้น ก็เสียสละความสุขความพอใจของตน ขวนขวายช่วยเหลือ เอาใจใส่ดูแล เป็นที่พึ่งอาศัย เป็นกำลังส่งเสริม หรือช่วยให้กำลังใจได้ โดยประการใดประการหนึ่ง ตามความเหมาะสม รวมความว่า เป็นผู้มั่งใจกว้างขวาง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละ ไม่คับแคบเห็นแก่ตัว ชีวิตครอบครัวที่ขาดจากะ ก็คล้ายการลงทุนที่ปราศจากผลกำไรมาเพิ่มเติม ส่วนที่มาแต่เดิมก็ทิ้งหรือค่อยร่อยหรือพร่องไป หรือเหมือนต้นไม้ที่ไม่ได้รับการบำรุง ก็มีแต่อับเฉาร่วงโรย ไม่มีความสดชื่นงอกงาม

ธรรม ๔ ประการ คือ สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ ที่พรรณนามานี้ มิใช่ประสงค์ให้เป็นข้อปฏิบัติจำกัดเฉพาะในระหว่างคู่ครองเพียง ๒ คน เท่านั้น แต่มุ่งหมายให้ใช้ทั่วไปในชีวิตการครองเรือนทั้งหมด โดยยึดถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานของจิตใจ ในการที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดีงามกับคนทั้งหลาย ที่จะอยู่ร่วม หรือติดต่อเกี่ยวข้องกัน ให้เหมาะสมตามฐานะนั้น ๆ เพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ชีวิตของตนเอง และแก่ชีวิตของคนอื่น ๆ ในสังคม

ชีวิตคู่ครองนี้ มีคำเรียกตามนัยว่า ชีวิตสมรส ในทางพระพุทธศาสนา มีคำสอนว่า ชีวิตสมรสที่จะมีความสุข ราบรื่น มั่นคงยืนยาวได้นั้น คู่สมรสควรมีคุณธรรมที่สมหรือสม่ำเสมอ อันจะพึงเรียกได้

ว่า สมธรรม ๔ ประการ คือ สมศรัทธา สมศรัทธา สมศรัทธา และสมบัญญัติ สมธรรม ๔ ประการนี้ เป็นฐานรองรับชีวิตคู่ครองในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งกว่าฆราวาสธรรม ๔ อย่าง ที่กล่าวมาแล้ว เพราะแสดงถึงความมีคุณสมบัติสมกันและความมีลักษณะนิสัยสม่ำเสมอของคู่ครอง ซึ่งจะทำให้ผู้สมรสทั้งสองมีสมชีพหรือสมชวี คือ มีชีวิตที่สมหรือเสมอกัน สมธรรม ๔ ประการนั้น คือ

๑. สมศรัทธา มีศรัทธาสมหรือเสมอกัน ศรัทธาอันนี้ หมายถึงความเชื่อ ความเลื่อมใส หรือความใฝ่แนบ เช่น ความเชื่อถ้อยในลัทธิศาสนา ความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย และความใฝ่แนบในคุณค่า หรือสงฆ์ขัตติยธรรมาภิธานเป็นความดีงามต่างๆ ความมีศรัทธาสมกันย่อมเป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้นที่จะทำให้ชีวิตครองเรือนกลมกลืนสนิทสนมแน่นแฟ้น เพราะศรัทธาเป็นเครื่องหล่อหลอมความรู้สึกรักใคร่และเป็นพลังชักจูงใจในการดำเนินชีวิตและกระทำกิจการต่างๆ ความมีศรัทธาสมกัน ตั้งต้นแต่ความเชื่อถ้อยในลัทธิศาสนาอย่างเดียวกัน ตลอดจนการมีศรัทธาแนบแนบเดียวกัน จึงเป็นสิ่งสำคัญมากในชีวิตสมรส ถ้าศรัทธาเบื้องต้นไม่เป็นอย่างเดียวกัน ก็ต้องตกลงปรับให้กันไปด้วยความเข้าใจต่อกัน

๒. สมศรัทธา มีศรัทธาความประพฤติสมหรือเสมอกัน คือมีความประพฤติที่เข้ากันได้ อยู่ในระดับเดียวกัน ไม่เป็นเหตุให้เกิดความรังเกียจดูหมิ่น เหยียดหยาม หรือขัดแย้งรุนแรงต่อกัน เช่น ฝ่ายหนึ่งปากร้ายชอบกล่าวคำหยาบคาย อีกฝ่ายหนึ่งได้รับการอบรมกวัดขັນมาทางด้านการพูดจาสุภาพอ่อนหวานทันท่วงทีคำหยาบไม่ได้ หรือฝ่ายหนึ่งชอบเป็นนักเลงหัวไม้ แต่อีกฝ่ายหนึ่ง ชอบชีวิตสงบไม่วุ่นวาย ก็อาจเป็นทางเบียดเบียนร้ายวาทนเลิกร้างกัน หรืออยู่อย่างทนทุกข์ทรมาน

๓. สมจากา มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละสมหรือเสมอกัน ในชีวิตของบุคคลที่ต้องติดต่อเกี่ยวของสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ เริ่มแต่ญาติมิตรสหาย เป็นต้นไปนั้น ธรรมข้อสำคัญที่จะต้องแสดงออกอยู่เสมออีกคือ ความมีน้ำใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความมีใจกว้างขวาง การช่วยเหลือ พึ่งพาอาศัยกัน หรือในทางตรงข้ามก็เป็นความตระหนี่ ความมีใจคับแคบกระด้าง คู่ครองที่มีใจจะไม่สมกัน ย่อมมีโอกาสเกิดความขัดแย้งกระทบกระเทือนจิตใจกันอยู่เรื่อยไป ทำให้ชีวิตครอบครัวเป็นชีวิตที่เปราะบางทางที่จะแตกร้างได้ง่าย

๔. สมปัญญา มีปัญญาสมหรือเสมอกัน ปัญญาหมายถึงความรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักชั่ว รู้จักประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ความรู้จักคิด ความสามารถในการใช้ความคิด และเข้าใจในเหตุผล ความมีปัญญาสมกันมิได้หมายความว่าคู่ครองทั้งสองฝ่ายจะต้องได้เล่าเรียนศิลปวิทยาการทรงความรู้เชี่ยวชาญเหมือน ๆ กัน แต่หมายถึงการมีความคิด การรู้จักรับฟังและเข้าใจในเหตุผลของกันและกัน และการช่วยเป็นคู่อคิดของกันและกันได้ อย่างที่กล่าวกันว่าง่าย ๆ ว่าพูดกันรู้เรื่อง คุณธรรมข้อนี้ก็เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะสามีภรรยาเป็นผู้อยู่ร่วมใกล้ชิดกันตลอดเวลา จำต้องมี ความเข้าใจกัน ร่วมคิดร่วมปรึกษาหารือกัน บรรเทาข้อหนักใจและช่วยกันหาทางแก้ไขปัญหาค่าต่าง ๆ เป็นกำลังแก่กันและกันได้ ความมีปัญญาสมกันนั้น นอกจากเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจทำให้มีความสนิทสนมกันด้วยดีแล้ว ยังทำให้ชีวิตของคู่ครองทั้งสองฝ่าย เป็นชีวิตที่ส่งเสริมคุณค่าเพิ่มกำลังแก่กันและกันอีกด้วย

พระบรมศาสดาตรัสแสดงว่า สมธรรม ๔ ประการนี้ จะเป็นเหตุให้ คู่สามีภรรยาได้พบกันทั้งชาติดินและชาติหน้าตามความประสงค์ สมดัง

พุทธพจน์ที่ยกมาเป็นนิกเขปบทเบื้องต้นว่า “อากงเขยยู เจ คหปตโย อุโก ชานปตโย” ดังนั้นเป็นต้น แปลความว่า ถ้าคู่สามีภรรยาหวังจะได้พบกันทั้งชาติดินและชาติหน้าแล้วไซ้ไร ทั้งสองพึงเป็นผู้มีศรัทธาสมกัน มีศีลสมกัน มีจาคะสมกัน มีปัญญาสมกัน ดังนี้

ความสมหรือเสมอกันของคู่ครองตามหลักธรรม ๔ ประการนี้มีความสำคัญอย่างมาก เพราะบุคคลทั้งสองมามีชีวิตอยู่ร่วมกันใกล้ชิดยิ่งกว่าใคร ๆ จนในทางโลกกล่าวว่าเป็นบุคคลคนเดียวกัน การที่จะมารวมเข้าด้วยกัน จึงต้องอาศัยความประสานกลมกลืนเหมาะสมกันตามทางธรรม ดังกล่าวมา การอยู่ครองเรือนของคู่สมรสนั้น เป็นการร่วมกันนำชีวิตทั้งสองผ่านเหตุการณ์ทั้งปวง ทั้งทศและร้ายไปด้วยกัน เป็นชาติที่ร่วมสุขร่วมทุกข์ทั้งปวง ในแง่ที่ ท่านจึงถือว่าทั้งสองฝ่ายเป็นเพื่อนหรือเป็นสหายกัน และเป็นเพื่อนที่ยิ่งกว่าเพื่อนใด ๆ เพราะร่วมรู้เห็นเหตุการณ์ร่วมรับสุขทุกข์ครบถ้วนพร้อมกันกว่าเพื่อนอื่น ๆ ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ภริยา ปรมมา สขา” แปลว่า ภรรยาเป็นเพื่อนอย่างยิ่ง หรือภรรยาเป็นยอดสหาย โดยความหมายว่าเป็นคู่ร่วมสุขร่วมทุกข์ตั้งอธิบายมาแล้ว

อนึ่ง พึงสังเกตุว่า ในทางพระศาสนา ท่านแสดงเพื่อนใกล้ชิดตัวไว้ อีกบุคคลหนึ่ง ดังพุทธภาษิตว่า “มาตา มิตตํ สเก ฆเร” แปลว่า มารดาเป็นมิตรในเรือนของตน พุทธภาษิตนี้มีได้ขัดแย้งกับพุทธภาษิตข้อก่อนที่ว่า ภรรยาเป็นเพื่อนอย่างยิ่งนั้นแต่ประการใด เพราะเพ่งความคนละอย่าง ในพุทธภาษิตข้อก่อน ท่านมุ่งแสดงลักษณะความเป็นไปของชีวิตหรือความสัมพันธ์ที่มองเห็นได้ในภายนอก ว่า ภรรยาเป็นผู้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยกันร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสามี ส่วนในพุทธภาษิตข้อหลัง ท่านมุ่งแสดงถึงคุณธรรมในใจ เพราะคำว่ามิตร มีความหมายเพ่งถึงไป

ในทางด้านจิตใจและคุณธรรมมากกว่าคำว่าสหายและเพื่อน ตามพุทธ ภาษิตข้อที่สองนี้จึงมีความหมายว่า ในบ้านของแต่ละคน มีมารดาเป็นผู้ มีเมตตา มีความปรารถนาดีต่อบุตร เป็นที่วางใจ พึ่งอาศัยได้อย่างแท้จริง เป็นมิตรแท้แน่นอนอยู่ท่านหนึ่งแล้ว

ในกรณีนี้ หากภริยาผู้ใดสามารถปฏิบัติตนทำจิตใจให้เป็นที่มิตรแท้ มีเมตตาปรารถนาดีต่อสามีได้อย่างแท้จริง เหมือนอย่างมารดาแล้ว พระบรมศาสดาก็ตรัสยกย่องภริยานั้นว่าเป็น มาตาสมภริยา หรือ มาตา ภริยา คือ ภริยาเสมอด้วยมารดา หรือ ภรรยาเยี่ยมมารดา ส่วนภรรยา ผู้มีคุณธรรมอย่างอื่น ก็ตรัสเปรียบไว้เหมือนพี่น้องหญิง เหมือนเพื่อน เป็นต้น ดังที่เคชตรัสสอนนางสุชาดา ผู้เป็นสะใภ้ของอนาถปิณฑก เศรษฐีว่า มีภริยาอยู่ ๗ ประเภท เป็นฝ่ายร้าย ๓ ประเภท และฝ่ายดี ๔ ประเภท คือ

๑. วรกาภริยา ภรรยาเยี่ยมเพชฌฆาต ได้แก่ภรรยาผู้มีจิตประทุษร้าย ปรารถนาความเสื่อมเสียหายแก่สามี ดูหมิ่นและคิดหาทางทำลายสามี
๒. โจรีภริยา ภรรยาเยี่ยมโจร ได้แก่ภรรยาผู้ล้างผลาญทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้
๓. อัยยาภริยา ภรรยาเยี่ยมนาย ได้แก่ภรรยาผู้ไม่ใส่ใจการงาน เกียจคร้าน รับประทานมาก ปากร้าย หยาบคาย ใจเหี้ยม ข่มสามี
๔. มาตาภริยา ภรรยาเยี่ยมมารดา ได้แก่ภรรยาผู้หวังดีทุกเวลา คอยห่วงใยรักษาสามีเหมือนมารดาปกป้องบุตร และประหยัดรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้

๕. ภิกินีภริยา ภรรยาเยี่ยมน้องสาว ได้แก่ภรรยาผู้เคารพสามี ตั้งนุ่งกับพี่ มีใจอ่อนโยน คล้อยตามสามี

๖. สขภริยา ภรรยาเยี่ยมสหาย ได้แก่ภรรยาที่พบสามีเมื่อใดก็ปลื้มปลิดใจเหมือนเพื่อนพบเพื่อนผู้จากไปนาน เป็นคนมีตระกูล (ได้รับการศึกษาอบรม) มีความประพฤติดีรู้จักปฏิบัติสามี

๗. ทาสีภริยา ภรรยาเยี่ยมทาส ได้แก่ภรรยาที่ยอมอยู่ในอำนาจสามี ถูกขู่ตะคอกเข่นขี้ด ก็อดทนได้ไม่โกรธตอบ

พระรณาคความตามที่แสดงมาทั้งหมดนี้ ควรถือเอาสาระสำคัญที่เป็นใจความอย่างหนึ่งว่า หลักธรรมสำหรับการครองเรือน ที่สอนให้คู่ครองมีความสมกันทั้งหลายก็ดี ให้รู้จักปฏิบัติหน้าที่ถนอมรักษาน้ำใจกันด้วยประการต่าง ๆ ก็ดี รวมทั้งหมดนี้ ล้วนมีความมุ่งหมายเพื่อให้การครองเรือนของคู่สามีภรรยา เป็นไปในทางที่ส่งเสริมคุณค่าแห่งชีวิตของกันและกัน และเป็นเครื่องอุปถัมภ์ส่งเสริมเพิ่มพูนกำลังแก่กัน เช่น เมื่อมีคุณธรรมความดีอยู่แล้วก็จักได้บำเพ็ญคุณธรรมความดีเหล่านั้นให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้นไป เมื่อกระทำประโยชน์ตนอยู่ก็จักได้กระทำประโยชน์นั้นให้เข้มแข็งหนักแน่นยิ่งขึ้นไป เมื่อบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นอยู่ ก็จักได้มีกำลังช่วยกันบำเพ็ญประโยชน์นั้นให้กว้างขวางได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป เป็นการสร้างเสริมความสุขความเจริญก้าวหน้าทั้งแก่ชีวิตตนเอง ชีวิตคู่ครอง และชีวิตอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดถึงสังคมส่วนรวม ทำตนให้เป็นผู้ควรได้ชื่อว่าเป็นสัตบุรุษหรือ สัปบุรุษ ซึ่งเป็นบุคคลที่มดี ตามความหมายของพระพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์แสดงปฏิบัติพาของสัตบุรุษว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูล ย่อมเกิดเพื่อประโยชน์

๔๔ คำนิยมแบบพุทธ

เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก แก่บิดามารดา แก่บุตรภรรยา แก่คนรับใช้และกรรมกร แก่มิตรและผู้ร่วมงาน แก่บรรพชน แก่รัฐ แก่ทวยเทพ และแก่สมณพราหมณ์ทั้งหลาย เปรียบเหมือนมหาเมฆที่ตกลงมา ยังข้าวกล้าให้เจริญงอกงามทั่วกัน ก่อให้เกิดประโยชน์ ความเกื้อกูล และความสุข แก่ชนเป็นอันมาก ฉะนั้น”

ประโยชน์สุขอันกว้างขวางซึ่งเกิดมีเพราะสัตว์บวชเช่นนี้ ย่อมต้องเริ่มต้นจากวงแคบออกไปก่อนตามลำดับ คือเริ่มจากครอบครัวและเริ่มจากการประพฤติปฏิบัติต่อกันระหว่างคูครองทั้งสองแต่ละฝ่าย เมื่อคูครองต่างฝ่ายมีคุณธรรมและรู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตน เป็นกำลังส่งเสริมเกื้อกัน ทำชีวิตครอบครัวให้มีความสุขความเจริญแล้ว ก็แผ่ขยายประโยชน์สุขนั้นออกไปให้กว้างขวางได้สำเร็จสมความปรารถนา ดังนั้น ชีวิตครองเรือนที่มุ่งหมายในพระศาสนา จึงได้แก่ชีวิตที่คู่ชีวิต มาร่วมอุปถัมภ์ซึ่งกันและกัน เพิ่มพูนคุณค่าแห่งชีวิตทั้งสองทั่วกำลังในการบำเพ็ญประโยชน์สุขให้ภริยาญาติเผ่าไภสาคู สโมสรสิดำเนินชีวิตครอบครัวของตนให้มีคุณลักษณะสมดังที่ได้พรรณนามาก็จักได้ชื่อว่าเป็นคูครองที่ควรยกย่องสรรเสริญ ควรนับว่าเป็นชีวิตครองเรือนที่ประสบความสำเร็จด้วยดี โดยนัยดังได้วิสัชนามา

บัดนี้ บิดามารดา ญาติมิตร และท่านที่เคารพนับถือของคู่ชีวิต ได้มาประชุมพร้อมเพื่ออำนวยพรแก่คู่สมรสทั้งสอง และคู่บ่าวสาวได้ร่วมกันบำเพ็ญทานมัยบุญกิริยาวัตถุแก่พระภิกษุสงฆ์แล้ว ขออำนาจคุณพระรัตนตรัย อำนาจบุญกุศลทั้งสองได้บำเพ็ญ และด้วยอำนาจแห่งกุศลจิตของญาติมิตรที่มาประชุมทั้งปวง จึงเป็นพลวบังจายอำนวยพรแก่คู่บ่าว

สาวทั้งสอง ให้ประสบจตุรพิพพร คืออายุ วรรณะ สุขะ พละ ทุกประการ จงเจริญด้วยอภิวรรณสมตามคำบาลีอนุโมทนาของพระภิกษุสงฆ์ว่า เต อุตตลลหุตา ท่านทั้งสองจงได้รับประโยชน์สมหมาย สุกิตา จงเป็นผู้มีความสุข วิรุพพา พุทธสาสนะ จงเป็นผู้เจริญงอกงามในพระพุทธศาสนา อโรคา จงเป็นผู้ไม่มีโรคเบียดเบียน สุกิตา โทด สห สหเพทธิ ญาติกิ ขอจงประสบความสุข พรั่งพร้อมด้วยหมูญาติทั้งปวงโดยทั่วกัน

รับประทานวิสัชนาพระธรรมเทศนาใน สมชวีกถา พรรณนาคุณธรรมสำหรับคู่สมรส พอสมควรแก่เวลา ยุติลงแต่เพียงนี้ เอวัง ก็มีฯ

พระธรรมเทศนาแสดงในงานมงคลสมรสของนายเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ กับนางสาวประคองกุล อิศรางกูร ณ อยุธยา เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๑๔
พิมพ์ครั้งแรกในงานมงคลสมรสของนายสุเมธ ชุมสาย กับ นางสาววง เมทินี เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๑๔ และพิมพ์ซ้ำออกสองครั้ง ครั้งล่าสุดในงานมงคลสมรสของนายจัด คงสุข ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๖

ธรรมกับกาม

เจริญพรท่านชาวพุทธบริษัททั้งหลาย

หลังจากได้ฟังอภิปรายมาแล้วอาตมาขอแสดงความเห็นแทรกสักเล็กน้อยว่า หัวข้อเรื่องพูดที่ว่า ธรรมะกับกาม นั้น ในเรื่องความหมายของธรรมก็ได้พูดกันไปแล้วว่ามีความหมายกว้างมาก ถ้าจะพูดกันละเอียดก็คงเสียเวลามาก อาตมาภาพอายากจะแสดงความคิดเห็นไว้เล็กน้อย ระหว่างธรรมะกับกามนั้น ความจริงการปฏิบัติถูกต้องต่อกามนั้นแหละคือความหมายอย่างหนึ่งของธรรมะ เพราะฉะนั้นเมื่อมาพูดถึงเรื่องกาม และพูดถึงว่าจะปฏิบัติอย่างไรให้ดีต่อกาม อันนั้นเราจะได้ธรรมะขึ้นมา ฉะนั้น เราอาจจำกัดวงการพูดของเราไว้เพียงเท่านั้น ก็คงจะได้ประโยชน์พอสมควร อันนั้นเป็นแง่ที่หนึ่งคือ ธรรมะในฐานะการปฏิบัติให้ถูกต้องต่อกาม

ทีนี้ได้มีผู้พูดถึงว่า การปฏิบัติธรรมจะทำให้เรามีความสุขในโลกแห่งกามนี้ได้หรือไม่ คำว่า ความเจริญหรือไม่เจริญก็พูดได้กว้าง เราอาจจะไม่ต้องพูดถึงเฉพาะแต่ธรรมะอย่างเดียว เราอาจจะพูดว่า ธรรมะเจริญ หรือธรรมะเจริญก็ได้ บางคราวธรรมะเจริญ บางคราวธรรมะก็เจริญได้ ท่านว่าสมัชชิตธรรมะเจริญ สมัยนั้นก็มีเป็นสุข ผู้ประพฤ

ธรรมก็พลอยได้รับความเจริญไปด้วย ถ้าสมัชชิตธรรมะเจริญ ก็ย่อมเป็นธรรมดาว่าผู้ประพฤติธรรม หรือผู้ไม่ประพฤติธรรมจะเจริญ ผู้ที่ประพฤติธรรมก็ต้องตกในที่นั่งท้าวโลกชอบพูดว่า ทำดีทำไมไม่ได้ดี “ดี” ในที่นี้หมายถึงความหมายอย่างที่โลกสมมติ ซึ่งอาจจะไม่ตรงกับ ความหมายในทางธรรมทีเดียว ฉะนั้น เราต้องเข้าใจความหมายอันนี้ด้วยว่า ถ้าหากในสมัชชิตธรรมะเจริญ คือคนทั่วไปทั้งหลายเป็นผู้ไม่ประพฤติธรรม และได้รับความเจริญอย่างที่โลกนิยมสมมติ สมัยนั้นสังคมไม่มีความสุข คนที่เรียกว่า เจริญด้วยการประพฤติธรรม ก็ไม่มีความสุขแท้จริง เพราะโลกมีแต่ความเดือดร้อน พูดอีกสำนวนหนึ่งว่า ในสมัยที่คนเห็นว่า ทำดีไม่ได้ดี แต่ทำชั่วได้คนนั้น จะเป็นยุคที่สังคมส่วนรวมเดือดร้อนไม่มีความสุข และโดยแท้จริงแล้วไม่มีใครมีความสุขแท้จริง ปัญหาอยู่ที่ว่า เราจะให้ธรรมะเจริญหรือธรรมะเจริญ ถ้าหากเรายอมรับว่าให้ธรรมะเจริญแล้ว มวลมนุษย์ย่อมไม่เป็นสุข มีแต่ความเดือดร้อน เราก็ต้องพยายามทำให้ธรรมะเจริญขึ้น เมื่อธรรมะเจริญแล้ว คนที่ประพฤติธรรมก็พลอยเจริญด้วย เวลานานสังคมส่วนรวมจะร่มเย็นเป็นสุข ชาวโลกจะพูดกันได้ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เงื่อนไขสำคัญในเรื่องนี้ก็คือ ในการที่ธรรมจะเจริญ ธรรมจะเสื่อมขึ้น คนจะต้องมีความเห็นถูกต้องว่าธรรมดี หรือดีคือธรรม และธรรมไม่ดี หรือชั่วคือธรรม พูดอีกอย่างหนึ่งว่า ต้องเป็นยุคสมัยที่คนชอบธรรม ไม่ใช่ชั่วธรรม นี่เป็นความหมายแห่งหนึ่ง

ทีนี้พูดให้ลึกลงไป ความหมายของคำว่า กาม มี ๒ อย่างคือ วัตถุ กาม และกิเลส กาม วัตถุ กาม คือสิ่งทั้งหลายที่นำใคร่นำปรารถนา นำพอใจ กล่าวโดยสรุปก็ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่นำใคร่ และเมื่อ

๕๒ คำนิยามแบบพุทธ

พูดขยายความออกไปก็รวมถึงทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ เรือกสวนไร่นา ลากยศ สุขสรรเสริญต่าง ๆ เหล่านี้ ก็เป็นเรื่องกาม เป็นวัตถุกาม ส่วนกิเลสกามก็คือ ตัวกิเลสความอยากได้ที่อยู่ในใจของคน หรือตัวกิเลสที่เป็นเหตุให้อยากให้ใคร มีพุทธพจน์อยู่แห่งหนึ่งตรัสว่า ความอยากได้ใคร่ติดพันเป็นความดำรินึกคิดอยู่ในใจของคนนแหละเป็นกาม สิ่งทั้งหลายที่วิจิตรงดงามตระการในโลก หาใช่เป็นกามไม่ ใจคนทีมนึกคิดอยากได้ใคร่เอานั่นแหละคือกามแท้ ส่วนสิ่งวิจิตรสวยงามทั้งหลายมันก็ตั้งอยู่ตามปกติของมัน ทันทีหากพูดในความหมายขั้นสุดท้ายแล้ว กามจะไม่มีเหลือเลย เหลือแต่ตัวธรรมะอย่างเดียว ทุกอย่างเป็นธรรมะไปหมด ดังนั้น อาจจะต้องตั้งคำถามว่า เราจะพูดถึงเรื่องธรรมกับกามในระดับไหน? อาตมภาพได้แสดงความหมายไว้อย่างหนึ่งว่า ธรรมะในฐานะเป็นการปฏิบัติถูกต้องต่อกาม นึกเป็นการพูดในระดับหนึ่ง

กามยังมีความหมายอย่างหยابและอย่างละเอียด อย่างหยابเป็นความหมายในภาษาไทย หมายถึงเรื่องเพศซึ่งเป็นความหมายที่แคบ แต่ความหมายทางพุทธธรรมหมายถึง กามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่น่าชอบใจ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งกินความหมายครอบคลุมมาก มีพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า สมณพราหมณ์ก็เกี่ยวข้องกัมอยู่ แต่ผู้ที่เกี่ยวข้องกัมก็มีหลายระดับ มีทั้งระดับที่ตกเป็นทาสของกามก็มี พวกนี้ต้องตกอยู่ในความทุกข์ ถูกกามบงคน ส่วนคนท่านว่า ลูกมารทำเอาตามใจชอบ เพราะว่าความสุขความทุกข์ในใจคนขึ้นกับกาม คือ หมกอิสรภาพโดยสิ้นเชิง พวกนี้เป็นเหมือนเนื้อที่ติดบ่วง ชั้นที่ ๒ เหมือนกับเนื้อที่ไม่ติดบ่วง แต่นอนทับบ่วงอยู่ พวกนี้ได้แก่พวกที่ยังเสวยกามอยู่ แต่ปฏิบัติต่อกามอย่างถูกต้อง จึงไม่ถูกกามทำพิษเอามากนัก แต่ยังต้อง

มีความหวาดระแวงบ้าง ไม่พ้นจากอำนาจกามโดยสิ้นเชิง ส่วนพวกที่ ๓ นั้นเป็นเหมือนเนื้อที่อยู่ในป่าห่างไกลจากนายพรานชนิดที่มองไม่เห็นหลังแล้ว พวกนี้ชื่อว่าเนื้ออิสระโดยสิ้นเชิง การที่จะเป็นอิสระได้นี้ ท่านว่าต้องได้ประสบกับบิณฑุสขอันประณีตและสูงกว่ากาม และมีพระสูตรเช่น มากลัญชัยสูตร ได้ตรัสสำคัญไว้ว่า พระพุทธองค์เองหากยังไม่ได้ประสบบิณฑุสขที่ประณีตสูงกว่ากามแล้ว จะปฏิญาณพระองค์ไม่ได้เลยว่า จะไม่หวนกลับมาสู่กามอีก ฉะนั้น เรื่องกามนี้จึงเป็นเรื่องใหญ่มาก トラบโดที่เรายังไม่ได้ประสบกับบิณฑุสขที่ประณีตสูงกว่ากามแล้ว เราจะไม่หลุดพ้นเป็นอิสระจากกามแท้จริงได้ จนกระทั่งเห็นกามหมดความหมายไปเอง トラบโดที่เรายังไม่ได้ประสบบิณฑุสขอย่างนั้น ถึงจะปฏิบัติธรรมแก่ไหนก็ตาม เราก็ตกอยู่ในระดับของผู้ฝกหรือผู้พยายามปฏิบัติ เราอาจมีความภูมิใจหรืออาจยกย่องกันว่าท่านผู้นั้นเพียรพยายามปฏิบัติตนเพื่ออิสระ ให้พ้นไปจากกาม แต่การพ้นไปจากกามนั้นยังไม่มีความหมายแท้จริง トラบโดที่เรายังไม่ได้ประสบความสุขที่ประณีตสูงส่งกว่ากามนั้น

มีพระสูตรอีก ๒ สูตร จะขอยกเรื่องในพระไตรปิฎกมาเล่าเป็นคติ หรือเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติแก่ท่านที่เกี่ยวข้องกับทั้งเรื่องธรรมและเรื่องกาม พระสูตรหนึ่งเล่าว่า วันหนึ่งพระอานนท์ได้ไปที่บ้านของอุบาสิกาท่านหนึ่ง ชื่อว่ามีศลาลา เมื่อไปถึงบ้าน อุบาสิกาท่านนั้นก็พูดกับท่านว่า ธรรมะของพระพุทธเจ้า จะให้ข้าพเจ้าเข้าใจอย่างไรกันแน่ พระอานนท์ก็ถามว่า ทำไม ท่านบ่นเรื่องอะไรหรือ อุบาสิกาก็เล่าบอกว่า เรื่องเป็นอย่างนี้ บิดาของข้าพเจ้าชื่อ ปุราณะ ท่านเป็นพรหมจารี ถือพรหมจรรย์ งดเว้นจากเรื่องของชาวบ้าน ไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องทางเพศเลย และบัดนี้ท่านถึงแก่กรรมไปแล้ว และในเวลาเดียวกันท่านอธิษฐาน ซึ่งเป็น

เพื่อนรักของบิดาของข้าพเจ้า ท่านผู้ไม่ได้ถือพรหมจรรย์เลย ท่านเพียงแต่ว่ายินดีในคูครองของท่านเท่านั้น และท่านก็ถึงแก่กรรมไปแล้วเช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าได้ทรงพยากรณ์ว่า ทั้งท่านประมาธบิดาของข้าพเจ้า และท่านอัสสิทัต เพื่อนรักของบิดาข้าพเจ้านั้น เป็นมคฺคิเสมอกัน นั้นจะเป็นไปได้อย่างไรกัน ก็บิดาของข้าพเจ้าเป็นพรหมจารีถือพรหมจรรย์ จะมีคคิเดียวกับท่านอัสสิทัตซึ่งไม่ได้ถือพรหมจรรย์ ยังอยู่ครองเรือน และยินดีในคูครองของตนได้โดยไรกัน พระอานนที่ฟังแล้วก็ไม่ได้ว่าอย่างไร นำความไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ตรัสให้ฟังว่า เรื่องนอบาสิกามีคคาสลาไม่เข้าใจเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคลที่ท่านเรียกว่า ปุคคปโรปริยญาณ แล้วพระองค์ก็ตรัสถึงความแตกต่างของบุคคลว่า บุคคลนี้อาจจะยังทางโน้น หย่อนทางนี้ หลายคนก็มีหลายอย่าง แล้วตรัสสุดท้ายบอกว่า ท่านอัสสิทัตและท่านประมาธนั้นมีศีลเท่ากัน มีปัญญาเท่ากัน มคคิเสมอกัน นั้นเป็นเรื่องที่น่ามาเล่า อาจจะให้อธิบายประการ

อีกเรื่องหนึ่ง พระองค์ตรัสเรื่องอดีตของพระองค์กับพระสงฆ์คณะหนึ่ง เรื่องมีว่า เมื่อได้เสด็จไปถึงสถานที่แห่งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงเยี่ยมพระโอรสผู้ ก้อยมน้อย ๆ พระสงฆ์ก็รู้ว่าเมื่อพระพุทธเจ้าทรงเยี่ยมพระโอรสน้อย ๆ แล้วมีก็จะมมีเรื่องน่าสนใจ ซึ่งควรได้ยินได้ฟัง พระภิกษุสงฆ์ก็ทูลถามพระองค์ว่า ทำไมพระองค์จึงเยี่ยมพระโอรสน้อย ๆ เช่นนั้น พระองค์จึงตรัสเล่าให้ฟังว่า สถานที่นั้นเคยเป็นเมืองใหญ่ในอดีตแห่งหนึ่ง ซึ่งเคยรุ่งเรือง และมีพระพุทธเจ้ามาอุบัติและมีอบาสกท่านหนึ่งพร้อมด้วยคณะอบาสกอีก ๕๐๐ คน ได้อยู่ในสถานที่นั้นด้วยวันหนึ่งท่านอบาสกที่เป็นหัวหน้าชื่อ ภเวสี คิดได้ว่าเรากับลูกน้องบริวาร

ทั้งหมดนี้ ยังไม่ได้บำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ ท่านเราเป็นหัวหน้าเขา เราควรจะทำอะไรให้เป็นพิเศษกว่าเขาบ้าง จึงตั้งใจว่าเราจะบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ ท่านจึงบอกกับบริวารทั้งหลายว่า ให้ทราบไว้ด้วยว่าต่อไปข้าพเจ้าจะเป็นผู้บำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ ท่านฝ่ายอบาสกบริวารของท่านก็มาคิดกันว่า หัวหน้าของเราบำเพ็ญศีลได้บริบูรณ์ เราซึ่งเป็นบริวารเป็นผู้ประพฤติตาม เราอยู่ในหมู่เดียวกัน เราก็คควรจะทำได้อย่างหัวหน้า ฉะนั้นพวกเราจะบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์เช่นเดียวกัน ก็จึงพยายามปฏิบัติเป็นผู้บำเพ็ญศีลโดยบริบูรณ์เสมอกัน ต่อมาท่านภเวสีหัวหน้าก็มาคิดว่า บัดนี้เรากับลูกน้องบริวารทั้งหมดก็มีความประพฤติบำเพ็ญศีลได้บริบูรณ์เหมือนกัน เราเป็นหัวหน้าควรจะทำอะไรให้พิเศษกว่าบริวารบ้าง ท่านจึงคิดว่า เราจะประพฤติพรหมจรรย์ละ แล้วท่านก็บอกแก่บริวารว่า แต่ไปข้าพเจ้าจะประพฤติพรหมจรรย์ ท่านฝ่ายบริวารของท่านก็คิดกันว่า หัวหน้าของเรา ก็ประพฤติพรหมจรรย์แล้ว พวกเราก็น่าจะทำได้อย่างหัวหน้าบ้าง จึงเลยตกลงกันว่าต่อไปเราจะประพฤติพรหมจรรย์เหมือนกันหมดทุกคนด้วย ต่อมาหัวหน้าก็มาคิดว่า บริวารของเรา ก็ประพฤติได้อย่างเรา เราเป็นหัวหน้าควรจะสามารทำอะไรได้พิเศษกว่าบ้าง ก็จึงบอกว่าต่อไปเราจะรับประทานอาหารมอเดียว เป็นเอกภตติโก งดกินในเวลาวิกาล ฝ่ายบริวารทั้งหลายพอทราบอย่างนั้น ก็ไปคิดตกลงกันว่า เราเป็นพวกเดียวกันควรทำให้ได้เหมือนกัน จึงทานอาหารมอเดียว เป็นเอกภตติกาหมด ท่านต่อมาหัวหน้าก็มาคิดว่า บริวารก็ทำได้เหมือนเราหมด เราควรจะทำอะไรเป็นพิเศษกว่า จึงคิดว่าเราจะต้องออกบวช จึงไปหาพระสงฆ์และขอบวชเป็นพระภิกษุ ท่านฝ่ายบริวารเห็นว่าหัวหน้าของเรา ก็บวชแล้ว เราเป็นคณะเดียวกันควรทำให้ได้เหมือนกันบ้าง ก็เลยออก

บวชกันหมดทั้ง ๕๐๐ คน เรื่องก็จบ พระพุทธเจ้าก็ตรัสสรรเสริญชนกลุ่มนี้ว่า เขาพยายามบำเพ็ญคุณธรรมความดี ให้สูงยิ่งขึ้น ๆ ไป ควรเป็นตัวอย่างได้อย่างหนึ่ง ทอตามภาพยกเรื่องนชนมาพูด ก็เพื่อเป็นคติว่า เรื่องการถือพรหมจรรย์ก็ดี การรับประทานอาหารมอเดยวก็ดี สำหรับคฤหัสถ์ทั้งหลายก็เป็นข้อปฏิบัติพิเศษ ท่านเรียกว่าเป็นวัตร เป็นคนละตอนกับการบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ จริงอยู่เราชาวบ้านเรียกอุปาสกศีลว่าเป็นศีล แต่ในพระไตรปิฎกท่านเรียกว่าเป็นวัตร วัตรคือข้อปฏิบัติพิเศษ เพื่อให้เคร่งครัดหรือดีมากยิ่งขึ้น วัตรนั้นบางที่เป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้เหมาะสมกับบุคคลบางท่าน แต่มีใช้ข้อปฏิบัติทั่วไป ฉะนั้น สำหรับคฤหัสถ์แล้ว การบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ไม่ใช่ว่าจะต้องมาถือพรหมจรรย์หรือว่าจะต้องมารับประทานอาหารมอเดยว งดอาหารในเวลาเย็นค่ำอะไรหรอก ถ้าพิจารณาเรื่องราวทอตามยกชนมาพูดว่า อุปาสกเวสได้ประพฤติศีลให้บริบูรณ์ได้แล้ว ต่อไปท่านจึงคิดว่าเมื่อประพฤติศีลได้บริบูรณ์แล้วต่อไปนั้นเราจะทำให้พิเศษกว่าบริวาร ท่านจึงถือพรหมจรรย์ และรับประทานอาหารมอเดยว อันเป็นส่วนพิเศษขึ้นไป

หลักการที่เล่ามาตามพระสูตรนี้หมายความว่า คนทั่วไปนั้น เรามิหลักเกณฑ์ความประพฤติตั้งตามระดับกลางอย่างหนึ่งซึ่งนับว่าทุกคนควรประพฤติให้ได้ เพื่อเป็นคนดีมีศีลธรรม แต่ถ้าจะทำยิ่งกว่านั้นขึ้นไปแล้วก็ไม่ใช้เรื่องผิดถูก แต่เป็นเรื่องที่จะทำอะไรให้ดียิ่งขึ้นเป็นพิเศษออกไป สำหรับคนที่ประพฤติได้ดีกว่าเราก็คงยกย่อง ให้เกียรติว่าท่านผู้นั้นประพฤติความดีในแง่หนึ่งๆ ได้เป็นส่วนพิเศษ ส่วนผู้ที่ประพฤติได้ก็ควรจะยกย่องท่านที่ไม่ได้ประพฤติอย่างตน แต่เขาก็ยังเป็นคนดีเช่นเดียวกัน เช่น ยกย่องคฤหัสถ์ที่มีสันโดษ ยินดีในกู่ครองของตนเท่านั้น ซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติ

ในทางพุทธศาสนา เพราะจะเอาข้อปฏิบัติพิเศษเป็นหลักวัดความดี ประเสริฐกันก็อาจไม่ถูกต้อง เพราะว่ามีแง่ต้องคิดหลายอย่าง เช่นการถือวัตรพิเศษ บางทีบางคนต้องถือข้อปฏิบัติเข้มงวดพิเศษด้วยเหตุผลเฉพาะกรณีเช่น เคยมีเวมาในเรื่องนั้นมาก่อน อياกจะฝึกตนงดเว้นให้สำเร็จก็ต้องเน้นด้านนั้นแข็งแรงเป็นพิเศษ จึงต้องถือวัตรเข้มงวดในเรื่องเช่นนั้น ดังนั้นเป็นต้น มิใช่ว่าเป็นเรื่องที่จะทำพิเศษกว่ากัน

หรืออย่างพระพุทธเจ้าก็เคยประสบมาด้วยพระองค์เองแล้ว ในมหาสกลุทายสูตร คือมีผู้มาสรรเสริญพระองค์ว่าเป็นผู้ประพฤติความดีพิเศษอย่างนั้นอย่างนี้ สาวกทั้งหลายจึงได้เคารพบูชา พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า ท่านเห็นข้าพเจ้าประพฤติอะไรดีเด่นพิเศษท่านจึงว่าอย่างนั้น ท่านผู้นั้นบอกว่า ๑. พระพุทธเจ้าทรงฉันอาหารน้อย ๒. ทรงสันโดษด้วยจิวร ๓. ทรงสันโดษในเสนาสนะ ๔. ทรงสันโดษในอาหารบิณฑบาต ๕. ทรงยินดีในที่สุด พระพุทธเจ้าทรงตอบว่า ที่ท่านจะเอาเรื่องนี้เป็นเหตุสรรเสริญข้าพเจ้านั้นไม่ถูกต้อง หากท่านจะสรรเสริญข้าพเจ้าด้วยเหตุอย่างนั้นแล้ว สาวกของข้าพเจ้าประพฤติได้ดีกว่าข้าพเจ้าทั้ง ๕ ขอนหลายท่าน เช่นบางท่านฉันอาหารน้อยกว่าข้าพเจ้ามากมา และสันโดษด้วยจิวร เสนาสนะ บิณฑบาตยิ่งกว่าข้าพเจ้า ในเรื่องยินดีในความสงบก็เช่นเดียวกัน บางท่านก็ไปอยู่ป่าตลอดชีวิต วิเวกสงบยิ่งกว่าข้าพเจ้ามากนัก ข้าพเจ้านั้นยังคลุกคลีด้วยหมู่ชนเป็นอันมาก อะไรทำนองนี้เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม กติขของชาวพุทธก็คือ ให้รู้ว่าอะไรเป็นหลักกลางในระดับความประพฤติทั่วไป และเราพยายามประพฤติกันให้ได้ ส่วนข้อปฏิบัติที่เกินกว่านั้นแล้ว ใครประพฤติได้เราก็คงยกย่อง ส่วนคนที่ประพฤติ

วัตรได้ก็ต้องรู้ว่าเราประพฤติด้วยเหตุใด อันนั้นเป็นแง่ที่เราทำได้ ส่วนคนอื่นก็อาจทำได้ในแง่อื่น ๆ เราก็ควรจะส่งเสริมหรือยกย่องท่านเหล่านั้นในแง่ที่อื่น ๆ ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสพระสูตรเช่น กามโภคีสูตร เป็นต้น เพื่อให้เราแยกแยะได้ว่า บุคคลนั้น ๆ มีส่วนดี ส่วนเสียอย่างไรบ้าง ไม่ใช่ตีกลุ่มไปหมดทีเดียว ขอให้ระลึกหลักง่าย ๆ ว่า เพียงแต่ปฏิบัติต่อกามให้ถูกต้องตามหลักเรื่องกามโภคี ๑๐ นั้น เราก็มีการประพฤติธรรมแล้วครบถ้วนตั้งแต่ชั้นโลกียะถึงโลกุตระ อาตมภาพก็ได้แข็งแรงมาชดยาว ก็ขอยุติลงเพียงเท่านี้ก่อน

คำกล่าวสรุปตอนท้าย

อาตมภาพขอบอกความรู้สึกว่า ไม่สู้สะดวกใจที่จะต้องสรุปในตอนท้ายการสนทนาเพราะเป็นเหมือนว่า เรืองนลงข้อยุติได้ในแนวหนึ่ง แต่เท่าที่พูดกันมา รู้สึกว่าเป็นเรื่องที่มีขอบเขตกว้างขวางมาก อาตมภาพเองก็เห็นว่า ยังมีเรื่องที่จะต้องพูดถกเถียงกันอีกมากมายทีเดียวในหัวข้อนี้ และอยากขอแสดงความรู้สึกต่อไปด้วย เป็นความรู้สึกอย่างกว้าง ๆ ต่อสังคมชาวพุทธในปัจจุบันโดยทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะในที่ประชุมนี้เท่านั้นว่า แม้แต่การประกาศสอนเผยแผ่ธรรม เราก็มักจะเดินในทางสุดโต่งสมัยหนึ่งเราอาจจะเคยหมกมุ่นวันวายไปกับเรื่องโลก เรื่องกามกันมาก ต่อมาเราหันมาสนใจกันทางพระศาสนา และเมื่อมาสอนกันก็มักลดเลยไปเสียอีกทางหนึ่ง ไม่ยอมรับรู้เรื่องของชาวโลกที่เขาจะต้องเกี่ยวข้องจะพูดแต่เรื่องนอกโลก ไม่สนใจความเป็นไปปกติในชีวิตของเขา แยกตัวออกไปเสียอีกทีหนึ่ง ปฏิเสธการดำเนินชีวิตของเขาเสียทั้งหมด อันนี้ไม่ใช่เรื่องสุดโต่งในมัชฌิมาปฏิปทา แต่ก็เป็นสุดโต่งที่น่าระวังเหมือน

กัน อันนั้นเป็นความรู้สึกของอาตมภาพ

อีกข้อหนึ่ง อาตมภาพเห็นว่า แม้ว่าจะได้พูดกันไปอย่างไรก็ตามอยากจะไม่ให้ลืม เรื่องเบืองตนหรือเรื่องพินฐานที่อาตมภาพได้พูดไปตอนต้นนั้นก็อยากจะนำมาซ้ำอีก เกี่ยวกับเรื่องของกฤหัสถ์ชาวบ้าน เรื่องศีล ๕ ที่จะบริบูรณ์ได้นั้น ไม่ใช่จะต้องไปงดเว้นจากกาม จากการครองเรือนไปทีเดียว และเมื่อเราปฏิบัติถูกต้องอย่างนั้นก็เป็นธรรมชาติอันก็อยากจะซ้ำอีกว่า ทว่าปฏิบัติถูกต้องต่อกามนั้นเป็นธรรมชาติในความหมายชั้นสูงแล้ว แม้แต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนเรื่องกามโภคี ๑๐ ประเภทก็อกามในความหมายของทรัพย์สมบัติ ให้เราแสวงหามาโดยชอบธรรมเมื่อได้มาแล้วให้เลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้เลี้ยงคนที่อยู่ในความรับผิดชอบของเราให้เป็นสุข และให้เผื่อแผ่แบ่งปันช่วยเหลือบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นแล้วก็ให้ทำความดี ยิ่งกว่านั้นให้ทำจิตใจให้สงบ เป็นอิสระไม่ตกเป็นทาสของความหลงใหลในทรัพย์สมบัติและวัตถุต่าง ๆ เหล่านี้ก็เป็นเรื่องของการปฏิบัติต่อกามให้ถูกต้อง เป็นธรรมตั้งแต่โลกียะถึงโลกุตระ อาตมภาพว่า เราควรจะยอมรับความจริงว่าโลกนี้ได้มีการผลิตกาม เกี่ยวข้องกับกามอยู่ตลอดเวลา เราควรจะสอนเขาให้รู้ว่าควรจะปฏิบัติต่อกามอย่างไรในแต่ละชั้น แม้ตลอดจนการละจากกามนั้นก็เป็นการปฏิบัติต่อกามเช่นเดียวกัน แต่เป็นการปฏิบัติโดยความหมายถูกต้องอีกระดับหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าเห็นแก่ประโยชน์สุขของพหูชนตามพระพุทธโอวาทแก่นักเผยแผ่ธรรมแล้ว ก็ควรจะคำนึงถึงสังฆชาวโลกทั่วไปเขาต้องเกี่ยวข้อง แนะนำธรรมในแง่ที่เป็นการปฏิบัติถูกต้องต่อกามตั้งแต่วระดับต้นๆ ให้มาก ไม่ควรจะเอาแต่เรื่องของตนสนใจเป็นประมาดและที่อาตมภาพพูดว่าให้ระลึกถึงหลักเบืองตนเป็นจุดกลางไว้ก่อนนี้ เพื่อ

ไม่ให้เราล้ม แต่ไม่ได้หมายความว่าให้เราหยุดยืนอยู่แค่นั้น เราที่ต้อง
เดินหน้าเรื่อยไปเหมือนกัน ระวังว่าเราจะต้องปฏิบัติธรรมก้าวหน้า คน
ใหม่ปฏิบัติได้ยิ่งกว่านั้นเราก็ให้เกียรติยกย่องสรรเสริญ

อนึ่ง อาตมภาพขอทบทวนเรื่องพุทธบริษัท ๔ อีกครั้ง ได้แก่วิภิกษุ
ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งมวถชีวิตต่างกันไปบ้าง มีธรรมะที่ต้อง
ปฏิบัติฝึกฝนกันไปตามระดับของตน แต่ถึงอย่างนั้นก็ตามทุกบริษัทก็
สามารถดำรงอยู่ทั้งในโลกียธรรมและโลกุตระธรรม โดยมีโลกุตระธรรม
เป็นเป้าหมาย (อาจจะเป็นเรื่องที่เสมือนว่านำอนาถาที่ในวงการพุทธ
ศาสนา เราจะต้องมาขัดแย้งกันวุ่นวายเกี่ยวกับเรื่องโลกียธรรมและโล-
กุตระธรรมว่าแคไหนเพียงใด ใครควรเกี่ยวไม่ควรเกี่ยว ทั้งที่หลักในเรื่อง
นี้ก็ชัดเจนพอควรอยู่แล้ว เพียงแต่ขอมสละเวลาตรวจสอบหลักกันสัก
หน่อยเท่านั้น) ในฝ่ายคฤหัสถ์อย่างในมหาปริณิพพานสูตร เมื่อแสดงถึง
อุบาสก อุบาสิกาบริษัท ก็กล่าวถึง อุบาสก อุบาสิกาบริษัท ทั้งฝ่ายที่มี
ครอบครัวและทั้งที่ไม่มีครอบครัว เพราะฉะนั้นอันนี้ก็เป็นการประนี
ประนอม ๒ ฝ่ายที่ได้พูดถกเถียงกันว่าถูกต้องด้วยกันทั้งคู่ คืออุบาสกอุบาสิกา
มีทั้ง ๒ ฝ่าย ท่านบอกวาทังคิโธทาทตวสนาที่เป็นพรหมจาริกัม ทเป็น
กามโลกคือผู้บริโภคกามกัม ฉะนั้น เรื่องขอบเขตของธรรมะนั้นหลาย
ระดับ และกว้างขวางพอสมควร แต่เมื่อเผยแผ่หรือประกาศอะไรก็
พยายามอย่าให้ลุ่มจืดพื้นฐานเบื้องต้น ซึ่งในระดับที่เกินจากพื้นฐานไป
เราไม่ถึงกับพูดว่าใครถูกใครผิด แต่เราจะพูดในแง่ว่า ใครทำได้ดียิ่งขึ้น
อันนั้นก็เป็นทนายของและเราก็ควรปฏิบัติให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ทนายมาก่อนหนังกเกี่ยวกับเรื่องกาม ทเป็นพุทธพจน์ตรัสว่า สมณ-
พราหมณ์เหล่าใดไม่รู้ส่วนดีของกามตามที่เป็นส่วนดี ไม่รู้ส่วนที่เป็นโทษ

ของกามตามที่เห็นโทษ ไม่รู้ทางออกจากกามตามที่เห็นทางออกแท้จริง
สมณพราหมณ์เหล่านั้นย่อมจะไม่เข้าถึงประโยชน์หรือจุดหมายของความ
เป็นสมณพราหมณ์ แม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็จะยังไม่เชื่อว่าเป็นผู้ตรัสรู้
อนตรสัมมาสัมโพธิญาณ เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าหลักของพุทธศาสนาคือ
รู้ตามความเป็นจริง แม้จะเป็นส่วนดีหรือส่วนโทษต้องรู้ทั้ง ๒ อย่าง และ
รู้ตามที่เห็นจริง และพระองค์ได้ตรัสถึงพระองค์เองว่า พระองค์เองได้
ทรงรู้ประจักษ์ชัดแล้วซึ่งคุณของกามตามที่เห็นคุณ โทษของกามตามที่
เห็นโทษ และทางออกหรือเป็นอิสระตามที่เห็นทางหลุดพ้น ฉะนั้น
พระองค์จึงสามารถปฏิญาณพระองค์เองได้ว่า พระองค์เป็นพระพุทธเจ้า
ตรัสรู้แล้วซึ่งอนตรสัมมาสัมโพธิญาณ เรื่องกามและธรรมะนั้นยังมีเรื่อง
ที่จะต้องพูดถึงอีกมากมาย แต่ต้องลงท้ายด้วยพุทธพจน์ดังกล่าวมาแล้ว
และเมื่อเราถึงโลกุตระธรรมจริงๆ แล้ว กามมันไม่มีไปเอง เพราะว่าได้
ยกพุทธพจน์มากล่าวแล้วว่า กามนันทเทอยู่ที่จิตของมนุษย์ไปคิดไปดำริ
สิ่งทั้งหลายทั้งดงามตระการนั้นมันดำรงอยู่ของมันตามปกติ ฉะนั้นเมื่อ
ถึงโลกุตระธรรมแล้วกามมันไม่มี มีแต่ธรรม ฉะนั้นจึงไม่ต้องเป็นห่วง
ส่วนผู้ที่บรรลู่ถึงโลกุตระธรรมจะต้องรู้จักวิธีปฏิบัติต่อกามให้ถูกต้อง
และนั่นแหละคือธรรมที่จะช่วยให้เราพ้นจากกาม เข้าถึงโลกุตระธรรม

อาตมภาพก็ขออนุโมทนาต่อที่ประชุมเพียงเท่านี้

จากภิกษุณี ถึงสตรีศตวรรษที่ ๖๓

การที่พระพุทธองค์ทรงตั้งภิกษุณีสงฆ์ขึ้นมีประโยชน์อย่างไรแก่สตรีและสังคมในสมัยนั้น

อันตอบอย่างสั้น ๆ ว่าเป็นประโยชน์ทั้งในแง่ฐานะและการศึกษา ในแง่การศึกษาคือทำให้ผู้หญิงหรือสตรีได้มีโอกาสศึกษาเหมือนกับผู้ชาย คือวัดซึ่งเป็นที่อยู่ของพระภิกษุหรือพระสงฆ์ (ภิกษุ) และพระภิกษุณี (ภิกษุณี) เป็นศูนย์กลางของการศึกษาเล่าเรียน เมื่อไปบวชก็ได้ศึกษาเล่าเรียน แม้แต่ศัพท์ต่าง ๆ ที่ใช้เรียกก็จะมกเกี่ยวกับการศึกษา เช่น สามเณร คือเด็กหญิงที่ได้บวชเป็นสามเณร ก่อนจะบวชเป็นภิกษุณีก็เป็นสิกขมานา แปลว่าผู้กำลังศึกษา เมื่อเป็นภิกษุณีก็มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนต่อไปอีกจนเป็นอธิษฐานอาจารย์ วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของการศึกษาเล่าเรียนสำหรับผู้หญิงด้วย เรื่องผลทางการศึกษานับปัจจุบันยังไม่มีการค้นคว้ากันละเอียดนัก แต่เป็นที่น่าสังเกตในหนังสือวิชาการอย่าง *Encyclopaedia Britannica* ก็กล่าวถึงการศึกษาของอินเดียสมัยโบราณ ตั้งแต่พุทธกาลว่าได้เจริญ เคยมีสถิติผู้รู้หนังสือสูงมาก โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าอโศก หลังจากนั้นพุทธศาสนาเสื่อมลง อินเดียก็ทรุดลงทางการศึกษา จนกระทั่งก่อนได้รับเอกราช สถิติผู้รู้หนังสือของอินเดียต่ำอย่างยิ่ง

ในด้านฐานะของสตรีนั้นก็สัมพันธ์กับการศึกษาด้วย คือ สตรีมีฐานะดีขึ้นมากเมื่อเทียบกับสมัยก่อนหน้านั้น (ไม่ใช่วัดด้วยความต้องการในปัจจุบัน) ในตอนแรกพระพุทธเจ้าทรงตั้งภิกษุสงฆ์ก่อน ภิกษุณีสงฆ์ยังไม่มี ต่อมาเมื่อจะตั้งชนกตั้งชนด้วยความยากลำบาก ซึ่งตามทศนะของอาตมาที่ได้อ่านเรื่องราวก็เห็นว่า ถ้าถือตามเหตุผลของสังคมสมัยนั้น พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงยอมให้มีภิกษุณีสงฆ์ แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงให้ผู้หญิงบวชก็โดยเหตุผลที่ว่า ผู้หญิงมีความสามารถที่จะบรรลุธรรม หมายความว่าพระพุทธเจ้ายอมรับว่าผู้หญิงสามารถจะเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาได้และด้วยเหตุผลจึงให้บวช จึงเกิดภิกษุณีสงฆ์ขึ้น และแม้ภิกษุณีสงฆ์จะยังไม่มีฐานะเต็มที่เท่าพระภิกษุสงฆ์แต่ก็จะเห็นว่า มีฐานะสูงมาก อย่างเช่น ภิกษุณีได้รับความเคารพจากผู้ชายชาวบ้านทั่วไปมากราบมาไหว้ ในพระไตรปิฎกคัมภีร์วินัยก็มีเรื่องเกิดขึ้นว่า ตอนที่ภิกษุณีสงฆ์ใหม่ ๆ เมื่อผู้ชายไหว้ ภิกษุณีก็ยังไม่มีความมั่นใจในตัวเอง จึงถามพระพุทธเจ้าว่า ผู้ชายมาไหว้นั้น ภิกษุณียินดีในการไหว้ของเขาได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าได้ ในพระสูตรในพระไตรปิฎกนั่นเอง พระสูตรที่ภิกษุณีเป็นผู้แสดงก็มี เช่น จูฬเวทลิตสูตร นางภิกษุณีชื่อธัมมทินนาเป็นผู้แสดง ท่านตอบคำถามของอุบาสกซึ่งเป็นสามเณรชื่อวิสาขอุบาสก ตามเรื่องราววิสาขอุบาสกมากราบไหว้แสดงความเคารพ พระธัมมทินนาเถรีแล้วถามปัญหาธรรม พระภิกษุณีก็ตอบขแจงให้อย่างแจ่มแจ้ง ต่อมาวิสาขอุบาสกไปกราบทูลเล่าเรื่องนั้นแด่พระพุทธเจ้า พระองค์ก็ตรัสสรรเสริญพระธัมมทินนาเถรีว่าเป็นผู้มีปัญญามาก ถึงแม้วิสาขอุบาสกทูลถามปัญหาเหล่านั้นกับพระองค์ ก็จะต้องตอบอย่างเดียวกับพระธัมมทินนาเถรี พระภิกษุณีชื่อเขมาเถรีก็มีชื่อเสียงมากกว่าเป็นบัณฑิต

เขียนแหลมเป็นปราชญ์รอบรู้ แสดงธรรมได้วิจิตรคมคาย มีปฏิภาณดี พระเจ้าแผ่นดินแคว้นโกศลก็เคยเสด็จไปหากราบไหว้ถามปัญหาภะภิษุณฺพระองคิน และได้รับคำตอบขแจ่งทพระพุทธเจ้าทรงยกย่องอย่างเดียวกัน นี่เป็นตัวอย่างแสดงว่าภิกษุณฺมความรู้อากสามารถแสดงธรรมแนะนำสงตอนประชาชนทุกชนทงหญิงชาย ได้รับความเคารพนับถือเป็นอย่างดี

ตามหลักการดำเนินสังคมาของพุทธศาสนา จะเห็นว่ามีการแบ่งพุทธบริษัทออกเป็น ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณฺ อปาสก อปาสิกา ทง ๔ ส่วนนั้นมีความสำคัญเป็นองค์ประกอบของชุมชนชาวพุทธด้วยกันทั้งหมด แต่ละส่วนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้า เช่น ในฝ่ายภิกษุเรามีพระโมคคัลลาน์และพระสาริบุตรเป็นอัครสาวกชาย-ขวา ในฝ่ายภิกษุณฺสงฆ์ก็เช่นเดียวกัน มีอัครสาวิกฝ่ายขวาชื่อเขมาเถรี และอัครสาวิกฝ่ายซ้ายชื่ออุบลวรรณาเถรี และจะมีภิกษุณฺที่ได้รับความนิยมยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในทางปัญญา ในทางธรรมกลัก ในทางบำเพ็ญฃาน เป็นต้น แสดงว่าเป็นผู้มี ความรู้ความสามารถได้รับความเคารพนับถือมาก หรืออย่างในหมู่อปาสิกการเรากเห็นชอนางวิสาขา ว่ามีบทบาทอย่างยิ่งในวงการพุทธศาสนา ในอรรถกลามีปรากฏว่าได้รับการยกย่องอย่างยิ่งจากสังคมา เวลาที่มีกิจการเรื่องราวทางสังคมาก็ขาดไม่ได้ที่จะต้องเชิญนางวิสาขาไป แต่ไม่คอยพูดถึงสามของนางด้วยซ้ำ พ่อผัวของนางวิสาขา ชื่อ มีการเศรษฐีก็เคารพนางวิสาขามาก นางวิสาขามีฉายาเรียกว่า มีการมารดา แปลว่า นางวิสาขาผู้เป็นมารดาของเศรษฐีมีภาระ คือพ่อผัวของนางวิสาขานเดิมเป็นมิจฉาทัญญู อาศัยนางวิสาขาช่วยจึงกลับมาเข้าใจธรรมะในพุทธศาสนาได้ เศรษฐีมีภาระซึ่งเป็นพ่อผัวจึงเรียกนางวิสาขาเป็นแม่ นางวิสาขาจึง

มีฉายาว่ามีการมารดาต่อท้ายชื่อของตนสืบมา แสดงว่าเกียรติของหญิงสมัยนั้นสูงมาก พอพุทธศาสนาเสื่อมลงก็กลายเป็นสังคมาฮินดู ผู้หญิงก็หมดฐานะไม่สามารถเข้าถึงจุดหมายของศาสนาได้

เป็นไปได้หรือไม่ที่จะฟื้นฟูให้มีภิกษุณฺสงฆ์ขึ้นในประเทศไทย จะมีอุปสรรคอย่างไรและควรสนับสนุนหรือไม่

พูดกันโดยหลักการแล้ว การจะมีภิกษุณฺสงฆ์ขึ้นต้องสืบต่อกันมาจากครั้งพุทธกาล เพราะการบวชภิกษุณฺต้องอาศัยสงฆ์ ๒ ฝ่าย เมื่อจะมีภิกษุณฺบวชรูปหนึ่งก็ต้องมีภิกษุณฺสงฆ์เป็นผู้รับเข้า ดังนั้นในเมื่อปัจจุบันภิกษุณฺสายเถรวาททงหมดสูญไปเสียแล้ว จึงไม่มีผู้บวชให้ ดังนั้นโดยหลักการจึงเป็นไปได้ ทางเดียวที่จะเป็นไปได้คือสืบต่อจากทางมหายาน ทงเราจะยอมรับหรือไม่ เพราะทางฝ่ายเถรวาทหมดไปแล้วจบแค้นนี้ ถ้าบวชทางมหายาน ก็กลายเป็นภิกษุณฺฝ่ายมหายาน ไม่ใช่เถรวาท กลายเป็นนอกเรื่องหนึ่งไป แม้แต่ภิกษุสงฆ์ก็เหมือนกัน ในประวัติศาสตร์ลังกาเองภิกษุสงฆ์ก็เคยสูญสิ้นไปจากลังกาเหมือนกัน ก็ทำอะไรไม่ได้ ต้องมาขอภิกษุสงฆ์จากประเทศไทยไปบวชให้ แต่ยังเป็นฝ่ายเถรวาทด้วยกันก็จึงสืบต่อไปได้ จึงเรียกพระในลังกาสายทไปจากประเทศไทยว่าสยามวงศ์ ดังที่ทราบกันอยู่ในปัจจุบัน

ถ้าหากเป็นไปได้ว่าจะมีภิกษุณฺสงฆ์ขึ้นดังเหตุผลที่กล่าวมาแล้ว ควรที่จะส่งเสริมบทบาทสตรีอย่างไรจึงจะมีโอกาสได้รับคุณค่าของชีวิตและสังคมาที่พุทธศาสนาอาจเอื้ออำนวยให้ได้โดยสมบูรณ์

เราไม่ต้องไปติดอยู่ว่าจะต้องตั้งเป็นภิกษุณฺสงฆ์ขึ้นก็ได้ หมายความว่า เราอาจตั้งสถาบันนักบวชผู้หญิงของพุทธศาสนาขึ้นในรูปอื่นแทนที่

ภิกษุณี ในสมัยโบราณที่เกิดแม่ช้ช้น อาตมาก็เห็นว่า เป็นความต้องการ และเป็นความพยายามร่วมกันของสังคมและผู้หญิงเอง ที่จะให้ผู้หญิง ได้รับบรรลุอุดมมุ่งหมายทางด้านศาสนาในเมื่อภิกษุณีสงฆ์สงฆ์ไปแล้ว แต่แม่ช้ช้คงจะทำบทบาทแทนภิกษุณีได้เพียงบางอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แม่ช้ช้ในยุคหลังเราต้องเข้าใจว่าได้เส้อมลงมาทั้งในสภาพของตัวแม่ช้เอง กิจกรรมที่ดำเนิน ไปก็พร้อมๆ และเส้อมลงในด้านภาพพจน์ที่สังคมมีต่อแม่ช้ช้ ทางออกอย่างหนึ่งของเรื่องนี้ก็คือ ถ้าหากเราเห็นว่าจะฟื้นฟูฐานะบทบาทของแม่ช้ได้ก็ต้องจัดตั้งขึ้นให้เป็นสถาบันที่ชัดเจน อย่างที่ผู้พยายามทำอยู่บ้าง ต้องวางหลักวางระบบให้ดีขึ้นให้มีการศึกษาอบรมและพัฒนาขึ้น ไป แต่ถ้าไม่ชอบรูปแบบนี้ก็อาจจะคิดรูปแบบใหม่ขึ้นอีกให้ได้ผลตามวัตถุประสงค์โดยเลียงไม่ต้องเป็นภิกษุณีสงฆ์

ในกรณีที่สันตโตโสภณแม่เฒ่าช้มาท่านเจ้าคุณเห็นเป็นอย่างไรครับ

อาตมายังไม่ได้ศึกษาชัดเรื่องสันตโตโสภณ แต่รู้สึกว่ามี ความพยายาม จะทำเลียนแบบภิกษุณีสงฆ์อยู่ เรื่องนี้ควรจะเป็นการตกลงร่วมกันใน สังคมหรือโดยสงฆ์ ถ้าทำเป็นเฉพาะกลุ่ม ชนก็อาจจะเกิดปัญหาขึ้นได้ ยิ่งถ้าเป็นกลุ่มชนที่มีลักษณะขัดแย้งก็ยิ่งจะเกิดปัญหามาก ควรจะเป็นการ ริเริ่มของส่วนรวม หรือถ้าเป็นของกลุ่มชนก็ควรเป็นกลุ่มที่พยายามประ- สานก็จะนำพึงประ สงค์ ดีกว่าเริ่มด้วยความแตกแยกออกไป เป็นอันว่า เรื่องนี้เรามาทางเลียงแล้วแต่จะตกลงกัน และต้องพัฒนากันไป ต้องศึกษา เรื่องภิกษุณีในสมัยโบราณให้เห็นแนวทางแล้วก็ปรับเข้ากับสังคมปัจจุบัน ถ้าเราต้องการทำจริง ๆ ก็เป็นไปได้ ประ โยชน์ก็มีอยู่ อย่างไรก็ตามก็ต้องดูด้วยว่า แม่แต่ภิกษุสงฆ์เองเดี๋ยวนี้มี ประ โยชน์มีบทบาทในทาง

สังคมเหมือนกับในสังคมไทยสมัยก่อนหรือไม่ เหมือนกับภิกษุสงฆ์ใน สมัยพุทธกาลหรือไม่ การตั้งภิกษุณีสงฆ์ก็เหมือนกัน เราตั้งขึ้นมาโดย มองเห็นประโยชน์เพียงใน สมัยพุทธกาลกับสังคมไทยในอดีตยังไม่พอ ต้องดูปัจจุบันด้วย เราอาจจะต้องปรับปรุงฐานะและบทบาทของทงภิกษุ สงฆ์และสถาบันนักบวชหญิงที่จะมีชนแทนภิกษุณีสงฆ์นั้น ไปพร้อมกัน ด้วยเลย

การที่ผู้เสนอว่าควรฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์เพื่อทำหน้าที่ด้านการศึกษาและบริ- การสังคมเช่นเดียวกับแม่ช้ช้ของคาทอลิกนั้น ท่านเจ้าคุณเห็นด้วยหรือไม่ ในบทบาทนี้

อันนั้นก็ไม่มีปัญหาอะไร อาตมาเห็นว่าเราไม่จำเป็นต้องตั้งเป็นภิกษุณี สงฆ์ก็ได้ เราพัฒนาสถาบันนักบวชหญิงรูปแบบอื่นขึ้นมา ได้เพื่อทำงาน นี้จะยังสะดวกขึ้น เพราะกำหนดวินัยใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพสังคม และหน้าที่การงานได้ ถ้าเป็นภิกษุณีสงฆ์ก็ต้องใช้วินัยเดิม ซึ่งมีสิกขา- บท ๓๑๑ ข้อ ก็จะมีปัญหาขึ้นอีกเช่นว่าเป็นอยู่และทำงานในสภาพปัจจุบัน ไม่สะดวก

เวลานี้ไม่มีภิกษุณีสงฆ์ แต่มีอุบาสิกา ท่านเจ้าคุณคิดว่าอุบาสิกาในเมือง ไทยทำหน้าที่สมบูรณ์ดีหรือไม่

เรื่องนี้ไม่เฉพาะอุบาสิกาหรอก สมัยนี้ความเป็นกลุ่มชนที่เรียกว่า อุบาสกอุบาสิกา ไม่ค่อยชัดเจนเหมือนสมัยโบราณ ดังนั้นน่าจะพูดรวม ไปทั้งอุบาสกอุบาสิกา ถ้าจะว่าไม่น่าพอใจก็ต้องบอกว่าไม่น่าพอใจทั้งคู่ ไม่เฉพาะฝ่ายใด ทั้งชาวพุทธทั่วไปหรืออุบาสกอุบาสิกาที่ไม่ค่อยรู้ด้วย ว่าบทบาทของอุบาสกอุบาสิกาในสมัยพุทธกาลและสมัย โบราณของไทย

เป็นอย่างไรรึยังมาในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างปัจจุบันนี้ รูปศัพท์อุบาสกอุบาสิกาก็ไม่ค่อยได้ใช้และบทบาทก็ไม่มีชัดเจน กลายเป็นบทบาทที่มีในชอออนตราออนแทน ความเป็นอุบาสกอุบาสิกาไปอิงอยู่กับตราตำแหน่งอื่น

ในทางพุทธศาสนา อุบาสกอุบาสิกาที่ดีมีหน้าตาอย่างไรครับ

ท่านบอกไว้แต่คุณลักษณะของอุบาสกอุบาสิกาที่ดีไว้ว่าเป็นอย่างไร อย่างในหมวดธรรมต่าง ๆ ก็มีกล่าวไว้เช่นว่า...

“...อุบาสก อุบาสิกา คือ ผู้ใกล้ชิดพระศาสนาอย่างแท้จริง ควรตั้งตนอยู่ในธรรม ที่เบนไปเพื่อความเจริญของอุบาสก เรียกว่า อุบาสกธรรม

๑ ประการ คือ

- ๑. ไม่ขาดการเยี่ยมเยียนพบปะพระภิกษุ
- ๒. ไม่ละเลยการฟังธรรม
- ๓. ศึกษาในอริสัจ คือ ผล็อบรมตนให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติรักษาศีลชั้นสูงขึ้นไป
- ๔. พรั่งพร้อมด้วยความเลื่อมใส ในพระภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เป็นเถระ นวกะ และปุนกลาง
- ๕. ฟังธรรมโดยมิใช่จะตั้งใจคอยจ้องจับผิด หาช่องที่จะติเตียน
- ๖. ไม่แสวงหาทักษิณภายนอกหลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาเขต

บุญนอกหลักพระพุทธศาสนา

๑๖. กระทำความสนับสนุนในพระศาสนานับที่ต้น คือ เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา” และอีกหมวดหนึ่งกล่าวไว้ว่า “อุบาสก อุบาสิกาที่ดี มีคุณสมบัติที่เรียกว่า อุบาสกธรรม ๕ ประการ คือ

- ๑. มีศรัทธา เชื่อมเหตผล มั่นในคุณพระรัตนตรัย
- ๒. มีศีล อย่างน้อยดำรงตนได้ในศีล ๕
- ๓. ไม่ถ่อมมงคลตนชั่ว เชอกรรม ไม่เช่อมงคล มุ่งหวังผลจากการกระทำ มิใช่จากโชคกลาง หรือสิ่งที่ตนกันไปว่าหลังศักดิ์สิทธิ์
- ๔. ไม่แสวงหาทักษิณภายนอกหลักคำสอนนี้

๕. เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา” ดังนี้ เป็นต้น ... แต่เรื่องหน้าที่ท่านไม่ได้ตราไว้เป็นส่วนเฉพาะต่างหากถ้าจะพูดถึงก็ต้องรวบรวมจากทตรัสสอนในที่หลายแห่ง อยากรู้ก็ตามเรื่องบทบาทนั้นเราพอจะศึกษาได้จากเอตทัคคะในด้านต่างๆ เช่นเรามีอุบาสกที่เป็นเอตทัคคะในด้านธรรมกลักเป็นนักแสดงธรรม เดียวนี้ไม่มีใครใช้คำสำหรับภักุหัตถ์แล้ว เรียกแต่พระว่าเป็นธรรมกลัก แต่ในสมัยพุทธกาลมีอุบาสกที่เป็นเอตทัคคะเยี่ยมในทางธรรมกลัก หรือว่าอุบาสิกาที่มีผู้เป็นเอตทัคคะในด้านเป็นพหูสูตเป็นผู้มีความรู้กว้างขวาง แสดงว่าในสมัยนั้นอุบาสิกาที่การศึกษาดีมากเป็นพหูสูตจึงมีเอตทัคคะในด้านนั้น

ขอทราบทัศนะท่านเจ้าคุณในเรื่องสิทธิสตรีบ้างครับ

เรื่องสิทธิสตรีนี้อาตมาเห็นว่าเป็นเรื่องใหญ่ต้องพิจารณากันให้ชัดเจน และต้องใช้เหตุผลมาก บางที่อารมณ์เข้าไปแทรกมากเหมือนกัน เท่าที่ดูลักษณะอาการแสดงออกที่เห็นไปโดยเหตุผลก็มีอยู่บ้าง แต่มีไม่น้อยที่แสดงออกโดยใช้อารมณ์เหมือนกันว่ามีการแข่งขันชิงอำนาจกันระหว่างผู้หญิงผู้ชาย หรือมาวัดว่าใครจะแน่กว่ากัน หรือฉันทก็ไม่กลัวเหมือนกัน ซึ่งไม่น่าจะเป็นการแก้ปัญหาที่ยั่งยืนและให้ผลดี เมื่อมีความรู้สึกอย่างนั้นแล้วทำให้การพิจารณานี้ดูหาไม่มองตามความเป็นจริงเท่าที่ควร ก็มี

๗๐ คำนิยามแบบพุทธ

การเอียงสุดไปด้านใดด้านหนึ่ง ในอดีตเราอาจจะพูดว่าการที่ผู้ชายได้เปรียบเอาเปรียบจนเป็นการเอียงสุดไปด้านหนึ่ง เวลานั้นผู้หญิงจะเริ่มทำอะไร ถ้าเขาลักษณะที่ว่าเมื่อก่อนก็เป็นการเอียงสุดไปอีกด้านหนึ่ง แทนที่จะหาจุดที่ถูกต้อง เช่นเราอาจจะพูดถึงว่าพวกผู้ชายชอบอ้างเรื่องธรรมชาติของผู้หญิงผู้ชายมาเป็นข้อทำให้ผู้ชายเอาเปรียบ หรือรักษาความได้เปรียบไว้ พอถึงคราวฝ่ายผู้หญิงพูด เมื่อเห็นว่าผู้ชายยกเรื่องธรรมชาติความเป็นหญิงเป็นชายขึ้นอ้างเพื่อตัวจะได้เอาเปรียบ ผู้หญิงก็เลยมองข้ามเรื่องของธรรมชาติเสียเลย หันไปมองจุดอื่นที่จะเรียกร้องให้ได้สิทธิเท่าเทียมกัน ในแง่ธรรมชาตินั้น เราต้องยอมรับตามที่มันเป็นจริง ต้องมองและเอามาประกอบการพิจารณาอย่างหนึ่งด้วย จุดเสียของเดิมอยู่ที่ว่าผู้ชายจับเอาเฉพาะแง่ที่เป็นประโยชน์แก่ตัว เพื่อเอาเปรียบได้เปรียบ จึงเป็นการเสียดุลย์หรือบิดเบือนกลาดเคลื่อนหรือบกพร่องไป ทันทเวลาเราแก้ปัญหาเราจะถือว่าผู้ชายเอาธรรมชาติขึ้นมาอ้างเพื่อเอาเปรียบแล้วเราไม่ชอบใจเราจะไม่มองเลยก็ไม่ได้ เราต้องยอมรับธรรมชาติตามเป็นจริง และเอามาเป็นเครื่องพิจารณาประกอบการแก้ไขด้วย ถ้าหากการแก้ไขไม่ตั้งอยู่บนฐานแห่งความจริงที่มองอย่างรอบด้านและด้วยใจเป็นกลางแล้ว การแก้ปัญหานั้นไม่ได้ผลยั่งยืน ต้องคำนึงถึงความจริงและอย่าให้มีการบิดเบือนเอาความจริงนั้นไปเป็นประโยชน์สนองตามต้องการของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่มองในแง่ว่าจะเอาความแตกต่างมาเสริมเกื้อกูลอย่างไร

อีกอย่างหนึ่ง ถ้ายอมรับว่าผู้ชายมีโครงสร้างทางสรีรวิทยาที่ใหญ่กว่าได้เปรียบ ทำให้ในอดีตผู้ชายมีโอกาสจะเอาเปรียบได้ ความเป็นมาของสังคมจึงออกมาในรูปว่าสตรีเสียเปรียบมีฐานะด้อยเรื่อยมา ถ้าเรามองในแง่การพัฒนาความเป็นมนุษย์หรืออารยธรรมที่แท้จริงเห็นว่า มนุษย์

พัฒนาเพื่อให้พ้นจากความป่าเถื่อน หรือความเป็นสัตว์ป่า ซึ่งเอาแรงกายหรืออำนาจเขี้ยว ใครแข็งแรงกว่ามีอำนาจมากอยู่ในภาวะได้เปรียบก็เข้มแข็งเอาเปรียบ ส่วนมนุษย์ที่พัฒนาแล้วเจริญหรือมีอารยธรรม แทนที่จะถอยถอยถอยถอยหรืออำนาจเป็นใหญ่ก็เปลี่ยนมาถือคุณธรรมสติปัญญาความถูกต้องชอบธรรมและความเกื้อกูลกันเป็นหลักค้ำเนิน แทนที่จะแสวงหาความได้เปรียบเพื่อเอาเปรียบก็เปลี่ยนเป็นการช่วยจัดสรรโอกาส เพื่อให้ทุกคนสามารถพัฒนาศักยภาพของตน อย่างนั้นจึงจะเป็นสังคมอารยชนที่เจริญแล้ว ตามหลักพุทธศาสนายอมรับว่าผู้หญิงก็มีความสามารถเข้าถึงจุดหมายคือบรรลุนิพพานได้ มีสติปัญญาที่สามารถพัฒนาได้ ในเมื่อเราไม่เอาความได้เปรียบทางกายมาเอาเปรียบ แต่กลับพยายามช่วยเกื้อกูลโดยถ้าหญิงมีข้อเสียเปรียบอย่างไร ไม่ได้โอกาสจะพัฒนาชีวิต เราก็แก้ปัญหานั้นเสีย เพื่อสร้างเสริมบทบาทให้ผู้หญิงได้พัฒนาตัวเองเพื่อเข้าถึงภาวะดังงามสูงสุดที่เขาสามารถจะเข้าถึงได้ อันนั้นเป็นวิถีทางของสังคมของอารยชนที่ถูกต้องเป็นธรรม

ทีนี้ ในการพิจารณาว่าผู้หญิงมีฐานะด้อยถูกเอาเปรียบนั้นเหตุมาจากอะไร ต้องค้นหาเหตุต้นตอให้ได้จึงจะแก้ปัญหาได้ถูกต้อง เช่นเมื่อเทียบกันกับที่ศึกษาเรื่องชนชั้นอย่างนายทุนกรรมกรเขาบอกว่า เหตุที่นายทุนได้เปรียบเพราะนายทุนเป็นเจ้าของถือครองปัจจัยการผลิต ทีนี้ความได้เปรียบเสียเปรียบของหญิงชายเกิดจากอะไร ทำไมผู้ชายเอาเปรียบผู้หญิงได้ ต้องค้นให้เห็นเหตุ และเหตุนี้จะไม่ใช่ชนชั้นเดียวอย่างในเรื่อนายทุนกับกรรมกรซึ่งเป็นปัญหาระหว่างคนกับคน ซึ่งอาจเป็นชายเหมือนกัน หรือเป็นหญิงเหมือนกัน แต่เรื่อนั้นเป็นปัญหาระหว่างชายกับหญิงไม่ใช่เพียงแค่นั้นกับคน แต่คนผู้ชายกับคนผู้หญิง มีปัจจัยธรรมชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง

ของด้วย ซึ่งต้องยอมรับเอาเข้ามาพิจารณาด้วย เช่น ถ้าเราจะบอกว่าผู้ชายมีโอกาสทางสังคมมากกว่า เหตุผลเท่านั้นไม่พอ ต้องสาวต่อไปว่าการที่ผู้ชายมีโอกาสทางสังคมมากกว่านั้นเหตุจากอะไร ซึ่งอาจจะเป็นเหตุธรรมชาติก็ได้ เมื่อสืบไปถึงเหตุเบื้องต้นแล้วเห็นว่าเหตุนี้เป็นช่องเอื้ออำนวยให้ผู้ชายเขาเปรียบผู้หญิง ช่องนี้เปิดอยู่จะปิดได้หรือไม่ ปิดได้ด้วยวิธีการทางธรรมชาติหรือทางสังคม ถ้าหากว่าปิดไม่ได้โดยธรรมชาติก็หมายความว่า ภาวะทางธรรมชาติจะเปิดโอกาสเอื้ออำนวยให้ผู้ชายมีโอกาสหรือฉวยโอกาสเขาเปรียบได้เสมอ ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ในแง่การแก้ปัญหาจะออกมาในรูปที่เอาจริยธรรมเป็นแกน ซึ่งจะไปสอดคล้องกับการพัฒนามนุษย์ให้พ้นจากความป่าเถื่อน แทนที่จะเอาพลังกายหรือเอาอำนาจมาใช้แข่งกันแก่งแย่งครอบงำกัน ก็หันมาสร้างสรรค์โอกาสในการพัฒนาสติปัญญาความรู้ความสามารถคุณธรรมให้เกื้อกูลกัน คือผู้หญิงผู้ชายจะต้องร่วมมือกันช่วยเหลือกัน เมื่อเห็นว่ามนุษย์จะเป็นฝ่ายไหนก็ตามมีความสามารถจะพัฒนาตนเองได้ ต้องพยายามสร้างเสริมโอกาสสนับสนุน จะเป็นลักษณะสังคมอารยะที่พึงปรารถนา

สิ่งที่ขอไว้ในที่นี้ก็ คือ การใช้พลังกายและอำนาจครอบงำกัน รวมทั้งการช่วงชิงแก่งแย่งอำนาจกันฝ่ายหนึ่ง กับการช่วยกันจัดสรรอำนวยโอกาสเพื่อให้ทุกคนสามารถพัฒนาศักยภาพของตนให้ถึงที่สุดฝ่ายหนึ่งสองอย่างนี้เป็นเรื่องราววิบัติภาวะที่ยังป่าเถื่อนและภาวะที่พัฒนามีอารยธรรมของมนุษยชาติ ในขณะที่สังคมมนุษย์ยังเดินทางคืบหน้าถอยหลังกลับไปกลับมาอยู่กลางทางระหว่างความป่าเถื่อนกับความมีอารยธรรมอย่างปัจจุบัน ซึ่งการใช้อำนาจยังมีบทบาทสำคัญอยู่มาก การเรียกร้องต่าง ๆ ก็ยังเป็นสิ่งที่ต้องยอมรับว่ามีความจำเป็นอยู่บ้าง เพราะอย่างน้อยก็ยังคงว่า

การถูกข่มเหงเหยียดหยามโดยสันเข็ง และการใช้กำลังเข้าต่อสู้หาหนทางทำลายกัน ซึ่งเป็นปลายสุดในทางเลวร้ายทั้งสองด้าน อย่างไรก็ตาม การเรียกร้องเป็นต้นนี้ จะดำเนินไปอย่างพอดีและชอบธรรมก็ต่อเมื่อผู้กระทำตระหนักในมาตรฐานวัดความป่าเถื่อนและความเจริญอย่างที่ได้อ้างถึงข้างต้น

อีกอย่างหนึ่งที่ควรเน้นไว้ด้วย คือ เท้าที่สังเกต การเรียกร้องสิทธิสตรี (และการเรียกร้องอื่น ๆ) เท้าที่ทำกันอยู่ มักดำเนินไปในลักษณะที่เป็นการส่งเสริมค่านิยมแห่งเกียรติยศอำนาจคือยอมรับหรือเชิดชูให้ทะยานต่อกรรมเกียรติยศอำนาจความสูงเด่นในสังคม การมีตำแหน่งใหญ่โต การเป็นผู้บริหาร มีทรัพย์สินบริวาร เป็นต้น ยอมรับเชิดชูว่าฐานะเหล่านี้เป็นสูงส่งสูงส่งและให้เห็นว่างานบ้านและการทำหน้าที่ของแม่เป็นสิ่งต่ำต้อยด้อยค่า แทนที่จะทำในทางตรงข้าม กล่าวคือ ขอเสนอแนะว่าสิ่งที่น่ากระทำก็คือ การเรียกร้องสิทธิไปพลาถ พร้อมกับนั้นก็พยายามลดถอนหรือทำลายค่านิยมแห่งเกียรติยศอำนาจ และเชิดชูค่าแห่งการทำหน้าที่ของมารดาและงานบ้าน ความจริง ไม่ว่าสังคมจะผันผวนเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร งานของแม่ก็ยังคงมีความสำคัญอยู่เรื่อยไป ต่อไปข้างหน้า ฐานะที่เจ้าเขาชาคน ก็อาจปรากฏความสำคัญเป็นสูงส่งที่สังคมยกย่องเชิดชูขึ้นได้อีก เมื่อว่าโดยประสิทธิภาพและผลดีต่อเด็กต่อความเจริญอกงามของมนุษยชาติแล้ว มีใครจะทำหน้าที่ดูแลเด็กได้ดีกว่าสตรี ควรหรือที่สตรีจะปล่อยฐานะนี้ให้หลุดไปจากตน หรือยอมให้สังคมหยามฐานะนี้ว่าต่ำต้อยด้อยค่า ถ้าคนยังมีลูก ถึงหญิงจะเป็นรัฐมนตรีก็น่าจะเป็นแม่ที่ดด้วย

ข้อที่เชื่อกันว่า ผู้หญิงเป็นเพศที่อารมณ์อ่อนไหวมีอดีตภาวะอยู่มากจึงอ่อนแอกว่าผู้ชาย ในข้อนี้ทางพุทธศาสนาถือว่าไว้อย่างไรครับ เป็นไปโดยธรรมชาติหรือว่าเป็นเพราะสังคมวัฒนธรรมหล่อหลอมขึ้น

รู้สึกว่าคุณทั่วไปยอมรับกันอย่างนี้ ปัญหาที่ว่า เป็นไปโดยธรรมชาติแท้ หรือโดยการส่งเสริมอบรม อันนี้สามารถโยงไปถึงเรื่องทางกายด้วย ผู้ที่อ่อนแอทางกายมีโอกาสหวั่นไหวได้ง่าย คือถ้ายอมรับว่าในทางสรีระ ผู้หญิงอ่อนแอกว่าชายแล้ว เมื่อสองคนมาสัมพันธ์กันชายฝ่ายที่อ่อนแอจะอ่อนไหวง่ายและจะแสวงหาการพึ่งพิงจากฝ่ายที่แข็งแรงกว่า อันนี้เป็นผลทางจิตวิทยา แล้วจึงส่งเสริมมาเป็นวัฒนธรรมอีกทีหนึ่งหรือเปล่า เราจะมองว่าวัฒนธรรมเป็นเหตุที่มาของสภาพทางจิตวิทยา หรือว่าสรีรวิทยาเป็นจุดเริ่มต้นแล้วส่งผลมาทางจิตวิทยาแล้วจึงมาถึงวัฒนธรรม และวัฒนธรรมนั้นก็ย้อนกลับมาเสริมเหตุผลทางจิตวิทยาอีกทีหนึ่งก็ได้ ฉะนั้นต้องศึกษาให้ดี แต่เรามองกันอย่างง่าย ๆ ก็เห็นได้ว่า ถ้าความอ่อนแอทางร่างกายเป็นจริง เมื่อเข้ามาสัมพันธ์กันทั้ง ๒ ฝ่าย ฝ่ายที่อ่อนแอกว่าก็ต้องหวั่นไหวกว่า สมมติว่า ๒ คนนี้ไปด้วยกันในการเผชิญภัย ความรู้สึกของผู้อ่อนแอก็ต้องหวงพิงผู้ที่แข็งแรงกว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นความรู้สึกหวั่นไหวจึงย่อมมีโอกาสเกิดขึ้นแก่ผู้อ่อนแอได้ง่าย และในเมื่อปัจจัยทางสรีรวิทยาและจิตวิทยาให้ช่องแล้ว ถ้าไม่ระวังให้วัฒนธรรมก็จะส่งเสริมมากจนในลักษณะที่กำหนดสภาพทางสรีรวิทยาและจิตวิทยานั้นให้อ่อนแอสมจริงและหนักแน่นยิ่งขึ้น แทนที่จะช่วยในทางตรงข้าม

เรื่องอดีตภาวะ-ปรีสภาวะนี้เป็นเรื่องภายในจิตใจเท่านั้นหรือ ? ในคน ๆ เดียวมีทั้ง ๒ ภาวะใช่หรือไม่ ?

เรื่องนี้อยู่ในอภิธรรม คือในเรื่องอุปาทายรูป ๒๕ และในเรื่องอินทรีย์ ๒๒ ส่วนในพระสูตรมีกล่าวถึงกระจายอยู่บ้าง และใช้ในความหมายง่าย ๆ คือความเป็นหญิงเป็นชายอย่างที่ชาวบ้านพูดถึงแล้วก็เข้าใจกัน เช่น ในสังยุตตนิกายและเถรวาทา ภิกษุณีท่านหนึ่งกล่าวถึงอดีตภาวะว่า เมื่อจิตมีสมาธิ มีปัญญาเห็นแจ้งธรรมอยู่ ความเป็นหญิงก็ไม่สำคัญหรือไม่มีความหมายอะไร ปัญหาจะมีก็แต่สำหรับคนที่ยังยึดติดลุ่มนมน้อยว่า เราเป็นหญิงเราเป็นชาย และในอังคุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสถึงสภาพจิตที่ทำให้คนลวงฝันหรือไม่อาจลวงฝัน จากความเป็นหญิงและจากความเป็นชาย (หมายความว่าผู้ที่หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวเกาะยึดติดกับความเป็นหญิงและความเป็นชาย) ถ้าเราพูดแง่ละเอียดบางแง่ เราอาจพูดเป็นกลาง ๆ ได้ว่าเพราะมันมีอยู่ทั้งคู่จึงสามารถเกิดกลับไปกลับมาได้ ในอภิธรรมยอมรับว่า ผู้หญิงอาจเกิดเป็นผู้ชายได้ และผู้ชายอาจเกิดเป็นผู้หญิงได้ คือเกิดเป็นคนจริง ๆ ไม่ใช่แค่รู้สึกในใจ แต่ในแง่ที่มาเกิดเป็นผู้หญิงผู้ชายก็แสดงให้เห็นชัดเจนอยู่ว่าอดีตภาวะเด่นชัด หรือปรีสภาวะเด่นชัด จิตเป็นส่วนสำคัญและเป็นเหตุแสดงให้เห็นปรากฏในสภาพชีวิตร่างกาย ภาวะนี้แทรกซึมอยู่ทั้งหมดในองคาพยพทั้งสี่ของชีวิต

ที่เชื่อกันว่า ถ้าหากทำความชั่วชาตินี้แล้วจะไปเกิดเป็นผู้หญิงชาติหน้า แต่ถ้าวทำดีแล้วจะไปเกิดเป็นชาย มีโอกาสบรรพชา อุปสมบท บรรลุธรรมในชาติหน้านั้น คตินี้ตรงตามหลักพุทธศาสนาหรือไม่

ถ้าเชื่ออย่างนั้นจริงก็คลาดเคลื่อน เรื่องนี้ในอรรถกถา ไม่ใช่พระไตรปิฎก และเป็นเรื่องความดีความชั่วเกี่ยวกับทางเพศ ไม่ใช่เรื่องดีชั่วทั่วไป และการบรรลุธรรมก็ไม่จำกัดโดยเพศ ในอรรถกถาพูดไว้ว่า

๗๖ คำนิยมแบบพุทธ

ถ้าผู้ชายไปเจ้าชู้ผิดลูกผิดเมียเขาต่อไปจะไปเกิดเป็นผู้หญิง ส่วนผู้หญิงที่มีใจซอส์ตัยต่อสามี รักเดียวใจเดียวมั่นคง ต่อไปจะไปเกิดเป็นผู้ชาย เป็นเรื่องชั่วทางเพศ ไม่ใช่ชั่วด้านอื่น ถ้ามองจากคดีนี้ก็เห็นว่า ถ้าผู้ชายอ่อนไหววุ่นวายกับเรื่องทางเพศมากก็ไปเกิดเป็นผู้หญิง แต่ผู้หญิงที่จิตใจมั่นคง จะไปเกิดเป็นผู้ชาย

นี่ก็แสดงว่า สังคมสมัยนั้นยกย่องให้ความสำคัญแก่ผู้ชายเหนือกว่าผู้หญิง มีค่านิยมกันมาอย่างนั้น แต่จะพูดคลุมเครือว่า ชายดีกว่าหญิงไม่ได้ และมีข้อสำคัญอีกประการหนึ่งว่าในการเข้าถึงธรรมสูงสุดไม่มีความเป็นชายเป็นหญิง ในพุทธศาสนาจึงพูดได้ในทำนองนั้นว่า ในตัวสรีระ โดยเฉพาะการปฏิบัติขั้นจิตปัญญาและการเข้าถึงความหลุดพ้น ไม่ต้องพูดถึงความเป็นชายเป็นหญิง ความหลุดพ้นอยู่พ้นเหนือความเป็นชายเป็นหญิง

ขอกราบขอบพระคุณท่านเจ้าคุณ ที่กรุณาให้ข้อคิดความเห็นที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

สัมภาษณ์โดยนายคุณฐิติ อังสุเมธราชกูร แห่งคณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา (ศ.พ.พ.) เมื่อ ๑๘ กันยายน ๒๕๒๖ พิมพ์ครั้งแรก นิตยสาร "สตรีทัศน์" ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๒๖-มกราคม ๒๕๒๗

ทำอย่างไรจะหายโกรธ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเมตตากรุณีย์ พระพุทธเจ้ามีพระคุณข้อใหญ่ประการหนึ่ง คือ พระมหากรุณา ชาวพุทธทุกคนได้รับการสั่งสอนให้มีเมตตากรุณา ให้ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นด้วย กาย วาจา และมีน้ำใจปรารถนาดี แม้แต่เมื่อไม่ได้ทำอะไรอื่น ก็ให้แผ่เมตตาแก่เพื่อนมนุษย์ ตลอดจนสัตว์ทั้งปวงขอให้อยู่เป็นสุขปราศจากเวรภัยกันโดยทั่วหน้า

อย่างไรก็ตาม เมตตาที่มีคู่ปรับสำคัญอย่างหนึ่งคือ ความโกรธ ความโกรธเป็นศัตรูที่คอยขัดขวางไม่ให้เมตตาเกิดขึ้น คนบางคนเป็นคู่มักโกรธ พอโกรธขึ้นมาแล้วก็ต้องทำอะไรรุนแรงออกไป ทำให้เกิดความเสียหาย ถ้าทำอะไรไม่ได้ ก็หงุดหงิดจนงานธรรมดาใจตัวเอง ในเวลานั้นเมตตาหลบหายไป ไม่ว่าจะไปซ่อนตัวอยู่ที่ไหน ไม่ยอมปรากฏให้เห็น ส่วนความโกรธ ทั้งที่ไม่ต้องการแต่ก็ไม่ยอมหนีไป บางทีจนปัญญาไม่รู้จะจับไล่หรือกำจัดให้หมดไปได้ได้อย่างไร

โบราณท่านรู้ใจและเห็นใจคนขี้โกรธ จึงพยายามช่วยเหลือ โดยสอนวิธีการต่างๆ สำหรับระงับความโกรธ วิธีการเหล่านี้มีประโยชน์ไม่เฉพาะสำหรับคนมักโกรธเท่านั้น แต่เป็นคติแก่ทุกคน ช่วยให้เห็นโทษของความโกรธ และมันในคุณค่าของเมตตาที่ยั่งยืน จึงขอนำมาเสนอพิจารณา

กันดู วิธีเหล่านั้นสอนไว้เป็นขั้น ๆ ดังนี้

ขั้นที่ ๑ นั้นถึงผลเสียของความเป็นคนมักโกรธ เช่น

ก. สอนตนเองให้หนักว่า พระพุทธเจ้าของเราทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ และทรงสอนชาวพุทธให้เป็นคนมีเมตตา เรามัวมาโกรธอยู่ ไม่ระงับความโกรธเสีย เป็นการไม่ปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ ไม่ทำตามอย่างพระศาสดา ไม่สมกับเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า จงรีบทำตัวให้สมกับที่เป็นศิษย์ของพระองค์และจงเป็นชาวพุทธที่ดี

ข. พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า คนที่โกรธเขาก่อนก็นับว่าเลวอยู่แล้ว คนที่ไม่มีศัตรูเท่าทัน หลงโกรธตอบเขาไปก็ยิ่งเท่ากับสร้างความเร็วให้ ขัดขวางเพิ่มมากขึ้น นับว่าเลวหนักลงไปกว่าคนที่โกรธก่อนนั้นอีก เราอย่าเป็นทั้งคนเลว ทั้งคนเลวกว่า นั้นเลย

ค. พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนต่อไปอีกว่า เขาโกรธมาเราไม่โกรธตอบไป อย่างนี้เรียกว่า ชนะสงครามที่ชนะได้ยาก เมื่อรู้ทันว่าคนอนหรืออกฝ่ายหนึ่งเขาชนะแล้ว เรามีสติระงับใจไว้เสีย ไม่เคืองตอบ จะชื่อว่าเป็นผู้ทำประโยชน์ให้แก่ทั้งสองฝ่าย คือ ช่วยไว้ทั้งเขาและทั้งตัวเราเอง^๑ เพราะฉะนั้น เราอย่าทำตัวเป็นผู้แพ้สงครามเลย จงเป็นผู้ชนะสงครามและเป็นผู้สร้างประโยชน์เถิด อย่าเป็นผู้สร้างความพินาศวอดวายเลย

ถ้าคิดนี้กระดกอย่างนั้นแล้วก็ยังไม่หายโกรธ ให้พิจารณาขั้นที่สองต่อไปอีก

ขั้นที่ ๒ พิจารณาโทษของความโกรธ ซึ่งมีพุทธพจน์ตรัสสอนไว้มากมาย เช่นว่า

๑. ตุ. ตี. ต. ๑๕/๘๓๕/๓๒๕

“คนขี้โกรธจะมีผิวพรรณไม่งาม คนขี้โกรธนอนก็เบ็นทุกข์ ฯลฯ คนโกรธไม่รู้เท่าทันว่า ความโกรธนั้นแหละคือภัยที่เกิดขึ้นข้างในตัวเอง พอโกรธเข้าแล้วก็ไม่รู้จึกว่าอะไรเป็นประโยชน์ โกรธเข้าแล้วมองไม่เห็นธรรม เวลาถูกความโกรธครอบงำ มีแต่ความมืดตื้อ คนโกรธจะผลาญสิ่งใดสิ่งนั้นทำลายก็เหมือนทำลาย แต่ภายหลังพอหายโกรธแล้ว ต้องเดือดร้อนใจเหมือนถูกไฟเผา”

“แรกจะโกรธนั้น ก็แสดงความหน้าด้านออกมาก่อนเหมือนมีควันก่อนจะเกิดไฟ พอความโกรธแสดงเดชทำให้คนดาลเดือดได้ คราวนั้นละไม่มีกลัวอะไร ยางอายุก็ไม่มี ถ้อยคำไม่มีการระวะ ฯลฯ คนโกรธฆ่าพ่อฆ่าแม่ของตัวเองก็ได้ ฆ่าพระอรหันต์ก็ได้ ฆ่าคนสามัญญ์ก็ได้ ลูกที่แม่เลี้ยงไว้จนได้ลมตามองดูโลกนี้ แต่มักเผลอสนา พอโกรธขึ้นมาก็ฆ่าได้ แม้แต่แม่ผู้ให้ชีวิตนั้น ฯลฯ”^๑

“กาลที่ไม่มีเท่าโทษะ ฯลฯ เกราะหืออะไรเท่าโทษะไม่มี”^๒

ความโกรธมีโทษก่อผลร้ายให้มากมายอย่างพุทธพจน์นี้เป็นตัวอย่าง แม้เรื่องราวในนิทานต่าง ๆ และชีวิตจริงก็มีมากมาย ล้วนแสดงให้เห็นว่าความโกรธมีแต่ทำให้เกิดความเสียหายและความพินาศ ไม่มีผลดีอะไรเลย จึงควรฆ่ามันทิ้งเสียอย่าเก็บเอาไว้เลย ฆ่าอะไรอื่นแล้วอาจจะต้องมานอนเบ็นทุกข์ ฆ่าอะไรอื่นแล้วอาจจะต้องโสกเศร้าเสียใจ แต่ “ฆ่าความโกรธแล้วนอนเป็นสุข ฆ่าความโกรธแล้วไม่โสกเศร้าเลย”^๓

๑. อจ. สตุตตก. ๒๓/๖๑/๕๘ (แปลตัดเอาความเป็นตอนๆ)

๒. ขุ. ฐ. ๒๕/๒๕/๔๒; ๒๘/๔๘

๓. ตี. ตี. ๑๕/๑๕๕/๕๓

พิจารณาโทษของความโกรธทำนองนี้แล้วพึงบรรเทาความโกรธ ถ้ายังไม่สำเร็จลองวิธีต่อไปอีก

ขั้นที่ ๓ นี้ก็ถึงความดีของคนที่เราโกรธ ธรรมดาคนเรานั้น ว่าโดยทั่วไป แต่ละคน ๆ ย่อมมีข้อดีบ้างข้อเสียบ้าง มากบ้างน้อยบ้าง จะหาคนดีครบถ้วนบริบูรณ์ ไม่มีข้อบกพร่องเลย คงหาไม่ได้หรือแทบจะไม่มี บางทีแหม่เราว่าดี คนอื่นว่าไม่ดี บางทีแหม่เราว่าไม่ดี คนอื่นว่าดี เรื่องราวดีลักษณะหรือการกระทำของคนอื่นทำให้เราโกรธนั้น ก็เป็นจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องของเขาอย่างหนึ่ง หรืออาจเป็นแง่ที่ไม่ถูกใจเรา เมื่อจุดนั้นแก่นั้นของเขาไม่ดีไม่ถูกใจเรา ทำให้เราโกรธ ก็อย่ามัวนึกถึงแต่จุดนั้นแก่นั้นของเขา พึงหันไปมองหรือระลึกถึงความดีหรือจุดอ่อนตดๆ ของเขา เช่น คนบางคนความประพฤติทางร่างกายเรียบร้อยดี แต่พูดไม่ไพเราะ หรือปากไม่ดีแต่ก็ไม่ประพฤติเกะกะระรานทำร้ายใคร บางคนแสดงออกทางกายกระโดดกระเดกไม่น่าดู หรือการแสดงออกทางกายเหมือนไม่มีสัมมาคารวะ แต่พูดจาดีสุภาพ หรือไม่ก็อาจพูดจาดีแต่มีผลหรือบางคนปากร้ายแต่ใจดี หรือสัมพันธ์กับคนอื่นไม่ค่อยดี แต่เขาก็รักงานตั้งใจทำหน้าที่ของเขาดี หรือคราวนี้เขาทำอะไรไม่สมควรแก่เราแต่ความดีเก่า ๆ เขาก็มีเป็นต้น ถ้ามีอะไรที่ชื่นใจเขา ก็อย่าไปมองส่วนที่ไม่ดี พึงมองหาส่วนที่ดีของเขาเอาขึ้นมาระลึกนึกถึง ถ้าเขาไม่มีความดีอะไรเลยที่จะให้มองเอาจริงๆ ก็ควรคิดสงสาร ตั้งความกรุณาแก่เขาไว้ นึกสงสาร ต่อไปคนคนนั้นคงจะต้องประสบผลร้ายต่าง ๆ เพราะความประพฤติไม่ดี อย่างนี้ นรกอาจรอเขาอยู่ ดังนั้นเป็นต้น พึงระงับความโกรธเสีย เปลี่ยนเป็นสงสารเห็นใจหรือคิดช่วยเหลือแทน

ถ้าคิดอย่างนี้ ก็ยังไม่หายโกรธ ลองวิธีขั้นต่อไปอีก

ขั้นที่ ๔ พิจารณาว่าความโกรธคือการสร้างทุกข์ให้ตัวเอง และเป็น การลงโทษตัวเองให้สมใจศัตรู ธรรมดาศัตรูย่อมปรารถนาร้าย อยากให้เกิดความเสื่อมและความพินาศอดวายแก่กันและกัน คนโกรธจะสร้างความเสื่อมพินาศให้แก่ตัวเองได้ตั้งหลายอย่าง โดยที่ศัตรูไม่ต้องทำอะไรให้ลำบากก็ได้สมใจของเขา เช่นศัตรูปรารถนาว่า “ขอให้มัน (ศัตรูของเขา) ไม่สวยไม่งาม มีผิวพรรณไม่น่าดู” หรือ “ขอให้มันนอนเป็นทุกข์ ขอให้มันเสื่อมเสียประโยชน์ ขอให้มันเสื่อมทรัพย์สมบัติ ขอให้มันเสื่อมยศ ขอให้มันเสื่อมมิตร ขอให้มันตายไปตกนรก” เป็นต้น เป็นที่หวังได้อย่างมากกว่า คนโกรธจะทำผลร้ายเช่นนั้นให้เกิดแก่ตนเองตามปรารถนาของศัตรูของเขา ด้วยเหตุนี้ศัตรูที่ฉลาดจึงมักหาวิธีแก้งยั่วให้ฝ่ายตรงข้ามโกรธ จะได้เปลือยสติทำการผิดพลาดเพเลียงพล่า เมื่อรู้เท่าทันเช่นนั้นแล้ว ก็ไม่ควรจะทำร้ายตนเองด้วยความโกรธ ให้ศัตรูได้สมใจเขาโดยไม่ต้องลงทุนอะไร ในทางตรงข้าม ถ้าสามารถครองสติได้ ถึงกระทบอารมณ์ที่น่าโกรธก็ไม่โกรธ จิตใจไม่หวนไหว สิ้นน้ำผ่องใส กิริยาอาการไม่ผิดเพี้ยน ทำการงานธุระของตนไปได้ตามปกติ ผู้ที่ไม่ปรารถนาดีต่อเรานั้นแหละจะกลับเป็นทุกข์ ส่วนทางฝ่ายเราประโยชน์ที่ต้องการก็จะสำเร็จไม่มีอะไรเสียหาย

อาจสอนตัวเองต่อไปอีกว่า

“ถ้าศัตรูทำทุกข์ให้ที่ร่างกายของเจ้า แล้วไหนเจ้าจึงมาคิดทำทุกข์ให้ที่ใจของตัวเอง ซึ่งมีใช้ร่างกายของศัตรูสักหน่อยเลย

“ความโกรธเป็นตัวตัดรากความประพฤติดีงามทั้งหลายที่เจ้าตั้งใจรักษา เจ้ากลับไปพะเนาะความโกรธนั้นไว้ ลามหน้อยเถอะ โกรธจะเชื่อ

เหมือนเจ้า

“เจ้าโกรธว่าคนอื่นทำกรรมที่บาปเถื่อน แล้วโยตัวเจ้าเองจึงมาปรารณาจะทำกรรมเช่นนั้นเสียเองเล่า

“ถ้าคนอื่นอยากให้เจ้าโกรธ จึงแกล้งทำสิ่งไม่ถูกใจให้ แล้วไหนเจ้าจึงช่วยทำให้เขาสมปรารณา ด้วยการปล่อยให้ความโกรธเกิดขึ้นมาได้เล่า

“แล้ว เจ้าโกรธขึ้นมาแล้ว จะทำทุกสิ่งให้เขาได้หรือไม่ก็ตาม แต่แน่ ๆ เดียวนเจ้าก็ได้เบียดเบียนตัวเองเขาแล้วด้วยความทุกข์ใจเพราะโกรธนั้นแหละ

“หรือถ้าเจ้าเห็นว่า พวกศัตรูขึ้นเดินทางความโกรธอันไร้ประโยชน์แล้วไหนเจ้าจึงโกรธเลียนแบบเขาเสียเล่า

“ศัตรูอาศัยความแค้นเคืองใจ จึงก่อเหตุไม่พึงใจขึ้นได้ เจ้าจึงตัดความแค้นเคืองนั้นเสียเถิด จะมาเดือดร้อนเรื่องไม่เป็นเรื่องทำไม”

จะพิจารณาถึงชนปรมาตถ์ได้ว่า

“ชนทั้งหลายใดก่อเหตุไม่พึงใจแก่เจ้า ชนเหล่านั้นก็ดับไปแล้ว เพราะกรรมทั้งหลายเป็นไปเพียงชั่วขณะ แล้วทนเจ้าจะมาโกรธให้โกรธกันในโลกนี้

“ศัตรูจะทำทุกสิ่งให้แก่ผู้ใด ถ้าไม่มีตัวตนของผู้นั้นมารับทุกข์ ศัตรูนั้นจะทำทุกสิ่งให้ใครได้ ตัวเจ้าเองนั้นแหละเป็นเหตุของทุกข์อยู่ขณะนี้แล้วทำไมจะไปโกรธเขาเล่า”

ถ้าพิจารณาอย่างนี้ก็ยังไม่หายโกรธ ก็ลองพิจารณาขั้นต่อไป

ขั้นที่ ๕ พิจารณาความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน คือ พึงพิจารณาว่า ทั้งเราและเขาต่างก็มีกรรมเป็นสมบัติของตน ทำกรรมอะไรไว้ก็จะได้รับ

๑. วิสุทธิมคค์ ๒/๘๑ (ตัดข้อความสำหรับภิกษุโดยเฉพาะออกแล้ว)

ผลของกรรมนั้น เริ่มด้วยพิจารณาตัวเองว่า เราโกรธแล้วจะทำอะไร การกระทำของเรานั้นเกิดจากโทสะซึ่งเป็นอกุศลมูล กรรมของเราที่ย่อมเป็นกรรมชั่วซึ่งก่อให้เกิดผลร้าย มีแต่ความเสียหาย ไม่เป็นประโยชน์ และเราจะต้องรับผลของกรรมนั้นต่อไป และเมื่อเราจะทำกรรมชั่วที่เกิดจากโทสะนั้น ก่อนเราจะทำร้ายเขา เราก็ทำร้ายแผดเผาตัวเราเองเสียก่อน เหมือนเอามือทั้งสองกอบถ่านไฟจะขว้างใส่คนอื่น ก็ไหม้มือของตัวเองก่อน หรือเหมือนกับเอามือกอบอุจจาระจะไป โปะใส่เขาก็ทำตัวนั้นแหละให้เหม็นก่อน เมื่อพิจารณาความเป็นเจ้าของกรรมฝ่ายตนเองแล้ว ก็พิจารณาฝ่ายเขาบ้างในทำนองเดียวกันว่า เมื่อเขาโกรธเขาจะทำกรรมอะไรที่เป็นกรรมชั่ว และเขาก็จะต้องรับผลกรรมของเขาเองต่อไป กรรมชั่วนั้นจะไม่ช่วยให้เขาได้รับผลดีมีความสุขอะไร มีแต่ผลร้ายเริ่มตั้งแต่แผดเผาใจตัวเองเป็นต้นไป ในเมื่อต่างคนต่างก็มีกรรมเป็นของตนเอง เก็บเกี่ยวผลกรรมของตนเองอยู่แล้ว เรื่อยามัวคิดวนวายอยู่เลย ดั่งหน้าทำแต่กรรมที่ติดไปเกิด

ถ้าพิจารณากรรมแล้ว ความโกรธก็ยังไม่ระงับ พึงพิจารณาขั้นต่อไป

ขั้นที่ ๖ พิจารณาพระจริยาวัตรในปางก่อนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าของเรานั้นกว่าจะตรัสรู้ ก็ได้ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายมาตลอดเวลายาวนานนักหนา ได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น โดยยอมเสียสละแม้แต่พระชนม์ชีพของพระองค์เอง เมื่อทรงถูกข่มเหง กลั่นแกล้งเบียดเบียนด้วยวิธีการต่าง ๆ ก็ไม่ทรงแค้นเคือง ทรงเอาดีเข้าตบ ถึงเขาจะตั้งตัวเป็นศัตรูถึงขนาดพยายามปลงพระชนม์ ก็ไม่ทรงมีจิตประทุษร้าย บางครั้งพระองค์ช่วยเหลือเขา แทนที่เขาจะเห็นคุณ เขากลับทำร้ายพระองค์ แม้กระนั้นก็ไม่ทรงถือโกรธ ทรงทำดีต่อเขาต่อไป พุทธจริยาเช่นนั้น เป็นสิ่งทมนุญย์ทั่วไปยากที่จะปฏิบัติได้ แต่ก็ยังเป็นแบบอย่างที่ดี ช่างชาวพุทธ

ควรจะนำมาระลึกถึงเตือนสอนใจตนในเมื่อประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ ว่าที่เราถูกกระทบกระทั่งอยู่ เมื่อเทียบกับที่พระพุทธเจ้าทรงประสบมาแล้ว นับว่าเล็กน้อยเหลือเกิน เทียบกันไม่ได้เลย ในเมื่อเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงประสบนั้นร้ายแรงเหลือเกิน พระองค์ยังทรงระงับความโกรธไว้ มีเมตตาอยู่ได้ แล้วเหตุใดในกรณีเล็กน้อยอย่างของเรา ศิษย์อย่างเราจะระงับไม่ได้ ถ้าเราไม่ดำเนินตามพระจริยาวัตรของพระองค์ก็ไม่น่าจะไม่สามารถแก้การท้อใจเอาพระองค์เป็นพระศาสดาของตน

พุทธจริยาวัตร เกี่ยวกับความเสียสละอดทน และความมีเมตตากรุณาของพระพุทธเจ้า อย่างที่ทำมาบันทึกไว้ในชาดก มีมากมายหลายเรื่อง และส่วนมากยืดยาว ไม่อาจนำมาเล่าในที่นี้ได้ จะขอยกตัวอย่างชาดกง่าย ๆ สั้น ๆ มาเล่าพอเป็นตัวอย่าง

ครั้งหนึ่งพระโพธิสัตว์อุบัติเป็นพระเจ้ากรุงพาราณสีมีพระนามว่าพระเจ้ามหาสละ ครั้นนั้นอำมาตย์คนหนึ่งของพระองค์ทำความผิด ถูกเนรเทศ และได้เข้าไปรับราชการในพระเจ้าแผ่นดินแคว้นโกศล อำมาตย์นั้นมีความแค้นเคืองติดใจอยู่ ได้ให้โจรคอยเข้ามาปล้นในดินแดนของพระเจ้าสละอยู่เนือง ๆ เมื่อราชบุรุษจับโจรได้ พระเจ้าสละทรงส่งสอนแล้วก็ปล่อยตัวไป เป็นเช่นนี้อยู่เสมอ ในที่สุดอำมาตย์ร้ายนั้นก็ใช้เหตุการณ์เหล่านี้ยุยงพระเจ้าโกศลว่า พระเจ้าสละอ่อนแอ ถ้ายกทัพไปรุกราน คงจะยึดแผ่นดินพาราณสีได้โดยง่าย พระเจ้าโกศลทรงเชื่อจึงยกกองทัพไปเข้าโจมตีพาราณสี พระเจ้าสละไม่ทรงประสงค์ให้ราษฎรเดือดร้อน จึงไม่ทรงต่อต้าน ทรงปล่อยให้พระเจ้าโกศลยึดราชสมบัติจับพระองค์ไป พระเจ้าโกศลจับพระเจ้าสละได้แล้วก็ให้เอาไปฝังทิ้งเป็นในสุสานถึงแก่พระศอ รอเวลากลางคืนให้สุนัขจิ้งจอกมากินตามวิธี

ประหารอย่างในสมัยนั้น ครั้นถึงเวลากลางคืน เมื่อสุนัขจิ้งจอกเข้ามา พระเจ้าสละทรงใช้ไหวพริบและความกล้าหาญ เอาพระทนต์ขบที่คอสุนัขจิ้งจอกตัวที่เข้ามาจะกัดกินพระองค์ เมื่อสุนัขนั้นดุนรนรุนแรง ทำให้สุนัขตัวอื่นหนีไป และทำให้ดินบริเวณหลุมฝังนั้นกระจุยกระจาย หลวมออก จนทรงแก้ไขพระองค์หลุดออกมาได้ ในคืนนั้นเองทรงเล็ดลอดเข้าไปได้จนถึงห้องบรรทมของพระเจ้าโกศลพร้อมด้วยดาบอาญาสิทธิ์ของพระเจ้าโกศลเอง ทรงไว้ชีวิตพระเจ้าโกศลและพระราชทานอภัยโทษ เพียงทรงกู่ราชอาณาจักรคืนแล้วให้พระเจ้าโกศลสาบานไม่ทำร้ายกัน ทรงสถาปนาให้เป็นพระสหายแล้วให้พระเจ้าโกศลกลับไปครองแคว้นโกศลตามเดิม^๑

อีกเรื่องหนึ่ง พระโพธิสัตว์อุบัติเป็นวานรใหญ่อยู่ในป่า ครานั้น ชายผู้หนึ่งตามหาโคของตนเข้ามาในกลางป่าแล้วพลัดตกลงไปในเหวขุ่นไม่ได้ อดอาหาร นอนแรมวันสัปดาห์หนึ่ง พอดีในวันทีสิบ พญาวานรมาพบเข้า เกิดความสงสาร จึงช่วยให้ขึ้นมาจากเหวได้ ต่อมาเมื่อพญาวานรซึ่งเหนื่อยอ่อนจึงพักผ่อนเอาแรงและนอนหลับไป ชายผู้นั้นเกิดความคิดชั่วร้ายขึ้นมาว่า “ถึงนี้มันก็อาหารของคน เหมือนสัตว์บาปอื่น ๆ นั้นแหละ อย่างกระนั้นเลย เราก็กินแล้ว ฆ่าถึงตัวมันเสียเถิดกินอิ่มแล้วจะได้อ้อเอาน้ำมันติดตัวไปเป็นเสบียงด้วย จะได้มีของกินเดินทางผ่านที่กันดารไปได้” คิดแล้วก็หาก่อนหินใหญ่มาก่อนหนึ่ง ยกชนทุ่มหัวพญาวานร ก่อนหินนั้นทำให้พญาวานรบาดเจ็บมากแต่ไม่ถึงตาย พญาวานรตื่นขึ้นรีบหนีชนต้นไม้ มองชายผู้นั้นด้วยนตานอง แล้วพูดกับเขาโดยดีทำนองให้ความคิดว่าไม่ควรทำเช่นนั้น ครั้นแล้วยังเกรงว่าชายผู้นั้นจะ

๑. มหาสละชาดก, ชา.อ. ๒/๔๐

หลงทางออกจากป่าไม่ได้ ทั้งที่ตนเองก็เจ็บปวดแสนสาหัสยังช่วยโดดไปตามต้นไม้ นำทางให้ชายผู้หนึ่งออกจากป่าไปได้ในที่สุด ๒

แม้พิจารณาถึงอย่างนั้นแล้ว ความโกรธก็ยังไม่ระงับพึงลองพิจารณาวิธีต่อไป

ขั้นที่ ๗ พิจารณาความเคยเกี่ยวข้องกันในสังสารวัฏ มีพุทธพจน์แห่งหนึ่งว่า ในสังสาระ คือการเวียนว่ายตายเกิดที่กำหนดจุดเริ่มต้นมิได้มีสัตว์ที่ไม่เคยเป็นมารดา ไม่เคยเป็นบิดา ไม่เคยเป็นบุตร ไม่เคยเป็นธิดา กัน มิใช่หาได้ง่าย^๓ เมื่อเป็นเช่นนั้น หากมีเหตุโกรธเคืองจากใคร พึงพิจารณาว่าท่านผู้หนึ่ง บางทีจะเคยเป็นมารดาของเรา ท่านผู้หนึ่งบางทีจะเคยเป็นบิดาของเรา ท่านผู้หนึ่งเป็นมารดานั้นรักษาบุตรไว้ในท้องถึง ๑๐ เดือน ครั้นคลอดออกมาแล้ว เลี้ยงดู ไม่รังเกียจแม้แต่สิ่งปฏิกูลทั้งหลาย เช่น อุจจาระ บัสน้ำขี้ น้าลาย นามูก เป็นต้น เช็ดล้างได้สนิทใจ ให้ลูกนอนแนบอก เทียวอุ้มไป เลี้ยงลูกมาได้ ส่วนท่านที่เป็นบิดา ก็ต้องเดินทางลำบากตรากตรำเสี่ยงภัยอันตรายต่างๆ ประกอบการค้าขายบ้าง ปลูกชีวิตเข้าสู่รบในสงครามบ้าง แล่นเรือไปในท้องทะเลบ้าง ทำงานยากลำบากอนันต์ บ้าง หาทางรวบรวมทรัพย์มาก็ด้วยคิดว่า จะเลี้ยงลูกน้อย การที่จะทำใจร้ายและแค้นเคืองต่อบุคคลเช่นนั้น ไม่เป็นการสมควร

ถ้าพิจารณาอย่างนั้นแล้วก็ยังไม่หายโกรธก็อาจพิจารณาตามวิธีในข้อต่อไปอีก

ขั้นที่ ๘ พิจารณาอนิสงส์ของเมตตา ธรรมชาติตรงข้ามกับความโกรธก็

๒ ดู มหาภิกษาคดก, ชา.อ. ๗/๒๗๑.

๓ ส.น. ๑๖/๔๕๑-๕/๒๒๓-๔.

คือเมตตา ความโกรธมีโทษก่อผลร้ายมากมาย ฉะนั้นใด เมตตาที่มีคุณ ก่อให้เกิดผลดีมากกว่านั้น เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ควรที่จะระงับความโกรธเสีย แล้วตั้งจิตเมตตาขึ้นมาแทน ให้เมตตาแทนและช่วยกำจัดและป้องกันความโกรธไปในตัว ผู้มีเมตตาย่อมสามารถเอาชนะใจคนอื่น ซึ่งเป็นชัยชนะที่เด็ดขาด ไม่กลับแพ้ ผู้ตั้งอยู่ในเมตตา เชื่อว่าทำประโยชน์ให้แก่ตนเองและผู้อื่น เมตตาทำให้จิตใจสดชื่น ผ่องใส มีความสุข ดังตัวอย่างในที่แห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสแสดงอนิสงส์ของเมตตาไว้ ๑๑ ประการคือ หลับก็เป็นสุข ตื่นก็เป็นสุข ไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย เทวดารักษา ไฟ พืชและสัตว์ไม่กล้ากรายจิตตงมันเป็นสมาธิได้รวดเร็ว สีสหน้าผ่องใส ตายก็มีสติไม่หลงพินเพื่อนเมื่อยังไม่บรรลุนิพพานที่สูงกว่า ย่อมเข้าถึงพรหมโลก^๑ ถ้ายังเป็นคนขี้โกรธอยู่ ก็นับว่ายังอยู่ห่างไกลจากการที่จะได้อนิสงส์เหล่านั้น ดังนั้นจึงควรพยายามทำเมตตาให้เป็นธรรมประจำใจให้จงได้ โดยหมั่นฝึกอบรมทำใจอยู่เสมอ ๑

ถ้าจิตใจเมตตายังไม่เข้มแข็งพอ เอาชนะความโกรธยังไม่ได้ เพราะสังสมนิสัยมีโกรธไว้นาน จนกิเลสตัวนั้นแน่นหนา พึงลองพิจารณาด้วยวิธีต่อไป

ขั้นที่ ๙ พิจารณาโดยวิธีแยกธาตุ วิธีการข้อนี้ เป็นการปฏิบัติใกล้แนววิปัสสนาหรือเอาความรู้ทางวิปัสสนามาใช้ประโยชน์ คือ มองดูชีวิตนี้ มองดูสัตว์ บุคคล เรา เขา ตามความเป็นจริงว่า ที่ถูกที่แท้แล้ว ก็เป็นแต่เพียงส่วนประกอบทั้งหลายมากมายมาประชุมกันเข้า แล้วก็สมมติเรียกกันไปว่าเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นฉน เป็นเธอ เป็นเรา เป็นเขา

๑ อัง.เอภาทสก. ๒๔/๒๒๒/๓๗๐ (หมายถึงเมตตาเจโตวิมุตติ)

เป็นนาย ก. นาง ข. เป็นต้น ครั้นจะซัดลงไปตรงไหนว่าเป็นคน เป็นเรา เป็นนาย ก. นาง ข. ก็หาไม่พบ มีแต่ส่วนที่เป็นธาตุแข็งบ้าง ธาตุเหลวบ้าง เป็นรูปขันธ์บ้าง เป็นเวทนาขันธ์บ้าง เป็นสัญญาขันธ์ สัญชาขันธ์ หรือวิญญาณขันธ์บ้าง หรือเป็นอายตนะต่างๆ เช่น ตาบ้าง หูบ้าง จมูกบ้าง เป็นต้น เมื่อพิจารณาตามความจริงแยกให้เป็นส่วน ๆ ได้อย่างนี้แล้ว ฟังสอนตัวเองว่า “นี่แน่ะเธอเอ๋ย ก็ที่โกรธเขาอยู่นะโกรธอะไร โกรธผม หรือโกรธชน หรือโกรธหนัง โกรธเล็บ โกรธกระดูก โกรธธาตุดิน โกรธธาตุน้ำ โกรธธาตุไฟ โกรธธาตุลม หรือโกรธรูป โกรธเวทนา โกรธสัญญา โกรธสังขาร โกรธวิญญาณ หรือโกรธอะไรกัน” ในที่สุดก็จะหาฐานที่ตั้งของความโกรธไม่ได้ ไม่มีที่ยึดที่เกาะให้ความโกรธจับตัว

อาจพิจารณาต่อไปในแนวนอื่นอีกว่า ในเมื่อคนเราชีวิตเราเป็นแต่เพียงสมมติบัญญัติ ความจริงก็มีแต่ธาตุ หรือขันธ์ หรือนามธรรม รูปธรรมต่างๆ มาประกอบกันเข้า แล้วเราก็มานิดสมมติมัน ยึดติดถือมัน หลงวันวายทำตัวเป็นหุ่นเชิดชักถูกเชิดกันไป การที่มาโกรธ กระพืดกระพืดคุ่นงานเคืองแค้นกันไปนั้น มองลงไปให้ถึงแก่นสาร ให้ถึงสภาวะความเป็นจริงแล้ว ก็เหลวไหลไร้สาระทั้งเพ ถ้ามองความจริงทะลุสมมติบัญญัติลงไปได้ถึงขนานแล้ว ความโกรธก็จะหายไปเอง

อย่างไรก็ตาม คนบางคนจิตใจและสติปัญญายังไม่พร้อม ไม่อาจพิจารณาแยกธาตุออกไปอย่างนี้ได้ หรือสักว่าแยกไปตามที่ได้ยิน ได้ฟังได้อ่านมา แต่มองไม่เห็นความจริงเช่นนั้นก็แก้ความโกรธไม่สำเร็จ ถ้าเป็นเช่นนั้น ก็พึงดำเนินการตามวิธีต่อไป

ขั้นที่ ๑๐ ปฏิบัติทาน คือ การให้ หรือแบ่งปันสิ่งของ เป็นวิธีการใน

ขั้นลงมือทำ เอาของของตนให้แก่คนที่ตนปรารถนา และรับของของปรารถนาเพื่อตน หรืออย่างน้อยอาจให้ของของตนแก่เขาฝ่ายเดียว ถ้าจะให้ดียิ่งขึ้นควรมีขยวจา คือ ถ้อยคำสุภาพไพเราะประกอบเสริมไปด้วย การให้หรือแบ่งปันกันนั้น เป็นวิธีแก้ความโกรธที่ได้ผลชะงัด สามารถระงับเวรที่ผูกกันมายาวนานให้สงบลงได้ ทำให้ศัตรูกลายเป็นมิตร เป็นเมตตาภรณ์ที่แสดงออกในการกระทำ ท่านกล่าวถึงอานุภาพยิ่งใหญ่ของท่านคือ การให้นั่นเอง

“การให้เป็นเครื่องผูกคนที่ผูกไม่ได้ การให้ยังส่งประสงค์ทั้งปวงให้สำเร็จได้ ผู้ให้ก็เบิกบานขึ้นมาหาด้วยการให้ ฝ่ายผู้ได้รับก็น้อมลงมาพบกับขยวจา”

เมื่อความโกรธเลือนหาย ความรักใคร่ก็เข้ามาแทน ความเป็นศัตรูก็กลายเป็นมิตร ไฟพยายามก็กลายเป็นน้ำทิพย์แห่งเมตตา ความแผดเผาเราร้อนด้วยทุกข์ที่เราเริ่มใจก็กลายเป็นความสดชื่นผ่องใสเบิกบานใจด้วยความสุข

วิธีที่ ๑๐ ที่ว่ามาเป็นขั้น ๆ นี้ ความจริงมิใช่จำเป็นต้องทำไปตามลำดับเรียงรายข้ออย่างนี้ วิธีใดเหมาะได้ผลสำหรับตน ก็พึงใช้วิธีนั้นตกลงว่า วิธีการท่านก็ได้แนะนำไว้อย่างนี้แล้ว เป็นเรื่องของผู้ต้องการแก้ปัญหาจะพึงนำไปใช้ปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แท้จริงต่อไป^๑

๑ เรืองนี้ เขียนตามแนวคัมภีร์วิสุทธิมรรค ภาค ๒ หน้า ๕๓-๑๐๖ แต่แทรกเสริมเติมและตัดต่อเรียบเรียงใหม่ตามที่เห็นสมควร ของเดิมมี ๕ วิธี ในที่นี้ขยายออกเป็น ๑๐ วิธี และเนื้อหาเก่าที่ท่านมุ่งสอนพระภิกษุผู้บำเพ็ญเมตตากรรมฐาน ในที่นี้เขียนปรับความให้เหมาะแก่คนทั่วไป

พิมพ์ครั้งแรก เป็นอนุสรณ์ในวาระทำบุญ ๑๐๐ วัน นางสมศรี บัณฑิตย์ทอง ๑๓ ธันวาคม ๒๕๒๓

การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน

เรื่องการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานนั้น ความจริงก็เป็นเรื่องที่มีข้อแบบสมัยใหม่ ถ้าจะจับเข้ากับหลักธรรมะ ก็ยังนึกไม่ชัดว่าคำว่า “ประสิทธิภาพ” นี้จะแปลว่าอะไรดี คำว่าประสิทธิภาพ ก็หาตัวศัพท์ในภาษาบาลีได้อยู่ แต่ก็ไม่ใช่เป็นคำแบบดั้งเดิมที่ใช้ คือเอารูปศัพท์มาประกอบกัน คำว่า สัทธิ ก็แปลว่าความสำเร็จ ถ้าเติม “ป” เข้าไปข้างหน้าก็เป็น ปสัทธิ แปลว่า ความสำเร็จทั่ว แล้วก็มีการหรือภาวะเข้าไป ภาวะแห่งความสำเร็จทั่ว หรือภาวะที่ทำให้สำเร็จผลอย่างใดอะไรทำนองนี้ แต่นั่นก็เป็นการพูดเชื่อมโยงไปทางภาษาบาลีนิดหน่อยเท่านั้นเอง ความจริงความหมายทั่ว ๆ ไปก็เข้าใจกันอยู่แล้ว

อย่างที่ได้อธิบายแล้วว่า เรื่องที่จะพูดต่อไปนี้เป็นเรื่องประสิทธิภาพในการทำงาน จึงอยากจะโยงเรื่องประสิทธิภาพขึ้นไปถึงพระพุทธเจ้า พูดถึงประสิทธิภาพการทำงานของพระพุทธเจ้า เพราะตอนนี้จะพูดถึงธรรมะของพระองค์ที่ใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ก็ต้องแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้านั้นทรงมีประสิทธิภาพในการทำงานมาก ชีวิตของพระองค์เป็นตัวอย่างของการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อพระองค์มีประสิทธิภาพในการทำงานแล้ว คำสั่งสอนของพระองค์ที่ว่าช่วยให้มีประ-

สิทธิภาพในการทำงานนั้น จึงจะน่าเชื่อถือจริง เพราะฉะนั้นจะเริ่มด้วยข้อความที่แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงมีประสิทธิภาพในการทำงาน ในแง่ที่เป็นประวัติของพระองค์เองอย่างไรก่อน หรือว่าพระพุทธเจ้าตรัสไว้เกี่ยวกับผลสำเร็จแห่งงานของพระองค์อย่างไร

สันโดษไม่ดี ไม่สันโดษจึงดี

งานของพระพุทธเจ้าอย่างแรกที่สุดก็คือการตรัสรู้ อะไรทำให้พระองค์ได้ตรัสรู้ พระองค์ได้ทำงานคือมีความเพียรพยายามอย่างมีประสิทธิภาพจนประสบความสำเร็จให้ตรัสรู้ บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าได้ และพระองค์ก็เคยตรัสไว้ จึงจะขอยกความจากพระสูตรโดยตรง มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เรารู้ชัดถึงคุณ (คุณนี้หมายถึงคุณค่าก็ได้) ของธรรมสองประการคือ ความเป็นผู้ไม่สันโดษในกศลธรรมทั้งหลายหนึ่ง ความเป็นผู้ทำความเพียรไม่ระย่อทอดยหนึ่ง ดังที่เป็นมา เราตั้งความเพียรไว้ไม่ย่อหย่อนว่า จะเหลือแต่หนึ่ง เอ็น กระดุก ก็ตามที่ แม้นเนื้อและเลือดในสัตว์ระเหิดแห้งไปก็ตาม หากยังไม่บรรลุผลที่บุคคลพึงบรรลุด้วยเรี่ยวแรง ความเพียรความบากบั่นของบุรุษแล้ว จะไม่หยุดความเพียรเสีย

ภิกษุทั้งหลาย โพธิญาณเราบรรลุด้วยความไม่ประมาท ธรรมอันเป็นเครื่องปลดปล่อยรุดพ้นจากเครื่องผูกพัน เราบรรลุแล้วด้วยความไม่ประมาท”

นี่เป็นข้อความสำคัญในพระสูตรหนึ่งที่มาในอังกุตตรนิกาย ต่อจากนั้นพระองค์ได้ตรัสเตือนแนะนำพระภิกษุทั้งหลายให้บำเพ็ญเพียรตามอย่างที่พระองค์ได้เคยทรงมาแล้ว ข้อความตอนนี้อาจจะไม่ใช่แสดงคุณธรรมทั้งหมดที่พระพุทธเจ้ามีที่ทำให้พระองค์มีประสิทธิภาพในการทำงาน แต่

ก็กล่าวได้ว่า เป็นพื้นฐานสำคัญ ที่จุดต่ออาจจะลงไปเพื่อทำให้เกิดความสะดุดใจเป็นที่สังเกตก็ตรงที่ว่า “ความเป็นผู้ไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย” อันเป็นเรื่องที่ต้องการเน้น ส่วนอันที่สองว่าความเป็นผู้ทำความเพียรไม่ระย่อทอดลอย อันเป็นเรื่องธรรมดา คือเรื่องความเพียรนั้นเราก็คงทราบกันอยู่แล้วว่าเป็นหลักสำคัญ แต่ที่ความไม่สันโดษนั้นบางท่านอาจรู้สึกแปลกหรือขัดหูหน้อย เคยได้ยินว่าความสันโดษนั้นเป็นคุณธรรมสำคัญ มาตอนนั้นพระพุทธเจ้าตรัสว่า “คุณธรรมอย่างหนึ่ง และเป็นข้อแรกด้วยที่ทำให้พระองค์ตรัสรู้ คือความเป็นผู้ไม่สันโดษ แต่ไม่ใช่ขี้ขี้ไม่สันโดษเฉยๆ ไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย” ที่ต้องการชี้ก็คือว่า เราเคยนึก เราเคยได้ยิน และพูดกันมากเรื่องความสันโดษ ก็ถือเป็นคุณธรรมใหญ่อย่างหนึ่ง แล้วเราก็จะเห็นนักธรรมะพูดว่า ความไม่สันโดษนี้เป็นสิ่งที่ผิด ไม่ใช่คุณธรรม เป็นอกุศล แต่คราวนี้มาชี้ทางตรงกันข้าม ถ้าหากท่านไม่เคยได้ยินก็ต้องทำให้เกิดเป็นความสงสัยขึ้นมาก่อนจะได้มาช่วยกันชี้แจงให้เกิดความชัดเจนต่อไป เรามาพูดว่าความไม่สันโดษกลายเป็นสิ่งดีไปแล้ว พระพุทธเจ้าเองตรัสว่าพระองค์ไม่สันโดษจึงได้ตรัสรู้

ทันต่อไปจะได้พูดถึงว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า ความสันโดษนั้นไม่ดีจะให้แปลกใจโดยสร้างความฉงนสนเท่ห์ก่อน ก็อ้างพุทธพจน์อีกแห่งหนึ่งที่ตรัสว่า

“ดูก่อนนันทิยะ อย่างไรอริยสาวกชื่อว่า เป็นอยู่ด้วยความประมาท ? อริยสาวกนั้นสันโดษด้วยความเลื่อมใสอันมั่นคงในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ สันโดษด้วยศีลที่อริยชนยอมรับ ย่อมไม่เพียรพยายามให้ยิ่งขึ้นไป...” แล้วพระองค์ก็บรรยายต่อไป จนในที่สุดตรัสว่า

“...เมื่อเป็นเช่นนี้ อริยสาวกนั้นก็จะไม่มีบุญญารู้อำนาจธรรมะทั้งหลาย”

อันสันโดษไม่ได้เสียแล้ว นั่นคือสิ่งที่ต้องการชี้ให้เห็นแต่นั้นว่า มันอาจจะกลับกันกับที่เคยพูดกันมา เคยพูดกันมาว่าสันโดษนั้นเป็นคุณธรรมสำคัญที่สุด ถ้าไม่สันโดษละก็ผิดธรรมะ แต่ในทีนี้พระพุทธเจ้าตีความความสันโดษ และทรงยกย่องความไม่สันโดษ และยกย่องในฐานะเป็นคุณธรรมที่ทำให้พระองค์ตรัสรู้เสียด้วย เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องที่น่าสนใจ

ในวงการศึกษาระบบนี้ อาจจะจุดพลาดตรงนั้น คือพูดกันไม่ทั่วถึง ไม่รอบด้าน เมื่อศึกษาไม่รอบด้านก็จะเกิดความผิดพลาดขึ้นได้สองแง่ ฝ่ายหนึ่งก็จะพูดว่าสันโดษ นั้นเป็นคุณธรรมหรือหลักธรรมที่ไม่ดี ทำให้เกิดผลร้าย เมื่อคนทั้งหลายมีความสันโดษ ก็จะทำให้งอมืองอเท้าไม่พยายามขวนขวายเพียรพยายามทำสิ่งที่ควรทำ ไม่อยากสร้างตัวสร้างหลักฐาน เป็นต้น ถ้ามองในแง่การพัฒนาประเทศชาติ ก็ทำให้ประเทศชาติไม่พัฒนาหรือด้อยพัฒนา อะไรอย่างนี้ นี่ก็เป็นฝ่ายหนึ่ง ซึ่งก็เคยมีแม้แต่ท่านผู้ใหญ่ที่เคยแนะนำว่า ไม่ให้พระสอนสันโดษ เพราะท่านเห็นว่าสันโดษนั้นเป็นหลักธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ ทีนี้อีกฝ่ายหนึ่งก็พูดถึงแต่เรื่องความสันโดษ จะต้องสันโดษเท่านั้นจึงจะดี จึงจะถูกต้อง ไม่สันโดษเป็นผิดพลาดหมด สองฝ่ายนี้หาจุดยุติไม่ได้ก็ขัดกัน เพราะฉะนั้นจึงน่าจะมีการศึกษาให้ลองเห็นว่า พุทธประสงค์เป็นอย่างไร ในเรื่องความสันโดษ และ ไม่สันโดษนั้น แต่ว่าสรุปความที่ยกพุทธพจน์มากล่าวเมื่อตะกี้ให้เห็นได้ว่า ความไม่สันโดษนั้นเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่ง ส่วนสันโดษนั้นก็มีหลักฐานอยู่ในที่นอนแน่นอนแล้ว ก็เป็น

คุณธรรมเช่นกัน เป็นอันว่าความสันโดษก็เป็นคุณธรรมข้อหนึ่ง ความไม่สันโดษก็เป็นคุณธรรมอีกข้อหนึ่ง ทำให้เกิดข้อสงสัยว่าจะเป็นไปได้อย่างไร สันโดษก็เป็นคุณธรรม ไม่สันโดษก็เป็นคุณธรรม เป็นคุณธรรมทั้งคู่ได้อย่างไร และในทางตรงข้ามก็บอกว่าความสันโดษก็เป็นอกุศลธรรม เป็นสิ่งที่ผิด เป็นสิ่งที่ผิด เป็นข้อปฏิบัติที่ผิด ความไม่สันโดษก็เป็นสิ่งที่ผิดเหมือนกัน ผิดทั้งคู่ก็ มีถูกทั้งคู่ และผิดทั้งคู่ก็น่าสงสัยไปใหญ่

ท่านจะขอขยายความนิดหนึ่ง คือให้สังเกตว่าเวลาตรัสว่า สันโดษ หรือแม้จะตรัสว่าไม่สันโดษก็ตาม จะไม่ได้ตรัสแต่เพียงถ้อยคำลอยๆ แค่นั้นมันจะต้องมีอะไรตามมาอีก อันนั้นแหละคือจุดที่ว่าถ้าจะพลาดก็พลาดตรงนี้ ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระองค์เห็นคุณค่าของธรรมสองประการ ข้อแรกก็คือความไม่สันโดษที่ทำให้พระองค์ตรัสรู้และพระองค์ตรัสต่อไปว่า ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่สันโดษในสิ่งที่งดงาม สิ่งที่ถูกต้อง สิ่งที่ถูกคู่

เอาละ นี่ก็เป็นแง่ที่หนึ่ง ความไม่สันโดษที่เป็นคุณธรรม ในเมื่อตามมาด้วยคำว่าในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วก็เป็นสิ่งที่งดงาม ชอบธรรมเป็นคุณธรรมสำคัญ ทีนี้ถ้าหากว่าสันโดษอย่างทอเรียสวากเมอิกสันโดษด้วยศรัทธา สันโดษด้วยศีล สันโดษในกรณีนี้ก็คือสันโดษในกุศลธรรม พอใจแล้ว มีคุณธรรมแก่นมีความดีงามแก่น พอแล้ว อย่างนั้นเป็นอกุศลเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ท่านเรียกว่าเป็นความประมาท เราจะเห็นชัดว่าในทั้งสองกรณีนี้ ความสันโดษและความไม่สันโดษจะเกี่ยวเนื่องกับความประมาทและความไม่ประมาท ความไม่สันโดษในกุศลธรรมก็มากลุ่มกับความไม่ประมาท คือเมื่อไม่สันโดษใน

กุศลธรรม แล้วก็ไม่ประมาท ก็จะเพียรพยายามสร้างบำเพ็ญสิ่งที่งดงามนั้นใหญ่ๆ ขึ้นไป ทนสันโดษ ถ้าสันโดษในกุศลธรรม คิดว่าแก่นนั้นพอแล้ว ก็ทำให้เกิดความประมาทคือไม่คิดปรับปรุงตัวเอง ไม่คิดแก้ไข ไม่คิดพยายามสร้างสรรค์เร่งรัดตนเองให้ก้าวหน้า

ทีนี้ที่ว่าสันโดษเป็นคุณธรรม เป็นสิ่งที่ดี สันโดษอย่างไร ก็จะมีพุทธพจน์ตรัสต่อไปอีกเหมือนกัน อาจจะไม่ได้สังเกต ในพุทธพจน์ที่ตรัสเรื่องสันโดษ เรียกว่าทุกแห่ง ถ้าไม่ใช่กาลา ถ้าเป็นกาลา บางทีข้อความถ้อยคำมันจำกัด เดิมอะไรไม่ได้ ก็จะมีแต่ตัวหัวข้อธรรมะ แต่ถ้าเป็นความร้อยแก้วแล้ว พระพุทธเจ้าก็จะตรัสเสมอเลยที่เดียวว่า “ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยจิวร ด้วยบิณฑบาต ด้วยเสนาสนะ ด้วยคิลานบัจฉัย เกสัชบริวาร” นี่ชัดเลย แล้วก็ยังตรัสต่อไปอีกว่า “เธอเหมือนอย่างนกที่มันแต่ปีกบินไป ต้องการจะไปที่ไหน เมื่อใด ก็ไปได้เองทันที” พุทธพจน์นี้ถ้าหากว่าอ่านให้จบ จะเห็นชัดถึงความหมายว่าสันโดษคืออะไร และมีความมุ่งหมายอยู่ที่ไหน และถ้าเข้าใจอย่างนั้น ก็ให้เห็นทันทีว่าความสันโดษกับความไม่สันโดษนั้นมันไปกันได้ด้วย ความสันโดษนั้นแหละคือเป็นเบื้องต้นของความไม่สันโดษ หรือเป็นตัวเกอหนุนความไม่สันโดษ แต่จะต้องจับให้ถูก

ทีนี้สันโดษ ที่เป็นคุณธรรมนั้น คือสันโดษสำหรับพระ ในบัจฉัยส์ ถ้าพูดอย่างภาษาญาติโยมชาวบ้านก็คือ สันโดษในวัตถุ สิ่งที่จะเอามาบริโภคใช้สอย หรืออาจจะพูดว่า วัตถุที่ปรนเปรอ บำรุงบำเรออำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ ในแง่หนึ่งให้สันโดษ แต่ทีนี้เมื่อมีความสันโดษแล้วเรามีความพอใจ รู้จักมีรู้จักพอในด้านวัตถุที่จะมาบำรุงบำเรอปรนเปรอตนเองแล้ว เราก็จะมีเวลาและมีกำลังแรงงานเหลือที่จะเอาไปใช้ทำกิจ

หน้าของเรา ส่งทเป็นกิจที่เป็นงานนมนนและนพวกกุศลธรรม พระพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้ เป็นพระโพธิสัตว์ งานของพระองค์คือการทำหน้าที่แสวงหาสัจธรรม จะต้องให้ตรัสรู้ให้ได้ พระพุทธเจ้าไม่ทรงเอาใจใส่เท่าไรว่า พระองค์จะสะดวกสบายเรื่องความเป็นอยู่ นั้นแสดงว่าพระองค์สันโดษในเรื่องวัตถุปัจจัยสี่ แต่ต่อจากนั้นพระองค์ไม่สันโดษแล้ว คือทรงไม่สันโดษในการที่จะบำเพ็ญกุศลธรรมหรือในการที่จะก้าวหน้าในการแสวงหาสัจธรรม

ประจักษ์พยานหลักฐานที่แสดงถึงการที่พระพุทธเจ้าไม่สันโดษอย่างไรนั้นมากมาย พระพุทธเจ้าตอนแรกทรงออกบรพชา เสด็จไปแสวงหาความรู้ก่อน ไปหาสำนักอาฬารดาบส กาลามโคตร ตามพุทธประวัติว่าอย่างนั้น ไปศึกษาจนกระทั่งจบความรู้ของอาจารย์ แล้วพระองค์ไม่พอพระทัยในผลสำเร็จนั้น อาจารย์ก็ชวนบอกว่า ท่านนั้นะเรียนเก่งมาก จบความรู้ของข้าพเจ้าแล้ว ในฐานะที่ท่านมีสติปัญญาดี ขอเชิญมาช่วยกันสั่งสอนอบรมศิษย์ต่อไป พระพุทธเจ้าไม่ทรงพอพระทัย ไม่อึด ไม่สันโดษด้วยผลสำเร็จนั้น ถือว่ายังไม่บรรลุจุดมุ่งหมายของพระองค์ พระองค์ก็ขอลาจากสำนักอาฬารดาบส กาลามโคตร แล้วก็เสด็จไปสำนักอุททกดาบส รัมบุตระ ที่มีชื่อเสียง แล้วก็ศึกษาปฏิบัติจนกระทั่งสุดภูมิรู้ของอาจารย์ เมื่อประสบความสำเร็จนั้นแล้ว อาจารย์ก็ชวนอีกแหละว่า เอละ ท่านก็ได้ศึกษาจนกระทั่งหมดภูมิของข้าพเจ้าแล้ว ต่อแต่นี้ไปก็มาร่วมกันเป็นอาจารย์สั่งสอนลูกศิษย์รุ่นหลังต่อไป พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงพอพระทัย คือว่า ยังไม่บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ก็ขอลาจากสำนักนั้นไปอีก แล้วก็ไปทรงหาวิธีการอย่างอื่นไปบำเพ็ญกุศลกรรม ไม่เห็นว่าจะประสบความสำเร็จ พระองค์ก็ค้นคว้าต่อไปจนกระทั่งได้เป็นพระพุทธ

เจ้า แล้วพระองค์ก็มาตรัสว่า เราเห็นคุณค่าของธรรมสองประการ คือ ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วก็บำเพ็ญความเพียรไม่ระย่อ จึงได้ตรัสรู้ ไม่ระย่อนหมายความว่าถ้ามองเห็นจุดหมาย แน่ใจด้วยเหตุผลว่าจะสำเร็จตามหนทางนั้นถูกต้อง ทำให้ไม่กลัวตายอย่างที่ว่าเมื่อกินว่า ตอนประทับนั่งตั้งพระทัยเลย ว่า เอละถ้ายังไม่บรรลุโพธิญาณแล้ว แม้เลือดเนื้อจะเหือดแห้งไป เหลือแต่เส้นเอ็นกระดูก พระองค์ก็จะไม่ยอมลุกขึ้น นบนความเด็ดเดี่ยวของพระทัย นั้นเป็นตัวอย่างของความไม่สันโดษเป็นเรื่องที่ไม่น่าจะมีมองข้าม

คุณธรรมคือความไม่สันโดษนั้นควรจะได้รับ การเน้นและยกย่องในหมู่พุทธศาสนิกชนให้มาก แต่ต้องเป็นความไม่สันโดษที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา เพราะเป็นพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าที่เดียว ที่ถ้าเรามองความไม่สันโดษเป็นธรรมสำคัญ เราจะเห็นว่าความสันโดษเป็นฐานให้แก่ความไม่สันโดษ ความสันโดษที่ว่ามันก็คือ ความสันโดษในเรื่องสิ่งบริโภคนั้นจะเอามารุงบำรุงตัวเอง หมายความว่า เอากิจหน้าที่ การงานวัตถุประสงค์ที่ดงามนเป็นใหญ่ ส่วนการดำเนินชีวิต การมีปัจจัยสี่ อะไรต่าง ๆ นั้น เป็นเพียงองค์ประกอบเกื้อกูล การมีปัจจัยสี่ การมีวัตถุอำนวยความสะดวกนั้น จะต้องมเป้าหมายเพื่อเป็นเครื่องเกื้อหนุนในการที่จะบำเพ็ญกิจหน้าที่ การกระทำสิ่งที่ดีงามเพื่อเข้าถึงจุดประสงค์ที่เป็นประโยชน์ ถ้าอย่างนั้นแล้วรับกันเลย สันโดษกับไม่สันโดษ ความสันโดษก็เป็นฐานรองรับแก่ความไม่สันโดษอย่างที่ว่ามาแล้ว และความไม่สันโดษนั้นก็เป็นความไม่ประมาท

เรื่องความสันโดษที่พูดกัน ที่ว่าเป็นปัญหาหากก็เพราะไม่ได้พูดให้ชัดว่า สันโดษในเรื่องอะไร? มีเป้าหมายหรือความมุ่งหมายอย่างไร?

เมื่อเราพยายามอธิบายแต่เพียงความหมายของคำ มันก็ยิ่งพร่าออกไป
 สันโดษที่ตรัสไว้โดยไม่พูดว่าสันโดษในเรื่องอะไรก็มีแต่ในกาลาอย่าง
 พุทธมาแล้ว เช่น บอกว่า “*สนฺตุฏฺฐิ ปรมิ ฐนํ-ความสันโดษเป็นทรัพย์
 อย่างยิ่ง*” หรืออย่างในมงคลสูตรก็บอกว่า “*สนฺตุฏฺฐิ จ กตญฺญตา เอตม
 มงฺกลมฺตฺตมํ-ความสันโดษ ความกตัญญู (และอะไรต่างๆ อีกมากมาย
 ในมงคล ๓๘ ความสันโดษก็เป็นมงคลหนึ่งในมงคลเหล่านั้น)* เป็นมงคล
 อันอุดม” ในกาลาอย่างนี้ไม่ได้บอกไว้ชัดเจนว่า ให้สันโดษในอะไร แต่
 ถ้าเป็นข้อความร้อยแก้วจะบอกชัดทีเดียวว่าสันโดษด้วยอะไร นี่เป็นแง่
 หนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาระยะ ก็ต้องสะกิดบอกกันว่าไม่ใช่พูดแต่เรื่อง
 ความหมายของธรรมข้อนั้น ๆ เท่านั้น แต่จะต้องทำความเข้าใจให้ครบ
 ถ้วนทุกแง่ด้วย เช่นในแง่นี้ก็ คือต้องมองความหมายโดยสัมพันธ์กับ
 จุดมุ่งหมายของธรรมข้อนั้น และโดยสัมพันธ์กับธรรมข้ออื่น ๆ ด้วย
 อย่างความไม่สันโดษนี้ชัดเจนว่า จะสัมพันธ์กันกับความเพียรพยายาม
 เช่นในข้อสองแห่งคุณธรรมที่ให้ตรัสรู้นั้น ก็จะตามมาด้วยความเพียรที่
 ไม่ย่อมนะข่อยที่ถ้อย

ถ้าเราสันโดษผิดก็ตาม ไม่สันโดษผิดก็ตาม ก็จะเกิดผลร้ายขึ้นมา
 ทันที ฉะนั้นต้องจับจุดให้ถูก สันโดษต้องสันโดษในเรื่องเครื่องอำนวยความสะดวก
 ทางวัตถุ แต่ต้องไม่สันโดษในกุศลธรรม ถ้าไปจับสันโดษ
 ผิดสันโดษในกุศลธรรมก็หยุดเลย เป็นผลเสียเลยทีเดียว มันจะเสียอย่าง
 ไร ถ้าพระโศดามันสันโดษในเรื่องกุศลธรรม พระโศดานันท์ก็กลายเป็น
 ผู้ประมาทไม่ก้าวหน้า ไม่ต้องได้บรรลุเป็นสกิทาคาม อนาคาม อรหันต์
 ต่อไป ไม่ต้องไปแล้ว เป็นโศดาบน์อยู่นั่นเอง เรียกว่าเป็นอริยสาวกผู้
 ประมาท

ที่ถ้าหากว่าไม่สันโดษอย่างผิดพลาด คือไม่สันโดษในสิ่งอัน
 ความสะดวก มุ่งหาแต่ตัวตุ้มบำรุงบำเรอตนเอง เขาเรียกว่ามุ่งหาอามิส
 ถ้าเป็นอย่างนี้แล้วงานก็หยุด งานก็เสีย ใจก็ไม่อยู่กับงาน เมื่อใจไม่อยู่
 กับงาน ทำงานก็ไม่ได้ผลดี งานก็ไม่สำเร็จผลด้วยดี แล้วดีไม่ดีความ
 ไม่สันโดษนั้นก็สนับสนุนความโลภ เมื่อโลกแล้วได้ไม่ทันใจก็ต้องทุจริต
 อะไรอย่างนี้ เป็นต้น ตัวไม่สันโดษก็นำมาซึ่งความทุจริต มันก็เป็น
 เรื่องของผลร้าย

ในจุดนี้ ก็สรุปแต่เพียงว่า เรื่องสันโดษและไม่สันโดษนี้ไม่ใช่คุณ
 ธรรมที่เราจะเข้าใจเฉพาะตัวลอย ๆ แต่จะต้องเข้าใจโดยสัมพันธ์กับสิ่งที่
 เป็นเป้าหมายมันว่าสันโดษในอะไร ไม่สันโดษอะไร แล้วก็มีความมุ่ง
 หมายอะไร อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว

ถ้ามีความเข้าใจร่วมกันอย่างนี้แล้ว ก็จะศึกษาให้ลึกลงไปอีกว่าความ
 สันโดษที่ดีและความไม่สันโดษที่ผิด มันจะต้องมีรากฐานมาอีกว่ามัน
 เกิดจากอะไร ทำอย่างไรจึงจะมีสันโดษที่ดีและไม่สันโดษที่ผิด

ความอยากที่ดี

มีคุณธรรมข้อหนึ่งทีถือว่า เป็นพื้นฐาน ที่จริงเป็นพื้นฐานของการที่
 จะก้าวหน้าในคุณธรรมทั้งหมดทีเดียว คุณธรรมข้อนี้ท่านเรียกว่า “ฉันทะ”
 ฉันทะตัวนี้เราฟังแล้วคุ้นหู เพราะท่านที่เป็นนักศึกษาระดับ
 ตรี ฉันทะเป็นข้อหนึ่งในอิทธิบาท ๔ เราแปลกันว่า ความพอใจรัก
 ใครในสิ่งนั้น หมายความว่า ถ้าเรามุ่งงานที่จะต้องทำเราก็รักงานนั้น
 เรื่องที่เกี่ยวข้องกับฉันทะ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกระทำท่านั้น เพราะ
 อิทธิบาท แปลว่า ทางไปสู่ความสำเร็จหรือคุณธรรมที่ถึงความสำเร็จ
 เป็นเรื่องของการกระทำ จะทำให้สำเร็จต้องมฉันทะ มีความรัก ความ

พอใจในสิ่งที่จะทำ แปลงง่าย ๆ ว่า “มีใจรัก” เมื่อมีใจรักแล้ว ก็มาโยงกับความสนับโดยและไม่สนับโดย พอเรามีใจรักในงานที่ทำ สิ่งที่เป็นวัตถุประสงคฺ์ สิ่งที่ดีงามขึ้นมา เราก็จะมีใจฝักใฝ่อยู่กับวัตถุประสงคฺ์ของเรา นั้น อยู่กับงานที่จะนำไปสู่วัตถุประสงคฺ์ เราจะ ไม่ยอมหยุดถ้าไม่สำเร็จ ผลตามวัตถุประสงคฺ์ แล้วผลที่เกิดขึ้นในแต่ละขั้นนั้น เรายังถือว่ายังไม่พอ เราจะต้องเดินหน้าต่อไป ในแง่นี้ก็มีความไม่สนับโดยเกิดขึ้นเรียกว่า “ไม่สนับโดยในกุศลธรรม” และเพราะการที่เราเอาใจมาฝักใฝ่มามุ่งอยู่กับงานที่เป็นวัตถุประสงคฺ์นั้น เราก็จะเกิดความสนับโดยในเรื่องของเครื่องอำนวยความสะดวกสบาย เรื่องปรนเปรอต่าง ๆ ก็ไม่ค่อยเอาใจใส่ จะเห็นว่าคนที่ตั้งใจทำงานอย่างจริงจังแล้วก็ไม่วุ่นวายกับสิ่งปรนเปรอบำรุงบำเรอทั้งหลาย ดังนั้นฉันทะนั้นเป็นธรรมพื้นฐานที่จะนำไปสู่สนับโดยและความไม่สนับโดยที่ถูกต้อง

นอกจากการที่จะมีความไม่สนับโดยและสนับโดยที่ถูกต้องแล้ว เพราะฉันทะทำให้ใจมาอยู่กับงาน สิ่งที่ทำ สิ่งที่เป็นเป้าหมาย ทำให้เกิดจิตใจฝักใฝ่อย่างท่วมท้นมาเมือก เมื่อใจฝักใฝ่ทำงานด้วยความแน่วแน่จริงจัง สภาพที่จิตแน่วแน่วอยู่กับสิ่งกระทำนั้น เราเรียกว่าเป็น “สมาธิ” เพราะฉะนั้น ฉันทะก็นำไปสู่สมาธิ สมาธิในการทำงานเกิดได้ด้วยการมีฉันทะ เมื่อมีสมาธิและใจก็รักงานนั้น ทำงานด้วยใจรัก ใจก็เป็นสุข เพราะฉะนั้นคนที่ทำงานด้วยฉันทะก็มีจิตใจเป็นสุข ใจเป็นสมาธิ สมาธิก็ทำให้เป็นสุขเพราะจิตใจสงบแน่วแน่ เมื่อทำจิตใจให้เป็นสมาธิแน่วแน่ ตั้งใจจริงจัง ใจรักงานนั้น ตั้งใจทำเต็มที่ มีความเพียรพยายาม ผลสำเร็จของงานก็เป็นผลสำเร็จที่ดี เรียกว่านำไปสู่ “ความเป็นเลิศ” ของงานนั้น หมายความว่า งานนั้นจะสำเร็จผลอย่างดีเลิศ อันนี้ก็เลยพันกันไป

หมด เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ฉันทะเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งในอิทธิบาท ๔ คือ ธรรมที่เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จ หรือเรียกง่าย ๆ ว่า “ทางแห่งความสำเร็จ”

เมื่อพูดมาถึงอิทธิบาทแล้ว ก็จะต้องโยงไปถึงคุณธรรมข้ออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ เพราะอิทธิบาทมี ๔ ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ฉันทะคือ ข้อที่พูดมาแล้ว ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น รั้งงาน รักเป้าหมาย รักจุดหมายที่ตั้งมา รักวัตถุประสงคฺ์ของงานนั้น

ข้อต่อไปคือ “วิริยะ-ความเพียร, ความพยายาม” “จิตตะ-ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น” “วิมังสา-ความไตร่ตรองสอบสวนพิจารณา” หรือถ้าจะพูดให้สั้น จำง่าย ๆ ก็บอกว่า “มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝักใฝ่ใช้ปัญญาสอบสวน” นี้เป็นอิทธิบาท ๔

ฉันทะเป็นข้อที่ ๑ ตามปกติถ้ามีฉันทะแล้วมัน ก็ช่วยให้เกิดคุณธรรมข้ออื่นในอิทธิบาท ๔ ตามมา มันสัมพันธ์กัน ช่วยเหลือเกื้อหนุนกัน พอมีฉันทะ ใจรักแล้วมันก็เกิดความเพียรพยายาม เมื่อมีความเพียรพยายาม ใจก็ฝักใฝ่จดจ่ออยู่กับสิ่งนั้น มีใจจดจ่อเอาใจใส่แล้วก็สามารถจะใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนเรื่องราวในไตร่ตรองถึงข้อบกพร่อง ข้อที่ควรแก้ไขหาทางทดลองปรับปรุงอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ มันก็ตามกันมา ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เป็นชุดกันทีเดียว แต่ความจริงนั้นไม่จำเป็นจะต้องตามลำดับนั้น อิทธิบาท ๔ นั้น แต่ละข้อมันก็เป็นใหญ่ในตัว พระพุทธเจ้าตรัสว่าอิทธิบาท ๔ แต่ละข้อเป็นตัวทำให้เกิดสมาธิได้ทั้งนั้น ในพระไตรปิฎกจึงมักจะตรัสเรื่องอิทธิบาท ๔ ในแง่ของสมาธิ แล้วจะมีสมาธิตามข้อของอิทธิบาท ๔ แต่ละข้อ พระพุทธเจ้าตรัสว่า

สมาธิที่อาศัยฉันทะเกิดขึ้นเรียกว่า “ฉันทสมาธิ”

สมาธิที่อาศัยวิริยะเกิดขึ้น เรียกว่า “วิริยสมาธิ”

สมาธิที่อาศัยจิตตะ ความเอาใจใส่ให้เกิดขึ้น เรียกว่า “จิตตสมาธิ”

และสมาธิที่อาศัยวิมังสาเกิดขึ้น เรียกว่า “วิมังสาสมาธิ”

ตกลงมีสมาธิ ๔ แบบ อันนี้อาจจะเป็นคำที่แปลก ที่จริงพระไตรปิฎก มีคำตรัสถึงเรื่องสมาธิตามหลักอิทธิบาทหนบ่อย ๆ

การสร้างสมาธิโดยเอาหลักอิทธิบาทมาใช้ เราจะเห็นว่ามันช่วยให้ได้ผลดี แล้วไม่จำเป็นจะต้องเป็นไปตามลำดับที่ว่า คอแต่ละข้อทำให้เกิดสมาธิได้ทั้งนั้น แต่มันจะสัมพันธ์กับนิสัยของคน สมาธิในแบบอิทธิบาทนั้นมันเกี่ยวแก่การทำงานมาก สำหรับข้อฉนั้นได้พูดมาแล้วว่า เมื่อมีใจรักแล้วเราก็คิดความแน่วแน่ เกิดสมาธิในการทำงาน อันนี้เป็นเรื่องแน่นอน

แต่ที่นี้สำหรับคนบางคน ถ้าเราต้องการที่จะนำหรือกระตุ้นให้เกิดสมาธิ ลักษณะจิตใจของเขาเหมาะแก่การกระตุ้นวิริยะมากกว่า วิริยะ นี้มาจากคำว่า วิริยะ ตามหลักภาษา วิริยะกับภาวะ รวมกันแล้วก็เป็นวิริยะ แปลว่า วิริยะ ภาวะของผู้แกล้วกล้า วิริยะที่แปลว่าความเพียรพยายาม นั้นแปลตามศัพท์ว่าความเป็นผู้แกล้วกล้า แกล้วกล้า คือใจสู้ ไม่ยอมท้อ ถ้าเห็นอะไรเป็นอุปสรรคหรืองานที่มาอยู่ข้างหน้าแล้วจะต้องเอาชนะ ทำให้สำเร็จ คนที่มีลักษณะอย่างนั้น จะทำอะไรต้องให้มีลักษณะที่ท้อทาย ฉะไรเป็นเรื่องท้อทายแล้วใจสู้จะทำให้ได้ คนที่มีลักษณะอย่างนั้นเท่านั้น ให้ปลุกฝังสมาธิด้วยวิริยะ คือสร้าง วิริยสมาธิ ถ้าเราใช้จิตวิทยา ก็หมายความว่า คนลักษณะนั้นจะต้องทำงานให้เป็นเรื่องท้อทาย ถ้าทำงานหรือสั่งทเรียนให้เป็นเรื่องท้อทายแล้ว คนแบบนี้จะสู้และจะพยายามทำให้สำเร็จ แล้วสมาธิที่เป็นตัวแกนให้งานสำเร็จจะตามมา

คนบางคนเป็นคนแบบมีจิตตะ ลักษณะเป็นคนเอาใจจดจ่อ ถ้ามีอะไรที่เขากวข้องกับตัวเขาเรียกว่าเป็นเรื่องของเขาแล้ว เอาใจจดจ่อไม่ทอดทิ้ง อย่างนั้นเป็นลักษณะของคนมีความรับผิดชอบ คนแบบนี้ถ้าทำให้เรื่องนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับตัวเขาอยู่ในความรับผิดชอบเป็นเรื่องของเขาขึ้นมาแล้วเขาจะทำ เรียกว่าสร้างสมาธิด้วยวิธีของจิตตอิทธิบาทข้อที่ ๓

คนอีกพวกหนึ่งเป็นพวกชอบสงสัย ชอบค้นคว้า ชอบทดลอง ถ้าทำอะไรให้เขาเกิดความรู้สึกสงสัย อยากรู้ อยากเข้าใจขึ้นมาละก็พวกนี้เขา เพราะฉะนั้นถ้าเราจัดวิชาดีในแบบนี้ ก็หมายความว่าทำเรื่องนั้นให้เป็นเรื่องที่น่าค้นคว้า น่าศึกษา น่าสงสัย น่าทดลอง พออยากลองครวมนคนนั้นเอาจริง ๆ ไม่ทิ้ง ไม่ไปไหน วุ่นอยู่นั่นเอง พยายามทำให้ได้ให้สำเร็จ

อิทธิบาทแต่ละข้อนี้เป็นวิธีสร้างสมาธิทั้งนั้น เป็นทางนำไปสู่ความสำเร็จ ไม่จำเป็นจะต้องเริ่มที่ข้อใดตายตัว ตามปกติคนเริ่มที่ฉนั้นมาก ถ้าเริ่มที่ฉแล้วตัวอื่นจะตามมาทันที เพราะฉะนั้นถ้าคนมีนิสัยใจรัก ชอบอะไรแล้วก็ทำละก็ คนนั้นก็ต้องอยู่ในแง่ฉนั้น คนไหนชอบสิ่งที่ท้อทายก็ต้องทำงานให้เป็นเรื่องท้อทาย จึงจะเอาจริง ใจสู้ คนไหนมีลักษณะเป็นคนมีความใฝ่ใจรับผิดชอบเรื่องของตัวเองเกี่ยวของจึงทำ ก็ใช้วิธีจิตตะ ส่วนคนที่ชอบทดลองค้นคว้าก็ทำงานให้เป็นเรื่องที่น่าอยากรู้อยากเห็น อยากเข้าใจ น่าสงสัยสอบสวนไป มันก็จะไ้งานขึ้นมา คอว่าทุกอย่างจะนำไปสู่การ เกิดสมาธิ เมื่อ เกิดสมาธิแล้ว เขาจะทำงานด้วยความพอใจ มีความสุข เมื่อทำด้วยความตั้งใจจริง ทำด้วยสมาธิ งานนั้นก็สำเร็จอย่างดี

หลักอิทธิบาท ๔ นี้ เป็นธรรมสำคัญที่เราจะต้องมาขยายวิธีการ

คือ จากหลักใหญ่ ๆ นั้นจะมีการเอาไปขยายรายละเอียดของวิธีการได้ ในแต่ละข้อ เช่นว่า ในแง่ฉันทะ จะทำอะไร มีเทคนิคอะไรบ้างที่จะ ทำให้คนรักงาน หรือทำให้นานหรือเรื่องที่เป็นหน้าทนนเป็นเรื่องที่ คนชอบเพราะจะมีคนพวกหนึ่งทวารักชอบละก็ทำ ทนมีคนอีกพวกหนึ่ง ที่ต้องใช้ธรรมข้อที่ ๒ ก็จะต้องสร้างเทคนิคกันขึ้นมาว่า ทำอย่างไรจะ ให้งานหรือหน้าทนนเป็นเรื่องที่น่าทำ แล้วคนพวกนั้นก็มาทำ อย่างที่ ๓ ก็ทำให้รู้สึกเกี้ยวของเป็นเรื่องของเขา อันที่ ๔ ก็ทำให้เกิดความรู้สึก อยากรทดลอง

นี่เป็นวิธีการในพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักใหญ่ ๆ แต่ในแง่เทคนิคเรายังไม่ค่อยได้มีการนำมาเอามาขยาย ถ้าขยายอาจจะเป็นวิธีการที่นำศึกษา ที่เดียว เอามาเรียนเป็นวิชาการก็ได้สำหรับเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน แต่จุดแรกที่ยานโยงกลับไปท่เก่า คือ เรื่องฉันทะ จึงจะขอผ่าน เรื่องอิทธิบาทกลับมาสู่ข้อต้นในชุดของมันคือ ฉันทะอีกครั้งหนึ่ง

ฉันทะทำให้ขยัน ตัณหาทำให้ขี้เกียจ

ท่านจะขอพูดเรื่องฉันทะอย่างเดียว ฉันทะนี้เป็นเรื่องที่เราจะต้อง ศึกษาอีก ที่พูดมาเมื่อก่อนว่า ฉันทะแปลว่า ความชอบ ความพอใจ ความรัก หรือความมีใจรัก แต่ความจริงฉันทะนั้นมี ๒ แบบ

ฉันทะแบบที่เราว่ากันมาเมื่อก่อน ในบางโอกาสจะต้องเรียกชื่อให้เต็ม ว่า “ธรรมฉันทะ” แปลว่า ฉันทะในธรรม ธรรมคืออะไร? ธรรมะ นี้ให้ความหมายกันได้เยอะแยะ แต่ในที่นี้เอาเพียง ๒ อย่าง ธรรมะแ่ง หนึ่งแปลว่า ความจริง แ่งที่สองแปลว่าความดีงาม พอแปลได้ ๒ ความหมาย นี้ก็จะโยงกับเรื่องที่เกี่ยวข้องในที่นี้ สำหรับธรรมะที่แปลว่า ความจริงนั้น ความจริงคือสิ่งที่พึงรู้ แล้วที่ความดีงาม ความดีงาม

คืออะไร ความดีงามคือสิ่งที่พึงกระทำหรือพึงทำให้เกิดใหม่เป็นจริงขึ้นมา

พอบอกว่า ธรรมฉันทะ ฉันทะในธรรมความหมายที่ ๑ คือ ฉันทะ ในความจริง ฉันทะในสิ่งที่พึงรู้ ฉันทะในแง่นี้ก็แปลว่าอยากในความรู้นี้ คือ ใฝ่รู้ เพราะฉะนั้นฉันทะแ่งที่ ๑ ก็ใฝ่รู้ คนมีฉันทะแ่งที่ ๑ คือมีความ ใฝ่รู้ อยากจะรู้ อยากจะศึกษาให้เข้าใจความจริง ว่าอันนั้นเป็นอย่างไร เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าที่ ได้ตรัสรู้ก็เพราะมีธรรมฉันทะนี้ ต้องการรู้ ต้องการเข้าถึงความจริงเพราะฉะนั้นจึงต้องชวนชวนให้เกิดความรู้ให้ได้

ในแ่งที่ ๒ ที่ว่า ฉันทะในความดีงามที่พึงทำให้เกิดใหม่เป็นจริงขึ้น ก็คือ ฉันทะในการกระทำ ความอยากทำ หรือใฝ่ทำ อันนี้คือตัวที่ท่าน เรียกว่า “กัตตุกัมมัตตฉันทะ” เป็นฉันทะสำคัญเป็นรากฐานของความ ก้าวหน้า

เป็นอันว่า ฉันทะข้อเต็มว่า ธรรมฉันทะ คือใฝ่รู้และใฝ่ทำ หรือ อยากรู้ และอยากทำ หรืออยากศึกษาและอยากสร้างสรรค์ อันนี้แหละ เป็นตัวหลักสำคัญ พระพุทธเจ้าเรียกธรรมฉันทะนี้เต็มที่ว่า “กุศลธรรม ฉันทะ” แต่บางที่เราจะเรียกศัพท์ให้เต็มที่มีนัยยาวเกินไป ก็เลยตัดกัน ว่า ธรรมฉันทะ หรือบางท่านก็ตัดเอาตัวหน้า ธรรมเอาออก เรียกว่า กุศลฉันทะ แต่เรียกอย่างไรก็ตาม ก็ให้รู้ว่ามีนัยเป็นความหมายนี้ แต่บางที่ เราเรียกกันสั้น ๆ ว่าฉันทะเท่านั้น โดยหมายถึงฉันทะที่ต้องการที่พูดมา แล้ว เป็นอันว่าเป็นเรื่องของความ “ใฝ่รู้” และ “ใฝ่ทำ”

ยังมีฉันทะอีกอย่างหนึ่ง ได้ยินกันบ่อยในนิวรรณ์ ๕ ข้อ นิวรรณ์ ๕ ข้อ ๑ ว่า “กามฉันทะ ฉันทะในกาม” ในสิ่งที่อยากได้ คือใจคิดคำนึงแต่ ว่าอยากได้นั้น อยากได้นั้น อยากได้รูป รส กลิ่น เสียง โสภณูปพะ ธรรมารมณที่นำพอใจทั้งหลาย ใจไปอยู่กับสิ่งที่ต้องการ อยากโน้น

อยากนี้ เลยไม่เป็นสมาธิ เรียกว่าง่าย ๆ ก็คือ อยากได้อามิส นั้เรียกว่า
 กามฉันทะ ตกลงว่าฉันทะมี ๒ อย่าง กามฉันทะ กับ ธรรมฉันทะ ถ้า
 เป็นกามฉันทะ แล้วยังเป็นเรื่องของโลกะ เป็นเรื่องของตัณหา ทจรมัน
 เป็นไว้พจน์ของตัณหานั่นเองแหละ ตัณหาที่เป็นกามฉันทะนั่นคือตัว
 ปฏิบัตินี้ของธรรมฉันทะ หรือฉันทะที่เราต้องการ

ตอนนี้ก็มาถึงการแยกแยะระหว่างฉันทะที่เป็นธรรมฉันทะกับฉันทะที่
 เป็นกามฉันทะ หรือเป็นตัณหา ซึ่งเราจะต้องแยกให้ถูก ถ้ามีกามฉันทะ
 ก็มุ่งไปในทางของตัณหา มุ่งหาสิ่งบำรุงบำเรอวัตถุอำนวยความสะดวก
 ต่าง ๆ ตัณหานำไปสู่ความเกียจคร้าน ไม่ได้ทำให้เกิดความสำเร็จ
 หลายท่านบอกว่า เราจะต้องไม่สนใจ โดย สนใจโดยแล้วทำให้งอมแงมอเท้ำ
 บ้านเมืองพัฒนาไม่ได้ ต้องส่งเสริมให้คนเกิดตัณหา อยากได้นั่นได้นั้น
 แล้วจะได้มีความพยายามสร้างโน่นสร้างนี่ จะได้พัฒนา ในที่นี้ขอบอกว่า
 ถ้าทำให้คนมีตัณหาแล้วคนจะเกียจ ครั้นตรงข้าม ทำไม่จึงว่าอย่างนั้น?
 ตัณหาทำให้ขเกียจเพราะเขาไม่ได้อยากได้อะไร ไม่ได้อยากได้ผลสำเร็จ
 ของงาน เมื่อเราจะให้คนทำงาน เราต้องทำให้เขารักงาน รักความมุ่ง
 หมายของงาน รักวัตถุประสงค์ของงาน ถ้าคนรักงาน รักความมุ่งหมาย
 ของงาน เราเรียกว่า มีฉันทะ แต่ที่นเรบอกว่าให้เขาอยากได้อะไร ได้
 เงินอะไรอย่างนั้นเราเรียกว่าเร้าตัณหา ถ้าหากให้เขาอยากได้เงิน ได้วัตถุ
 ปรนเปรอนั้น เขาไม่ได้อยากได้ผลสำเร็จของงาน ไม่ได้รักงาน ถ้าเป็น
 ไปได้เขาจะไม่ทำงาน เพราะเขาอยากจะได้เงิน อยากจะได้วัตถุเท่านั้น
 เพราะฉะนั้นพวกนี้จะหาทางลัดว่าทำอย่างไรจะได้วัตถุ ได้เงินโดยไม่
 ต้องทำงานแล้วเราก็จะต้องสร้างเครื่องบีบบังคับ สร้างระบบการควบคุม
 เพื่อเป็นเงื่อนไขให้เขาต้องทำงานจึงจะได้วัตถุ ได้ผลประโยชน์ ได้เงิน

ที่เขาต้องการ ใช่มั้ย? อันนี้คือระบบของความยุ่งยาก จะต้องป้องกัน
 ความทุจริตกันเต็มที่ ถ้าหากว่าเขาหลีกเลี่ยงได้ไม่ต้องทำงาน พวก
 ตัณหาจะหาทางเอาวิธีลัด ถ้าทุจริตได้ก็ทุจริต พวกนี้ถ้าหากว่าไม่ต้อง
 ทำงานได้ก็ดี ก็เลยขเกียจ เพราะฉะนั้นตัณหาก็กส่งเสริมให้คนขเกียจ
 ถ้าตัณหาออกนอกก็ขเกียจบวกสุรยาเสพติดการพนัน ดังนั้นจึงบอกได้
 ว่า ตัณหาเป็นธรรมที่ส่งเสริมความขเกียจ และส่งเสริมความทุจริต ไม่
 ได้ช่วยให้เกิดความดีงาม ความขยันหมั่นเพียร หรือการพัฒนาอะไรเลย

แต่มีอยู่บ้างที่พระอานนท์เคยกล่าวไว้บ้างที่ต้องใช้เทคนิคเหมือนกัน
 บอกว่าอาศัยตัณหาละตัณหา หมายความว่า บางครั้งเราต้องเอาตัณหา
 เป็นเครื่องมือ เพราะว่าคนบางคนทำให้เกิดฉันทะนี้ยากเหลือเกิน ต้อง
 ไปกระตุ้นตัณหาก่อน ให้ออยากได้ผลประโยชน์ อยากได้อะไร ได้วัตถุ ได้
 จึงเอาตัณหาความอยากได้อะไร วัตถุ หรือความโลภนั้นมาเป็นเครื่องกระตุ้นให้
 เกิดฉันทะความรักงานอีกทีหนึ่ง ในกรณีที่ใช้เป็นเทคนิคนี้ท่านยอม แต่
 ว่าต้องระวังที่สุด เพราะจะไม่ค่อยสำเร็จตามนั้น เพราะไปช่วยให้เกิด
 ความโลภตัณหาในวัตถุแล้ว ใจมันเล่นไปทางนั้น ก็อยากได้อะไร ได้วัตถุ ไม่
 รักงาน ความสำเร็จของงานก็จะไม่ได้ ก็จะดีแต่ในทางเกียจคร้าน
 ทุจริต ความอยากได้ทางลัดเป็นปัญหาในการพัฒนาปัจจุบันนี้

ฉะนั้นเห็นว่าเราจะต้องทำให้คนมีฉันทะให้ได้ ต้องทำฉันทะให้
 นำไปสู่ความไม่สนใจในกุศลธรรมทั้งหลาย ต้องให้รักสิ่งที่ดีงามเช่น
 ว่า ในชุมชนของเรา อะไรเป็นเป้าหมายได้แก่ ความสงบ ความอยู่ดี
 ความเรียบร้อย ความสามัคคี ความสะอาด สุขภาพ ความปลอดภัย
 อะไรต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งดีงาม สร้างความเข้าใจให้คนเกิดฉันทะขึ้นมา
 แล้วการพัฒนาก็จะสำเร็จได้ แต่ถ้าไปเร้าตัณหาในทางที่ชั่ว เรามาพัฒนา

กันเราจะได้อะไรของนั้นของนั้น มีวัตถุปรนเปรอ มีโทรทัศน์ มีมอเตอร์ไซค์ มีอะไรต่ออะไร เอาแต่เรื่องที่เป็นวัตถุบำรุงบำเรอสำหรับแต่ละคนซึ่งเป็นเรื่องส่งเสริมความเห็นแก่ตัว เห็นว่าพัฒนาอย่างล้มเหลวจะเกิดปัญหาขนมากมาย

เพราะฉะนั้นจุดเร้าของสองอันนี้ต่างกัน คือจุดเร้าของฉันทะกับตัณหา ในการพัฒนาจะต้องเลือกเร้าเป้าหมายหนึ่ง คือเป้าหมายสำหรับฉันทะ ได้แก่สิ่งดีงามทั้งหลายที่คนในชุมชนจะพึงตั้งเป็นวัตถุประสงค์ แล้วเอาอันนั้นแหละช่วยเร้าฉันทะให้เกิดขึ้น

เป้าหมายแบบที่สองคือ ตัณหาซึ่งเป็นเรื่องของความอยากได้ส่วนตัวของแต่ละคนที่จะอยากจะได้วัตถุปรนเปรอตัวเอง ซึ่งจะไม่มีการสำเร็จผลได้ดี จะเกิดปัญหาการเบียดเบียนกัน เกิดการเอาเปรียบกันอะไรต่าง ๆ นี้ ปัญหาทั้งหลายจะตามมา ดังนั้น ถ้าหากว่าจะเร้าตัณหาต้องเร้าในทางที่เป็นตัวกระตุ้นฉันทะอีกทีหนึ่ง แต่ว่าผู้ดำเนินการกระตุ้นเร้าจะต้องวางวัตถุประสงค์ของตนเองไว้ให้ชัดเจน แล้วก็ดำเนินการโดยเข้าใจกลวิธีเทคนิคต่าง ๆ

ที่ผ่านมาชอบบอกว่าเรามองกันแต่เพียงตัณหากับละตัณหา เราไม่ได้มองเรื่องฉันทะเลย คือ ไปมองตัวบวกแต่ตัณหา แล้วว่าถ้าไม่เอาตัณหากลับเท่านั้น แทนที่ว่ามันมีตัวบวก ๒ ด้าน บวกฝ่ายอกุศล กับบวกฝ่ายกุศล บวกฝ่ายอกุศลก็ตัณหา บวกฝ่ายดีก็ฉันทะ แทนที่เราจะบอกว่าไม่เอาตัณหาเอาฉันทะ เรากลับบอกว่า ไม่ได้หรอกถ้าละตัณหาเสียแล้วคนจะไม่มีกำลังทำงาน ต้องเร้าตัณหาเอาไว้ ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งก็ว่า ตัณหาทำให้ยุ่ง ต้องให้ละตัณหาไม่ให้อยากได้ เลยเถียงกันอยู่นั้น ไม่ไปไหนเลย

เพราะฉะนั้นขอตั้งเป็นข้อสังเกตสำหรับแยกอย่างง่าย ๆ อย่างที่พูด

แล้วว่า ฉันทะมีความรักงานแล้วก็รักสิ่งดีงามที่เป็นวัตถุประสงค์ของงานนั้น ส่วนตัณหารักอำภิส รักผลประโยชน์ซึ่งตอบแทน อันนั้นจะแสดงออก เช่นเวลาประสบพบเห็นอะไร คนที่เห็นอะไรที่แปลกตาที่สวยงามฉันทะอยากจะได้อยากจะเอามา อันนั้นเป็นความอยากแบบตัณหา แต่คนที่เห็นด้วยฉันทะนั้น เวลาเห็นอะไรที่แปลกที่งามที่ใหม่ที่น่าทึ่งจะเกิดความรู้สึกแปลกใจว่า เอ๊ยของนั้นทำไมได้อย่างนี้ สำเร็จได้อย่างไร แล้วอาจจะมีความรู้สึกจะทำอย่างไรเราถึงจะทำได้เช่นนั้น ความรู้สึกนี้จะเกิดตั้งแต่เด็ก ๆ ที่เดียว แล้วก็อยู่ที่การปลุกฝังของผู้ใหญ่ด้วย เด็กไปเห็นอะไรที่สวยงามแปลกตา เพียงแต่ว่าอยากจะได้ เอาสิ่งนั้นมา ถ้าเราปลุกฝังในแนวนั้นมันจะเป็นการเสริมตัณหา เรียกว่า เสริมกามฉันทะ แต่เด็กบางคนเราจะเห็นได้ว่า พอเห็นอะไรแปลกที่หน้าทึ่ง แกนึกในแง่ความเป็นมาเป็นไป สงสัยในทางเหตุปัจจัยเลย ว่าสิ่งนั้นมันเกิดขึ้นมาอย่างไร มันทำได้ยังไง บางคนจะนึกว่าทำไมเราถึงจะทำได้เช่นนั้น ความรู้สึกอย่างนี้ช่วยลดความรู้สึกอยากได้อยากเอาลงไป เป็นฉันทะ ทำให้คิดสร้างสรรค์

ธรรมดาปลุกชนแล้วมันก็ต้องมีความอยากได้อยากเออย่าง แต่ว่าสำหรับปลุกชนที่เป็น “กัลยาณะ” ก็ควรจะมึฉันทะด้วย คือนอกจากอยากได้อยากเออันนั้นจะมีความที่อยากจะรู้ว่า มันสำเร็จมาได้ยังไง ทำได้ยังไง แต่สำหรับเด็กนี้ สำคัญมากที่จะปลุกฝังนิสัยที่จะพัฒนาอย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นนิสัยสำหรับเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานต่อไปด้วยคือว่าผู้ใหญ่จะต้องกระตุ้นตัวฉันทะขึ้นมา ไม่ใช่กระตุ้นตัณหา ถ้าเราเข้าใจเทคนิคคนตามแนวพุทธศาสนาแล้ว การปลุกฝังอบรมเด็กก็อาจจะเปลี่ยนไป แทนที่จะคอยส่งเสริมว่าถ้าเด็กเห็นอะไรอยากได้ ผู้ใหญ่ก็จะคอยเอามาให้ตามทักแต่ต้องการ ที่สมควรจะไม่ใช่ออย่างนั้นแล้ว อาจจะชแนะแก้ไข

เกิดความสงสัย เกิดความไม่รู้ ว่าสิ่งนั้นคืออะไร เกิดขึ้นมาได้อย่างไร ทำให้เกือยอกจะเข้าใจเรื่องนั้นอยากทำได้ แล้วนิสัยแบบฉันทะจะมา
 ขอสรุปว่า ฉันทะที่ถูกต้องนั้นก็คือ ธรรมฉันทะที่จะไปสัมพันธ์กับความสันโดษ ทำให้เกิดความสันโดษที่ถูกต้อง แล้วก็ทำให้เกิดความไม่สันโดษที่ถูกต้องด้วย แล้วก็ทำให้เกิดวิริยะ-ความเพียร จิตตะ-ความเอาใจใส่การทำงาน วิมังสา-ความคิดพิจารณาไตร่ตรองสอบสวน เกิดสมาธิ แล้วก็เกิดปัญญาความรู้ความเข้าใจจริง แล้วก็นำไปสู่แม่แต่จุดมุ่งหมายของพุทธศาสนาว่าเป็นวิมุติ-ความหลุดพ้น แต่ถ้าในทางตรงข้ามไปเร้าความอยากที่ผิด ไม่ใช่อยากแบบฉันทะ ก็จะอยากแบบตัณหา เมื่ออยากแบบตัณหาจะมีความสันโดษที่ผิดพลาด คือสันโดษในกุศลธรรมในการทำงานเสียแล้ว งานแค่นพอแล้ว ไม่เอาแล้ว วัตถุประสงค์ของงานสำเร็จแค่นพอแล้ว ไม่เอาแล้วกลายเป็นประมาท แต่จะไปเสริมความไม่สันโดษที่ผิดอีก ก็จะไปไม่สันโดษในเรื่องของสิ่งปรนเปรอต่างๆหาวัตถุ อามิสมาบำรุงบำเรอตัวเอง ก็คือเกิดความโลภ แล้วเกียจคร้านไม่อยากทำงานหาทางลัด เมื่อเกิดหาทางลัดก็เลยต้องทุจริต เมื่อทุจริตก็เกิดปัญหาขึ้นทั้งส่วนตัวและสังคม

เพราะฉะนั้น จึงมีวิถีทางอยู่ ๒ ทาง วิถีทางหนึ่งนำไปสู่ความไม่มีประสิทธิภาพในการทำงาน คือวิธีการของตัณหา และอีกวิถีทางหนึ่งนำไปสู่ประสิทธิภาพในการทำงานก็คือ ฉันทะ และมีข้อโยงกันอยู่ที่ว่า สำหรับปลุชนนนั้นมันมีตัณหาอยู่เป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นถ้าหากว่ามีตัณหาแล้ว ให้หากวิธีที่จะทำให้ตัณหานี้เป็นปัจจัยกระตุ้นฉันทะต่อไป แล้วฉันทะนี้จะนำไปสู่การทำงานด้วยใจรัก มีความสุข มีสมาธิ และนำไปสู่ความเป็นเลิศของงานนั้น หรือทำให้งานสำเร็จผลอย่างดีเลิศแล้ว

ก็นำไปสู่ประโยชน์สุขทั้งส่วนตน และสังคมประเทศชาติ

นี่คือเรื่องประสิทธิภาพในการทำงาน ซึ่งเป็นเพียงแง่หนึ่ง ยังไม่ใช่ตัวประสิทธิภาพเอง แต่เป็นฐานของความมีประสิทธิภาพ ว่าที่จริงการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานมีหลายแง่ คือ หลักธรรมที่จะเสริมประสิทธิภาพนั้นมีหลายอย่าง วันนั้นก็เลือกมาพูดแง่หนึ่ง ซึ่งเห็นว่าแง่นี้สำคัญ ถ้าเรามีฉันทะที่มีความไม่สันโดษในกุศลธรรมนี้ เราในฐานะที่จะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานของบุคคล แล้วก็ทำให้เกิดการพัฒนาประเทศชาติที่ถูกต้องได้อย่างแน่นอน

บรรยายแก่ชมรมส่งเสริมสมรรถภาพจิต สำนักงาน ก.พ.

ณ ห้องประชุม ๑ สำนักงาน ก.พ. เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๕

เรียบเรียงโดย จันทนา ชำนาญกุล ศรีสำอางค์ เวชกรรม และบุพิน ชาติธรรม พิมพ์ครั้งแรกใน วารสารวารสารการ บพ ๒๘ ฉบับที่ ๑-๒ ม.ค. และ ก.พ. ๒๖

พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิตบุคคล

ขอเจริญพรท่านอาจารย์และอุบาสิกาอุบาสิกา สาธุชนทุกท่านทุกคน
 เมื่อกันได้พบพระวชิรญาณเถระ ซึ่งอาตมาได้กล่าวไว้ ถอนเป็นการเริ่มต้นที่งดงาม และท่านปราโมทย์ก็ได้ปรากฏเรื่องให้รู้ความเป็นมาแล้ว ทนกันคนใดออกอย่างว่า นอกจากจะเป็นการเนื่องด้วยการเข้าพรรษา ก็ไปตรงกับที่ท่านปราโมทย์พูดถึงคือ เป็นวันอาสาฬหบูชาด้วย วันอาสาฬหบูชาเป็นวันแสดงปฐมเทศนา วันนั้น เริ่มมีรายการสนทนาธรรมหรือแสดงธรรมในระยะเข้าพรรษานี้ นอกจากจะเนื่องด้วยการเข้าพรรษาแล้ว การริเริ่มখনก็มาตรงกับการแสดงปฐมเทศนาด้วยกันว่า ยังเป็นการประจวบที่งดงาม จะถือเป็นฤกษ์งามยามดีอะไรก็ได้

วันนี้ให้พูดเรื่อง การพัฒนาชีวิต ขอเดิมนิดเหมือนจะเป็นว่า “พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต” และคณะผู้จัดนักได้เรียกชื่อว่า เป็น “ปฐกถาพิเศษ” เริ่มต้นก็ต้องต่อว่าคณะผู้จัดสัมมนาอีกเหมือนเคย คือให้ข้อการพูดครั้งใหญ่เกินไปหน่อย อาตมานึกในการที่รับมาพูดว่ามาคุยธรรมกัน สักครึ่งชั่วโมงคงพอ แต่รายการนี้จะให้พูดนานสักชั่วโมงครึ่ง แต่เวลากุยกั๊กไปมันอาจจะยืดไปถึงเวลาที่กำหนดไว้ก็ได้ แต่ให้ตั้งใจไว้ก่อนว่าเรื่องที่พูดนั้นเป็นเรื่องไม่ใหญ่โตอะไรนัก เป็นเรื่องมาก่อนข้างเล็กน้อย

ในหัวเรื่องนี้ คำสำคัญก็คือคำว่าพัฒนา “พัฒนา” เป็นคำที่สำคัญ ในสมัยปัจจุบันนี้ ยุคนั้นในแง่หนึ่งเรียกว่าเป็นยุคของการพัฒนา คำว่าพัฒนาในหัวข้อนี้จะเอามาเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนา ก็อยากจะถามก่อนว่า คำว่าพัฒนานี้ในพุทธศาสนามีใช่หรือเปล่า ถ้าจะตอบก็บอกว่ามีเหมือนกัน พัฒนา, วัฒนธรรม ก็เป็นศัพท์ในทางภาษาบาลี แต่ถึงจะมีก็ไม่ใช่เป็นคำสำคัญ คือว่าไม่ใช่ศัพท์ธรรมะที่เด่น เรียกว่าเดิมนั้นในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้ใช้คำว่า พัฒนา เรามาใช้คำว่าพัฒนากันอย่างกว้างขวาง ในสมัยเมื่อไม่นานมานี้เอง ในเมื่อให้มาพูดเรื่อง พุทธธรรมกับการพัฒนา ก็จะต้องกลับไปค้นหาหลักในทางพระพุทธศาสนาว่าในทางพุทธศาสนา กล่าวถึงการพัฒนาว่าอย่างไร และศัพท์ที่จะถือว่าตรงกันควรจะเป็นอะไร ถ้าเราไม่ค้นหาศัพท์เราก็อาจจะพูดได้ คือพูดไปว่า เดียวนี้เรามีการพัฒนาอย่างไร และทางพุทธศาสนาจะว่าอย่างไรกับการพัฒนาในสมัยปัจจุบัน อาจจะพูดกันได้ยาวนานทีเดียว แต่ถ้าให้มันลงไปให้กระชับก็ต้องกลับไปค้นหาศัพท์ ที่ใช้อย่างตรงทีเดียวว่าทางพุทธศาสนาใช้อย่างไร ในการค้นหาศัพท์อาตมาคิดว่า ต้องไปมองถึงระบบหรือกระบวนการปฏิบัติของพุทธศาสนาว่าเป็นอย่างไร กระบวนการปฏิบัติในพุทธศาสนา ถอนเป็นการฝึก เราเรียกกันดีเรียกว่า “ศึกษา” ศึกษาเป็นภาษาบาลีตรงกับที่ไทยเราใช้ปัจจุบันนี้ว่า ศึกษา ซึ่งเป็นคำที่มาจากสันสกฤต ศึกษา แปลว่า ฝึกอบรม คำว่า พัฒนาแปลว่าทำให้เจริญ การทำให้เจริญลักษณะหนึ่ง ก็อยู่ในขบวนการปฏิบัติของพุทธศาสนา แต่ถ้อยคำรู้สึกว่ายังไม่ตรงกัน ถ้าหาต่อ ๆ ไปอีก ก็มีคำหนึ่งคือคำว่า “ภาวนา” ภาวนาก็เป็นคำที่ใช้มาเหมือนกัน คำว่าภาวนานี้เราแปลกันในภาษาไทยง่าย ๆ ว่า “เจริญ” เช่น สมถภาวนา แปลว่าเจริญสมถะ หรือสมาธิภาวนา ก็แปล

ว่าเจริญสมาธิ วิปัสสนากาวนา ก็แปลว่า เจริญวิปัสสนา คำว่าพัฒนา ก็แปลว่า เจริญหรือทำให้เจริญ ก็รู้สึกว่าได้ ไปกันได้ และถ้าว่ากันถึงคำว่า กาวนาก็เป็นข้อธรรมหลักในทางพุทธศาสนาทีเดียว

คำว่า กาวนาที่เราแปลว่าเจริญ เป็นการแปลที่เข้าภาษาไทยเต็มที่ และเป็นคำง่าย ๆ ที่ใช้กันมาแต่โบราณ คำในสมัยเดิมท่านกินความหมายลึกซึ้งพูดแล้วคงเข้าใจกันดี แต่มาสมัยนี้มันอาจจะใช้ในความหมายที่ลึกซึ้งและกินความกว้างไม่เท่ากันทีเดียว เราก็เลยต้องหันไปดูตัวศัพท์ (เสียเวลาเรื่องศัพท์ก็น้อย อาตมาขอโอกาสว่าเราจะเบือนหน้าก็ตั้งขอมเสียเวลาเรื่องการพูดความหมายศัพท์อะไรก็เล็กน้อยเป็นเรื่องของภาษา) ไปดูคำว่า กาวนา ก่อนจะแปลว่าเจริญ กาวนาคำแปลตามตัวอักษรแปลว่า “การทำให้เป็นใหม่” หมายความว่าอันไหนที่ไม่เป็นก็ทำให้เป็นขึ้น อันไหนที่ไม่ดีก็ทำให้ดีขึ้น ซึ่งหมายความว่าเลยไปถึงว่า การทำให้เพิ่มพูนขึ้น ทำให้กล้าแข็งขึ้นอะไรพวกนี้ เราจึงแปลกันอีกความหมายหนึ่งว่าฝึกรบรบ คำว่าฝึกรบรบก็ไปใกล้กับความหมายของคำว่าศึกษา เพราะฉะนั้นศึกษากับ กาวนา จึงเป็นคำที่ใช้อย่างใกล้เคียงกัน บางทีเหมือนกับ แทนกันทีเดียว นี่เป็นการโยงเข้ามาหาตัวหลักใหญ่ในการปฏิบัติทางพุทธศาสนาที่พูดลงเมื่อกว่าศึกษา

ทีนี้ศึกษาเรามีสาม อธิศีลศึกษา อธิจิตศึกษา อธิปัญญาศึกษา สามอย่างนี้เราเรียกง่าย ๆ สั้น ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา แต่ข้อเต็มเป็นอธิศีลศึกษา อธิจิตศึกษา อธิปัญญาศึกษา ไปดูทางฝ่าย กาวนา คำที่เราได้ยินบ่อย ๆ ก็อาจจะเป็นสมาธิ กาวนา หรืออาจจะเป็นสมถ กาวนา วิปัสสนากาวนา สมถ กาวนาคือเจริญสมถะหรือฝึกรบรบสมถะ วิปัสสนากาวนาคือ ฝึกวิปัสสนา เจริญวิปัสสนา แต่มันไม่ได้มีแค่นั้นยังมีชุดอื่นอีก ชุด

หนึ่งมี กาย กาวนา จิต กาวนา ปัญญา กาวนา อันนี้ชักใกล้เข้ามาแล้ว ลองเทียบกับชุดศึกษาสาม มีอธิศีลศึกษา ฝ่าย กาวนา เริ่มต้นด้วย กาย กาวนา เรื่อง กาย กับเรื่อง อธิศีล นี้ใกล้กันแล้ว คือเป็นเรื่องด้านกายภายนอกเหมือนกัน อันที่สองอธิจิตศึกษา ทาง กาวนาก็มี จิต กาวนา อธิจิตศึกษา ก็คือฝึกเรื่องจิตเรื่องสมาธิ จิต กาวนาก็ฝึกรบรบเรื่องจิตเหมือนกัน สุดท้ายอธิปัญญาศึกษา ทางฝ่ายนี้มีปัญญา กาวนา เรียกได้ว่าเหมือนกัน อธิปัญญา ก็ฝึกปัญญา ขนไป ทางฝ่ายนี้เป็นปัญญา กาวนา ฝึกรบรบปัญญา เจริญปัญญา ก็เรียกว่าใกล้กันมากเกือบเหมือนกันเลย

ศึกษา นี่เป็นระบบการฝึกฝนปฏิบัติอย่างที่เราเรียกว่าการศึกษา ส่วนในด้านที่จะพัฒนาบุคคล บุคคลฝึกตัวเองนี้เราเรียกว่าเป็น กาวนา ถ้าแปลให้เหมือนสมัยปัจจุบันที่เขาแปลเป็นภาษาอังกฤษ ลองโยง ๆ ไปดูจะตรงกันหรือไม่ก็ลองวิเคราะห์กันที่หลัง เราแปลศึกษาว่า *Education* และเราแปล กาวนาหรือเจริญว่า *Development*

หันมาพูดเรื่อง กาวนา เป็นอันว่าใกล้กับศึกษาแล้ว แต่เรื่อง กาวนา ยังไม่จบแค่นั้น อาตมาจะแบ่งเป็นชุดต่าง ๆ แล้วชี้แจงความหมายของศัพท์ต่อไป ท่านมี กาวนา หลายชุด เมื่อก้ออาตมาพูดไปชุดหนึ่ง คือ ชุด กาย กาวนา จิต กาวนา ปัญญา กาวนา แต่บางแห่งท่านพูดเพียงสอง คือ กาย กาวนา และ จิต กาวนา ที่พูดอย่างนี้ในบางพระสูตร อาตมาว่าเป็นการเทียบกันกับสมัยก่อน ในเมื่อผู้พูดถึงศัพท์อื่น ๆ ซึ่งบอกว่าการฝึกรบรบ กาย กาวนา และฝึกรบรบจิต จิต กาวนา เช่นในลัทธินิครนถ์ การฝึก กาย หมายถึงการประพฤติวัตรต่าง ๆ ที่เรียกว่าเป็นอรรถกถา นิครนถ์ โยค เป็นการทรมาน กาย ส่วน จิต กาวนาก็เป็นแบบของเขา พระพุทธเจ้า

๑๑๖ คำนิยามแบบพุทธ

ตรัสว่า กายภาวนาในพุทธศาสนาไม่ใช่อย่างนั้น จิตภาวนาไม่ใช่อย่างนั้นแล้วบอกใหม่ อันนั้นเป็นการพูดโดยเทียบกับลัทธิอื่น ๆ ก็มีสองอย่างคือกายภาวนาและจิตภาวนา แต่ในบางแห่งภาวนาจะมีเป็นสี่ อันนั้นน่าสนใจ อาตมายกเอามาถือว่า เป็นชุดที่ครบถ้วนที่สุด เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสในคำสอนของพระองค์เอง ไม่ได้เทียบกับคำสอนอื่น ๆ เมื่อใช้ เป็นคุณสมบัติบุคคล ท่านใช้ว่า ภาวิตกายโย ภาวิตสโล ภาวิตจิตโต ภาวิตปัญญา คือคำว่าภาวนานานเวลาใช้เป็นคุณศัพท์นั้นเป็นภาวิตะ ภาวิตกายโย ผู้มีกายที่เจริญแล้วหรือฝึกอบรมแล้ว ภาวิตสโล ผู้มีสติที่ฝึกอบรมแล้วหรือเจริญแล้ว ภาวิตจิตโต ผู้มีจิตเจริญแล้วหรือมีจิตที่ฝึกอบรมแล้ว ภาวิตปัญญา ผู้มีปัญญาที่เจริญแล้วหรือปัญญาที่ฝึกอบรมแล้ว

ถ้าเป็นคำนาม สอนนก็คือ หนึ่งกายภาวนา เป็นคนก็จะเป็นภาวิตกายะ เป็นตัวการกระทำเป็นกายภาวนา สอง คนเป็นภาวิตสโล ตัวนามการกระทำเป็นสติภาวนา สาม ภาวิตจิตโตเป็นคุณนามของบุคคล การกระทำก็จะเป็นจิตภาวนา และภาวิตปัญญาเป็นคุณสมบัติของบุคคล ตัวนามการกระทำก็เป็นปัญญาภาวนา เป็นอันว่าได้ชุดสี่ กายภาวนา สติภาวนา จิตภาวนา ปัญญาภาวนา นี้เรียกว่าเป็นการเจริญหรือพัฒนาที่ครบชุดสี่อย่าง แปลงง่ายว่า การเจริญกาย เจริญสติ เจริญจิต เจริญปัญญา

พูดถึงภาวนานานอาตมาได้เห็นหลักเกี่ยวกับความมุ่งหมายของการศึกษา ในสมัยปัจจุบันเขาพูดถึงความมุ่งหมายของการศึกษาสี่อย่าง เรียกว่า Growth หรือ Development ก็ได้ ตรงกันเดียวกับภาวนา ถ้าใช้คำว่า Growth ก็ได้ Growth เป็นสี่ ในการศึกษายุคสมัยใหม่เขาออกว่ามี

๑. Physical Growth ความเจริญหรือความงอกงามทางกาย อันนี้

จะตรงกับกายภาวนา โดยศัพท์ตรงกันเลยทีเดียว

๒. ของฝรั่งเป็น Social Growth หรือ Social Development ความงอกงามทางสังคม ของบาลีว่า สติภาวนา เจริญสติ สติคือระเบียบวินัย ความสัมพันธ์ทางสังคม เรื่องการปฏิบัติภายนอก ทางกาย วาจา เรียกว่าความสัมพันธ์ทางสังคม นั้นแหละ ถ้าพูดภาษาสมัยใหม่ ก็ตรงกันอีก

๓. เขาบอกว่า Emotional Growth หรือ Emotional Development ความเจริญงอกงามทางอารมณ์ อารมณ์นั้นเป็นศัพท์จากฝรั่ง แต่ก็ไม่น่าไปไหนหรอก ตรงกันคือจิตภาวนานั่นเอง แปลว่า เจริญจิต

๔. สุดท้ายของฝรั่งคือ Intellectual Growth หรือ Intellectual Development ความเจริญงอกงามทางปัญญา ของทางบาลีก็มี ปัญญาภาวนา แปลว่า เจริญปัญญา

แปลกที่ว่าทำไมมาตรงกัน ตรงกันอย่างไม่มีความเคลือบแคลงเลย แต่แปลกอีกอย่างว่าของทางพระสี่อย่างนั้นไม่ได้พูดถึงกันมาเลย เราไปพูดถึง Growth หรือ Development ๔ อย่างในวงการศึกษาว่า เป็นความมุ่งหมายของการศึกษา ๔ ประการ

ที่นี้ ลองพิจารณาคำหมายของภาวนา ๔ แต่ละข้อ

ข้อ ๑. กายภาวนา หรือเจริญกาย หมายถึงพัฒนาความสัมพันธ์ กับสภาพแวดล้อมด้านกายภาพ ท่านอธิบายไว้หลายอย่าง อย่างหนึ่งว่าหมายถึง อินทรีย์สังวร แปลว่าสำรวมอินทรีย์ ๖ แต่บางแห่งท่านเอาแค่ ๕ ยกเว้น “ใจ” ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เวลาประสบอารมณ์ต่างๆ ก็อรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ไม่ให้ถูกรอบงำด้วยความยินดียินร้าย นี้

เรียกว่าอินทรีย์สังวร อีกอย่างหนึ่ง บางที่ท่านแปลกายภาวนาว่าได้แก่ กายานุบัสสนาสติบัญญัติฐาน ในที่นี้อาตมาแปลว่า เรื่องที่เกี่ยวข้องกับทาง กาย ได้แก่พวกการบริโภค การใช้สอยต่างๆ ซึ่งเป็นหลักสำคัญในทาง พระพุทธศาสนา สิ่งที่เกี่ยวข้องในการบริโภค หนึ่ง ก็อาหาร เรื่องการ กิน สอง เครื่องนุ่งห่มหรือการบริโภคจิวร สาม ก็เสนาสนะ การบริโภค เสนาสนะ คือที่อยู่อาศัย สุดท่าย คีลานเกสัช การใช้การบริโภคยา นึก ก็ เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับกายโดยตรง และจัดอยู่ในศีลชนิดหนึ่งเรียกว่าบิณฑ ยัยบิณฑเจวเขต หรือบิณฑยัสสันนีสิต ในกรณีที่ไม่มัสคมาด้วย กายจะหมาย ถึงศีลทั้งหมดด้วย แต่เมื่อกายกับศีลมาด้วยกันคู่กันก็คล้าย ๆ กับแบ่ง ส่วนหนึ่งออกจากศีลให้มัสขอบเขตจำกัดแคบลง กายก็จะเป็นส่วน ส่วนจำเพาะ ซึ่งในกรณีนี้อาตมาถือเอาความหมายว่า สิ่งที่เกี่ยวข้องใน การบริโภคหรือการกินอยู่เป็นเรื่องของกายภาวนา ถ้าอย่างนั้นก็เข้า หลักสำคัญในทางพุทธศาสนาเป็นหลักใหญ่ทีเดียว อาตมาเสนอให้มา ช่วยกันศึกษาต่อไป กรณีนี้อาตมา เน้นความหมายไปที่การบริโภค การ เจริญกายเน้นการฝึกอบรมในเรื่องการกินอยู่ การเกี่ยวข้องกับบิณฑยัส ต่อไปศีล, จิต, ปัญญา ความหมายชัดอยู่แล้ว สมมติว่าตกลงกันได้ อย่างนั้นก็เข้าความหมายที่ตกลงไปได้

สมมติว่าตกลงกันแล้วอย่างนั้น กายภาวนาหรือการเจริญกาย คือการ ฝึกอบรมเกี่ยวกับการกินอยู่ การบริโภค การพัฒนาด้านกาย ในทางพุทธ ศาสนา ถือว่าสำคัญมาก เรามัหลักสำคัญในเรื่องนี้เรียก โภชนเมตตัญญู ตา ความรู้จักประมาณในการกิน รู้จักประมาณในการกินคืออะไร ถ้า แปลสมัยนี้ โภชนเมตตัญญูตาก็คือแปลว่ากินพอดี มัตตัญญูตา รู้ประมาณรู้พอ

ดี คำว่า มัตตะ แปลว่า พอดี ประมาณในการกินหรือกินพอดี หมาย ถึงอยู่ด้วย คือกินอยู่พอดี กินอยู่พอดีคืออะไรอาจจะเป็นเรื่องที่กำลังถก เลียงกัน แต่อาตมาว่าในทางธรรมะไม่มีปัญหาเลย ถ้าจะเอาหลัก ท่าน แสดงไว้ชัดพอ โภชนเมตตัญญูตา กินอยู่พอดีก็ต้องใช้โยนิโสมนสิการ เพราะท่านบอกไว้เลย กินพอดีก็คือ ปฏิสังขา โย...ที่พระท่านจะต้อง ท่อง ภิกษุพิจารณาโดยแยกกายจึงฉันอาหารบิณฑบาตคือเราไม่ได้ฉัน เพื่อสนุกสนานมัวเมาโก้หรืออะไรต่าง ๆ ไม่ใช่เพื่อบำรุงบำเรอปรนเปรอ แต่เพื่อให้ร่างกายเป็นอยู่ได้เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ เพื่อเป็นอยู่ผาสุก อาตมาแปลว่า เพื่อให้ร่างกายมีสุขภาพดี เพื่อเกื้อหนุนชีวิตที่งดงามหรือ ความประพฤติธรรม ให้ทำงานทำกิจของตนไปได้อยู่สุขสบาย นี้เรียกว่า ใช้โยนิโสมนสิการ

ในกรณีที่เกี่ยวกับการบริโภคนี้มีหลักโยนิโสมนสิการที่เรียกว่า การ พิจารณาคุณค่าแท้คุณค่าเทียม โภชนเมตตัญญูตา คือใช้โยนิโสมนสิการ ในการบริโภคให้ได้คุณค่าแท้ ไม่เอาคุณค่าเทียม ในเรื่องอาหารคุณค่า เทียมคือคุณค่าที่ไม่ใช่คุณค่าแท้จริงต่อชีวิต เราเรียกว่าคุณค่าที่สนองตัณหา คุณค่าที่สนองตัณหาคืออะไร ก็คือกินเพียงเพื่ออร่อย กินเพื่อจะอวด มั่งอวดมี กินเพื่อให้ครูสนุกสนานกินเพื่อมัวเมา นี้เรียกว่าคุณค่าเทียม คุณค่าสนองตัณหา ที่ขึ้นพ้อมโยนิโสมนสิการ ก็ใช้ปัญญาพิจารณาว่าอาหาร นี้ให้อะไรที่เป็นคุณค่าที่แท้จริงแก่ชีวิต คุณค่าที่จะช่วยให้ร่างกายของเรา มีสุขภาพดี กินไม่กินสมควร ไม่มากไม่น้อยไป ได้คุณค่าประโยชน์ เรา เรียกว่าได้คุณค่าแท้ ได้คุณค่าที่สนองปัญญา ที่รู้เข้าใจความจริงประโยชน์ ความดีความควร เป็นโยนิโสมนสิการ ถ้าเป็นอย่างนี้เรียกว่ากินถูกต้อง

เมื่อกินด้วยใช้ปัญญาอย่างนั้นแล้ว มันก็เป็นโทษเนมิัตตัญญูตาเองเลยเพราะ ฉะนั้นกินพอดีก็คือการกินอย่างใช้ปัญญา รู้คุณค่าที่แท้จริง กินเพื่อคุณค่า ที่แท้จริงของสิ่งนั้น ๆ ในเรื่องเครื่องนุ่งห่มก็เหมือนกัน เราต้องพิจารณา ว่าเครื่องนุ่งห่มนี้ มนุษย์เราใช้เพื่ออะไรถ้าหากว่าใช้เพื่อปกปิดร่างกาย เพื่อกันหนาวร้อนอะไรต่าง ๆ อย่างนั้นเป็นเรื่องการใช้ปัญญา เป็นโยนิโส มนสิการเรียกว่าคุณค่าแท้ ถ้าหากเราใช้เพื่อจะอวดฐานะมั่งมีเป็นต้น มันก็กลายเป็นเรื่องศัณหา เรื่องคุณค่าเทียม ต้องแยกกันได้อย่างนั้น

พอใช้โยนิโสมนสิการมันก็เป็นโทษเนมิัตตัญญูตาเลย มันอยู่แค่นั้นไม่ ต้องไปพูดถึงว่าจะกินน้อยเท่านั้นมากเท่านั้น ในแง่ของปริมาณแต่อาจจะ บอกไม่ถูก เป็นเรื่องต้องว่ากันอีกชั้นหนึ่ง เอาหลักกลางก่อนต้องเอาที่ คุณค่าของมันก่อนและเรื่องปริมาณมาว่ากันทีหลัง ถ้าเอาปริมาณมาว่าเลย มันคงจะยุ่ง ว่ากินแค่ไหนเรียกว่าพอดี คงจะจำกัดเป็นหลักตายตัวไม่ได้ บางทีมันชนกับกาลเทศะความต้องการตามสภาพและขนาดของร่างกาย เป็นต้น บัณฑิตประกอบหลายอย่าง ต้องจับหลักอันนั้นของท่านใช้หลักกัน เลยว่าโทษเนมิัตตัญญูตา คือปฏิสังขา โย... พิจารณาโดยแยกกายแล้ว จึงฉันอาหาร ก็ฉันเพื่ออย่างนั้น ๆ แล้วก็ว่าไป กินอยู่พอดีหลักก็อยู่ตรงนั้น เราจับได้แล้ว เรื่องเสนาสนะที่อยู่อาศัยก็เหมือนกันขยายไปได้ทุกอย่าง แม้แต่เทคโนโลยีต่างๆ

ทีนี้ในการพัฒนา อาตมาว่า ชนกายภาวนา ผักอบรมเจริญกายนี้ สำคัญมากในการพัฒนา ถ้าพัฒนาบุคคลไม่ได้แล้ว กระบวนการพัฒนาก็ย่อมผิด การพัฒนาบุคคลนั้นต้องพัฒนาทั้งคนที่ทำงานและพัฒนานคนที่ จะอยู่ในถิ่นที่พัฒนา และในการพัฒนาบุคคลนั้น ถ้าหากว่าชนที่หนึ่งคือ กายภาวนาในแง่ที่ไม่สำเร็จ อาตมาว่าการพัฒนานั้นก็ล้มเหลวแล้ว ถ้า

หากว่าการใช้บัณฑิยส์หรือพวกวัตถุทั้งหลายและการรับความเจริญต่าง ๆ ทางเทคโนโลยี มุ่งจะเอามาเพื่อสนองตัณหา เพื่อวัตถุประสงค์เพียงจะ ปรนเปรอบำรุงบำเรอ อวดมั่งอวดมีแข่งขันเป็นต้น การพัฒนานั้นจะต้อง เกิดปัญหา มาก ล้มเหลว และอาตมามองในแง่ว่าการพัฒนาที่อาจจะเรียก ว่าพัฒนาผิดหรือเป็นเพียงการทำให้ทันสมัยแต่ไม่พัฒนานั้น มันเป็นเรื่องที่ผิดมาตั้งแต่กายภาวนาเลย มันพลาดมาแต่ที่ต้นเลย ยังไม่ต้องไป พูดถึงศีลภาวนา จิตภาวนา ปัญญาภาวนา มันพลาดเสียแล้วตั้งแต่ต้น

ขอรวบรัดผ่านไปก่อน เรื่องนี้ยังไม่หมดต้องคุยกันอีก ต่อไปเรื่องศีล ภาวนา พัฒนาศีล เจริญศีล เรื่องศีลก็รู้กันอยู่แล้วแต่เรามาขยายความ หมายให้คนสมัยปัจจุบันเข้าใจคือ เป็นระเบียบวินัยความสุจริตกาย วาจา และความสัมพันธ์ทางสังคม ศีลน้อมองได้สองด้าน ด้านภายในตัวเอง กับ ด้านภายนอก ด้านภายในคืออะไร ศีลคือการฝึกกายวาจาให้เดินเข้าสู่ ทางที่ถูกต้องปราศจากโทษ เพื่อให้เป็นพื้นฐานในการฝึกอบรมจิตต่อไป ศีลภาวนาเป็นพื้นฐานแก่จิตภาวนา ท่านบอกว่าศีลที่ถูกต้องเป็นไปเพื่อ สมานใช้ศัพท์พระที่ว่าสมานสังวัตตนิก นั้นเป็นเรื่องวัตถุประสงค์ภายใน ศีลนั้นจะปฏิบัติอย่างไรๆ ถ้าไม่ไปเพื่อสมานก็ล้มเหลวหมด ไม่ได้ดูที่ การปฏิบัติภายนอกแค่นั้นแค่นั้น แต่ดูที่วามบรรลุเป้าหมายหรือไม่ อันนั้นเป็น หลักสำคัญ ค้อมองศีลน้อมองสองแบบ หนึ่งมองในรูปแบบว่าเคร่งครัดเท่า ไร เคร่งครัดนี้ก็ต้องดูในแง่หนึ่ง เพราะมันมีหลักการกฎเกณฑ์ภายนอก ที่จะ เป็นข้อตกลงสำหรับรู้ร่วมกันว่าเอาแค่ไหน อย่างน้อยรูปแบบมันให้ แล้ว รูปแบบนี้เป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน แต่อย่างไรก็ตามรูปแบบยังไม่ ใช่เครื่องตัดสินที่แท้จริง ต้องดูว่าเข้าลักษณะสมานสังวัตตนิก เป็นไป เพื่อสมานหรือไม่ ถ้าไม่มีเป้าหมายน้อย การปฏิบัติอาจจะเคร่งครัดเลย

เกิดไป เป็นไปได้เหมือนกัน อย่างลัทธินิครนถ์ก็ปฏิบัติเคร่งครัดเลย เกิดไป

ทีนี้คนในแง่ข้างนอก สักมองในแง่ประโยชน์ของสังคม ประโยชน์ทางสังคมเริ่มด้วยอะไร คือการไม่เบียดเบียนกันเป็นอย่างน้อย สักคนมีหลักการด้านนอก อย่างน้อยไม่เบียดเบียนกัน ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น ต่อจากนั้นเป็นสิ่งที่เกอกลุยงชนคือการช่วยเหลือทางสังคม อย่างพระท่านจัดเอาบุญกิริยาวัตถุข้อไวยวัจจิมยฺกุสล บุญหรือกุศลที่เกิดจากการชวนช่วยเหลือหรือรับใช้อะไรต่าง ๆ (ไวยวัจจะ) อย่างพวกที่ไปทำงานสังคมสงเคราะห์ ทำงานพัฒนา นี่เราถือว่าเป็นพวกทำไวยวัจจิมยฺกุสล ไวยวัจจะนี้เป็นเรื่องศีลชนบวกรวมศีลที่เรียกว่าศีลชนบวคิคือไม่เบียดเบียนเป็นเกณฑ์อย่างต่ำ ถ้าใครยังไม่ไปทำอันนี้ก็ขออย่าเบียดเบียน ท่านถ้าทำได้ดีกว่านั้นก็มาถึงชนไวยวัจจิมยฺกุสลไปช่วยเหลือ จะเรียกว่ารับใช้หรือบริการหรือจะใช้ศัพท์อะไรก็แล้วแต่ เป็นอันว่าเรื่องศีลสองอย่าง มองข้างในมองข้างนอก ในด้านสังคมความสัมพันธ์ในลักษณะไม่เบียดเบียน ลักษณะช่วยเหลือเกอกลและข้างใน มันจะสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ถ้าภายนอกดีก็จะช่วยให้จิตใจมีพื้นฐานที่จะทำให้อ่านวยแก่การฝึกอบรมทางจิตด้วย หรือตัวเองประพฤติศีลดี จิตตัวเองก็โปร่งเบาจิตใจเป็นพื้นที่จะสงบได้ง่าย เหมาะแก่การทำสมาธิ

ขอผ่านไปข้อที่สาม จิตภาวนา การฝึกอบรมจิตในขั้นสูง (ที่จริงก็ไม่ใช่ว่าสูงหรอกแต่เราใช้ศัพท์ทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นรูปแบบหรือจำกัด) จิตภาวนาเป็นเรื่องสมาธิภาวนา การฝึกบำเพ็ญสมาธิ หรือ สมถภาวนา เจริญสมถะ แต่เดิวนั้น พอพูดถึงสมถะคนก็ไปนึกว่าหอย ๆ ที่จริงหอย

มันตรงกันข้ามกับสมถะ ดีไม่ได้ไปเข้าถนมิทสนิวิรณฺห์ สมถะมีจุดมุ่งหมายเพื่อการกำจัดลมนิทระซึ่งเป็นตัวนิวิรณฺห์สำคัญ เป็นปฏิบัติแก่สมาธิ เป็นปฏิบัติแก่สมถะ สมถะนั้นตัวสำคัญคือกำจัดนิวิรณฺห์ กำจัดนิวิรณฺห์ไม่ได้ไม่มีทางได้สมาธิ เป็นเกณฑ์วัดที่เดี๋ยวล่าถมนิวิรณฺห์คือไม่มีสมาธิ เพราะฉะนั้นมีความหุดหุ้ม ท้อแท้คือลักษณะที่ไม่มีทางได้สมาธิ สมาธิต้องกำจัดอันนี้ด้วย เพราะฉะนั้นคนเข้าใจผิดมากมาย เอาสมถะเป็นหอยไป ไปสร้างความรู้สึกที่ศนคติกันอย่านน บางทีคนที่บำเพ็ญเพียรทางจิตก็มีลักษณะสงบแต่ว่าสงบอย่างมีปัญญา สงบอย่างมีลักษณะทั่วทั้งของตัวเองในทางที่มีคุณภาพ ไม่ใช่สงบแบบหอยอะไรไปอย่างนั้น ต้องระวังแยกกันให้ชัดด้วย เป็นอันว่าฝึกอบรมจิตฝึกอบรมสมาธิอันเป็นพวกเดียวกัน พูดไปแล้วว่า สมาธิให้ความหมายในแง่ลบได้ สมาธิคืออะไรคือการกำจัดนิวิรณฺห์ ถ้าพูดแค่นั้นพอเลย กำจัดนิวิรณฺห์ได้ปฏิบัติสมาธิก็สำเร็จ นิวิรณฺห์มีห้า

๑. กามฉันทะ แปลว่า ความพอใจในกาม ความพอใจติดในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสสิ่งประนเปรอทั้งหลาย คือไฟในสิ่งที่พอใจอยากได้ทั้งหลายนั่นเอง นิวิรณฺห์ห้าข้อชุดหนึ่งท่านใช้บ่อย เริ่มต้นด้วย อภิชฌา ไม่ใช่เริ่มด้วยกามฉันทะ แต่ชุดที่เรารู้จักกันมากคือ เริ่มด้วยกามฉันทน อภิชฌานเป็นไวพจน์ของกามฉันทะ แต่พูดทั้งสองศัพท์ เราจะเกิดความเข้าใจกว้างขึ้น บาลีหมายถึงอันเดียวกัน อภิชฌาแปลว่าความเพ่งเล็งอยากได้ ใจจึงจะเอาโน้นเอานั่น คือโลกนั่นเอง โลกอยากได้นั้นได้เป็นตัวนิวิรณฺห์อย่างหนึ่งขัดขวางการทำงานของจิต อย่างน้อยมันทำให้จิตสงบ เรื่องนี้จะไปสัมพันธ์กับปัญญาภาวนาด้วย จิตจะไม่สงบไม่เป็นสมาธิไม่แน่วแน่ในเรื่องที่คิดพิจารณาเป็นต้น ถ้ามีกามฉันทะโลกอยาก

ได้นั้นได้นั้น จ้องจะเอาโน่นเอานั่นวนวายกันอยู่ มันก็ฟังหรือเขวออกไป

๒. พยาบาท คือความคิดที่ความกระทบกระทั่ง จัดเคืองแค้นใจ ไม่พอใจอะไรต่าง ๆ คิดแค้นร้ายมุ่งจะทำลาย พวกนี้เรียกว่าพยาบาท ทำให้จิตไม่สงบ ในขณะที่ต้องการสมาธิ ถ้าจิตมันร้อนก็ไม่สำเร็จ พยาบาท ทำให้จิตร้อน ความโกรธทำให้จิตร้อน เมื่อจิตร้อนกระวนกระวาย มันก็สงบไม่ได้

๓. ถีนมิทระ ตัวที่พูดถึงเมือก ความหดหู่ ง่วงเหงา เหนื่อย ท่านบอกว่ามันเป็นทางกายกับทางใจ ทางกายคือความง่วงเหงาหาวนอนเป็นมิทระ คือกายไม่สู้งาน เรียกว่าไม่สู้ก็ทำได้ ในทางจิตคือถีนะ ความหดหู่ ความซึมเศร้าเหงาหงอย สมาธิจะต้องมีลักษณะจิตสดชื่นผ่องใส กระปรี้กระเปร่าด้วย ถีนมิทระทำให้จิตระย่ำระย้อ ห่อเหี่ยว ไม่ผ่องใส จึงทำให้ไม่เกิดสมาธิ

๔. ต่อไป อุทธัจจกุกุจะ แยกเป็นอุทธัจจะ ความฟุ้งซ่านจิตวนวายนวนไปในเรื่องต่าง ๆ กุกุจะ ความรำคาญใจ ความเดือดร้อนใจ เช่นว่าสิ่งที่ควรจะทำ เราไม่ได้ทำ เรื่องที่ไม่ควรทำเราได้ทำแล้ว นั่นเป็นสิ่งที่ควรบวณจิตทำให้เป็นสมาธิไม่ได้ สงบไม่ได้ ผ่องใสไม่ได้

๕. สุดท้ายก็วิกิจฉา ความล่งเลงสงสัย ท่านใช้คำว่าสงสัยในกุศลธรรมในหลักความดีงาม ทำให้ใจไม่สามารถแล่นไปได้แม้แต่ในสิ่งที่ปฏิบัติ สิ่งที่เราทำเราเกิดไม่แน่ใจขึ้นมาว่า มันเป็นสิ่งดีงามมีคุณประโยชน์แท้หรือเปล่า พอเกิดความล่งเลงสงสัยเช่นนี้จิตก็มิ่สบายแล้วแล่นไปไม่ได้ งานนั้นเดินไม่เรียบคล่อง จิตไม่สามารถจับงานนั้นให้พุ่งไปได้

ห้าอย่างนี้เป็นตัวนิเวศน์ ขัดขวางจิตไม่ให้สงบ ไม่ให้แน่วแน่ ไม่ให้เกิดสมาธิ สมาธิจะต้องกำจัดเจ้าห้าตัวนี้ให้ได้ กำจัดได้เมื่อไรสมาธิเกิดขึ้น นั่นเป็นการมองในแง่ลบ ที่มองในแง่บวกก็มองได้หลายอย่าง ท่านใช้ศัพท์เยอะแยะเหลือเกิน พรรณนาถึงสภาพจิตที่เป็นสมาธิว่าเป็นอย่างนั้น ๆ อดมาจะลองพูดให้สั้นด้วยคำพูดสมัยใหม่ซึ่งอาจจะใช้ว่าสมาธิคือฝึกจิตให้มีคุณภาพจิตดี ให้มีสมรรถภาพจิตดี ให้มีสุขภาพจิตดี จิตมีลักษณะสามอย่างนี้เรียกว่าเป็นจิตที่ได้รับการฝึกอบรมแล้ว เป็นจิตที่มีสมาธิ

จิตมีคุณภาพ คือประกอบด้วยคุณธรรม เช่นมีเมตตากรุณาเป็นต้น จิตมีสมรรถภาพคือจิตที่มั่นคง เข้มแข็งทนทาน ไม่แประไม่เสาะเป็นต้น ศัพท์พระท่านใช้คำว่า กรรมนิยะ เหมาะแก่การใช้งาน แสดงว่าหลักการของสมาธิมุ่งเพื่อจุดหมายขั้นต่อไปคือสำหรับใช้ประโยชน์เป็นเครื่องมืออุปกรณ์ สุดท้ายมี สุขภาพจิต อย่างน้อยก็มีความผ่องใส มีความเบิกบานสดชื่นร่าเริงแจ่มใสนุ่มนวลอะไรพวกนี้เรียกว่าจิตเป็นสมาธิ อย่างไรก็ตามคุณสมบัติเหล่านั้นจะมารวมกัน คือ “เหมาะแก่การใช้งาน” ใช้งานอะไร ท่านบอกว่า ใช้งานข้อสี่ไปง่าแล้ว คือปัญญาภาวนา ใช้งานทางปัญญา เอาไปคิดไปใช้ปัญญา เจริญปัญญาต่อไป ฉะนั้นสมาธิท่านจึงบอกว่าเป็นฐานแก่ปัญญา เป็นอันว่าพูดโดยย่อก็ท่านสมาธิในแง่บวก มีคุณภาพประกอบด้วยคุณธรรมต่าง ๆ มีสมรรถภาพ เข้มแข็งเหมาะแก่การใช้งาน มีสุขภาพ เบิกบานผ่องใสมีความสุข

ทีนี้เวลาฝึก ถ้าฝึกเพียงจะให้จิตมันแน่วแน่อยู่ ก็ใช้วิธีได้เยอะแยะ เช่นกสิณ กสิณมุ่งจะทำให้จิตแน่วแน่มั่นคงอยู่กับอารมณ์หนึ่งเดียวที่กำหนด มุ่งกำจัดความฟุ้งซ่านต่าง ๆ วิธีฝึกที่เน้นคุณธรรมก็มี ก็มุ่งให้จิต

แน่วแน่เหมือนกัน แต่เจริญคุณธรรมไปในตัวด้วย เช่น พรหมวิหารสี่ ซึ่งท่านนิยมเรียกว่า อปฺปมัญญา ก็เป็นกรรมฐานฝึกจิตเหมือนกัน เป็นสมถะ ฝึกให้มึนเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ถ้าเรามองกว้าง ๆ เห็นตัวกรรมฐานเราจะเข้าใจสมาธิมากขึ้น ฝึกเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ก็เป็นการฝึกสมาธิ อย่างนี้เป็นต้น

ต่อไปข้อสุดท้าย บัญญาภาวนา เจริญภาวนา ถ้าใช้ศัพท์เฉพาะจริง ๆ ก็เป็นขณวิปัสสนาภาวนา การเจริญวิปัสสนา มุ่งให้รู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง คือเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามสภาวะหรือตามที่เป็นมัน เป็น สิ่งทั้งหลายเป็นอย่างไร ก็รู้ตามมันเป็นเช่นนั้นแค่นั้น เกิดยถาภูตญาณทัสนะ รู้เห็นตามความเป็นจริง ขนสูงที่สุดคือรูสภาวะของโลกและชีวิตตามเป็นจริง ทำให้จิตหลุดพ้นไปได้ รู้ตามเป็นจริงอย่างไร ท่านขยายว่า รู อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทนต่ำลงมารู้ตามเป็นจริงคือคิดพิจารณามองเห็นตามเป็นจริง เรื่องสำคัญอยู่ที่ว่า คนเรานี้ใช้บัญญัติ แต่ไม่เห็นตามความเป็นจริง มันมีตัวตนที่จะทำให้พิจารณาแล้วเห็นคลาดเคลื่อนหรือบิดเบือนไปจากความเป็นจริง เรียกแง่หนึ่งว่าทำให้เกิดมโนคติ คือการพิจารณาของสิ่งทั้งหลายอย่างเอนเอียง บัญญาภาวนาจะต้องมาแก้ อนัน การรู้เห็นตามความเป็นจริง จึงเริ่มต้นแต่การพิจารณามองเห็นรับรู้สิ่งทั้งหลายถูกต้องตรงตามมันเป็นจริงไปจนกระทั่งรู้ลักษณะสภาวะทั้งหลายที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จบสุดท้าย

ขนทเรานันในทนคงเป็นขนตนคือ ขนของการรู้เห็นการพิจารณา สิ่งทั้งหลายถูกต้องตามความเป็นจริง การจะใช้บัญญัติให้ถูกต้องเห็นตรงตามความเป็นจริงก็ไปเข้าหลักที่พูดเมื่อก่อน คือนิรณันที่สัมพันธ์กับสมาธิ

เป็นตัวที่ถูกสมาธิกำจัด สมาธินั้นทำให้จิตพร้อมที่จะใช้งานทางปัญญา เพราะฉะนั้นนิรณันที่สัมพันธ์กับปัญญา เป็นตัวขัดขวางให้ใช้ปัญญาได้ไม่ถูกต้อง เวลาพระพุทธเจ้าตรัสถึงนิรณันตรงนั้น ในแง่ปัญญามากกว่าในแง่จิตด้วยซ้ำ ในพระไตรปิฎก นิรณันจะมากับภโวฆนคเป็นธรรมดาฝ่ายปฏิบัติต่อกัน นิรณันเป็นฝ่ายอกุศลเป็นตัวบดบังปัญญาในแง่จิต ท่านว่ามันกดทับจิต ครอบงำจิต ทำให้จิตไม่เปิดโล่งคับแคบ ทว่าเป็นตัวบังปัญญาตอนที่สำคัญ ถ้าหากว่ามีนิรณันการพิจารณาสังทงหลาย มันจะไม่ตรงตามความเป็นจริง เริ่มตั้งแต่ถ้ามีความโลภเป็นอกุศลมาเพ่งเล็งอยากได้ผลประโยชน์ การพิจารณาเรื่องต่างๆ ก็เอนเอียงถูกความอยากได้นั้นลากไป ไม่พิจารณาตามเรื่องไม่เป็นอุเบกขา ถ้าในแง่บุคคลก็เกิดความลำเอียง ถ้าในแง่วัตถุก็เป็นเรื่องโลก ที่นี้ถ้าเกิดพยายามนั้นก็ลำเอียงไปอีกด้านหนึ่ง ไปในแง่โทสาคติลำเอียงเพราะโกรธ ไม่เห็นตามความเป็นจริงเหมือนกัน ถ้ามีถมิมิทธะ จิตห่อเหี่ยวก็เป็นอันว่าใช้ปัญญาไม่ค่อยได้ มันซึมไปปัญญาไม่แล่น อุทธัจจะ กุกกัจจะ ใจฟุ้งซ่าน สายพล่านอยู่ที่เสียคุณภาพไม่มั่นคงเข้มแข็ง จิตไม่แน่วแน่ไม่พร้อมจะใช้งานต่างๆ วิจิกิจฉา ลังเล ขัดแย้งในใจ ทำให้เข้าสู่เรื่องไม่ได้ เขากันง่าย ๆ ว่า นิรณันเป็นตัวทำให้คนเราใช้สติปัญญาไม่ได้ถูกต้องตามความเป็นจริง

ที่นี้พูดโยงมาถึงสมัยปัจจุบัน เรื่องนิรณันนี้บางกรณีท่านยอมให้ว่าเป็นเทคนิค คนเรานี้บางทีมันประมาท คนที่ความสุขอยู่สบายแล้วมักจะประมาท ธรรมะท่านสอนไม่ให้ประมาทแต่คนก็อดประมาทไม่ได้ ยามประเทศชาติมีความสงบสุขชาวประชาที่มักประมาท ไม่เอาเรื่องเอาราวไม่ปรับปรุงเตรียมการ ดีไม่ได้ก็หันไปมัวเมา เลยมายุ่งอยู่กับการสนุก

๑๒๘ คำนิยามแบบพุทธ

สถานปรนเปรอนำสังคัมไปสู่ความเสื่อม ความสุขเลยกลายเป็นตัวร้าย ที่ทำให้เกิดความเสื่อม คนเรามากประมาณด้วยเหตุต่าง ๆ หลาย ๆ อย่าง ประเด็นก็คือความประมาทมีว่มาเป็นเรื่องร้ายแรงและขัดขวางการพัฒนา

เมื่อคนเราประมาทด้วยความสุขของตน ก็จะต้องมีการกระตุ้น กระตุ้นให้ไม่ประมาท วิธีกระตุ้นทำได้หลายอย่าง ถ้าผู้กระตุ้นทำในความหมายที่เป็นกุศล บางทีแม้จะใช้สิ่งที่ไม่เป็นกุศลมันก็ช่วยได้เหมือนกัน หลักธรรมบอกว่ากุศลเป็นปัจจัยแก่กุศลได้ คนในโลกนี้จำนวนมาก มีกิเลสชนิดที่ปกป้องตัวเอง ในขณะที่ยังไม่ตรัสรู้ยังไม่บรรลุน้ำใจจิตกิเลส ยังไม่ได้ กิเลสชนิดที่ปกป้องตัวเองช่วยคนได้มาก เช่น ความกลัว ความกลัวช่วยให้คนพ้นจากภัยอันตรายได้ แม้ว่ามันเป็นสิ่งที่ไม่ปลอดภัย เพราะในหลายกรณีมันทำให้เราแย่ แต่บางกรณีมันช่วย หรืออย่างมานะ คนธรรมดาปลุชมนั้น มานะช่วยได้มาก แต่มันก็ทำลายเราด้วย อย่าง ขัดติมานะ ก็ทำให้ต้องเพียรพยายาม มันจะต้องทำให้ได้เพราะมันเป็น กษัตริย์ หรือไม่ต้องถึงกษัตริย์ คนธรรมดาเพราะมานะก็คิดว่าเราอยู่ในฐานะนี้ ฉะนั้นเป็นอย่างนั้น เห็นคนอื่นในสถานะด้อยกว่า เขาทำอย่างนั้นได้เราทำไม่ได้เราก็แย่ ก็ต้องบิบบังคับตัวเองเร่งรัดตัวเอง กิเลสพวกนี้ช่วยมนุษย์สามัญได้มากมาย เราต้องเห็นคุณค่าของมันบ้าง

โบราณเราเอามานะมาสนับสนุนกับความเพียร อย่างผู้ใหญ่สอนเด็กว่า ให้มีมานะพยายาม เอามานะมากู้กับพยายามก็เพราะอันนี้ เพราะตัวมานะนั้นมันเคยช่วยเรา แล้วนาน ๆ เลยสนับสนุนเอามานะเป็นความเพียรไป แต่มานะเป็นเหตุให้คนเพียรได้ ทงทมันเป็นกิเลส และคนธรรมดา มานะเป็นตัวสำคัญทำให้ทำสิ่งที่ตั้งใจได้มาก ในทำนองเดียวกันเราอาจ

ปลุกคนทำให้เกิดความโกรธไม่พอใจอะไรต่าง ๆ ทำให้โลกอยากได้นั่น ได้นั้นบ้าง แล้วจะได้ให้เขาคิดให้เขาเพียรพยายาม ที่สำคัญคือใช้ความคิด ไม่งั้นธรรมดาไม่คิดนั่งหงอย เพลินสบายประมาท ไม่เอาเรื่อง เอาเรา พอไปปลุกอย่างนั้นแล้วคิดขึ้นมา สนใจเรื่องที่เขาให้คิด แต่อันตรายมาอยู่ตรงนั้นตอนที่ว่าพอถึงจุดควรหยุดไม่หยุด ก็ตอนที่คิดเขาควรจะระงับโลกะความอยากได้หรือกามฉันทะ ระงับความโกรธความพยาบาท เพราะตอนใช้ปัญญาต้องบริสุทธิ์จากสิ่งเหล่านี้ พอจะคิดต้องหมดสิ่งเหล่านี้ ไม่มีความลำเอียง มองตามจริง

วิธีการสมัยใหม่ผิดกับพุทธศาสนาตรงนั้น คือไปปลุกให้คน โกรธ หรืออยากได้ มันมี ๒ พวกในสมัยปัจจุบัน พวกหนึ่งปลุกให้คนโลก จะได้คิดอยากได้นั่นอยากได้นั้นจะได้พัฒนา อีกพวกตรงข้ามปลุกให้ โกรธจะได้ตื่นตัวที่จะแก้ไขสิ่งชั่วร้ายในสังคัม สองพวกนี้ถ้ามองในแง่ พุทธศาสนาเป็นที่สุดสองทาง พุทธศาสนาอาจจะยอมรับตอนต้นว่าปลุก ได้ แต่ระวังที่สุดเลยมันจะผิด พอถึงจุดหยุดจะใช้ปัญญาต้องให้เขาพ้น จากสิ่งเหล่านี้ ถ้าไม่พ้นจากสองอันนี้จะคิดลำเอียง แล้วมองไม่เห็นตาม เป็นจริง แล้วที่นั่นที่พลาดก็ตรงนั้นเองคือ พวกที่ใช้ปัญญาโดยมีโลกะ เป็นตัวนำก็จะคิดไปทางหนึ่ง ทำให้พัฒนาผิดพลาดเอาเข้าตัวไป อีก พวกหนึ่งคิดโดยเอาพยาบาทหรือโทสะเป็นตัวนำ ความคิดก็ลำเอียงไป อีกข้างหนึ่ง ทำให้ไม่เห็นตามความเป็นจริง มองอีกฝ่ายหนึ่งร้ายไปหมด คิดทำลายกันต่าง ๆ ผิดทั้งคู่ ในแง่ของพุทธศาสนาบอกว่าเราอาจจะยอม ในแง่อุบายจุดไฟเริ่มได้ แต่พอถึงขั้นใช้ปัญญาแล้วต้องปราศจากทั้งฝ่าย โลกะทั้งฝ่ายโทสะจึงจะมองเห็นตรงทั่วตลอดกำจัดโมหะได้แท้จริง นี่ เป็นการพูดโดยย่อ โดยหลักการภาวนาสัพพชบแล้ว

เรื่องที่น่าจะพูดอีกก็คือ ในการฝึกอบรมปัญญา หรือปัญญาภาวนา ทำให้รู้เห็นตามความเป็นจริงนั้น พอได้เห็น ได้รู้ความเป็นจริงก็เกิดสัมมาทิฐิ ขอบุคคลอย่างย่อว่าตอนต้นเป็นโลกีย์สัมมาทิฐิความเห็นถูกต้องในখনทเป็นโลกียะ คือความเห็นรู้เข้าใจสำนักในหลักเหตุผล เหตุผลมันมาจากเหตุและผล คือความคิดที่ดำเนินตามแนวเหตุและผล แต่ว่าเหตุผลกับเหตุและผลไม่เหมือนกันนะ ระวังอย่าสับสน “เหตุและผล” ใช้ภาษาอังกฤษว่า *Cause and Effect* แต่ “เหตุผล” ใช้ภาษาอังกฤษว่า *Reason* “การคิดเหตุผล” ใช้ว่า *Reasoning* นี้ยังไม่ถึงขั้นเข้าใจถึงความจริงแต่เป็นขั้นการคิดที่ตรงตามแนวเหตุและผล หรือจะเรียกอีกอย่างว่าคิดตามแนวของเหตุปัจจัยตามความสัมพันธ์สับทอดของเหตุปัจจัยนั้นเราเรียกว่าคิดอย่างมีเหตุผล แต่มันอาจจะไม่ใช่ตัวความจริง เพราะยังไม่ได้เห็นเหตุและผลเอง ขั้นคิดเหตุผลยังไม่ถึงขั้นรู้เห็นเหตุและผล เป็นขั้นคิดตรงกับความจริงแต่ยังไม่ใช่ว่าเข้าใจถึงความจริง แยกตรงนี้ได้ พอรู้เห็นเหตุและผลก็ถึงความจริงเลย แต่คิดสอดคล้องกับเหตุและผลเป็นการคิดอย่างมีเหตุผล ความมีเหตุผลรู้เข้าใจเหตุผลเป็นขั้นโลกีย์สัมมาทิฐิ แต่พอถึงขั้นรู้เห็นเหตุและผลประจักษ์เองก็เป็นโลกุตรสัมมาทิฐิถึงจุดหมายของปัญญาภาวนา

ภาค ๒

คนหนุ่มสาวและนักศึกษา

แสดงเมื่อวันอาสาฬหบูชา ๕ กรกฎาคม ๒๕๒๕ ณ อุโบสถวัดทองนพคุณ ตามคำอาราธนาของชมรมพุทธ-ไทยปริทัศน์ พิมพ์ครั้งแรกใน *จดหมายเหตุกลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม* ฉบับที่ ๒๒ เดือนกันยายน ๒๕๒๕

ศาสนาจำเป็นสำหรับคนหนุ่มสาว ?

ถ้าพิจารณาในทางสังคม ปัญหาที่ไม่สู้ยาก คนทุกคนไม่จำเป็น
คนหนุ่มสาวเท่านั้นที่ต้องเกี่ยวข้องกับสังคม เมื่อเกี่ยวข้องกับสังคมก็ย่อม
มีกิริยาและปฏิกิริยาต่อกันกับสังคม โดยเป็นผู้กระทำต่อสังคมฝ่ายหนึ่ง
และเป็นผู้ได้รับการกระทำจากสังคมฝ่ายหนึ่ง

ศาสนาเป็นส่วนประกอบและเป็นบ่อเกิดอันสำคัญของวัฒนธรรม
ชีวิตของบุคคลที่เจริญเติบโตขึ้นมาในสังคม ย่อมเป็นผลของการฝึ
อบรมที่สืบเนื่องมาจากศาสนาด้วย และบุคคลนั้นย่อมอาศัยผลแห่งการ
อบรมนั้นเองเป็นอุปกรณ์ในการดำรงชีวิต และนำผลแห่งการฝึ
อบรมนั้นมาแสดงออกต่อสังคม ส่วนในฝ่ายสังคม การฝึ
อบรมและองค์ประกอบต่าง ๆ ในทางสังคม ที่เบบเครื่องหล่อหลอมชีวิตของบุคคลนั้นก็
การกระทำของบุคคลทั้งหลายอันมีส่วนร่วมสังคม ที่แสดงออกต่อบุคคลนั้นก็
ดี สภาพและลักษณะของสังคมที่บุคคลนั้นดำรงชีวิตอยู่ก็ดี ล้วนเป็นผล
ที่ศาสนาได้มีส่วนบันดาลให้เกิดขึ้น หรือช่วยชักนำไปเป็นไปด้วยทางสัน
ความที่ศาสนาเป็นสงจำเป็นสำหรับบุคคล จึงเป็นเรื่องธรรมดาสามัญเสีย
จนบุคคลแทบไม่รู้สึกถึงคุณค่า ความชอบอาจมีส่วนที่เปรียบได้กับอากาศ
ที่แวดล้อม ซึ่งมนุษย์ใช้หายใจ หรือหย่อนลงมาเหมือนน้ำที่ใช้บริโภค

โดยปกติเป็นของง่ายดาย หรือไม่ต้องหา แม้จำเป็นก็เหมือนไม่สำคัญ ต่อเมื่อใดเกิดเหตุขาดแคลนหรือเสียคุณสมบัติปกติไป มนุษย์จึงจะรู้สึกถึงความเดือดร้อน และมองเห็นคุณค่าของมัน ที่ไม่มีราคา หรือราคาต่ำต้อย ว่ามีค่ามากกว่าเพชรกว่าทองคำ ในแง่นี้ ศาสนาจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งแห่งการดำรงชีวิตของบุคคล จำเป็นในการที่จะเข้าใจสังคมที่ตนดำรงชีวิตอยู่ และจำเป็นสำหรับการเข้าใจตัวของตัวเองอย่างแท้จริง

ถ้าพิจารณาในแง่ความหมายต่อชีวิตจิตใจอันเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับตนเองเป็นพิเศษ ศาสนาย่อมเป็นเครื่องกำหนดความเข้าใจของบุคคล ต่อคุณค่าและจุดหมายของชีวิต และย่อมมีส่วนบันดาลแม้แต่แนวความคิดในศาสนาใหม่ของผู้ที่ปฏิเสธศาสนาซึ่งมีอยู่เดิมในสังคมของตน แล้วคิดสร้างคุณค่าและจุดหมายของตนขึ้นมาใหม่

ในแง่นี้ ควรพิจารณากันใหม่แต่เริ่มต้น ทั่วว่าศาสนาในทันที คงมิใช่ศาสนาในความเข้าใจของบุคคลผู้ใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ และคำว่าคนหนุ่มสาวในทันที คงมิได้หมายเพียงคนหนุ่มสาวที่เป็นนักศึกษา หรือที่อ่านหนังสือเล่มนั้นอยู่เท่านั้น จนถึงบัดนี้ ยังไม่ปรากฏว่ามีบุคคลผู้ใดสามารถให้นิยามคำว่า ศาสนาลงได้เป็นอย่างดีใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือทั่วกัน เป็นที่แน่นอน สำหรับชาวบ้านและนักศึกษาบางคน ศาสนาหมายถึงพิธีกรรมต่าง ๆ นักบวชผู้ประกอบพิธีกรรม และวัดอันเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเหล่านั้น สำหรับศาสนิกชนบางคน ศาสนาอาจหมายถึงคำสั่งสอนของพระศาสดาที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่างๆ สำหรับนักวิทยาศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่บางคน ศาสนาอาจหมายถึงความรู้สึกซาบซึ้งคมคาย ในความเป็นไปอย่างมีระเบียบแห่งกฎเกณฑ์ต่างๆ ของธรรมชาติ

อันเป็นแรงบันดาลใจให้เขายอมพลัดถิ่นเพื่อสืบค้นข้อเท็จจริงต่างๆ ในธรรมชาติเพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ต้องการ และดมรสแห่งสัจธรรมอันเป็นอมตะ

ศาสนาในความเข้าใจของคนหนึ่ง อาจมิใช่ศาสนาในความเข้าใจของอีกคนหนึ่ง และสิ่งที่มีชื่อศาสนาในความเข้าใจของคนหนึ่ง อาจเป็นศาสนาในความเข้าใจของอีกคนหนึ่ง ศาสนาในความเข้าใจของศาสนิก อาจมิใช่ศาสนาอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์ และศาสนาที่เข้าใจตามคัมภีร์ อาจมิใช่ศาสนาอย่างที่พระศาสดาทรงมุ่งสั่งสอน แต่สิ่งหนึ่งที่เหมือนกันสำหรับคนเหล่านั้นทุกคน คือการไขว่คว้าและยึดถือเอาคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่งมาเป็นพลังนำทางในการดำรงชีวิตและชกัจงปัญหาการกระทำต่าง ๆ ของตน ท่ามกลางทะเลชีวิตที่เว้งว้าง ไม่รู้ต้นปลาย ขอบเขต ตำแหน่งแห่งที่ ตลอดถึงความหมายแห่งตัวของตัวเอง

คนบางคนอาจกล่าวว่า เขาไม่พอใจกับศาสนาทุกศาสนา และประกาศตนเป็นผู้ไม่มีศาสนา แต่ในภาวะที่เข้าใจว่าตนไม่มีศาสนานั่นเอง อวิชาได้ผลักดันให้เขาไขว่คว้าหาคุณค่าและจุดหมายขึ้นมาสำหรับตนเอง ตามระดับความรู้ความเข้าใจของเขาต่อความหมายของชีวิต ขอนิยามความว่า เขามิใช่ศาสนาตามความหมายของเขาเอง ซึ่งไม่พ้นที่จะได้รับอิทธิพลจากศาสนาเดิมในวัฒนธรรมที่ได้ฝึกอบรมหล่อหลอมชีวิตเขามา และย่อมตรงกันกับศาสนาในใจของคนอื่น ๆ ที่อยู่ในระดับใดระดับหนึ่งของวิวัฒนาการแห่งความเข้าใจทางศาสนา จะต่างกันก็แต่เพียงระดับแห่งตีความ มานะ และทิฐิเท่านั้น เรื่องจึงกลายเป็นว่ามนุษย์ปฤชนทุกคนไม่เฉพาะคนหนุ่มสาวเท่านั้น ถ้ามีสติปัญญาพอรู้สึกได้ มิใช่คนสติวิปลาส ย่อมเป็นผู้มีศาสนาในรูปใดรูปหนึ่ง ปัญหาจึงไม่

อยู่ที่ว่าศาสนาจำเป็นสำหรับคนหนุ่มสาวหรือไม่ แต่อยู่ที่ว่าศาสนาที่เขา
มีควรจะเป็นอย่างไร และเขาควรจัดการกับศาสนาที่มีอยู่นั้นอย่างไร
บุคคลผู้ไม่มีศาสนา คือไม่มีอย่างแท้จริง มิใช่เพียงไม่มีโดยความเข้าใจ
ของตน ต้องเป็นผู้ที่ได้เข้าถึงความรู้แล้วอย่างแท้จริง จนพ้นสิ้นเชิงจาก
อวิชชา สามารถกล่าวยืนยันด้วยความจริงใจว่า ปราศจากความเคลือบ
แคลงสงสัยใด ๆ ทั้งสิ้น ในเรื่องชีวิตของตน บุคคลเช่นนี้นับว่าเป็นผู้
ประเสริฐสุด หรือบุคคลในอุดมคติตามความหมายของพุทธศาสนา
เพราะบุคคลนั้นเป็น “พุทธ” ผู้ตื่นแล้ว พ้นจากหลับและพ้นจากฝัน

จุดหมายสูงสุดของศาสนา คือ ความรู้แจ้งที่ทำให้หมดอวิชชา ซึ่ง
ทำให้พ้นจากความติดข้องยึดมั่นอยู่ในทฤษฎีใด ๆ ศาสนาที่แท้จริงได้แก่
ศาสนาที่นำไปสู่ความรู้เห็น และศาสนาเช่นนั้นเท่านั้น ที่สามารถทำบุคคล
ให้เป็นผู้ไม่มีศาสนาได้ หรือทำให้ศาสนาหมดความจำเป็นสำหรับบุคคล
ได้ จุดมุ่งหมายของศาสนาอย่างสามัญ คือการทำให้มนุษย์มีความสุข
ศาสนาที่ติดตามความหมายสามัญจึงได้แก่ ศาสนาที่มีอุดมคติกับการปฏิบัติ
เพื่ออุดมคติที่ตรงกัน คือให้ความสุขทั้งระหว่างปฏิบัติ และเมื่อถึง
จุดหมาย

ศาสนาที่เคลื่อนไหวคลาดจากความหมายมากที่สุด ก็คือศาสนา หรือระ
บบความเชื่อถือความเข้าใจใด ๆ แม้ที่เรียกตนว่าเป็นปฏิบัติกับศาสนา
ซึ่งมีอุดมคติกับการปฏิบัติไม่ตรงกัน และซึ่งทำให้มนุษย์เกิดความยึดมั่น
ถือมั่นติดแน่นอยู่กับความคิดเห็นอย่างใดอย่างหนึ่ง จนไม่สามารถรับรู้
และทำความเข้าใจอย่างอื่นได้ และเที่ยวเล่นไปบับบงกับผู้อื่นใหม่ความ
เห็นเหมือนกันกับตน

สำหรับคนหนุ่มสาว ศาสนาน่าจะมีความสำคัญและจำเป็นเป็นพิเศษ
ในข้อที่ว่า ชีวิตซึ่งกำลังจะย่างก้าวออกมาแสดงบทบาทของมันอย่างแท้
จริงนั้น กำลังกำหนดความเข้าใจของมันต่อคุณค่าและจุดหมายต่าง ๆ
ความเข้าใจเหล่านี้ย่อมเป็นตัวการที่จะบันดาลบทบาทที่ปวงที่เขาจะ
แสดงสืบต่อไป เมื่อเช่นนั้น トラบไตที่ยังไม่สามารถรู้ความจริงถึงที่สุด
จนปราศจากอวิชชาถึงขั้นไม่มีศาสนาได้ トラบไตนั้น การสร้างความเข้าใจ
ใจต่อความหมาย คุณค่า และจุดหมายต่าง ๆ ให้ดีที่สุด ก็ย่อมเป็นสิ่ง
สำคัญยิ่ง และความจำเป็นของศาสนาสำหรับคนหนุ่มสาว ก็เกิดขึ้นโดย
นัยนี้

อุดมคติของคนหนุ่มสาว

ในการสัมมนา ทางฝ่ายผู้จัดแจ้งไว้ว่า แม้ในสังคมไทยจะไม่นิยมการพูด แสดง หรือเปิดเผยคุณค่าของตนเอง แต่ผู้จัดสัมมนาประสงค์ให้การสัมมนาครั้งนี้เป็นกรณีพิเศษ ที่ต้องการให้ผู้พูดเปิดเผยเรื่องราวของตนและคุณสมบัติส่วนตัวที่ตนชอบใจแก่ผู้ร่วม เพื่อเป็นข้อคิดหรือคติแก่ผู้ร่วมสัมมนาต่อไป

อย่างไรก็ตาม ผู้พูดนั้นขอโอกาสที่จะแสดงในเอกสารเฉพาะข้อคิดเห็นบางประการ ที่ต้องการจะเสนอให้ผู้ร่วมสัมมนาพิจารณา ส่วนเรื่องเกี่ยวกับตนเองหากมีจะยกไว้ต่างหาก

ต่อไปนี้เป็น ข้อคิดเห็นบางประการ ที่เสนอแก่คนหนุ่มสาวสมัยปัจจุบัน เพื่อพิจารณา โดยหวังว่าอาจเป็นประโยชน์บ้างบางอย่างโดยอ้อมหนึ่ง

ความหมายของอุดมคติ

คำว่าอุดมคติ ไม่มีในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ไม่ใช่คำไทยแต่เดิม เป็นคำบัญญัติขึ้นเพื่อแทนคำต่างประเทศในภายหลัง เมื่อถือความเทียบเคียงจากคำต่างประเทศคำนั้น (คือ ideal) น่าจะให้ความว่า หลักการ แนวทาง หรือแบบอย่างการดำรงชีวิต ที่ถือว่าดีที่สุด หรือ

สิ่งที่ดีที่สุดซึ่งยึดถือเอาเป็นหลัก เป็นแนวทาง หรือเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิต ที่ต้องมีความดีหรือยึดถือ ก็เพราะไม่ใช่ของที่เป็นไปอย่างนั้นเองโดยธรรมดา หรือเป็นหลักความจริงโดยธรรมชาติ แต่เป็นเรื่องของความควร ซึ่งขึ้นต่อความเชื่อ ความเห็น ความเข้าใจ คำว่า ถือหรือยึดถือ อาจเปลี่ยนเป็น เชื่อ เห็น เข้าใจหรือยอมรับ เป็นต้นก็ได้ นอกจากนั้น บางทีคำว่าอุดมคติ มีความหมายเป็นจุดหมายหรือที่หมายไปก็มี คือหมายถึง สิ่งที่ดีเอาเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต

ความคิดเห็นที่เสนอในที่นี้เพียงว่า ท่าทีของบุคคลต่ออุดมคติที่ยึดไว้ นั้นน่าจะแบ่งสองแบบ คือ แบบที่พอใจถูกใจแล้วรับเอามายึดถือไว้ตนเองได้แต่เพียงมุ่งมั่นปฏิบัติให้เป็นไปอย่างนั้นอย่างเดียวพวกหนึ่ง กับแบบพิจารณามองเห็นเหตุผลด้วยตัวเอง เข้าใจชัดเจน แน่ใจ แล้วจึงยึดถือปฏิบัติตาม พวกหนึ่ง แบบแรก เรียกว่าพวกศรัทธาอด แบบหลังเป็นศรัทธาที่มีปัญญากำกับ ขอเสนอว่าอุดมคติ หรือคติใด ๆ ก็ตาม ควรเป็นไปตามแบบหลัง ซึ่งจะทำให้ไม่เป็นการถอรั้น ไม่เป็นเหตุให้เที่ยวเบียดเบียนบังคับคนอื่น และไม่เป็นเรื่องถ่วงขัดขวางความก้าวหน้าทางปัญญาของตนเอง

ข้อเสนอที่ว่านี้ ดูเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ใคร ๆ ก็ทราบ ไม่น่าจะต้องพูดไว้ แต่ในทางปฏิบัติ สิ่งที่ดีถือไว้แล้วแหละ มักกลับเป็นตัวการสำคัญที่กลับมาผูกมัดตัวเองไว้ หรือถ่วงขัดขวางไม่ให้อำนาจก้าวหน้าต่อไปได้ จึงควรเป็นผู้พร้อมที่จะพิจารณาตรวจสอบคติ อุดมคติของตนได้เสมอ เพราะแท้จริงแล้ว อุดมคติที่ยึดไว้ก็เพื่อการก้าวหน้าไปหรือเพื่อให้ถึงความดีนั้นเอง

บางคราวอุดมคติกลับเป็นเครื่องผูกมัดหรือขัดขวางตนเองได้ ทำให้ดูเหมือนว่า อยู่โดยไม่มีอุดมคติหรือคติเลยจะดีกว่า ดูเผิน ๆ อาจจะเห็นอย่างนั้น แต่ความจริง มนุษย์ทุกคน ถ้าไม่ใช่คนเสียดสี ย่อมยึดถืออะไรบางอย่างเป็นเครื่องจูงในการดำเนินชีวิต และยึดถืออะไรบางอย่างเป็นตัวนำในการกระทำทุกอย่าง แต่สิ่งหรือคตินั้นเขายึดไว้อย่างมั่นคง ๆ มั่น ๆ ไม่ได้นำมาสู่ความคิดหรือการใช้ปัญญา เช่นยึดเอาแต่ที่ตัวได้เห็นว่า ผลที่ออกไปนอกตัวใครๆเป็นอย่างไรไม่ต้องคำนึง จึงกลับเป็นสิ่งที่เลวร้ายและก่อผลเสียหายได้มาก แม้แต่คนที่มีชีวิตอยู่อย่างเลินเลอยที่สุด ก็ไม่ใช่เลินเลอยไปเฉย ๆ เมื่อยังมีชีวิต คนก็ย่อมทำการต่างๆ ถ้าเฉยเฉยหรือล่อยเลื่อย ก็ไม่มีชีวิต ไม่ใช่คน พวกที่อยู่อย่างเลินเลอยก็คือพวกที่ลวยเอาควาเอาไปครว ๆ ที่ ๆ คือ ยึดถือเอาตามความรู้สึก ไม่ใช่อยู่ด้วยความคิด ไม่ใช่ปัญญา สองพวกนี้อาจจะเรียกว่ามีคติได้เหมือนกัน แต่ไม่ใช่คติที่ดี ไม่ยอมรับกันว่าเป็นอุดมคติ ชีวิตที่ขาดแนวทางและกระทำการต่าง ๆ โดยมิได้คิดกะไว้ด้วยสติปัญญา ย่อมไม่เป็นระเบียบ จึงสับสนยุ่งเหยิง ว้าวุ่น ทั้งภายในและภายนอก เมื่อภายในใจแต่ละคนวุ่น สังกมก็ย่อมวุ่น และเมื่อสังกมวุ่นแต่ละคนก็ยุ่งวุ่นหนักขึ้นเป็นธรรมดา

รากฐานและความหมายที่แท้จริงของการแสดงออกอย่างเสรี

ปัจจุบัน มีความรู้สึกทั่วไปในหมู่คนรุ่นใหม่ว่า ควรมีการแสดงออกอย่างเสรี คือใครมีความรู้สึกมีความคิดเห็นอย่างไร ก็ควรมีโอกาสแสดงออกภายในขอบเขตอันควร ซึ่งจะเป็น การปฏิบัติชอบด้วยหลักประชาธิปไตย และจะเป็นทางส่งเสริมความก้าวหน้าแห่งวิทยาการเป็นต้น ใน

เรื่องนี้ ขอเสนอความคิดเห็นว่า การแสดงออกเสรีเช่นนั้นในรูปแบบใด ๆ ก็ตาม ถ้าขาดรากฐานที่อยู่ลึกซึ้งลงไปเป็นทีมาแล้ว ก็น่าจะไม่ให้เกิดผลสำเร็จที่ควรมุ่งหมาย แต่จะกลายเป็นการกระทำที่เลื่อนลอย หรือเป็นเพียงการแสดงด้วยอยากเด่น อวดโก้ แสดงปมเป็นต้นไป รากฐานที่ว่านี้ก็คือ การแสวงปัญญา ความใฝ่ธรรม หรือความใฝ่แสวงคุณค่าที่แท้จริง รากฐานอันนี้นอกจากจะทำให้การแสดงออกเสรีนั้น เป็นไปอย่างมีความรับผิดชอบ มั่นคง และนำไปสู่ผลสำเร็จอย่างแท้จริงแล้ว ยังเป็นแรงผลักดันอยู่ในตัวที่จะให้การแสดงออกอย่างเสรีนั้นเกิดมีขึ้นจนได้อีกด้วย

ถัดจากความใฝ่แสวงธรรม—สัจจะ—ปัญญา หรือคุณค่าที่แท้จริงซึ่งเป็นรากฐานนั้นขึ้นมา ยังมีองค์ประกอบสำคัญที่เป็นตัวกำกับการกระทำและการแสดงออกต่างๆ อีกชนหนึ่ง คือ การคิด การค้น และการทำอย่างจริงจัง ซึ่งหมายถึง การใช้สติปัญญาพิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผล โดยรอบคอบ เที่ยงธรรม การศึกษา ค้นคว้าสอบสวนข้อเท็จจริงและความหมายของสิ่งต่าง ๆ อย่างละเอียดถี่ถ้วน และการลงมือกระทำการที่มั่นใจแล้ว ด้วยความแข็งขันแน่วแน่จริงจัง องค์ประกอบสามอย่างนี้ จะนำมาใช้กำกับการแสดงออกอย่างเสรีทั้งหลาย หรือควรสร้างขึ้นมาให้พร้อมก่อนจะมีการแสดงออกอย่างเสรีด้วยซ้ำไป เพราะเท่าที่มองเห็น การคิดค้น และทำอย่างจริงจังนี้ เป็นสิ่งที่เรายังขาดกันอยู่มาก ขาดเสียยิ่งกว่าการแสดงออกที่เข้าใจกันว่าเป็นความเสรีนอกเป็นไหน ๆ

เมื่อไรใครจะเริ่มต้น

สิ่งที่พบเห็นบ่อยที่สุดอย่างหนึ่งในสมัยปัจจุบัน คือ การดำเนินชีวิตที่ตื้นเขินที่สั่นที่ขัดแย้งตลอดจนถึงการโจมตี จากบุคคลต่อบุคคล หรือต่อคน

อีกพวกหนึ่ง หรือต่อสถาบันต่าง ๆ โดยเฉพาะระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ การดำเนินและการแสดงทัศนะเหล่านี้ เมื่อเกิดจากความหวังดี เป็นการเตือนสติ เสนอแนะ แนะนำช่องทางให้ ตลอดจนทำให้สำนึก โดยต้องให้มีการปรับปรุง ทำให้ดีขึ้น ย่อมเป็นประโยชน์และมีส่วนอยู่มาก แต่ถ้าจะให้ดีจริง เป็นประโยชน์ และเกิดผลสำเร็จจริง ควรจะมีความเอาใจจริงเอาใจกับปัญหาต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งและแน่วแน่ในใจจริง ไม่ใช่เพียงการโววายชั่วคราวผ่านเดินหรือพันตา

เรื่องทศเตชยันต์ ขัดแย้ง โจมตีกันนั้น รวมแล้วคงมี ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ประเภทที่ ๑ คือความเห็นที่ไม่ลงรอยในเรื่องเดียวกัน หรือความรู้สึกขัดกันในเรื่องเดียวกัน เพราะมองเห็นสิ่งนั้น หรือเข้าเกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นสิ่งนั้นด้วยสายตาและทัศนคติของผู้ผ่านประสบการณ์และได้รับการปลูกฝังอบรมมาคนละอย่าง ความจริงจึงที่ต้องการเพื่อแก้ปัญหาในกรณีก็คือ การศึกษาวิจัยปัญหาอย่างจริงจัง แสวงหาสืบค้นข้อเท็จจริงต่าง ๆ อย่างละเอียดด้วยความมุ่งมั่นอดทน และนำมาพิจารณาไตร่ตรองใช้ความคิดมองหาเหตุผลวินิจฉัยด้วยใจเป็นกลาง อาจลงเอยด้วยถือเอาข้างใดข้างหนึ่ง หรือประนีประนอมยอมกันสุดแต่จะสำเร็จประโยชน์เป็นผลดีทางใด

เรื่องประเภทที่ ๒ ที่ดำเนินตีเตชยันต์ โจมตีกันอยู่เสมอ เป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ที่ทุกคนรู้และเข้าใจ มองเห็นอย่างเดียวกัน ว่าอย่างไรผิด ดีชั่ว ควรไม่ควร เป็นประโยชน์ ไม่เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบ ความสุจริตทสุจริต และความผิดพลาดต่าง ๆ ว่าทำไมคนนั้น พวกนั้น สถาบันนั้น ทำอย่างนั้น คนนั้นทำอย่างนั้น ไม่ทำอย่างนั้น

อย่างนี้ การตีเตชยันต์ประเภทนี้ เป็นภาพและเสียงชินหูชินตาในชีวิตประจำวัน จนดูเหมือนทุกคนเป็นเจ้าของทุก ๆ มีคนอันสงอนสถาบันอันเป็นจำเลยเรื่อยไป เมื่อทุกคนเป็นเจ้าของทุก ๆ ผู้อนที่เบินจำเลยจึงหาตัวไม่ได้ การลงมือทำหรือลงมือแก้ไขจึงไม่มี การกระทำอย่างนั้นก็คือการเก็งกัน และการขัดทอตกกัน ซึ่งแสดงว่าสังคมนั้นประกอบด้วยผู้ไม่มี ความสำคัญในความรับผิดชอบทั้งสิ้น หรือก็ไม่เป็นสังคมของคนใจแคบที่ทุกคนไม่มีใครยอมทำก่อน เพราะกลัวตนเองจะเสียเปรียบ ซึ่งเป็นความรู้สึกที่น่าละอาย ความจริงทุกคนมีส่วนรับผิดชอบในปัญหาทุกอย่างที่กระทบกระเทือนสังคม หรืออาจพูดได้ว่าทุกคนมีส่วนรับผิดชอบในการทำให้ปัญหาแต่ละอย่างนั้นเกิดขึ้น ตามระดับและอัตราที่สัมพันธ์ใกล้เคียงหรือห่าง ตรงหรืออ้อมของแต่ละคน ๆ ความจริงจึงที่ต้องการในเรื่องนี้ก็คือ การคิด สำนวญความรับผิดชอบนั้น ก่อนที่จะมองหาหรือบอกแก่ใครอื่น เพราะเมื่อทำให้ธรรมดาแล้ว ใครรู้ สำนึก และเข้าใจก่อน คนนั้นต้องทำก่อน การกระทำต้องเริ่มต้นที่คนนั้น ก่อนจะเตือน ต่อว่า หรือตำหนิใครอื่น ต้องได้สำรวญแล้วว่า บทบาทในส่วนที่ตนจะพึงเกี่ยวข้องนั้นมีพร้อมอยู่แล้ว หรือได้เริ่มจนแล้วด้วย ใครรู้ คนนั้นต้องเริ่ม ใครตระหนัก คนนั้นต้องลงมือ ผู้รู้แล้วไม่เริ่มก่อน ย่อมควรได้รับการตำหนิมากที่สุด และก่อนคนอื่น เพราะถ้าไม่เริ่มที่ผู้รู้ตัวก่อน แล้วเมื่อไรใครจะเริ่ม จุดอ่อนที่สุดอย่างหนึ่งของสังคมไทยปัจจุบันน่าจะเป็นข้อนี้คือ ทุกคนรู้แต่ไม่มีใครเริ่ม ในกรณีคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ สมมติว่าถ้าคิดว่าคนรุ่นเก่านั้นหมดหวังสิ้นทางแก้ไขปรับปรุงแล้ว ความหวังสำหรับคนรุ่นใหม่ก็ยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ และเป็นความหวังที่คาดหวัง

สำเร็จได้แน่นอนที่สุด คือ เริ่มที่ตนเอง การสร้างรุ่นของพวกตนไว้ให้พร้อมก่อนจะไม่ได้กว่าหรือ เพราะเป็นวิธีที่แน่ใจที่สุด และถึงอย่างไรก็ต้องทำอยู่ดี เพราะผู้ที่รับผิดชอบต่อสังคม ก็ต้องทำตนให้เป็นผู้พร้อมที่จะรับผิดชอบเสียก่อน

ซากเก่าของพวกตน กับ เปลือกใหม่จากพวกอื่น

ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของยุคปัจจุบัน ก็คือ คนรุ่นใหม่ได้เกิดขึ้นมา และมีชีวิตอยู่ท่ามกลางความระคนปนประหว้างของเก่ากับของใหม่ ระหว่างสองภายในที่คงเหลือจากอดีตกับสิ่งใหม่ที่หลั่งไหลมาจากภายนอก ทำให้ยากที่จะแยกแยะทำความเข้าใจได้ทั่วถึงและทันการที่จะเลือกเพ้นยึดถือ และปรับตัวเข้าได้อย่างฉลาด จึงเป็นปัญหาหนักมาก ท่ามกลางความสับสนนั้น ถ้าไม่มีหลัก ก็จะไม่มีโอกาสตรวจสอบดูสิ่งใดอย่างลึกซึ้งเพียงพอที่จะมองเห็นคุณค่าและความหมายที่แท้จริงได้ การมีชีวิตอยู่อย่างเลื่อนลอยแบบไขว่คว้าและยึดฉวยสิ่งที่สนองความต้องการแบบพอให้ตนเดินผ่านไปทีหนึ่งคราวหนึ่ง จึงเป็นสภาพที่ดาษดื่นจนเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของสมัยปัจจุบัน เมื่อเวลาที่จะคิดตกลงกับตนเองก็ไม่พอเสียแล้วจะไปคิดเผื่อคนอื่นอย่างไร จึงตัวใครตัวมันมากจน หรือแล้วแต่ตัวมันรู้สึกหรือจะเอาอย่างไร ท่ามกลางสภาพเช่นนั้น ของตนเองที่ภายในก็มีแต่ของเก่าแก่ที่เหลือนจากอดีต ส่วนของใหม่ ก็มีแต่ของมาจากภายนอก นำสงสัยว่าการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ของตนเองที่ควรยกขึ้นชูเอาได้ จะมีบ้างสักเท่าไร

สำหรับของภายในของตนเองนั้น ในเมื่อไม่มีหรือแทบไม่มีสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นเองใหม่ ก็มีแต่ของที่เหลือนมาจากอดีต ของที่เหลือนมาจากอดีตนั้น

เมื่อเวลาผ่านไป ๆ และมีสิ่งใหม่ ๆ จากภายนอกหลั่งไหลเข้ามา ก็ย่อมเลือนลางสลายตัวไปเรื่อย ๆ ที่คงรอดอยู่ได้ทั้งรูปร่างและแก่นสารโดยสมบูรณ์นั้นน้อยนัก ส่วนมากแม้เหลืออยู่ก็เป็นเพียงซากของอดีต ซากนั้นคือสิ่งที่หมดชีวิตสูญคุณค่าและความหมายเดิมที่แท้จริงของมันไปแล้ว บางทีก็มีคุณค่าและความหมายใหม่เกิดขึ้น ซึ่งมักจะไม่เป็นไปในทางที่ดั่งงามอย่างของเดิม หรือเหลือแต่ความหมายที่ผิวเผินชวนให้เข้าใจผิดและนำไปใช้ในทางที่ผิด ภาพที่คนรุ่นใหม่มองเห็นสำหรับของภายในของตนเองเหล่านี้ จึงมักเป็นเพียงซากของอดีต หรือความหมายที่ไขว่เขวเลือนลาง ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดพลาดอย่างมากมาย ยิ่งความรู้สึกว่าเก่าที่ไม่น่าสนใจเข้าผสมด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้เกิดทัศนคติในทางผละหัน ทำให้ไม่มีโอกาสค้นหา และห่างเหินจากความหมายเดิมที่แท้จริงมากจน

ส่วนของที่ประดังเข้ามาจากภายนอกนั้น หลายอย่างมีความใหม่ผสมจุดความต้องการบางอย่างจึงมักทำให้ตนเด่นรับเอา โดยลืมที่จะตรวจสอบคุณค่าและความหมายที่แท้จริงของมัน พร้อมกันนั้นของอีกหลายอย่างซึ่งละเอียดลึกซึ้งที่เข้ามาพร้อม ๆ กันก็ถูกมองข้ามไป

ด้วยเหตุนี้ในปัจจุบันจึงมีลักษณะอาการหลายอย่างที่ทำให้เกิดความรู้สึกว่าเรากำลังเป็นทาสของเสีย หรือสิ่งทาดำทรมจากหนทางทั้งสองสาย คือ ด้านภายในที่รับช่วงมาแต่เพียงสิ่งที่เบ็นซากพร้อมทั้งความหมายที่ผิวเผินและผิดเพี้ยนของอดีต ส่วนภายนอก ก็รับเข้ามาแต่รูปร่างที่เป็นเปลือกแห่งความจริง หรือพูดสั้น ๆ ว่าได้แต่ซากเก่าของพวกตนกับเปลือกใหม่จากพวกอื่น

ความหวังสำหรับอนาคต อยู่ที่ว่าต้องสามารถสร้างสรรค์ปรุงแต่งสิ่งใหม่ หรือดัดแปลงสิ่งเก่าขึ้นมา ให้ตนอยู่ได้อย่างมีคุณค่าและมีความหมาย ซึ่งเหมาะสมกับตน การจะทำงานนี้ได้อาศัยความสามารถที่จะแยกแยะค้นหาและเลือกเห็นคุณค่าและความหมายต่าง ๆ อย่างถูกต้อง ซึ่งหมายถึงการที่จะต้องมีความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง ที่กล่าวข้างต้นนั้นเป็นข้อเสนออย่างหนึ่ง สำหรับบำรุงสติให้เกิดความยั้งคิดที่จะพิจารณาแยกระหว่างสิ่งเดียวกับสิ่งแท้ส่วนหนึ่ง สิ่งสำคัญที่จะต้องย้าไว้ในท่อนอกครึ่งหนึ่ง ซึ่งจะเป็นหลักในการดำรงอยู่ท่ามกลางความสับสนนั้นได้ ก็คือการคิด ค้น และลงมือทำอย่างจริงจัง โดยมีความใฝ่แสวงธรรม-สัจจะ-ปัญญาเป็นรากฐานอย่างมั่นคง

ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็ต้องตามเขาอยู่เรื่อยไป

บรรดาซากแห่งอดีตของพวกเรานั้น พุดถึงเฉพาะในด้านพระพุทธศาสนาอย่างเดียวก็น่ามากมาย แ่งที่ต้องการกล่าวถึงก็คือภาพที่ปรากฏในทางความประพฤติปฏิบัติ ความประพฤติปฏิบัติที่เห็น ๆ กันอยู่ ซึ่งเรียกรวม ๆ กันไปในนามว่าพระพุทธศาสนานี้มีจำนวนมาก แต่จะต้องชะงักใจไว้ก่อนแต่ต้นว่า ภาพที่มองเห็นอาจจะไม่แสดงถึงตัวจริงหรือเนื้อแท้ก็ได้ หลายอย่างความหมายเดิมจวนจะหมดไป และจวนจะกลายเป็นซาก หลายอย่างกลายเป็นซากซึ่งคุณค่าและความหมายเดิมหมดไปนานแล้ว บางอย่างไม่ใช่แม้แต่ซากของตัว แต่เป็นซากอันแปลกปลอมเข้ามาที่เป็นเช่นนั้น ไม่ใช่เฉพาะความประพฤติปฏิบัติทั่วไป แต่รวมถึงความหมายของหลักด้วย ตามธรรมดาใครจะพูดว่าอะไรเป็นอะไรอย่างไรรู้ก็ต้องเรียนรู้ทำความเข้าใจสังนให้ชัดเสียก่อน แต่หลักธรรมต่าง ๆ ถูก

กนทั้งหลายอย่างซื่อ ใช้เรียกและพูดถึงกันเป็นคำสามัญและบางคราวก็พร่ำเพรื่อ ถ้าผู้ใช้คำนั้น ๆ จะหวนคิดสำรวจตนเองขึ้นมาว่า ศัพท์ธรรมที่ตนใช้อยู่ในความหมายที่ต้องการขณะนั้น ตนได้ศึกษาทำความเข้าใจในความหมายโดยวิธีการและจากแหล่งที่แน่ใจว่าถูกต้องแล้วหรือไม่ หรือนึกเพียงว่าตนเข้าใจความหมายจริง ๆ หรือไม่ ก็อาจจะต้องชะงักขึ้นมาทันที ถ้าปรากฏว่าเราไม่เข้าใจหรือไม่แน่ใจ หรือเข้าใจเลื่อนลอยตาม ๆ กันมาก็หมายความว่า เรายังไม่ได้ก้าวไปไหนเลย ในด้านทัศนคติมูลฐานเกี่ยวกับการใช้สติปัญญาซึ่งจะเป็นที่มาแห่งความเจริญก้าวหน้าของวิทยาการ เพราะแสดงว่าเรายังคงติดอยู่พอใจอยู่แก่ส่วนที่ผิวเผินของสิ่งทั้งหลายแม้แต่ที่ตนต้องเกี่ยวข้องใช้อยู่เป็นประจำ ความใฝ่ในตัวปัญญาที่แท้จริงถึงตัวความจริงยังไม่มี หลักธรรมเหล่านี้ติดพันมากับประวัติของตัวเรา (ชาติเรา) แทรกอยู่ในวัฒนธรรมของเรา ถ้าจะเข้าใจตัวเราให้ชัดก็ต้องเข้าใจความหมายของหลักธรรมเหล่านี้ด้วย เราจะดำเนินต่อไปได้ที่สุดก็ต้องจัดการกับตัวเราเองให้ดีที่สุด จะจัดการกับตัวเราได้ดีที่สุด ก็ต้องรู้จักเข้าใจตัวเองให้ชัดเจนที่สุด ซึ่งรวมถึงเข้าใจหลักธรรมที่เรายึดถือกันมาด้วย

ชาวต่างประเทศที่เข้ามาวิจัยเรื่องราวเกี่ยวกับสังคมไทยนั้นมีมาก เป็นธรรมดาที่การวิจัยนั้นมักพาดพิงถึงเรื่องหลักธรรมที่คนไทยยึดถือด้วย ผลก็คือหลักธรรมที่เข้าไปรวมอยู่ในเรื่องทวิเจียนั้น ถูกพิจารณาในความหมายที่ต่างกันอย่างผิวเผินทั่วไป จริงอยู่ผู้นิยมมองเห็นตัวเราชัดกว่าในบางกรณี และวิธีการวิจัยของเขาทำอย่างเป็นระเบียบและมีเหตุผล แต่ต้องไม่ลืมว่า เมื่อเขาวิจยนั้น เขามักเอาตัวเขาเข้ามาเทียบ บางที่ตัวของเขาเองนั้นเขาก็ไม่เข้าใจจริง อีกอย่างหนึ่งคนไม่จำเป็นต้องเดินไปสู่จุด

หมายเดียวกันด้วยวิธีเดียวกัน นอกจากนั้น ในเมื่อผู้สอนขจัดให้ ครน
สะตูดใจแล้วตัวเราเองย่อมจะศึกษาจุดนั้นต่อไปได้ละเอียดชัดเจนกว่าผู้
การวิจัยของชาวต่างประเทศนั้นมีประโยชน์ การที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์
ก็คือ เราควรที่จะวิจัยต่อให้เลยออกไปอีกซึ่งละเอียดแน่ชัดยิ่งขึ้นไป แต่
ภาพที่มองเห็นบ่อยก็คือ คนของเราเอ๋ยอ้างถึงความคิดเห็นซึ่งเป็นผลจาก
การวิจัยของชาวต่างชาตินั้น โดยที่อาการแสดงออกมิได้สื่อให้เห็นว่า
ได้ใช้ความคิดอย่างจริงจังในเรื่องที่ตนเอ๋ยอ้างถึงเลย ถ้าเป็นเช่นนั้น เราก
ก็จะต้องเป็นผู้ตามหรือพูดให้แรงว่าเป็นทาสทางบัญญัติอยู่เรื่อยไป

ซากเก่าที่ทำให้หลงติเตียนกันเอง

มีตัวอย่างหลักธรรมหลายข้อที่อ้างหรือพูดถึงกันบ่อย ๆ โดยมีได้
ศึกษาความหมายให้แน่ชัดลงไปก่อน และความหมายที่เข้าใจหรือนึกถึง
ในเวลาอ้างอิงนั้น ไม่ค่อยถูกต้องตามความเป็นจริง เป็นเหตุให้เกิดทัศน
คติไม่ดีต่อธรรมเหล่านั้น และเป็นเหตุให้ยกเป็นข้อโจมตีกันได้ เช่น

เมตตา แทนที่จะรู้ว่าเป็นหลักธรรมสำหรับปลูกฝังทัศนคติที่ดีต่อกัน
เพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยดีในระหว่างเพื่อนมนุษย์ กลับเป็นเรื่องสำหรับบด
ความรับผิดชอบไปให้ผู้ใหญ่หรือสำหรับอ้างเพื่อช่วยลูกน้อง

อุเบกขา แทนที่จะรู้ว่าเป็นหลักธรรมสำหรับขำรงความเพียรธรรม
และความหนักแน่นมั่นคง กลับเป็นเครื่องอ้างสำหรับการนั่งเฉย ไม่สน
ใจ หรือบดความรับผิดชอบ

กตัญญู แทนที่จะรู้ว่าเป็นธรรมสำหรับรู้จักคุณค่าแห่งความดีของผู้
อื่นแล้วช่วยต่อเติมเสริมความดีหรือคุณค่านั้นให้เพิ่มขึ้น บางทีก็กลายเป็น
เป็นเครื่องมือสมคบกันระหว่างเจ้าหน่อกับลูกหน่

สันโดษ แทนที่จะรู้ว่าเป็นธรรมสำหรับตัดความฟุ้งเพื่อสำรวม บัง
กันความฟุ้งซ่านเห็นห่างจากหน้าที่และความทุจริต กลับเป็นเครื่องอ้าง
สำหรับละเลยภารกิจ และไม่เคจรูเลียวว่าอีกด้านหนึ่ง ความไม่สันโดษก็
เป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่งเหมือนกัน

ผู้ท้อถอยถึงสิ่งใดโดยไม่ได้ตระหนักว่าตนได้ศึกษาสิ่งนั้นอย่างสมควร
แล้ว ย่อมแสดงถึงการขาดความรู้สึกรับผิดชอบ และขาดความใฝ่ปัญญา
ที่แท้จริง นอกจากนั้น ขอเสนอให้ศึกษาถุคกันอย่างจริงจังถึงสาเหตุที่
ทำให้เกิดคำปรัมปราพพร้อมทั้งความหมายของมัน เช่น

“คนธัมมะธัมโม” แทนที่จะหมายถึงคนที่ดำรงธรรม ปฏิบัติหน้าที่
ของตนครบถ้วนไม่บกพร่อง กลับกลายเป็นหมายถึงคนคร่ำครึ ลอนตัว
หรือประพฤติธรรมด้วยปาก

“แพ้เป็นพระชนะเป็นมาร” มุ่งความหมายแท้จริงอย่างไร การนำมา
ใช้อ้างกันมีผลดีผลเสียอย่างไร ควรแก้ที่ทัศนคติอย่างไร เพราะพระพุทธ
เจ้ามีแต่ทรงชนะมาร ไม่เคยแพ้ มารเป็นผู้แพ้ฝ่ายเดียว

“แข่งอะไรแข่งได้ แข่งบุญแข่งวาสนาแข่งไม่ได้” เกิดมาอย่างไร
ควรใช้เพียงใด เพราะตามหลักกรรมมุ่งให้เพียรพยายามแก้ไขปรับปรุง
ตนเอง เข้าสู่ผลสำเร็จด้วยการลงมือกระทำ มุ่งให้แข่งกับงานและแข่ง
กับตนเอง ไม่ได้มุ่งให้คนคอยคิดแข่งคน

ข้อสำคัญอย่างหนึ่ง ในการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลัก
ธรรม นอกจากการศึกษาให้รู้ความหมายที่ถูกต้อง ก็คือการคำนึงถึงวัตถุประสงค์
หรือจุดหมายของการปฏิบัติธรรมข้อนั้น ๆ เพราะหลักจริยธรรม
ทุกข้อสอนไว้เพื่อนำไปสู่จุดหมาย ถ้าปฏิบัติโดยขาดความตระหนักในจุด

หมาย ย่อมกลายเป็นความงมงายและเกิดผลเสียหายได้ เช่น อดทน ก็ไม่ใช่อดทนเข้าไว้เฉย ๆ แต่อดทนต้องมีเพื่ออะไรด้วย เช่น เพื่อให้หน้าตาเข้าถึงผลสำเร็จที่ต้องการได้ในที่สุด เป็นต้น

จุดที่พลาดและล้มเหลวของพวกเก่าและพวกใหม่

ปัจจุบันดูเหมือนจะตระหนกกันแล้วว่า อารยธรรมตะวันตกก็ยังแล่นต่อไปในอาการและทิศทางเช่นนั้น จะไปสู่หายนะ ในเวลาเดียวกันทางฝ่ายเราเองก็รู้สึกวาทะที่เป็นมา ไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร อะไรเป็นความผิดพลาดหรือสาเหตุของความล้มเหลวของทางสองสายนี้ ในความเห็นของผู้เขียนว่า อารยธรรมตะวันตกล้มเหลวในส่วนที่เน้นเอาตัณหาเป็นแรงจูงใจในการกระทำหรือในการสร้างสรรค์ต่าง ๆ และผิดพลาดในการใส่แสวงหรรษบัญญัติ ส่วนความผิดพลาดฝ่ายเราได้แก่การไม่นำเอาเป้าหมายของจริยธรรมออกมาแสดงให้ชัด ความคลุมเครือในเรื่องจุดหมายปลายทางของจริยธรรม ทำให้ขาดแรงจูงใจในการกระทำ เรามักพูดถึงความมุ่งหมายของการประพฤติศีลธรรมกันเพียงเพื่อความสงบสุขของสังคม จริงอยู่ ความสงบสุขในสังคมจะมีได้คนจะต้องมีศีลธรรม แต่จุดมุ่งหมายของการประพฤติศีลธรรมจะต้องไม่อยู่เพียงแค่นั้น เมื่อวินิจฉัยตามหลักพุทธศาสนา ศีลย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่สมาธิ และนำไปสู่ปัญญา จุดหมายอันสูงที่ทำให้เกิดความใสธรรม ใสแสวงปัญญา และสัจจะ เพื่อคุณค่าที่แท้จริงนั้นแหละจึงจะเป็นแรงจูงใจให้หลุดหนีต่อไปจากขั้นศีลธรรมและช่วยให้ศีลธรรมเองมั่นคงด้วย แต่เพราะไม่มีแรงจูงใจนี้ ในที่สุดแม้แต่การประพฤติศีลเองก็มีแต่การเน้นการข้ายัตถ์พญานะในพิธีหาได้มีการปฏิบัติเคร่งครัดจริงไม่ ภาพนเห็นได้ชัดโดยไม่ต้องบรรยาย

อะไรควรเป็นที่หมายของชีวิต (ทั้งส่วนตนและสังคม)

คนสมัยนี้จำนวนมากคงบอกว่า ความสุขเป็นที่หมายของชีวิต แต่ในทัศนะของผู้เขียนบทความนี้เห็นว่า ถ้าหมายถึงความสุขอย่างที่เราเข้าใจกันทั่วไปแล้ว อันนั้น ไม่ใช่ที่หมายของชีวิต เพราะทั้งไม่ถูกต้อง ไม่เป็นจริง และไปได้ไม่ตลอด หรือไม่มีทางสำเร็จทั้งชีวิตบุคคลและสังคม สิ่งที่จะต้องแสวงหาหรือที่หมายอันถูกต้องของชีวิต ก็ความเป็นอิสระของบุคคลและของสังคม ที่ทำให้พร้อมที่จะเสวยสุขหรือไม่เสวยได้ตามความต้องการ และดำรงอยู่ได้อย่างดีอย่างไม่มีทุกข์ โดยไม่ต้องขึ้นอยู่กับความสุข ความสุขเป็นผลพลอยได้ หรือผลได้ในระหว่าง และผลทวนต่อความพอใจ ความเป็นอิสระอันเกิดจากหรรษบัญญัติ ทำให้สร้างสุขเสวยสุขได้อย่างดี และไม่ทำให้ความสุขกลายเป็นทุกข์โทษ เรืองนี้จะต้องพูดกันอีก

ธรรมสำหรับนักศึกษาแพทย์

ขอเจริญพรท่านศาสตราจารย์คณบดีและท่านผู้เป็นประธานในท่าน
ท่านอาจารย์และท่านนักศึกษาแพทยศาสตร์

ในเบื้องต้นเอาตมภาพต้องขออนุโมทนา ในการที่เรื่องคุณธรรมได้
รับความสนใจจากสถาบันวิชาชีพชั้นสูง มีการนำมาตั้งเป็นปัญหาสำหรับ
พิจารณาและให้ขบคิดกันเช่นนี้ เรื่องคุณธรรมกับอาชีพแพทย์นั้นมีความ
จำเป็นและเกี่ยวข้องกันอย่างไรนั้นเป็นเรื่องที่มองเห็นชัดเจนอยู่แล้ว ซึ่ง
ท่านผู้อภิปรายท่านอื่น ๆ ก็ได้กล่าวถึงมาพอสมควร ในประเด็นที่ท่าน
มอบหมายให้อาตมภาพพูดถึงคือเรื่องที่ว่าเมื่อแพทย์ขาดธรรมแล้วจะมี
ลักษณะอย่างไร อันนี้อาตมภาพเห็นว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวพันไปถึงความจำ
เป็นของธรรมที่ต่ออาชีพการแพทย์ด้วย เรื่องธรรมที่ความจำเป็นต่อ
อาชีพแพทย์นั้น มันมีเป็นพิเศษมากกว่าที่มอยู่ตามปกติ คือในอาชีพ
การงานทุกอย่างนั้นคุณธรรมเป็นเรื่องจำเป็นอยู่แล้ว อย่างน้อยเราจะ
เห็นได้ว่าเมื่อเราจะทำการงานอะไร ผู้ที่จะทำการงานนั้นจะต้องมีคุณ
ธรรม เช่นความเอาใจใส่ต่อหน้าที่ ความรู้จักรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์
เป็นต้น เหล่านี้เป็นคุณธรรมที่ช่วยให้การปฏิบัติงานเป็นไปด้วยดี แล้ว

ก็เป็นสิ่งที่จำเป็นในการงาน ในอาชีพทุกอย่าง ไม่จำกัดเฉพาะอย่างใด
อย่างหนึ่ง แต่ทั้งสำหรับวิชาแพทย์นั้น คุณธรรมมีความจำเป็นเพิ่มขึ้น
อีก ไม่เหมือนกับอาชีพอย่างอื่น ที่ว่ามีความจำเป็นเพิ่มขึ้นนั้นเพราะว่า
คุณธรรมดูเหมือนว่าจะเป็นส่วนประกอบหรือเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่ง
ของอาชีพแพทย์ทีเดียว

ความเป็นส่วนประกอบในอาชีพของแพทย์นั้นจะมองเห็นได้ง่าย
เพราะว่าอาชีพแพทย์เป็นอาชีพที่ไม่ใช่เกี่ยวกับวัตถุ แต่เป็นอาชีพที่
เกี่ยวข้องกับบุคคล เกี่ยวข้องกับชีวิต ทนการที่จะเกี่ยวข้องกับชีวิตจิตใจ
นั้น เรื่องคุณธรรมเป็นเรื่องสำคัญมากกว่าการที่จะเกี่ยวข้องกับวัตถุอย่าง
อื่น ๆ อย่างน้อยแพทย์มีหน้าที่ในการที่จะช่วยเหลือชีวิตมนุษย์ การช่วย
เหลือนั้นเป็นคุณธรรมอยู่แล้ว และการช่วยเหลือที่จะให้ได้ผลสำเร็จด้วยดี
ก็ต้องอาศัยคุณธรรม ซึ่งทำให้ผู้รับความช่วยเหลือนั้นเกิดความรู้สึกไว
วางใจ เกิดความรู้สึกที่จะมอบจิตใจให้คิดที่จะฟัง อันนี้เป็นเรื่องสำคัญ
ถ้าหากว่าคนที่ได้รับความช่วยเหลือมอบความไว้วางใจให้ คิดที่จะฟัง ก็
คือเขามอบชีวิตของเขาไว้ในกำมือของแพทย์นั่นเอง เมื่อแพทย์ได้รับ
ชีวิตของมนุษย์ไว้ในกำมือแล้ว คุณธรรมเป็นสิ่งสำคัญในการที่จะปฏิบัติ
ต่อชีวิตนั้น

ฉะนั้น คุณธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับแพทย์มากกว่าอาชีพอื่น ๆ
คนทั่วไปนั้นเมื่อเจ็บไข้ได้รับความทุกข์ทรมานถึงถึงแพทย์นั้นก็ถึงโรง
พยาบาล พอมาถึงโรงพยาบาล แม้กำลังได้รับความเจ็บปวดทุกข์ทรมาน
เป็นอันมาก กำลังครวญครางอยู่ พอรู้ว่าถึงโรงพยาบาลบางที่ก็หยุดคราง
หยุดการโอดครวญ หยุดแสดงความเจ็บปวดได้ทันที เพราะเกิดความ

อบอุ่นใจขึ้น และยิ่งเมื่อได้เห็นนายแพทย์หรือพยาบาลด้วยก็เกิดความอบอุ่นใจมากยิ่งขึ้น ยังได้เห็นสีหน้าของแพทย์ที่มึนงงหรืออ้อมอ้อม มีเมตตากรรมา แสดงให้เห็นหัวใจที่จะช่วยเหลือเขาจากใจจริงแล้ว คนไข้ก็นึกเหมือนกับหาย ไปครึ่งหนึ่งแล้วจากโรคภัยไข้เจ็บนั้น เพราะฉะนั้นเรื่องคุณธรรมของแพทย์จึงเป็นเรื่องสำคัญมากที่จะทำให้งานอาชีพของแพทย์สำเร็จผล และเป็นไปในทางที่จะเกิดประโยชน์แท้จริงสมกับหน้าที่ที่แพทย์ต้องรับผิดชอบอยู่

นอกจากแพทย์จะต้องมีความรู้สึกในทางเมตตากรรมาที่จะให้คนอื่นเกิดความรู้สึกอบอุ่นใจแล้ว อาชีพของแพทย์ยังมีลักษณะบางอย่างที่ทำให้เกิดความน่าเบื่อหน่าย และอาจจะทำให้เกิดความหดหูได้ง่าย เพราะได้เห็นแต่สภาพที่ไม่น่าพึงพอใจ ไม่เจริญตาเจริญใจ ภาพของคนไข้ที่ได้รับความทุกข์ทรมานความเจ็บปวดต่าง ๆ และคนที่ป่วยไม่เป็นเวลา นั่งเหล่านั้นแต่บ่นทอนความสุขส่วนตัวของแพทย์ เช่นว่าคนป่วยอาจจะป่วยขึ้นมาเวลาหนึ่งเวลาใดก็ได้ แต่แพทย์ต้องเสียสละความสุขส่วนตัวมาช่วยเหลือคนเหล่านั้น ถ้าหากว่าแพทย์ไม่มีคุณธรรมแล้วความเบื่อหน่ายก็จะเกิดขึ้นได้ง่าย เกิดขึ้นจากการที่ได้เห็นภาพของคนเจ็บป่วยทุกข์ทรมานซึ่งเป็นภาพที่ไม่เจริญตาเจริญใจ แล้วก็เกิดจากการที่ว่าจะต้องเสียสละผลประโยชน์ความสุขส่วนตัวให้กับคนไข้ที่เจ็บป่วยไม่เลือกเวลาเหล่านั้น คุณธรรมมีความจำเป็นสำหรับแพทย์อย่างนี้ คือเป็นส่วนประกอบโดยตรงของอาชีพแพทย์ที่เดี๋ยว เป็นคุณสมบัติประจำตัวของแพทย์อย่างหนึ่ง

ส่วนการที่ว่าเมื่อแพทย์ขาดธรรมแล้วจะมีลักษณะอย่างไร เราสามารถอนุมานได้จากการที่ว่าธรรมมีความจำเป็นสำหรับแพทย์อย่างไร

นั่นเอง จากที่เอาตมภาพได้พูดมานี้จะเห็นว่าคุณธรรมสำคัญของแพทย์มี ๒ อย่างเป็นอย่างน้อยคือ ความเมตตากรรมา ซึ่งทำให้เกิดความอบอุ่นใจแก่คนไข้ แล้วก็ ความเสียสละ ที่ต้องเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อที่จะมาช่วยเหลือเกื้อกูลแก่คนไข้เหล่านั้น โดยไม่เลือกกาลเวลา เมื่อแพทย์ทำหน้าที่ของตนได้โดยถูกต้องแล้ว แพทย์ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นที่พึ่งของประชาชน อยู่ในฐานะที่ประชาชนรู้สึกว่าเป็นที่เคารพส่วนหนึ่งในสังคมอยู่แล้ว ถ้าแพทย์ได้มีคุณธรรมอย่างที่เขาคงต้องการ คือความเมตตากรรมา ที่ให้เกิดความอบอุ่นใจ แล้วก็ความเสียสละอย่างนั้นด้วยแล้ว ความรู้สึกเคารพของประชาชนที่มีต่อแพทย์นั้น ก็จะมีขึ้นโดยสมบูรณ์ เมื่อแพทย์ขาดธรรม คุณสมบัติเหล่านั้นก็จะหายไป คือ ความเมตตากรรมาก็เกิดความเสียสละก็ดื่ ก็หายไป บุคลิกบางอย่างของแพทย์ก็หย่อนลง บุคลิกที่เป็นเรื่องสำคัญที่ก่อให้เกิดความเชื่อถือ ความเคารพ แพทย์ที่มีคุณธรรมในตัวแล้ว เมื่อคนไข้เห็นก็มีความรู้สึกรักใคร่ตั้งแต่ต้น ๆ ช่วยให้โรคภัยของเขาหายไประยะหนึ่ง แต่เมื่อแพทย์ขาดธรรม คุณสมบัติเหล่านั้นในตัวแพทย์ขาดไป บุคลิกของแพทย์ก็เปลี่ยนไป ฉะนั้นความอบอุ่นใจที่คนไข้จะมีขึ้นก็จะน้อยลง แล้วความสำเร็จผลในการรักษาเยี่ยงยากก็อาจหย่อนลงไปได้ด้วยเหมือนกัน อันนี้อาตมภาพเห็นว่าเป็นเรื่องที่ยังมองไม่เห็นได้ไม่ยากนัก ในเรื่องที่ว่าเมื่อแพทย์ขาดคุณสมบัติขาดธรรมแล้วจะมีลักษณะอย่างไร เมื่อบุคลิกลักษณะความเชื่อถือไว้วางใจหย่อนแล้ว การทำหน้าที่ของตนเองของแพทย์นั้นก็จะบกพร่องไปด้วย คุณสมบัติของแพทย์ก็จะหย่อนลงไปด้วย

มีเหตุผลอย่างหนึ่งว่าแพทย์ก็เป็นผู้อยู่ในสังคมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมอย่างในคำปรารภของท่านอาจารย์คุณบดี พูดถึงว่าสิ่งที่เราจะดำรง

คุณธรรม หรือการที่จะส่งเสริมคุณธรรมในอาชีพแพทยนั้นจะทำได้ผล
แค่นั้นเพียงไร ในเมื่อแพทย์ก็เป็นส่วนหนึ่งในสังคม เมื่อสังคมมีความ
เปลี่ยนแปลงเป็นไปในทางที่ไม่ดี ที่เราถือว่า คุณธรรมเสื่อมทรามลง
ศีลธรรมเสื่อมทรามลง อิทธิพลของสังคมก็ย่อมมีผลต่อแพทย์แต่ละ
บุคคลไปด้วย ข้อนี้อาจจะทำให้การที่จะส่งเสริมคุณธรรมนั้นเป็นไปได้
ยากหรือไม่สู้ได้ผล ในเรื่องนี้อาตมภาพเห็นว่าสังคมนี้มีอิทธิพลต่อ
บุคคลแต่ละคนที่เป็นส่วนประกอบในสังคมนั้นแน่นอน เมื่อสังคมมีความ
เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดีก็ย่อมมีผลต่อความประพฤติปฏิบัติของ
บุคคลแต่ละคน แต่ในเวลาเดียวกันสังคมก็ประกอบขึ้นจากบุคคลนั่นเอง
ถ้าหากว่าไม่มีบุคคลที่จะคิดในทางดำรงรักษาคุณธรรมไว้เลย ก็เท่ากับว่า
เป็นการช่วยกันชักนำสังคมนั้นให้เสื่อมลงไปยังขั้น

มองในทางมุมกลับ แพทย์นั้นก็เป็นส่วนสิ่งแวดล้อมอย่างหนึ่งในสังคม
เหมือนกัน คือสถาบันแพทย์เป็นส่วนสิ่งแวดล้อมอย่างหนึ่งในสังคมที่มีอิทธิ-
พลต่อสังคมส่วนอื่น ๆ ทั้งหมด ถ้าสถาบันแพทย์เป็นสถาบันที่ควรแก่
ความเคารพนับถือเป็นที่พึ่งของประชาชนก็เท่ากับเป็นการช่วยหนุน
เหนี่ยวสังคมไว้ไม่ให้ตกต่ำส่วนหนึ่งเหมือนกัน ฉะนั้นแทนที่เราจะไป
เป็นผู้เอาอิทธิพลของสังคมเราน่าจะกลับคิดในแง่ที่ว่าในฐานะที่แพทย์
เป็นผู้มาเป็นอาชีพชนนำ เป็นอาชีพที่ได้รับความนับถือส่วนหนึ่งในสัง-
คมนั้น เราควรจะเป็นส่วนสิ่งแวดล้อมที่ช่วยทำสังคมให้ดีขึ้น ไม่ใช่เป็นผู้ที่
จะเปลี่ยนแปลงตามสังคมนั้นไปในทางเสื่อมลง สถาบันแพทย์นั้นโดย
แท้จริงแล้ว เราจะต้องยอมรับว่าเป็นสถาบันที่ได้รับความรู้สึกจากประ-
ชาชนในทางที่ดีงามในทางที่สูง หากว่าสถาบันแพทย์ยังสามารถดำรงคุณ
ธรรมไว้ได้แล้ว ฐานะของแพทย์ในสังคมก็อยู่ในความเคารพต่อไป แล้ว

ก็เคารพนับถืออย่างเช่นด้วย วิชาการนั้นก็เป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งที่จะ
ช่วยให้อาชีพแพทย์ได้มีผลก้าวหน้า แต่ในเวลาเดียวกันคุณธรรมก็เป็น
ส่วนประกอบที่ควบคู่กันซึ่งขาดเสียมิได้ ซึ่งช่วยให้สถาบันแพทย์หรือ
อาชีพของแพทย์นั้นมีความเจริญทั้งในด้านการปฏิบัติหน้าที่ได้ผลแล้วก็
รักษารูปร่างในความเชื่อถือของประชาชนไว้ด้วย อาตมภาพขอชี้แจง
สั้น ๆ ไว้เพียงเท่านั้นก่อน

เมื่อสักครู่นี้ อาตมภาพได้รับมอบให้พูดในประเด็นเกี่ยวกับการชาด
ธรรม ซึ่งเมื่อพูดในเรื่องนี้ก็ย่อมเป็นการพูดในแง่ที่เป็นอนิฏฐารมณ์ คือ
ในทางที่ไม่น่าพึงพอใจ คราวนี้ได้รับประเด็นใหม่ในเรื่องธรรมที่มีคุณ
พิเศษสำหรับนักศึกษา และท่านผู้ดำเนินการอภิปรายต้องการให้พูดยกตัว
อย่างธรรมที่จะมาใช้ประโยชน์ในทางประยุกต์เกี่ยวกับบ้านนี้โดยตรง
ด้วย เรื่องธรรมที่มีคุณพิเศษสำหรับนักศึกษานาน อาตมภาพเห็นว่า
สำหรับนักศึกษาแพทย์เห็นจะแยกได้สองแง่ คือในฐานะที่ท่านเป็นนัก
ศึกษาอย่างนักศึกษาทั่วไป ซึ่งมีหน้าที่ในการศึกษาเล่าเรียนค้นคว้าอย่าง
หนึ่ง และในฐานะที่เป็นนักศึกษาแพทย์ คือผู้ที่จะมีผลรับผิดชอบดำเนินงาน
ในอาชีพของแพทย์ต่อไปอีกอย่างหนึ่ง สำหรับประเด็นแรกนั้นอาตมภาพ
ขอยกไว้ก่อนคือในแง่ของนักศึกษาทั่วไปยังไม่ขอพูด จะพูดในแง่ที่ท่านเป็น
นักศึกษาผู้เตรียมตัวที่จะเป็นแพทย์ต่อไป

ในตอนที่ผ่านมา อาตมภาพได้พูดถึงเรื่องคุณธรรม ซึ่งมีความจำเป็น
สำหรับแพทย์แล้วก็เกี่ยวโยงไปถึงการที่ว่าเมื่อแพทย์ขาดธรรมเหล่านั้น
แล้วจะมีลักษณะเป็นอย่างไร อันนั้นก็เกี่ยวเนื่องมาถึงประเด็นข้อนี้ด้วย
เพราะว่าการที่เราจะให้แก่นักศึกษามีคุณธรรมหรือคุณพิเศษอย่างไรนั้นก็คือ
ต้องเตรียมปลูกฝังธรรมที่จำเป็นสำหรับแพทย์ให้แก่แก่นักศึกษาแพทย์นั้น

เอง ฉะนั้นอันนั้นก็ไปเกี่ยวข้องกับอีก อาชีพของแพทย์นั้นต้องเกี่ยวข้องกับคนมาก เกี่ยวข้องกับชีวิตจิตใจของบุคคลอย่างที่เราได้พูดถึงในคราวก่อน หน้าที่การเกี่ยวข้องกับคนมากนั้นก็ย่อมได้พบอย่างที่เราว่า นานาจิตตัง คือว่าคนเรานี้จิตใจต่างกัน ในเมื่อแพทย์ได้พบกับคนที่มีลักษณะจิตใจต่าง ๆ กัน ต่างคนก็หวังจะได้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ย่อมทำให้แพทย์อาจเกิดความเครียดทางจิตใจ ในการทำงานก็เป็นเรื่องธรรมดาอย่างที่ท่านอาจารย์สุชีพได้กล่าวมาแล้ว คือว่าอาจจะแสดงอาการบางอย่างออกไปได้ในกาลบางคราวซึ่งมันเป็นเรื่องธรรมดาเพียงน้อยเท่านั้น แต่ก็ทำให้มีคนนำไปพูดได้ ซึ่งก็เป็นขอที่ควรเห็นใจเป็นอย่างยิ่ง อันนั้นก็เป็นความจริง และโดยเฉพาะผู้ที่มาเกี่ยวข้องกับแพทย์นั้น ไม่ใช่คนธรรมดา จิตตออย่างทั่ว ๆ ไปเท่านั้น ยังเป็นจิตชนิดที่อ่อนแอเป็นจิตที่มีโรคแล้ว เวลาที่เป็นโรคร่างกายนั้นเราต้องยอมรับว่าจิตใจก็เป็นโรคด้วย คือสุขภาพทางจิตก็จะไม่สมบูรณ์ด้วยเหมือนกัน หนึ่ง นอกจากการที่ต้องเกี่ยวข้องกับคนที่มีอารมณ์จิตใจที่ต่าง ๆ กันตามปกติ ซึ่งผู้เกี่ยวข้องกับคนมาก จะต้องได้รับความเห็นใจแล้ว ยังไปเกี่ยวข้องกับคนที่มีสุขภาพทางจิตใจไม่ปกติเข้าอีกด้วย อันนั้นก็ย่อมต้องเห็นใจแพทย์มากยิ่งขึ้น ในการที่จะเห็นใจแพทย์นั้น อาตมภาพมองดูในส่วนมากเท่าที่ตนเองรู้สึกก็เห็นว่าแพทย์ส่วนมากยังเป็นผู้มีใบหน้าที่ยิ้มแย้ม มีอารมณ์ที่สุขุม อันนี้มิใช่ที่ว่าอาตมภาพจะมาพูดในที่ประชุมในสถาบันนั้นเพื่อเอาใจ แต่ว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากความรู้สึกที่ได้ประสบมา คือแพทย์ส่วนมากก็ยังเป็นผู้ที่มีความสุขุมเยือกเย็นโดยการเปรียบเทียบกับสถาบันหรือการอาชีพอย่างอื่นอยู่นั่นเอง แต่อย่างไรก็ตามในเมื่อแพทย์มีหน้าที่ที่จะเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมากที่มีอารมณ์ต่าง ๆ กัน โดยเฉพาะที่มีสุขภาพทางจิตที่ตกลงอย่าง

แม้ว่าแพทย์ควรจะได้รับความเห็นใจที่จริง แต่ในเวลาเดียวกันเรามาพูดในแง่ของแพทย์เองในฐานะที่ว่าเป็นผู้ที่ปรับปรุงตัวเอง คือเราจะทำงานอาชีพของเราให้ดีขึ้น เราก็ต้องพยายามที่จะปรับปรุงคุณภาพของตนเองให้ดีขึ้น คือรู้ว่าเราจะต้องเกี่ยวข้องกับคนมาก มีอารมณ์และจิตใจต่าง ๆ กัน โดยเฉพาะผู้ที่เป็นคนบวชคนไข้แล้ว แพทย์ก็ต้องเตรียมใจที่จะฝึกอบรมคุณธรรมในการที่จะเป็นผู้สุขุม เยือกเย็น ให้มีมากกว่าผู้ที่ไปประกอบอาชีพในด้านอื่น ๆ เพราะฉะนั้นนั้นแสดงถึงความจำเป็นมากยิ่งขึ้นไปอีกในการที่จะต้องให้แพทย์มีคุณธรรม คุณธรรมอะไรที่จะเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับแพทย์ อันนั้นก็เห็นคุณธรรมที่เราจะต้องปลูกฝังไว้สำหรับนักศึกษาแพทย์ คุณธรรมที่แพทย์จะต้องมีก็เป็นคุณธรรมพิเศษสำหรับนักศึกษาแพทย์ด้วยที่จะต้องปลูกฝังตั้งแต่ยังศึกษาเล่าเรียนอยู่ที่อาตมภาพพูดมาแล้วคุณธรรมเช่นความเมตตา กรุณา ความเสียสละ เป็นเรื่องที่จะต้องปลูกฝังขึ้นในแพทย์ ในขณะที่ยังเป็นนักศึกษาแพทย์ยังมีโอกาสมากกว่าตอนเป็นแพทย์แล้ว แล้วก็จะเป็นระยะเวลาที่จะต้องเตรียมตัวในการฝึกอบรมคุณธรรมในด้านบุคลิกลักษณะ คุณสมบัติต่าง ๆ ที่จะไปเป็นแพทย์ที่ดีด้วย เพราะฉะนั้นก็เป็นเวลาที่เหมาะที่สุดที่จะปลูกฝังคุณธรรมเหล่านี้ ทั้งในด้านความสุขุมเยือกเย็น ความเมตตา กรุณา และความรู้สึกเสียสละ รวมไปถึงความมีขันติคือความอดทน คุณธรรมเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร ในทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่า การปลูกฝังคุณธรรมนั้นให้ปลูกฝังด้วยปัญญา คือให้เกิดจากความรู้อย่างแท้จริงของเราเอง

อาตมภาพเห็นว่าอาชีพของแพทย์หรือลักษณะงานของแพทย์นั้น มีโอกาสหรือมีสภาพที่อำนวยให้มีการปลูกฝังคุณธรรม ได้มากกว่าอาชีพ

การงานอย่างอื่น ๆ ส่วนมาก สิ่งที่เป็นสภาพที่อำนาจนั้น ทมมองเห็นได้
ง่าย ๆ ก็คือสภาพของคนเจ็บไข้ ซึ่งก็เป็นเพื่อนมนุษย์ของเราที่ได้รับความ
เจ็บป่วย ได้รับความทุกข์ทรมานต่าง ๆ อันนั้นก็เห็นสภาพที่เป็นโอกาส
อำนาจให้เกิดการปลุกฝังคุณธรรม ออกอย่างหนึ่งก็คือการที่ได้เห็นสภาพ
ธรรมดาของสังขารที่เป็นไปอย่างที่เป็นในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ไตร
ลักษณ์ หรือ อนิจจัง ทุกขัง อนตตา เมื่อมาเรียนแพทย์ นักศึกษาแพทย์จะ
เห็นลักษณะเหล่านี้ ได้ดียิ่งกว่าที่เป็นนักศึกษาหรือทำการงานอาชีพอย่าง
อื่น ๆ คือได้เห็นสภาพของชีวิตที่เป็นจริงว่าเมื่อชีวิตเกิดขึ้นมาแล้วจะมี
ความเป็นไปอย่างไร ความเจ็บไข้ได้ป่วย ความทุกข์ทรมานเป็นอย่างไร
เราควรจะตั้งที่สัจจิตต่อสภาพที่อำนาจนั้นอย่างไร ธรรมดาคนที่พื้นฐาน
ทางคุณธรรมอยู่แล้วได้รับได้เห็นสภาพต่าง ๆ เหล่านี้ คุณธรรมอาจเกิด
ขึ้นได้เอง เช่นว่าเมื่อเห็นคนป่วยได้รับความทุกข์ทรมานก็อาจจะเกิด
ความเมตตาสงสารขึ้น ถ้ามุ่งคุณธรรมในด้านนี้เป็นพื้น หรือได้เห็นสภาพ
ของธรรมดาชีวิต ความเป็นไปในชีวิตที่เป็นสามัญ เกิด แก่ เจ็บ ตาย
อย่างนั้นก็จะทำให้เข้าถึง รู้อะไรจริงได้ขึ้น แต่สำหรับคนทั่วไป
สภาพเหล่านี้ ไม่นั่นก็ว่าจะทำให้เกิดคุณธรรมที่ต้องการอย่างนั้นขึ้นได้
เพราะว่าความจำใจหรือว่าสิ่งที่ชักจูงในด้านอื่นอาจจะทำให้เขาไปก็ได้
เราจึงจะต้องมีการคอยสะกด คอยผูกใจ คอยระมัดระวัง คอยพูดถึงกันไว้
บ้าง ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่จะช่วยให้สภาพอำนาจที่จะให้มัยคุณธรรมอยู่แล้ว
เหล่านั้นเกิดเป็นผล ก็มัยคุณธรรมนั้นได้อย่างแท้จริง อาตมภาพเห็นว่า
แม้แต่ภักษิตของสถาบันแพทย์แห่งท่านผู้ตั้งก็คงจะได้ขึ้นถึงเหตุผลข้อนี้
ด้วย จึงได้ตั้งภักษิตขึ้นว่า "อตฺตานิ อุมิ กเร" ซึ่งแปลว่า ฟังกระทำ
ตนให้เป็นอุปมา ก็คือคอยเตือนใจแพทย์อยู่เสมอในเมื่อได้เห็นคนได้รับ

ความทุกข์ทรมานว่า ให้เอาตนเองเข้าไปเปรียบเทียบกับคนทั้งหลายเหล่านี้
นั้นก็รักชีวิต มีความรักสุข เกลียดทุกข์เหมือนกับตัวเรา ต้องการที่จะ
สงวนชีวิตของตนให้ยั่งยืน เมื่อแพทย์เอาตนเองเข้าไปเปรียบเทียบกับอย่าง
นั้นแล้ว ก็เห็นใจเขา ก็จะช่วยเหลือเขาได้เต็มที่ ความเมตตากรุณาที่อาจ
จะเกิดขึ้น ความเสียสละช่วยเหลือก็อาจจะได้เกิดขึ้นด้วย แต่การที่จะนำ
ตนเองเข้าไปเปรียบเทียบกับโดยตรงอย่างนั้น อาตมภาพเห็นว่าบางที่เรายังมอง
เห็นไม่ชัด ก็เอาสิ่งที่ใกล้ตัวเข้าไปเปรียบเทียบกับ ถ้าเรามองเห็นคนป่วยคน
ไข้ในระดับวัยเพศต่าง ๆ กัน ก็ให้นึกไปถึงบุคคลที่เรารักใคร่ เช่นบิดา
มารดา ญาติ พี่น้อง แม้แต่บุตรธิดาของเรา ท่านที่ได้เห็นคนไข้แล้ว เมื่อ
เห็นคนที่สูงอายุหน่อยก็นึกไปถึงคุณพ่อ คุณแม่ของตนเอง คุณปู่ คุณย่า
ของตนเอง เมื่อเห็นเด็กอายุน้อยก็นึกถึงดั่งว่าเป็นลูกของตนเอง หรือ
นึกถึงพี่น้องของตนเอง อย่างนั้นเป็นการเปรียบเทียบกับตนเองกับตนก็จะ
ช่วยให้คุณธรรมในทางเมตตากรุณาเกิดขึ้นได้ อาตมภาพเห็นว่าสภาพที่
อำนาจนั้น ไม่ใช่ทำให้เกิดคุณธรรมได้เสมอไป บางที่ชินชาไป เราจะ
ต้องมีการชักจูงแนะนำสะกดกันไว้ เพราะฉะนั้นการที่เราเริ่มการพูด การ
อภิปรายอะไรก็ตามบ้างนั้นอาตมภาพเห็นว่าเป็นสิ่งซึ่งจะช่วยได้ แต่ว่าถึง
โดยสภาพในลักษณะงานอาชีพของแพทย์แล้ว มีลักษณะอำนาจอยู่โดย
ตรงที่จะให้เกิดคุณธรรม

อาตมภาพขอสรุปว่า เรื่องนี้มีได้สองอย่าง คือ คุณธรรมในฐานะ
หน้าที่อย่างหนึ่ง และคุณธรรมในฐานะสิ่งซึ่งพึงปลุกฝังโดยการชักจูง
อบรมอย่างหนึ่ง ในฐานะหน้าที่นั้นถ้าเรายอมรับว่าแพทย์ที่ดีจะต้องมีคุณ
สมบัติทั้งในทางวิชาการ ก็คือการที่จะรู้วิชาแพทย์และรักษาตามวิชาการ
นั้นได้ และจะต้องมีคุณสมบัติในทางจรรยาในการที่จะสร้างบุคลิกให้

รับความเคารพนับถือจากประชาชนและคนไข้ด้วย ถ้าเรายอมรับว่า
หน้าที่ของแพทย์จะทำได้โดยสมบูรณ์ แพทย์เองจะต้องมีคุณสมบัติอย่าง
นั้นแล้ว ก็จะต้องทำให้ท่านผู้เป็นนักศึกษาแพทย์มีความสำคัญในตัว
เสมอว่า ถ้าปรารถนาที่จะบำเพ็ญหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์แล้วเราจะต้อง
มีทั้งวิชาการและท่วงคุณธรรม เมื่อแพทย์มีความสำคัญอย่างนั้นแล้วก็จะ
เกิดความรู้สึกรับผิดชอบในการที่จะปลูกฝังคุณธรรมเหล่านั้นในตน
คุณธรรมต่างๆนั้นเกิดขึ้นจากการที่ได้ทำบ่อย ๆ และการที่ทำบ่อยนั้น ๆ
เกิดจากการที่ปรารถนาในจิตใจของตน เกิดศรัทธาความเชื่ออย่างนั้นดี
แน่ ท่านเมื่อเห็นว่าท่านจะเป็นแพทย์ที่ดีจะต้องมีคุณสมบัติทั้งในด้าน
วิชาการและในทางคุณธรรม เมื่อท่านเชื่ออย่างนั้นและยอมรับความจริง
แล้วท่านก็ต้องตั้งใจตั้งแต่บัดนี้ว่าเราจะต้องเรียนทั้งวิชาการ แล้วจะ
ต้องปลูกฝังคุณธรรมให้มีขึ้นในตน อย่างนี้เรียกว่าการอธิษฐานใจ เป็น
คุณธรรมอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา

การอธิษฐานนั้นหมายถึงการตั้งใจเด็ดเดี่ยวว่าจะทำอย่างนั้นให้ได้
จริงๆ ไม่ใช่ความหมายว่าอธิษฐานขอให้ผลอย่างนั้นอย่างนั้นเกิดขึ้นโดยไม่
กระทำ ซึ่งเป็นการเข้าใจผิดพลาดในเรื่องคุณธรรมทางพระพุทธศาสนา
อย่างหนึ่ง เมื่อเราอธิษฐานใจอยู่ตลอดเวลาว่าเราจะต้องเป็นแพทย์ที่ดี
เป็นผู้มีคุณสมบัติของแพทย์ที่ครบถ้วน จะต้องทำหน้าที่ของแพทย์ให้
สมบูรณ์ไม่บกพร่อง ถ้าตั้งใจอย่างนั้นแล้วการคิดว่าจะปลูกฝังคุณธรรม
ขึ้นนั้นก็ต้องขึ้นเอง เมื่อเห็นคนไข้มากก็จะไม่เกิดความเบื่อหน่าย เกิด
ความเมตตากรุณาสาธุการขึ้นมาได้ในตัว เพราะความรู้สึกที่ว่าเราจะทำ
หน้าที่ของเราให้สมบูรณ์ แต่ท่านถ้าว่าในทางตรงกันข้ามสภาพที่อานวย
เหล่านั้นแหละอาจจะทำให้เกิดความเบื่อหน่ายขึ้นได้ ถ้าแพทย์ไม่ได้คิด

อธิษฐานใจในการทำหน้าที่ของตนโดยสมบูรณ์ เช่นเห็นคนไข้ได้รับ
ความทุกข์ทรมานมากก็เป็นสภาพที่ไม่เจริญตาเจริญใจ เป็นสภาพที่เข้ามา
ขัดขวางความสุขส่วนตน อันนั้นก็อาจจะทำให้เกิดความเบื่อหน่าย ความ
เบื่อหน่ายนั้นก็แสดงออกมาในทางหน้าที่ไม่ขมเข้มแข็งไม่ไหว ต่อจากนั้นก็
แสดงออกในการปฏิบัติต่อคนไข้ในทางที่ไม่น่าพึงใจ ทำให้เกิดความรู้สึก
ไม่ดีด้วยกันทั้งสองฝ่าย แล้วงานที่ปฏิบัติก็ไม่ได้ผลไม่เต็มที่ ท่านถ้าเราจะ
ทำงานให้ได้ผลให้เต็มที่เรารอบอกตัวเองว่าอันนี้เป็นหน้าที่ของแพทย์ เรา
จะทำหน้าที่ของแพทย์ให้สมบูรณ์ พอเราคิดว่าจะทำหน้าที่ของเราให้
สมบูรณ์เท่านั้นแหละ คุณธรรมเหล่านั้นมันจะเกิดขึ้นได้โดยอัตโนมัติ ใน
ทางพระพุทธศาสนาถือว่าหน้าที่ก็คือธรรม ธรรมก็คือหน้าที่ ถ้าเราทำ
หน้าที่ของเราโดยสมบูรณ์แล้วอันนั้นถือการปฏิบัติธรรมที่สำคัญอย่าง
สำหรับบุคคลแต่ละคน ธรรมนั้นอาจจะไม่มีจำนวนมาก แต่ธรรมที่เกี่ยว
ข้องกับบุคคลแต่ละคนใกล้ชิดที่สุดคือหน้าที่ของตนเอง ธรรมอย่างอื่น
อาจจะเกี่ยวข้องน้อยเราอาจใช้เพียงบางโอกาสเท่านั้น แต่เรื่องหน้าที่แล้ว
เป็นเรื่องจำเพาะแต่ละบุคคล ทุกคนมีหน้าที่อยู่แล้ว โอกาสที่จะปฏิบัติ
ธรรมได้ดีที่สุดก็คือการทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด เพราะฉะนั้นคุณธรรม
ที่แพทย์จะต้องปลูกฝังให้ได้มากที่สุดตั้งแต่เป็นนักศึกษาแพทย์ก็คือ การ
อธิษฐานใจว่าเราจะทำหน้าที่ของแพทย์ให้สมบูรณ์ให้ดีที่สุด เมื่อตั้งใจ
อย่างนั้นแล้วตั้งแต่เป็นนักศึกษา คุณธรรมต่างๆ ก็เกิดขึ้นได้เอง เพราะ
ว่าท่านจะปฏิบัติธรรมอยู่ตลอดเวลา อันนี้เป็นขอหนึ่ง

ท่านในแง่ของการปลูกฝังอบรม เมื่อพูดในแง่สภาพที่อานวยเมือก
สำหรับบางคนสภาพที่อานวยเหล่านั้นอาจจะกลายเป็นความจำเจชินชาจน
ไม่อาจให้เกิดความรู้สึกในการที่จะปลูกฝังคุณธรรมขึ้นก็ได้ ทงนสุดแต่

ความคิดเห็นในเบื้องต้น เมื่อความคิดเห็นในเบื้องต้นเป็นอย่างไรรแล้ว
 ความดำริ การกระทำ วาจาอะไรต่างๆ ก็ตามไปในทางนั้นด้วย ถ้าไม่ม
 การชักจูงในทางที่ดี พอเห็นสภาพที่ไม่ดีก็อาจจะมสังชกจูงในทางที่เสีย
 เกิดขึ้น เช่นเห็นภาพคนไข้ที่ได้รับทุกข์ทรมานก็เกิดความเบอช่น พอ
 เกิดความเบอนล่อว่ามความเห็นผิดช่นน้อยแล้วก็ชกจูงไปในทางที่ไม่ดี
 เมื่อเห็นภาพของการเจ็บการตายอะไรต่างๆ ช่งเป็นภาพที่เป็นอนิฏฐา-
 รมณช่นนั้น อาจชวนให้เกิดความเบอหน่าย คนที่จะเข้าสู่คุณธรรมก็ต้อง
 อาศัยเหตุผลสองประการ คือ หนึ่งเกิดจากตนเอง ตนเองทมพนฐาน
 คุณธรรมด้อยอยู่แล้วไม่ต้องมีใครมาชกจูงก็อาจจะเกิดเมตตา เกิดความรู
 เข้าใจสภาพความจริงได้ ทนสำหรับคนบางคนไม่เกิดความรูสึกอย่างนั้น
 ต้องอาศัยการชกจูงจากภายนอกก็เป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน ในเมอมผู้
 มาพูดมาชกจูงสะกิดใจไว้เป็นบางคราวก็ทำให้ผู้เป็นนักศึกษาแพทย์นั้น
 ใต้นกถึงเรื่องทดทงามและหน้าที่ของตนช่น ไม่ทนที่จะปล่อยใจไปใน
 ทางเบอหน่ายน่นแต่ฝ่ายเดียว อาจจะกลับมาทำในทางที่ช่งใจปฏิบัติ
 หน้าที่ของตนให้เต็มที่ หนักกลับมาผูกใจไว้กับคุณธรรมได้ เพราะฉนั้น
 การที่จะทำให้คุณธรรมของแพทย์เกิดขึ้นได้ สมความปรารถนานั้นก็เกิด
 จากการปลุกฝังของนักศึกษาแพทย์แต่ละคน ในการคิดช่งใจทำหน้าที่
 ของตนให้สมบูรณ์อย่างหนึ่ง และการที่มากอยช่วยกันสะกิดคอยพูดคอย
 ตักเตือน ช่งก็อาจจะอาศัยการทมกกิจกรรมต่างๆเช่นการอภิปราย สัมมนา
 การเชิญบุคคลภายนอกมาบรรยายให้ฟังเป็นครั้งคราว ช่งนอกจากจะได้
 รับฟังเรื่องการสะกิดใจผูกใจไว้กับคุณธรรมแล้วก็ช่งจะได้รับฟังความคิด
 ของบุคคลภายนอกทมต่อ สถาบันแพทย์ด้วย ช่งเป็นสงทมประโยชน์
 อย่างหนึ่ง

สภาพที่อานวยอกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เกิดคุณธรรม คือเรื่องสภาพ
 ธรรมดาของชีวิตอนได้แก่เรื่อง อนิจจ ทุกข์ อนตตา สงเหล่านความ
 จริงมันเป็นเรื่องพ่นๆ แต่ว่าถ้าไม่มีการสะกิดกันบางทมก็มองไม่เห็น ถ้า
 ได้มีการพูดถึง คอยคิด คอยดำริกันอยู่บ้าง ก็ทำให้เกิดความรูความเข้าใจ
 ในชีวิตที่เป็นจริง ทำลายความชดม่น ถอม่น หรือทำให้มอชลงได้บ้าง
 เมื่อทำลายความชดม่นถอม่น ทำลายความผูกพัน ก็มองเห็นอนตตา เห็น
 อนตตาก็หมายถึงการทมความชดม่นในตัวตนมอชลง มีความชดม่นใน
 ความคิดเห็นของตนมอชลง มีที่ฐนอชลง ตลอดจนการช่งมความเห็น
 แก่ตัว เห็นแก่ความสุขส่วนตัวมอชลงด้วย เพราะเห็นสภาพธรรมดาของ
 ชีวิตทมเป็นไป คือเข้าใจว่าสงหลายมันเป็นอย่งน เห็นสภาพอนต-
 ตาแล้วว่าสงทงหลายมันก็มีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตนอะไร เมื่อ
 ทำลายความชดม่นในตัวตนแล้วก็จะทำงานด้วยเห็นอนตตา ทำงานด้วย
 เห็นอนตตาทมาความว่า ไม่ชดม่นกับตัวเองความคิดเห็นของตนเองเกิน
 ไปแต่ชดลือเอาความถูกต้อง เอาธรรมเป็นทตั้ง ไม่ใช่เอาตนเป็นทตั้ง
 อนนก็เป็นเรื่องของคุณธรรมทฟังปลุกฝังช่นในผู้เป็นนักศึกษาแพทย์
 ช่งอาจตภาพเห็นว่ามวิธีการที่ช่งต้องทำทงตนเองและอาศัยการสะกิดการ
 แนะนำ ชกจูงผูกใจจากภายนอกด้วย ทงสองอย่างประกอบกัน ขอเจริญ
 พริยัติไว้แต่เพียงเท่านี้ก่อน

เรียบเรียงจากการอภิปรายเรื่อง “ธรรมกับการศึกษาแพทย์ศาสตร์” ที่คณะ
 แพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล ร่วมกับนายแพทย์อวย เกตุสิงห์ (ผู้นำการอภิ
 ปราย) พระราชโมที วัดพระเชตุพน กิตติวชิรโกภิกขุ (มุลินธิอภิกขกรรมมหาธาตุ
 วิทยาลัย และจิตตภาวันวิทยาลัย) นายแพทย์ต้นมอเชยง และนายสุชีพ ปุญญา
 ณาภาพ

พิมพ์ครั้งแรกใน สารศิริราช ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๑๓ หน้า ๖๑๓-

บทบาทของนักศึกษาในการส่งเสริมค่านิยมพุทธ

นิสิตนักศึกษาที่เป็นผู้แทนของกลุ่ม ชุมชน หรือชมรมพุทธศาสนาในสถาบันต่าง ๆ

หัวข้อเรื่องที่ตั้งไว้คราวนี้ เหมือนกับจะพ้องว่าค่านิยมในทางพุทธศาสนาไม่ค่อยได้รับความนิยมในสมัยปัจจุบัน จึงได้มีการตั้งหัวข้อเรื่องว่าบทบาทนักศึกษาในการเสริมสร้างค่านิยมในทางพุทธศาสนา ถ้าเรามองดูสภาพในปัจจุบันนี้และทบทวนถึงความเป็นไปในระยะไม่ช้านานนักนั้น อาจจะมีส่วนให้เห็นจริงว่าค่านิยมในทางพุทธศาสนาจะอ่อน ๆ คือไม่ค่อยจะมี หรือว่าเคยมีแต่คงจะเสื่อมลงไปหรืออย่างไร เคยมีความรู้สึกกันมาและก็ได้พูดกันติดปากอยู่เสมอว่า คนเข้าวัดเป็นคนล้าสมัย ไม่ทันสมัย อะไรต่าง ๆ เป็นคำที่ได้ฟังกันอยู่แล้วทุกท่านทราบอยู่แล้ว สมกับที่ว่าค่านิยมในทางพุทธศาสนานี้ยังไม่สู้ดี ไม่ค่อยได้รับความนิยมจึงได้จัดงานครั้งนี้ขึ้นเพื่อกำหนดว่าจะมาช่วยกันส่งเสริมบทบาทของนักศึกษาที่จะมาเร่งค่านิยมอันนี้

เรื่องค่านิยมในทางพุทธศาสนานี้ มีข้อที่น่าพิจารณาอยู่หลายอย่าง เช่นว่า สิ่งที่เราเรียกว่าค่านิยมในทางพุทธศาสนานี้เป็นค่านิยมพุทธจริงหรือไม่ ชาวพุทธควรจะยอมรับหรือไม่ ถ้าหากว่าจริงก็ดีไป ถ้าไม่จริง

แล้วค่านิยมอะไรจึงจะจริง จะต้องมาช่วยกันกำหนดให้ถูกต้อง ต่อจากนั้นก็จะต้องมาช่วยกันหาทางว่าจะทำให้เกิดมีขึ้นได้อย่างไร ที่ประชุมนี้เป็นที่ประชุมของผู้แทนชาวพุทธกลุ่มต่าง ๆ ทำหน้าที่ในการส่งเสริมพุทธศาสนาทางนั้น เมื่อกล่าวถึงบทบาทของนักศึกษาในการเสริมสร้างค่านิยมพุทธ คำว่านักศึกษาก็คงจะหมายถึงนักศึกษาที่เป็นตัวแทนของชาวพุทธนั่นเอง คงจะไม่ได้หมายถึงนักศึกษาโดยทั่วไป เพราะถ้าจะหมายถึงนักศึกษาโดยทั่วไปก็คงเป็นไปไม่ได้ โดยเฉพาะถ้าเรายอมรับว่าพุทธศาสนายังไม่ได้รับความนิยมเท่าที่ควรแล้ว ก็ยังเป็นไปไม่ได้ใหญ่ และยิ่งถ้าหากว่ามีความสับสนในเรื่องที่ว่าค่านิยมที่ถือว่าเป็นของพุทธศาสนานั่น เป็นของพุทธศาสนาจริงหรือไม่ และค่านิยมอะไรจริง แม้แต่ชาวพุทธเองก็ยังสับสนแล้ว เราจะไปหวังให้คนวงนอกมาช่วยได้อย่างไร ก็ต้องเริ่มจากคนวงในก่อน

สิ่งที่สำคัญก่อนอื่นก็คือ ผู้ที่จะทำหน้าที่ในการเสริมสร้างค่านิยมนี้เอง บุคคลที่ทำหน้าที่เสริมสร้างค่านิยมพุทธศาสนาจะต้องเป็นคนที่มีค่านิยมในทางพุทธศาสนาเสียก่อน ก่อนที่จะไปเสริมสร้างค่านิยมพุทธศาสนาให้แก่ผู้อื่น ก่อนที่จะมีค่านิยมในพุทธศาสนาที่ต้องเข้าใจว่าอะไรเล็กคือค่านิยมในทางพุทธศาสนา ถ้าสิ่งเหล่านั้นเรายังไม่ชัดเจนแล้ว ก็รู้สึกว่าจะเจริญก้าวหน้าไปยาก

บุคคลผู้จะทำหน้าที่เสริมสร้างค่านิยมในกรณีนี้คือนักศึกษาตามหัวข้อที่ตั้งไว้ เราลองมาพิจารณาดูก่อนว่านักศึกษาชาวพุทธคือใคร นักศึกษาชาวพุทธนั้นถ้าจัดเข้าในระบบสังคมของพุทธศาสนาก็อยู่ในพวกอุบาสก อุบาสิกาบริษัท เพราะในพระพุทธศาสนานี้ ท่านจัดชุมชนหรือสังคมชาวพุทธโดยแบ่งออกเป็นบริษัท ๔ คือ ภิกขุบริษัท ภิกขุณีบริษัท อุบาสก

บริษัท และอุปาสถาบริษัท ในเมื่อนักศึกษาที่เป็นคฤหัสถ์ในท่านเป็น
อุบาสกและอุบาสิกา ก็เป็นชุมชนพุทธศาสนาส่วนหนึ่ง เรียกว่าฝ่าย
คฤหัสถ์ เราเรียกรวมพระภิกษุ ภิกษุณี ว่าเป็นฝ่ายบรรพชิต และเรียก
อุบาสก อุบาสิกาว่าเป็นคฤหัสถ์ ชาวพุทธฝ่ายคฤหัสถ์นั้นมีหน้าที่อย่างไร
มีบทบาทในทางพุทธศาสนาแค่ไหน เพียงไร เป็นสิ่งที่เราควรจะมี
แจ่มแจ้งชัดเจนก่อนที่จะทำบทบาทอะไรต่าง ๆ

เรากลัวบทบาทพวกนี้อีกครั้งหนึ่งว่า อุบาสกอุบาสิกาบริษัทที่เป็น
ส่วนหนึ่ง เป็นครึ่งหนึ่งที่เดียวของชุมชนในพุทธศาสนา จะทำหน้าที่
อย่างไร แต่จะต้องพิจารณากันตั้งแต่พระภิกษุ ภิกษุณี เป็นต้นไปที่เดียว
ถ้าหากว่าเรามองภาพภิกษุ และภิกษุณี และหน้าที่ของท่านถูกต้อง อุบา
สก อุบาสิกา ซึ่งเป็นส่วนประกอบอีกด้านหนึ่งของพุทธศาสนา ก็จะมอง
เห็นหน้าที่ของตนชัดเจนด้วย เพราะหน้าที่เหล่านั้นต้องสอดคล้องกัน ถ้า
เราไม่เข้าใจขอบเขตของหน้าที่ฐานะของบริษัท & ถ้าฝ่ายคฤหัสถ์ไม่เข้าใจ
ฐานะหน้าที่ของฝ่ายบรรพชิต ก็จะนำไปสู่ความสับสน ยกตัวอย่างเช่น
ถ้าเรามองพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา เหมือนอย่างมองพระ
สงฆ์ในศาสนาอื่น ๆ อย่างนั้นก็เริ่มต้นแล้วที่เราจะมีความเข้าใจผิดพลาด
ดูเหมือนว่าในปัจจุบันเราก็ยังมีความเข้าใจเช่นนั้นกันแล้ว โดยมอง
ภิกษุสามเณรในบางแง่บางด้าน เหมือนอย่างศาสนาทั่วไปอื่น ๆ เช่น
พระบาทหลวงในศาสนาคริสต์ ท่านทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างพระผู้
เป็นเจ้ากับมนุษย์ และการที่ใครจะไปเป็นพระบาทหลวงในคริสตศาสนา
นิกายโรมันคาทอลิกนั้นจะต้องได้รับกระแสเรียกจากพระผู้เป็นเจ้า คือได้
รับการคัดเลือกจากพระองค์ พระบาทหลวงในคริสตศาสนาคือผู้ได้รับ
การคัดเลือกแล้วจากพระผู้เป็นเจ้า มีฐานะเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับ

พระผู้เป็นเจ้า เป็นสื่อที่จะนำเอาโครงการและพระประสงค์ของพระผู้เป็น
เจ้ามาถ่มมนุษย์ และเมื่อได้รับแต่งตั้งเป็นบาทหลวงแล้วก็จะเป็นตลอด
ไป อันนี้เป็นความเข้าใจเกี่ยวกับบาทหลวงในศาสนาคริสต์

ที่นำมาดูกันว่า พระสงฆ์ในพุทธศาสนาเป็นอย่างไร ในพระพุทธ
ศาสนานี้พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติธรรม เป็นผู้ทศสมัคใจเอง เป็นผู้
คัดเลือกตัดสินใจเองว่า ตนต้องการจะปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา
เมื่อตนเองเลื่อมใสศรัทธาแล้วก็มาขอสมัคเข้าพวก โดยพิจารณาเห็นว่า
การดำเนินชีวิตฆราวาสนั้นไม่ปลอดภัย ดังคำศัพท์ที่ท่านใช้ว่า สัมพา
โร ฆราวาโส บอกว่า เพศฆราวาสนั้นคับแคบเป็นทางมาแห่งธุลี มีเรื่อง
วุ่นวายมาก อหิงกาโส บัพพัชชา ส่วนการบวชทรงเพศบรรพชิตนั้น
ปลอดภัย ปลอดภัย ไม่มีห่วง ไม่มีกังวล เมื่อตัดสินใจเลือกเองแล้วก็
สละฆราวาสมาอภิศกถายชีวิตต่อการที่จะบำเพ็ญข้อปฏิบัติอย่างจริง
จัง ส่วนคฤหัสถ์แม้จะไม่ได้บวช ก็สามารถประพฤติปฏิบัติธรรมได้
เพียงแต่ยังไม่ตัดห่วงใยกังวลในเพศฆราวาสเท่านั้นเอง และเมื่อมา
บวชแล้ว จะลาสิกขาจะบวชใหม่ก็ได้ หรือว่าฆราวาสที่ยังสมัคใจครอง
เรือนนั้น เกิดสมัคใจต้องการจะบวชก็บวชได้ ถ้ายังไม่บวชก็มีฐานะ
เป็นผู้ปฏิบัติธรรมเช่นเดียวกัน ฐานะไม่เหมือนกับนักบวชอย่างน้อย
ก็ในคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก พระสงฆ์กับคฤหัสถ์ในพระ
พุทธศาสนาต่างก็เป็นผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายของพระพุทธ
ศาสนาดูด้วยกัน

มีคำศัพท์เรียกศาสนิกในพุทธศาสนาว่าเป็น สหธรรมิก อันนี้ศัพท์
เดิมแปลว่า ผู้ประพฤติธรรมร่วมกัน ศาสนิกนนี้มี ๑ ประเภท ได้แก่ใคร
บ้าง ๑. ภิกษุ ๒. ภิกษุณี ๓. สิกขมานา (คือสามเณรที่เตรียมจะบวช

เป็นภิกษุณี) ๔. สามเณร ๕. สามเณรี ๖. อุบาสก ๗. อุบาสิกา
 ทั้งหมดคนเป็นสหธรรมิก ๘ ประเภท เป็นผู้ประพฤติธรรมร่วมกัน ใน
 วินัยสมัยต่อมาเรามาจำกัดเรียกสหธรรมิกเอาเฉพาะฝ่ายภิกษุสามเณร
 เป็นสหธรรมิก ๕ แต่ในคำเดิม สหธรรมิกหมายถึงผู้ประพฤติธรรมร่วม
 กันทั้งฝ่ายพระสงฆ์และฝ่ายคฤหัสถ์ เมื่อก่อนในแง่ของหลักธรรมแล้ว
 พระสงฆ์กับคฤหัสถ์ไม่มีสิทธิเราเรียกได้ว่าเท่าเทียมกัน แต่ในเมื่อพระ
 สงฆ์เป็นผู้มุ่งเจตนาที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง ถึงกับสละโลก
 สละความห่วงใยในเพศฆราวาสออกมา จึงน่าจะปฏิบัติธรรมได้เต็มที่
 พวกเราในฐานะที่เป็นคฤหัสถ์ก็เลยร่วมมือกับท่าน ก็เลยเกิดการแบ่งงาน
 แบ่งหน้าที่กัน และหลักในวินัยก็สอดคล้องกันว่า คฤหัสถ์มีหน้าที่ช่วย
 เหลือ จุนเจือ อุปถัมภ์ด้วยปัจจัยสี่ช่วยความเป็นอยู่ทางด้านวัตถุเรียกว่า
 อามิสทานเพื่อจุนเจือชีวิตให้พระสงฆ์ได้หมดห่วงกังวลในด้านปัจจัย ๔
 หรือเรื่องความเป็นอยู่ด้านวัตถุนั้น จะได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมให้เต็มที่ต่อไป
 หน้าที่ส่วนพระสงฆ์ เมื่อตั้งใจปฏิบัติแล้วก็มีโอกาสที่จะได้บรรลุธรรม และ
 มีความรู้ความเข้าใจในธรรมะลึกซึ้งกว่า และเมื่อพระสงฆ์ได้รับผลแล้ว
 ก็ควรที่จะได้มาสั่งสอนให้แก่ฆราวาสเพื่อแผ่ธรรมให้แก่ฆราวาส เราจึง
 มีหลักว่า พระสงฆ์มีหน้าที่เพื่อแผ่ธรรมทานให้แก่คฤหัสถ์ และยังมีข้อ
 ความในพระไตรปิฎก ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่า ทั้งฝ่ายพระสงฆ์
 และฝ่ายคฤหัสถ์อาศัยซึ่งกันและกัน คฤหัสถ์เป็นฝ่ายอามิสทาน
 พระสงฆ์เป็นฝ่ายอามิสธรรมทาน เมื่อทั้งสองฝ่ายอาศัยซึ่งกันและกัน
 แล้วก็พากันก้าวหน้าไปสู่จุดหมายของพระพุทธศาสนาได้ อันนั้นก็เป็น
 แนวปฏิบัติในทางพุทธศาสนา เป็นอันว่าอุบาสก อุบาสิกาบริษัทก็เป็นผู้
 ประพฤติปฏิบัติธรรมในทางพุทธศาสนา มีฐานะคล้ายๆ พระสงฆ์นั่นเอง

แต่ว่ายังมีความยินดี มีความห่วงใยในเพศฆราวาส ยังไม่พร้อมที่จะสละ
 อุตีสตน ก็อยู่ครองเพศคฤหัสถ์ต่อไป แต่ในฐานะที่เป็นศาสนิกหรือสท-
 ธรรมิกก็มีหน้าที่ประพฤติปฏิบัติธรรมร่วมกัน

ที่นี้ อุบาสก อุบาสิกาบริษัทนั้นก็มีความสำคัญในพระพุทธศาสนา
 สมัยพุทธกาลเราจะมองเห็นว่า ในอุบาสก อุบาสิกาบริษัทจะมีบุคคลที่มี
 ความสามารถได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าเป็นเอตทัคคะเช่นเดียวกับใน
 ภิกษุ และภิกษุณีบริษัท ตัวอย่างที่เราเคยได้ยินในฝ่ายภิกษุเช่นพระสารี-
 บุตร อัครสาวกฝ่ายฆราวาสเป็นเอตทัคคะ เป็นผู้ที่มีความสามารถมากที่สุด
 ในทางปัญญา พระโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกฝ่ายชาย ท่านได้รับยก
 ย่องว่าเป็นเอตทัคคะในทางมฤตยู และยังมีพระสาวกองค์อื่นได้รับยกย่อง
 ในทางทิพยจักขุบ้าง ในทางธรรมกลีบบ้าง และทางอื่นๆ มากมายหลาย
 ด้าน หน้าที่ในทางภิกษุณีก็เช่นกัน มีนางเขมาภิกษุณีเป็นเอตทัคคะในทาง
 ปัญญาเป็นอัครสาวิกฝ่ายฆราวาส มีนางอุบลวรรณาเถรีเป็นอัครสาวิกฝ่าย
 ชาย เป็นเอตทัคคะมีความสามารถในทางฤทธิ์ อย่างนี้เป็นต้น ในฝ่าย
 อุบาสกอุบาสิกาบริษัท ก็มีเอตทัคคะ ขอบยกตัวอย่าง ผู้ที่ได้รับยกย่องใน
 ฝ่ายอุบาสกและอุบาสิกา เช่น จิตตคฤหบดี ท่านผู้นี้เป็นเอตทัคคะใน
 ทางธรรมกลีบ ธรรมกลีบหมายความว่ามีความสามารถในการแสดงธรรม
 พูดอย่างนี้อาจจะแปลกใจ เอ๊ะ เกี่ยวกับฆราวาสด้วยหรือนิ นายหัตถะ
 ได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะทางสงเคราะห์บริษัทด้วยสังคหวัตถุ ๔ คือ
 เป็นนักสังคมสงเคราะห์ หน้าที่ในฝ่ายอุบาสิกาบริษัท ขุชชุตตราอุบาสิกา
 เป็นเอตทัคคะในทางพหูสูต พหูสูตคือเป็นผู้คงแก่เรียน มีความรู้มาก
 เรียนรู้พระพุทธศาสนาเชี่ยวชาญ ต่อไปนางสามาวดี เป็นเอตทัคคะทาง
 เมตตา นางอุตตรานันทมารดาเป็นเอตทัคคะในทางนิกमान บำเพ็ญ

ฉาน เป็นนักบำเพ็ญสมาธิผู้สามารถจนได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะ นาง
สุปปียาหรือสุปปียาอาสิกาได้รับยกย่องในทางคิลาณบัญญัติ แปลว่าผู้
พยายามแก้ไข นั่นก็เป็นตัวอย่าง ยังมีอีกหลายคนที่ยอดมาไม่ได้ยกตัวอย่าง
ให้ดู นิกายของพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ถ้าเรามองตามภาพพจน์ก็
อาจจะว่า เอ๊ะ อุบาสกอุบาสิกาบริษัทนั้นก็มีความสำคัญพอสมควร

อนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสสรรเสริญบุคคลบางท่านที่ควรเอาเป็นตัว
อย่าง ถ้าใครอยากเป็นอุบาสกที่ดีก็ให้เอาตัวอย่างจิตตคฤหบดี กับท่าน
หัตถกะ ท่านทั้งสองนี้เป็นมาตรฐานในอุบาสกทั้งหลาย ถ้าหากจะออก
บวช ก็ให้มองดูพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ เป็นมาตรฐาน ส่วน
ในหมู่อุบาสิกา ก็ให้มองดูนางขุชชุตตรา กับนางนันทมารดาสองคน
เป็นต้นตอคือเป็นมาตรฐาน หรือแบบอย่าง และถ้าจะออกบวชก็ให้
เอาอย่างนางอุบลวรรณา และนางเขมา ซึ่งเป็นภิกษุณีที่มีความสามารถ
ได้รับยกย่องอย่างสูง นับเป็นสิ่งที่ยอดมาอย่างมากแล้วเพื่อจะได้มองเห็น
ฐานะของอุบาสก อุบาสิกาบริษัท

อีกครั้งหนึ่งตอนพระพุทธเจ้าก่อนจะปรินิพพาน ได้ทรงพิจารณา
ฐานะของพุทธบริษัทกับความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ตามเรื่องบอก
ว่ามารมาทวงว่าภาระของพระองค์สำเร็จหมดแล้ว เงื่อนไขทำให้
พระองค์อยู่ก็เสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้ว ถึงเวลาที่พระองค์จะปรินิพพานได้
แล้ว เงื่อนไขที่ตรัสไว้ในทรงจะทรงรอไม่ปรินิพพานมีอะไรบ้าง ก็
เรื่องของบริษัท ๔ นั้นแหละ เริ่มตั้งแต่ภิกษุไปจนถึงอุบาสิกา พระองค์
ตรัสว่าตราบใดที่ในพุทธบริษัทยังไม่มีพระภิกษุเถระ (พระผู้ใหญ่) พระ
มัชฌิมะ (พระปานกลาง) พระนวกะ (พระบวชใหม่) ที่มีความรู้หลัก

แหลมในธรรมวินัย มีความกล้าหาญในธรรมะสามารถที่จะแก้ไขถ้อยคำ
กล่าวหาพระพุทธานุชาสนาได้ ตราบนั้นพระองค์จะไม่ปรินิพพาน ต่อมาก็
กล่าวถึงภิกษุณีบริษัท ในภิกษุณีบริษัทก็เช่นเดียวกัน ถ้ายังไม่มีพระเถระ
พระภิกษุณีปานกลางหรือบวชใหม่ก็ตาม ที่มีความสามารถเพียงพอ
พระองค์ก็ยังไม่ปรินิพพาน ในฝ่ายอุบาสก อุบาสิกาที่เหมือนกัน ถ้าอุบา
สก อุบาสิกายังไม่เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ความกล้าหาญใน
ธรรมะเพียงพอ ยังไม่มีความสามารถที่จะแสดงธรรมในพุทธศาสนา
ได้ชัดเจน จนกระทั่งว่า เมื่อมีใครกล่าวหาหรือโจมตีแล้ว จะสามารถ
กล่าวแก้หักล้างได้ ถ้ายังไม่มีผู้สามารถเช่นนั้น ในหมู่อุบาสก อุบาสิกา
พระองค์ก็ยังไม่ปรินิพพาน และตอนที่มารมานิมนต์ปรินิพพานก็บอกว่า
บัดนี้ก็มีภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ที่มีความสามารถอย่างครบ
ถ้วนทุกประการแล้ว เพราะฉะนั้น พระองค์ก็ควรปรินิพพานได้ ถ้าเร
ตีความก็คือว่า ชันธมาร ได้แก่พระวรกายของพระพุทธเจ้าได้มาเตือน
พระองค์แล้ว บอกว่าพระองค์ได้เห็นตเห็นอพระวรกายมากแล้ว ทรง
พระชรา พระวรกายอ่อนแอลง ชันธ ๕ ได้มาเตือนพระองค์ว่าควรปรินิ
พพานแล้ว พระองค์เคยกำหนดไว้ว่า จะยังไม่ปรินิพพานจนกว่า
พระองค์จะสามารถตั้งพระพุทธศาสนาได้มั่นคงแล้ว ตอนนั้นพระองค์
พระชนมายุได้ถึง ๘๐ พรรษาแล้ว เพราะฉะนั้น เมื่อชันธมารมาเตือนอีก
พระองค์ก็เลยทรงปลงอายุสังขารตั้งพระทัยที่จะปรินิพพาน นั่นเป็นข้อ
หนึ่งที่แสดงฐานะของพุทธบริษัท ซึ่งจะช่วยให้เรามองเห็นรูปร่างคร่าวๆ
ว่า อุบาสก อุบาสิกาบริษัท ควรจะมีบทบาทต่อพระพุทธศาสนาอย่างไร

ที่หันมามองในปัจจุบัน นี่เป็นความรู้สึกในด้านตนเองมองว่า
อุบาสกอุบาสิกาของไทยเราปัจจุบันนี้ออกจะพรวนวิ้นน้อย ก็ไม่ค่อยมี

รูปร่างให้เห็นชัด เราจะไปเอาอย่างประเพณีของสังคมที่ดำเนินมานานเห็นจะไม่ได้ สังคมไทยเรากลับมาเป็นสังคมแบบตัวในชุมชนย่อย ในหมู่บ้าน มิวัด แล้วรอบ ๆ วัฒนธรรมก็มาอยู่เป็นอุบาสก อุบาสิกา เกาะกลุ่มกันเหนียวแน่น ในวัดก็มีภิกษุบริษัท นอกวัดชาวบ้านก็มาเป็นอุบาสกอุบาสิกาบริษัท ในสภาพเช่นนั้นเราไม่ต้องจัดตั้งขึ้นมาต่างหากให้เห็นชัดว่าเป็นอุบาสก อุบาสิกาบริษัท เพราะเขามีสัญญาแล้ว แต่มาสมัยปัจจุบันนี้ สังคมได้เปลี่ยนแปลงไป จะเห็นว่าเราได้อยู่กันกระจัดกระจายในแต่ละชุมชนย่อยๆ นั้น คนก็มีความสัมพันธ์กัน แต่มีความแน่นแฟ้นไม่เหมือนเดิมกระจัดกระจายกัน คนในถิ่นนี้ไปรู้จักกับถิ่นโน้น ไปมีความสัมพันธ์ในหน้าที่การงานกับคนที่โน้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนเมืองอย่างในกรุงเทพฯ ฯ จะเห็นได้ชัดว่าสภาพความเป็นอยู่ไม่เหมือนเดิมแล้ว ฉะนั้นถ้าหากว่าใครจะทำกิจกรรมอะไรขึ้น ก็จะต้องมีการรวมกลุ่มกัน ถ้าหากว่าสังคมเป็นเช่นนั้นแล้ว ในหมู่ชาวพุทธก็ต้องเป็นเช่นนั้นเหมือนกัน ชาวพุทธจะต้องตั้งกันเป็นหลักเป็นฐานมั่นคง อันนี้มิใช่หมายความว่าปัจจุบันเราจะไม่มีอุบาสกอุบาสิกาบริษัทเสียเลย แม้กระทั่งมาประชุมในที่นี้ ก็ได้สร้างกันขึ้นเป็นกลุ่มก้อน แต่ละกลุ่มก้อนก็ทำหน้าที่เป็นอุบาสกอุบาสิกาบริษัทกันเอง แต่ถึงอย่างไรก็ยังคงดูว่าไม่ค่อยจะเหนียวแน่น ยังไม่เห็นเป็นชนเป็นอันที่ควร ยังไม่มีอุบาสกอุบาสิกาบริษัทชนิดที่ จะทำหน้าที่ได้เหมือนครั้งพุทธกาล เอตทัคคะหรืออะไรที่คล้ายๆ อย่างนั้น ก็ไม่มี มารัฐสักอย่างหนึ่งว่าชาวพุทธคฤหัสถ์พากันฝากพระพุทธศาสนาไว้กับพระภิกษุสงฆ์ อันนั้นถ้าจะไปในแง่หนึ่งก็ถูก เพราะว่าพระสงฆ์นั้นเป็นแกนกลางของพุทธบริษัท เพราะว่าเป็นผู้ที่ตบแต่งหน้าตาดำเนินปฏิบัติ ทำหน้าที่ในทางพุทธศาสนาเต็มที่ แต่ถ้าพิจารณาตามหลักการของพระ

พุทธศาสนาแล้ว อุบาสก อุบาสิกาบริษัทนั้นจะต้องมีบทบาทในพุทธศาสนาพอสมควร

ถ้ามองดูในด้านนิสิตนักศึกษาอันนี้ก็ต้องเห็นใจ เพราะว่านิสิตนักศึกษานั้นเป็นผู้ที่เข้ามาในสถาบันแล้วก็ทำหน้าที่อยู่ในชุมชนหรือชมรมพุทธศาสนาหรือกลุ่มอะไรนั้น เป็นช่วงสั้นเพียงปีสองปีสามปี ซึ่งยังไม่ทันที่จะทำอะไรเป็นหลักฐานมั่นคง อย่างไรก็ตามถ้าหากว่าการสืบต่อที่ดี ก็น่าจะมีการกระทำอะไรที่เห็นเด่นเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา ถ้าหากว่าเราจะสร้างชุมชนชาวพุทธที่มีความหมายขึ้นมาแล้ว คนที่เป็นตัวแทนของอุบาสกอุบาสิกาชาวพุทธก็ต้องเป็นคนที่ดีควรแก่การเคารพนับถือ เป็นผู้ที่สามารถมองเห็นความหมายเป็นที่ยอมรับในสังคม ถ้าหากว่าเป็นนิสิตนักศึกษาก็จะต้องเป็นคนที่ดีนิสิตนักศึกษานี้ มองเห็นคุณค่าและความหมาย ในปัจจุบันนี้อาจจะมองทั้งในด้านความประพฤติปฏิบัติและความรู้ ในด้านความรู้ก็เริ่มตั้งแต่ว่า ผู้เป็นตัวแทนชาวพุทธที่เป็นอุบาสกอุบาสิกาบริษัทนั้น จะต้องมีความรู้เรื่องพุทธศาสนาพอสมควร ความรู้ในด้านพุทธศาสนานี้ก็มองทั้งในแง่ของหลักธรรมคำสอน และในแง่ของสถาบันสังคม รวมไปถึงวัฒนธรรมและอื่น ๆ ด้วย แต่ในปัจจุบันนี้ถ้าเราไปถามบางท่านในชุมชนพุทธเกี่ยวกับเรื่องวัดวาอารามนี้ บางทีไม่ได้สนใจกันเลยทีเดียว เช่นว่า พระสงฆ์ในประเทศไทยมีเท่าไร มิวัด กวัด อันนี้ก็ไม่ใช่ว่าถามที่จำเป็น แต่หมายความว่าคนที่มาเป็นตัวแทนของชาวพุทธนั้นน่าจะเป็นผู้มองเห็นสภาวการณ์พุทธศาสนาอย่างกว้าง ๆ แม้คำถามเหล่านี้จะให้คำตอบตายตัวไปเลยเป็นตัวเลขที่แน่นอนคงไม่ได้ และก็ไม่ใช่เรื่องจำเป็นที่จะต้องมาตอบมารู้กันทั้งหมด แต่อย่างน้อยถ้าพูดกันก็ควรจะเข้าใจพอมองเห็นภาพ ว่าพุทธศาสนาในเมืองไทย

เป็นอย่างไรมีพระภิกษุท่านนั้น สามเณรท่านนั้น เป็นใครมาจากไหน อยู่ในสภาพอย่างไร มีดวงอารามท่านนั้น ทำหน้าที่อะไร อันนี้อาตมามองเห็นว่า เป็นความจำเป็นอย่างหนึ่ง ผู้ฟังจะมองเห็นเป็นอย่างไรก็ลองมาพิจารณาถกกันดู ตอนท้ายอาจจะใช้เวลาในการถกเถียงกันนิดหน่อยก็ได้ อาตมาเห็นว่าสังนจาเป็นอยู่ ถ้าเราจะทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชาวพุทธแล้วจะต้องมีความรู้ความเข้าใจพอสมควร ถึงขั้นสามารถกล่าวแก้ปริปัฏวาพได้ ก็จะต้องมีความเข้าใจสถาบันพุทธศาสนาด้วย ไม่ใช่เฉพาะเพียงแต่ศึกษารธรรมอย่างเดียว แต่เป็นที่แน่นอนว่าธรรมะนั้นจะต้องศึกษา

ในส่วนของกรศึกษาธรรมนั้น อาตมาข้คิดเห็นอย่างหนึ่งว่า จะต้องไม่ศึกษาเพียงเพื่อตัวเองอย่างเดียว จะต้องสามารถเอาไปใช้เพื่อแผ่หรือทำประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วย ในชุมชนพุทธกลุ่มพุทธนบางท่านอาจจะรู้สึกเหมือนกันว่า เป็นผู้ทมาหาทางออกให้แก่ตัวเอง หรือหาความสุขส่วนตัว ถ้ามั่นแก่น้อตมาว่าไม่พอ ถ้าจะเป็นเพียงสมาชิก อาจจะพอได้ แต่ถ้าเป็นกรรมการ ซึ่งเป็นตัวแทนของนีสตินักศึกษาชาวพุทธ เป็นผู้ทำงาน แคนั้นไม่พอ ขอให้นึกถึงพุทธพจน์ที่ตรัสเกี่ยวกับลักษณะที่เป็นธรรมดาของพระโสดาบัน แม้ว่าจะเป้นภรณที่ตรัสเกี่ยวกับพระโสดาบันที่เป้นพระสงฆ์ แต่จะใช้สำหรับอบาสกอบาสิกาก็ได้ มีข้อหนึ่งบอกว่า พระโสดาบันนั้น ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาถูกต้องแล้ว ทั้งที่เป็นผู้เอาใจใส่ในกิจการของเพื่อนร่วมหมู่คณะ แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีความฝักใฝ่ในไตรสิกขา เปรียบเสมือนแม่โคขณะที่เล็มหญ้ากินไป ก็เหลือวแลดูลูกน้อยไปด้วย ถ้ามองอย่างนั้นก็หมายความว่าในขณะที่ผกตนเอง คือทำประโยชน์ตนหมายถึงว่าประพลิตตนให้ก้าวหน้าไปนั้น ในเวลาเดียวกันก็ต้องเหลือวแลดู ต้องเหลือวแลผู้อื่น คือ

เอาใจใส่ในเพื่อนภิกษุสามเณรด้วยกันด้วย ถ้าหากเป้นภรณที่สถัดก็เอาใจใส่ในเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันหมดทั้งสน ทำหน้าที่เหมือนกับแม่ทวดแลลูกอ่อนด้วย อันนี้อาจเป้นคติสำหรับเสริมสร้างบทบาทนักศึกษาที่จะส่งเสริมค่านิยมทางพุทธศาสนาได้

นีสตินักศึกษาที่จะทำหน้าที่เป้นชาวพุทธที่ดี ควรจะเป้นผู้ที่เขาเห็นว่ามีความหมายน่าเชื่อถือ เพราะถ้าหากว่าตัวบุคคลที่เป็นตัวแทนชาวพุทธนั้นน่าเชื่อถือ ค่านิยมพุทธนั้นก็น่าเชื่อถือไปด้วย เพราะฉะนั้นจึงเป้นเรื่องที่น่าคิดว่าจะทำให้เขานับถือได้อย่างไร จะต้องสร้างความน่าเชื่อถือให้มากขึ้นในตน จึงจะสามารถนำพระพุทธศาสนาและค่านิยมพุทธไปเผยแผ่ หากเรามีความสามารถขในตนแล้ว และมีค่านิยมชาวพุทธด้วย คนที่มีค่านิยมชาวพุทธนั้นมีความน่าเชื่อถือ มีการดำรงชีวิต ที่เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น อันนี้ก็เป้นการเผยแผ่ค่านิยมพุทธไปในตัวนั่นเอง เรียกว่าแทบจะไม่ต้องพูดเลยก็ได้ เขาเห็นค่านิยมพุทธดีแล้วเขาก็พยายามเลียนแบบ ที่ว่ามานอาจจะเป้นเรื่องอุดมคติมากไปหน่อย แต่ตามหลักความเป้นจริงก็ควรเป้นเช่นนั้น เราจึงน่าจะพยายาม เรื่องตัวบุคคลนเราพูดกันมาแล้วพอสมควร

ที่นมาพูดกันเรื่องค่านิยมในพุทธศาสนาบ้าง ค่านิยมในพุทธศาสนานั้นคืออะไรและมีอะไรบ้าง พูดถึงเรื่องนแล้วรู้สึกว่ายากเหมือนกัน ค่านิยมพุทธในสมัยปัจจุบันนี้ ก็อย่างที่อาตมาได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า เรา รู้สึกจะมีความสับสนกันพอสมควรว่าค่านิยมพุทธคืออะไร ถึงกับมีคนหลายกลุ่มหลายพวกมาโจมตีอย่างทหลายท่านก็คงเคยได้ยิน ที่ฝรั่งมาดูพุทธศาสนา มาดูคนไทยแล้วก็บอกว่า คนไทยได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา คนไทยมีพฤติกรรมอย่างนี้เกิดจากคติหรือหลักธรรมในพุทธ

ศาสนาว่าอย่างนั้น และการมีพฤติกรรมหรือความประพฤติอย่างนั้น ๆ ไม่เอื้อที่จะก่อความเจริญแก่สังคมอะไรต่าง ๆ เช่น เรื่องทาน ทำให้ทำลายเศรษฐกิจบ้าง สันโดษโดยทำให้ไม่พัฒนา เป็นต้น ยังไม่จำเป็นต้องมาสาธยายกันในวันนี้ แต่จะอย่างไรก็ตามก็มีข้อที่เราควรหาทางแก้ไข ถ้าหากคำนิยามพุทธเป็นคำนิยามที่ไม่่น่านิยมน่าอย่างที่เขาว่าไปแล้ว เราจะไปส่งเสริมคำนิยามพุทธให้ได้ผลอย่างไร พฤติกรรมในหมู่ชาวพุทธปัจจุบันนี้ เราควรจะต้องคิดตกลงให้แน่นอนว่าจะเอากันอย่างไหน ถ้าไม่เกิดความแน่นอนชัดเจนแม้ในหมู่ชาวพุทธเอง ในหมู่พวกเราที่อยู่ในชุมชนพุทธเอง ก็จะเกิดความหักเหแตกต่างอย่างเห็นเป็นสำคัญต่าง ๆ หลายสำคัญ แล้วก็เกิดมีการโจมตีกันขึ้น คือผู้ที่ไปศึกษาในสำนักอย่างนั้น ก็เกิดความขัดถือในสำนักของตนแล้วก็มาโจมตีกัน แล้วก็เกิดความแตกแยกกัน เราควรพิจารณาว่าเราควรจะต้องปฏิบัติอย่างไร ในด้านพฤติกรรมทั่ว ๆ ไป

อย่างเรื่องพระสงฆ์เราก็มีปัญหาว่า เดียวพระสงฆ์ไปยุ่งกับของขลัง เครื่องรางสิ่งศักดิ์สิทธิ์หมอดูอะไรต่ออะไร เรามาดูปัญหาเรื่องนั้นกันแล้ว ก็เกิดความขัดแย้งกันเอง ในสังคมส่วนใหญ่ยังมีผู้ที่ยึดมั่นอย่างนั้น คนข้างนอกเขาไปว่าเป็นคำนิยามในพุทธศาสนา ส่วนในหมู่ก็พวกหนึ่งก็บอกว่ามันไม่ใช่พุทธศาสนาจะต้องแก้ไขเสีย เป็นต้น ในสังคมที่สับสนอย่างนี้ก็ได้แต่ว่ากันไป โจมตีกันไป สภาพที่เป็นจริงก็คงอยู่อย่างเดิมหรือกลับทรุดลงอีกไม่ดีขึ้น จะหาข้อยุติได้อย่างไร เรื่องนี้อาตมาจะลองใช้วิธีสักอย่างมาพิจารณา คือวิธีที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้เรียกว่า วิภังชวาท แปลว่าการกล่าวจำแนกหรือแยกแยะ ในการที่จะตัดสินอะไรต่าง ๆ นั้น พระพุทธเจ้าจะทรงใช้วิธีแยกแยะ วิเคราะห์ออกไปว่าอะไรดี อะไรเสีย อะไรเสียด้านไหน ดีด้านไหนอย่างไร ดีมากกว่าเสีย หรือเสียมาก

กว่าได้อย่างไร เช่นในปัจจุบันนี้อย่างหมอดูนี้ เราจะเอาอย่างไรกับท่านดี สมมุติว่าเราบอกว่าไม่เห็นด้วยกับพระหมอดู แล้วเราจะแก้ไขได้อย่างไร ยิ่งพูดยิ่งว่า กิจการพระหมอดูก็เหมือนยังเจริญ ยิ่งว่ารุนแรง ชาวพุทธก็ยิ่งแตกแยก ท่านจะลองใช้วิธีที่ว่ามาพูดถึงเรื่องพระหมอดูว่า พระหมอดูมีหลายชนิดหลายประเภท

ประเภทที่หนึ่ง คือผู้ที่มีความโลภในลาภสักการะ แล้วก็เพียรพยายามที่จะใช้วิชาทำนายทายทักเพื่อแสวงหาลาภสักการะส่วนตัว พุดง่าย ๆ ว่าใช้วิชาหมอดูเป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพ

พระหมอดูประเภทที่สอง คือ ท่านที่เห็นว่าตัวเองไม่มีความสามารถที่จะสอนธรรมเพียงพอ เมื่อจะต้องสงเคราะห์ผู้มชชนชาวคฤหัสถ์ ก็ใช้วิชาหมอดูนั้นเพื่อจะเป็นสื่อในการที่จะสอนธรรมะ เพราะว่าเป็นที่วิตถวาในการปลอมประโลมใจ แต่ไม่ได้มุ่งหมายหรือเห็นแก่ลาภสักการะ ไม่ทำตนให้ขัดติดกับสิ่งเหล่านั้น และความพยายามที่จะนำกลุ่มชนนั้นให้เข้าสู่ธรรมที่สูงขึ้นไป

ประเภทที่สาม ได้แก่ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการทำนายทายทัก คัดค้านพฤติกรรมของพระกลุ่มนี้ แต่เห็นพระหมอดูอย่างเต็มที่ แต่ตนเองก็ไม่มีความสามารถในการที่จะสั่งสอนประชาชน ก็เลยได้แต่เตือน

ประเภทที่สี่ คือพระภิกษุที่มีความสามารถสั่งสอนผู้อื่นด้วย และถือว่าการทำนายทายทักนั้นไม่ถูกต้อง ไม่เป็นวิธีการที่ขอบธรรมในทางพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นก็ยืนยันในหลักที่จะไม่ยอมใช้การทำนายทายทักด้วยวิธีอย่างนี้เรียกว่า วิภังชวาท เรามาดูว่าใน ๔ ประเภทนี้ อย่างไหนดี มากด้อย อันไหนเสียมากเสียน้อย อันไหนควรแก้ไขก่อนแก้ไขหลัง อันไหนควรจัดการให้หมดไปโดยเร่งด่วน หรืออันไหนควรสนับสนุน

ให้ทำต่อที่ทำงานไป อาจจะแยกแยะกันมากกว่าอันที่ได้ เป็นวัชรของพระ
พุทธเจ้าเรียกว่าเป็นวัชรชวาต

นี่อาจจะเป็นการเสนอแนวทางหนึ่งในด้านปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นการ
ส่งเสริมก็ตามแก่ใจก็ตาม เมื่อแยกให้ชัดแล้วอาจเห็นทางปฏิบัติชัดเจน
ขึ้น และเริ่มปฏิบัติได้จริง ไม่ใช่อยู่แค่คำว่ากันไปไหน

ท่านอาจจะหันมาในเรื่องค่านิยม ว่าพุทธศาสนาของเราค่านิยม
อะไร ค่านิยมอะไรที่เรียกว่าเป็นค่านิยมพุทธ อันนี้อาตมาเป็นเพียงผู้มา
เสนอเท่านั้นเอง จะต้องขอให้ช่วยกันพิจารณา จะยอมรับหรือไม่ก็เป็น
อีกเรื่องหนึ่ง

ค่านิยมอันหนึ่งซึ่งเป็นที่แพร่หลายมาก ก็คือค่านิยมแห่งทาน การให้
การบริจาครู้สึกกันว่าจะยอมรับได้ว่าเป็นค่านิยมทางพุทธศาสนา จะเห็น
ด้วยหรือไม่ตอนท้ายเราก็อยมมาได้เลยกันอีกทีหนึ่ง ค่านิยมแห่งทานนี้
เห็นได้ชัดว่าเป็นค่านิยมของไทย ซึ่งเป็นค่านิยมพุทธ ขอให้แยกก่อนว่า
ค่านิยมพุทธกว้าง ๆ ทั่วไปอย่างหนึ่ง แล้วก็มีค่านิยมพุทธไทยอีกอย่างหนึ่ง
ซึ่งไทยอาจจะแตกต่างจากชาวพุทธอื่น ๆ ก็ได้ ค่านิยมพุทธไทยอย่างหนึ่ง
ก็คือค่านิยมแห่งทาน เราชอบและส่งเสริมให้มีการให้การบริจาคแบ่งปัน
ในทางพุทธศาสนาเราหาหลักฐานยืนยันในเรื่องนี้ได้ โดยเฉพาะในเรื่อง
เวสสันดร ในเรื่องชาดกที่เป็นทานบารมีอย่างยังเท่านั้น แม้ในเรื่องทั่ว ๆ
ไปพุทธศาสนาก็สอนในเรื่องทรัพย์ ทั้งการเก็บทรัพย์ รักษาทรัพย์ หา
ทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์ พระพุทธศาสนานี้ไม่ค่อยห่วงในเรื่องหาทรัพย์
และรักษาทรัพย์ ทว่าไม่ห่วงก็คือ ไม่ได้กีดกัน ยินดีส่งเสริมเรื่องการ
แสวงหาทรัพย์ด้วยความขยันหมั่นเพียร แต่ไปห่วงหรือใส่ใจอยู่กับเรื่องวิธี
การแสวงหา ว่าชอบธรรมหรือไม่ เท่านั้นเอง อีกตอนที่สองก็ออกมาแล้ว

จะใช้อย่างไร และตอนที่สองเกี่ยวกับเรื่องทาน การมีทรัพย์และรู้จักใช้
จ่ายทรัพย์เป็นจุดที่มาเกี่ยวกับเรื่องทาน พระพุทธเจ้าไม่สนับสนุนให้
มีการหามาเก็บตองไว้ แต่สนับสนุนให้หามาใช้เลี้ยงตนเองและคนที่ควร
เลี้ยงให้เป็นสุข และเผื่อแผ่แบ่งปันทำความดีออกไปอีก อันนี้เป็นหลัก
ทั่วไป และเรื่องนี้ปรากฏมากมายในพุทธศาสนา มีทั้งในพระไตรปิฎก
เป็นพุทธพจน์เอง และในอรรถกถา เป็นนิทานชาดกเล่าเกี่ยวกับเรื่อง
พระไปทรมานเศรษฐี เรื่องอย่างนี้มีมากมาย

เศรษฐีในสมัยก่อนพุทธกาล ในชาดกเยอะแยะ ที่แสวงหาทรัพย์โดย
ชอบธรรมแล้วก็เอามาเก็บไว้ ตนเองก็มิได้ทำให้มีความสุข และก็ไม่ได้
ใช้จ่าย อยู่อย่างลำบากแล้วก็ไม่นำทรัพย์ไปบำรุงเลี้ยงผู้อื่น ไม่เผื่อแผ่
แบ่งปัน พระพุทธเจ้าทรงติเตียนมาก ในพระไตรปิฎกก็มีเรื่อง เช่น วัน
หนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลมาเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงทักทายตรัส
ถาม พระเจ้าปเสนทิโกศลก็เล่าถวายว่า วันนั้นพระองค์ได้จัดการเรื่อง
เศรษฐีผู้หนึ่งมีเงินทองมากมาย เขาตายแล้ว ก็ต้องไปขโมยเงินทองเข้า
ท้องพระคลัง อ้าวทำไมเป็นอย่างนั้น เพราะเศรษฐีเมื่อยังอยู่นั้นท่านเป็น
คนขยันเข็นเข็นอยู่อย่างลำบาก ไม่ทำให้ตนเองมีความสุข และก็ไม่นำ
เลี้ยงคนอื่น ไม่ใช่ทรัพย์ทำความดี พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าอย่างนั้นอดีต
บุรุษได้ทรัพย์แล้วก็สูญเปล่า อันนั้นเป็นการพูดอย่างย่อ ๆ ค่ะให้เห็นว่า
พระพุทธเจ้าไม่ทรงสนับสนุนการหาทรัพย์มาเก็บตองไว้ พระองค์ตรัสถึง
การใช้จ่ายทรัพย์ว่า เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วก็ควรจะทำให้เป็นประโยชน์แก่
ตนเองและแก่คนอื่น เผื่อแผ่แบ่งปัน และทำความดี อย่างในนิทานชาดก
ก็เปรียบเทียบว่าคนที่มีเงินแล้วเอาเก็บไว้ ไม่ใช่ทำประโยชน์ ก็เหมือนกับ

นกมัยหก “มัยหก” แปลว่า ของข้ำ นกมัยหกมันอยู่ที่ต้นไม้ชนิดหนึ่ง เรียกว่าต้นเล็บ ต้นเล็บเป็นอย่างไรก็คงจะไม่รู้จักกันหลายท่าน เมื่อ ต้นเล็บบนมผลสุกแล้ว นกมัยหกหวงลูกเล็บนกมันบินวนเวียนอยู่ที่ต้น เล็บ ปากก็ร้องว่า มัยหก ๆ แปลว่า ของข้ำ ๆ ในเวลาเดียวกันนั้น นก ตัวอื่นก็มากินผลเล็บที่สุกแล้ว พวกมันบินไป ผู้ที่แสวงหาทรัพย์มา มี ทรัพย์แล้ว ไม่นำทรัพย์มาใช้ให้เป็นประโยชน์เหมือนกับนกมัยหก ได้แต่ ร้องว่าของข้ำ ๆ แม้ว่ามฤตยูมาพรากเอาตัวไปก็ยังร้องว่าของข้ำ ๆ อยู่ นนเอง

นอกจากนี้ เรื่องพระโมคคัลลานะไปปราบมัจฉริยโกสิยเศรษฐีก็คิด เรื่องอนทานองนนักคิด เรื่องเหล่านี้มากมาย คติเรื่องการใช้ทรัพย์ ให้เป็นประโยชน์ก็คือ คนเราหาทรัพย์มา ก็เพื่อเป็นประโยชน์แก่ชีวิตแก่ สังคม ในพระพุทธศาสนาเรียกว่าประโยชน์แก่ตน และประโยชน์แก่ผู้อื่น เพื่ออรรถและ ประัตถะ เป็นสิ่งที่เราจะเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ แต่มนุษย์บางคนเมื่อหาทรัพย์มาได้แล้วก็ลุ่มหลงประสคขอนเสีย ไม่ได้ นำทรัพย์มาใช้ให้เป็นประโยชน์ กลายเป็นว่าเป็นทาสของทรัพย์เสียเอง นั่นเป็นคติพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ท่านเราจะเอาอย่างไรกับท่าน เราควร จะให้ท่านอย่างไร เพื่อจะได้เป็นประโยชน์ ก็มีพุทธพจน์ตรัสว่า พึงวิจัย แล้วจึงให้หรือเลือกเฟ้นให้ พิจารณาให้หนักก็จะให้อย่างไร จึงจะเป็น ประโยชน์ นั่นก็เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณากันต่อไป สรุปว่าการให้เป็น คำนิยมพุทธไทยอย่างหนึ่ง

ต่อไปค่านิยมที่เราจะพิจารณาก็คือ ค่านิยมแห่งการไม่เบียดเบียน หรือเมตตา เมตตาก็คือธรรมที่ตรงกันข้ามกับความเบียดเบียน หรือ เทียบกับปัจจุบันตรงกับทมการอ้างหลักเรื่องอหิงสานนเอง อหิงสาก็เป็น

หลักหนึ่งในพุทธศาสนา เมตตากรุณาเป็นหลักที่เด่นชัด เรียกให้ครบ ชุดว่าพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เกี่ยวกับหลัก ธรรมชุดนี้ ก็มีฝรั่งโจมตีชาวพุทธโดยเฉพาะชาวพุทธไทยว่า สังคมไทย นั้นสอนเมตตา สอนกรุณา แต่การสอนเมตตานั่นสอนอย่างไร ก็สอนให้ แผลเมตตา แผลเมตตาคืออย่างไร คือการไปนั่งนิ่ง ๆ แล้วก็คิดตั้งใจขอให้ เพื่อนสัตว์ทั้งหลายพร้อมเกิดแก่ เจ็บ ตาย ทั้งหมดทั้งสิ้น จึงเป็นสุข เป็นสุขเถิด อย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย เพียงแค่นี้ก็เป็นการทำ ความดีแล้ว ฝรั่งก็เลยโจมตีบอกว่า คนไทยพอไปนั่งนอนแผลเมตตา ก็ เป็นอันได้บำเพ็ญธรรมะทำความดีครบถ้วนเพียงพอแล้ว ไม่ต้องไปทำ อะไร ในพุทธศาสนาคนทำความดีแบบ *Passive* ของภิกษุใช้ภาษา อังกฤษ คือไม่ *Active* เลย ทำให้เราจึงเห็นอย่างนี้ อันนี้อาจจะเป็นที่ ความบกพร่องของเราเองก็ได้ ที่ปฏิบัติไม่ครบตามหลักพุทธศาสนา คือ หลักของพุทธศาสนาต้องสอดคล้องกัน ถ้าวางต้องเริ่มจากจิตใจ ต้องมี ธรรมในใจเป็นสำคัญ ธรรมะในใจคือตัวพื้นฐาน แล้วแสดงออกมาภายนอกก็อะไร ก็คือสังคหวัตถุ ๔ ถ้าเรามีพรหมวิหารในใจแล้วจะให้ได้ผล ในทางปฏิบัติแท้จริง ก็ต้องแสดงออกมาภายนอกด้วย การแสดงออกมา ภายนอกนั้นก็คือ สังคหวัตถุ ๔ มีอะไรบ้าง มีทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา

ท่าน ก็ช่วยด้วยของ เผื่อแผ่ แสดงเมตตากรุณาออกมา ในทางที่จะ เผื่อแผ่แบ่งปันทรัพย์หรือสิ่งของภายนอกตัว

ปิยวาจา ก็ได้แก่ช่วยด้วยถ้อยคำ คำแนะนำตักเตือน ไม่ใช่พูดเพราะ เฉย ๆ แค่นั้นอาจจะบกพร่องไป คำพูดสุภาพก็เป็นปิยวาจา แต่ว่าเป็นปิย วาจาที่แท้เกิดจากใจที่เมตตา เจตนาดี เจตนาดีเป็นเจตนาดีเมตตา เจตนาดี

เมตตา ก็คือต้องการให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์และมีความสุข ให้เขาพ้นจากความทุกข์ เจตนาที่ดีแม้จะรุนแรงไปบ้างก็ไม่เสียปียวจา ยกตัวอย่างว่า แม้มีความรักลูก อันนั้นเป็นธรรมดา แต่ลูกหัวดื้อ ชอบเที่ยวไป แม้มักว่าอย่าไป ๆ หนุมันมีอันตรายนทุกด้าน ลูกก็ไม่ยอมจะไป แมื่ก็กล่าวคำแรงว่า ถ้าไปขอให้เสือกัดตายเลย คำที่แม่กล่าวอย่างนี้ไม่เสียปียวจา ทำไมละ เพราะเจตนาดี แม้มีความรักจนกระทั่งโมโห พุทธศาสนาบอกว่าคนมีกิเลสนี้ โทสะเกิดจากโลภะก็มี โทสะเกิดจากราคะก็มี อย่างในกรณีนี้ โทสะเกิดจากความรัก แม้นเจตนาดี ถึงจะโกรธก็ไม่ได้มีความประสงค์ร้ายต่อลูกเลย แต่ลูกไม่เชื่อฟัง ก็กล่าวคำรุนแรงออกไป ถือว่าไม่ผิดปียวจาอย่างนั้นเป็นต้น เน้นที่เจตนา ปียวจาคือมีน้ำใจต้องการให้เขามีความสุขกล่าวคำสุภาพอ่อนโยน จริงใจ ทำให้ทั้งสองฝ่ายสบายด้วยกัน ก็เป็นปียวจา แต่เวลาเมื่อเรื่องราว เขาทำผิด เราก็ต้องแนะนำตักเตือนนั้นก็เป็นปียวจา แต่ว่าด้วยความหวังดีต้องการให้เขาได้มีความสุขก็ยังเป็นปียวจา

ต่อมอัสถจริยา หมายถึงการทำกิจธุระต่าง ๆ ขวนขวายบำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือรับใช้บริการ

สमानัตตตา หมายถึงการทำตัวให้เข้ากับเขาได้ เช่นว่าวางตนเสมอ เข้ากันได้ ไม่ถือตัว มีความยุติธรรม ร่วมมือ ร่วมกิจกรรม ร่วมทุกข์ร่วมสุขเสมอหน้ากัน

สามข้อต้น จะเห็นว่ามากับเมตตากรุณาอย่างชัดเจน และถึงมูทิตาด้วย ส่วนข้อสุดท้ายก็มากับอุเบกขา มีอุเบกขาเป็นหลัก หมายความว่าในการบำเพ็ญความดีนั้นต้องทำให้ได้ทั้งภายในและภายนอก มีภายในเป็นฐานให้ภายนอกด้วย หากว่าไม่มีฐานอยู่ภายใน ไม่มีเมตตา กรุณา

มูทิตา อุเบกขา การช่วยเหลือที่เรียกว่าสังกหวัตถุ ๔ นั้นอาจจะทำด้วยเจตนาที่ไม่สุจริตก็ได้ อาจจะทำความหลอกลวง อาจจะทำความเจตนาเพื่อประโยชน์ส่วนตนก็ได้ เพราะฉะนั้นจะต้องให้กลมกลืนกันทั้งภายในภายนอก ทำได้อย่างนี้ก็เท่ากับว่าปฏิบัติอย่างท่านหัตถกะ ซึ่งเป็นอุบาสกที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นเอตทัคคะในการสงเคราะห์บริษัท นี่เป็นเรื่องค่านิยมแห่งเมตตากรุณา

ต่อไปเรื่องค่านิยมแห่งความสันโดษ ในเมืองไทยก็เป็นที่รู้กันทั่วแล้วว่าไทยเราได้รับการสั่งสอนจากพระพุทธศาสนาให้มีความสันโดษ ที่น้อตามาอาจจะเติมว่าค่านิยมในทางพุทธศาสนาได้แก่ค่านิยมแห่งความสันโดษและไม่สันโดษ คือสันโดษในกรณีที่ควรสันโดษและไม่สันโดษในกรณีที่ไม่ควรสันโดษ เพราะว่าสันโดษอย่างเดียวนั้นอาจจะขาดความสมบูรณ์ไปก็ได้ พระพุทธเจ้าเองก็ทรงย้ำในเรื่องความไม่สันโดษ แต่เราอาจจะมองข้ามไปเสีย สันโดษไม่ใช่สันโดษเฉย ๆ สันโดษด้วยปัจจัย ๔ ตตนเองหามาได้เป็นของตนเอง ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรโดยชอบธรรม

ส่วนความไม่สันโดษ พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้มาก อย่างในอังกุตตรนิกายบอกว่า พระองค์เห็นประจักษ์คุณของธรรม ๒ ประการ คือความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย กุศลธรรมคือสิ่งที่งามทั้งหลายเป็นสิ่งที่พระองค์ไม่สันโดษ แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือความเพียรที่ไม่ระย่อ คือไม่ยอมถอย ถ้าทำอะไรก็มีอธิษฐาน คือมีความตั้งใจเด็ดเดี่ยว ตอนที่พระพุทธเจ้าสำเร็จโพธิญาณ พระองค์เล่าว่าเมื่อพระองค์ประทับนั่งที่ต้นโพธิ์นั้น พระองค์ได้อธิษฐานคือตั้งพระทัยเด็ดเดี่ยวว่า ถ้าไม่ได้ตรัสรู้แล้วถึงแม้เลือดเนื้อจะแห้งหมดไป ก็จะไม่ลุกขึ้นจากที่ประทับ อย่างนี้เป็นต้น หรืออย่างเวลาตรัสสอนพระโศดาบันว่า พระโศดาบันที่ตกอยู่

ในความประมาท และไม่ประมาทนั้นอย่างไร พระโศดาบันท์มีความประมาทคือผู้ที่ได้ก้าวหน้าในคุณธรรมที่ทำให้เป็นพระโศดาบันท์ มีคุณสมบัติของพระโศดาบันท์แล้ว แต่สันโดษพอใจในคุณธรรมแค่นั้น ได้ชื่อว่าเป็นผู้ประมาท หรืออยู่อย่างผู้ประมาท ที่ผู้ไม่ประมาทเป็นอย่างไร ได้แก่พระโศดาบันท์ที่มีคุณสมบัติของพระโศดาบันท์แล้ว ไม่สันโดษด้วยคุณธรรมเพียงเท่านั้น แต่พยายามทำให้ก้าวหน้าต่อไป อย่างนั้นเป็นต้น เรื่องความไม่สันโดษนั้นมีอยู่มากหลาย เราสามารถนำมาพิจารณาศึกษากันได้ เป็นพุทธพจน์แท้ เพราะฉะนั้นเราต้องแยกกันให้ถูกว่า อันไหนเป็นสันโดษที่พระพุทธเจ้าทรงส่งเสริม อันไหนไม่ทรงสรรเสริญ

ต่อไปจะว่าด้วยเรื่องฉันทะ กับตัณหา รู้กันดีในวงการพุทธศาสนาว่า เราไม่ส่งเสริมตัณหา ตัณหาเป็นสมุทัย เป็นอริยสัจข้อที่ ๒ ดังพุทธพจน์ว่า ทุกขสมุทัย อริยสัจ ปหัตตัพพิ สมุทัยแห่งทุกข์เป็นสิ่งที่พึงละเสีย เพราะฉะนั้นตัณหาที่แท้จริงให้กำจัด ตัณหาแปลว่าความอยาก อยากได้อะไรต่าง ๆ หลายคนก็เลยว่า ศาสนาสอนอย่างนี้ คนก็เลยไม่อยากจะอยากได้อะไร เพราะฉะนั้นเราก็ต้องแก้ไขคือส่งเสริมให้ชาวบ้านมีความอยากได้มาก ๆ จะได้พัฒนาประเทศชาติ อันนั้นเป็นข้อสรุปของท่านผู้ทักถว้ต่อว่าหลักของพระพุทธศาสนา บอกว่าเราจะต้องส่งเสริมการพัฒนาด้วยการส่งเสริมตัณหา ที่ความอยากนั้นคำศัพท์ที่เราใช้ทั่วไปก็คือตัณหา แบ่งเป็นอยากได้ (กามตัณหา) อยากเป็น (ภวตัณหา) อยากไม่เป็น (วิภวตัณหา) อยากได้อยากเป็นนั้นไม่ใช่ของดีแน่ พุทธศาสนาบอกว่าคนเรามีแล้วไม่ต้องไปส่งเสริม ทุกคนมีตัณหา ตัณหาเป็นสิ่งที่เราจะต้องระงับไม่ใช่เพิ่ม ที่เราจะแก้ปัญหาก็อย่างไร พุทธศาสนาไม่ให้อยากรวยหรือ อันนั้นจะเป็นข้อที่ต้นสำหรับเราละ เราหาทางออกไม่ได้

หรือ ที่นามดูในอิทธิบาท ๔ มีอะไร ยังไม่ต้องเข้าหลักเอาแค่ที่เราเห็นง่าย ๆ ถ้าเรานึกเฉลียวใจขึ้นมาก็จะเห็นว่า อิทธิบาท ๔ เริ่มด้วย ฉันทะ ความพอใจ รักใคร่ในสิ่งนั้น เช่นกรณีที่เรารักใคร่ในศาสนา อายากรู้หลักพุทธศาสนา อายกปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา เราเรียกว่ามีฉันทะ ในพุทธศาสนานั้นท่านสอนฉันทะเป็นทางที่จะให้คนทำงาน แต่ถ้าไปสนับสนุนตัณหาคืออยากได้ อยากเป็น คนก็แค่อยากเอา แต่ไม่ยอมทำ ท่านจึงให้ละตัณหาเสีย และให้ส่งเสริมฉันทะแทน แต่ฉันทะมี ๓ อย่าง คือ

๑. ตัณหาฉันทะ หรือกามฉันทะ พอใจกาม หรืออยากได้อยากเอา อันนั้นเป็นอกุศล ไม่ใช่

๒. กัตตุกัมมัตถฉันทะ ความอยากทำ หรือฉันทะในการงาน อยากทำดีก็อยากทำไม่ดีก็อยากทำ อันนั้นเป็นสิ่งที่พอจะเลือกสนับสนุนได้

๓. กุศลฉันทะ ฉันทะที่เป็นกุศล เรียกอีกอย่างว่า ธรรมฉันทะ คือ ฉันทะที่เป็นธรรม ฉันทะในธรรม อันนั้นดี

แม้แต่อยากได้นิพพานก็ใช้คำว่าฉันทะ ใครบอกว่าอยากได้นิพพานผิด บาลีก็มีว่า อนุโท อรหตฺตปฺปุตฺติยา ฉันทะเพื่อการบรลฺลขงฺพระอรหตฺตผล อันนั้นก็เป็ฉันทะ ในอังกุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสว่า ธรรม ๖ ประการเหล่านี้ เป็นสิ่งที่หาได้ยากในโลก ธรรมหกนั้นมอຍขอหนึ่งว่า กุศลธรรมฉันทะ เป็นสิ่งที่หาได้ยาก ก็เป็นอันว่าพระพุทธศาสนา สอนส่งเสริมฉันทะ การที่จะเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนาที่อาศัยฉันทะ เป็นแรงจูงใจที่สำคัญ พุดง่าย ๆ ก็คือว่าสิ่งที่จะใช้เป็นแรงจูงใจในทางพุทธศาสนานั้นมิใช่ตัณหา ความอยากได้อยากเป็นนั้นทุกคนมีอยู่แล้ว แต่ความอยากทำ หรืออยากธรรมนั้นสืหาได้ยาก ไม่ว่าจะเป็ความอยากทำงาน ความอยากสร้างชาติ หรือความใฝ่รู้ ก็ตาม นั้นแหละ

คือความอยากที่เป็นฉันทะ คนที่อยากแบบฉันทะหาได้ยาก คนอยากแบบ
 ตัณหาหาได้ง่าย จึงมีแต่คนอยากได้โดยไม่ต้องทำงาน อยากเป็นอะไร ๆ
 โดยไม่ต้องทำความดีงาม ถ้าจะต้องทำงานก็ดีกว่าทำ ถ้าไม่จำเป็นก็ไม่
 ทำ พยายามหลีกเลี่ยงการทำ เพราะฉะนั้นถ้าไปส่งเสริมตัณหาเข้า อาจ
 จะอยากทำ เพราะมันจำเป็นต้องทำ แต่ถ้าไม่จำเป็นก็ไม่ทำ เป็นทาง
 ให้เกิดความเกียจคร้านและท้อใจ ถ้าพัฒนาด้วยตัณหาที่เป็นการพัฒนา
 ที่ผิดพลาด ไม่ต้องไปส่งเสริม เพราะตัณหาเรามีทุกคน ไม่ต้องกลัวจะ
 ไม่มี มีอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นเพียงแค่คอยคุมมันให้ดี

ในทางตรงข้าม ควรส่งเสริมฉันทะความอยากทำ ให้ทุกคนอยากทำ
 งานนี้ดี อันนี้อาตมาว่าสำคัญ สร้างฉันทะให้มันขึ้น อยากจะทำงาน อยาก
 จะทำสิ่งที่ดี ให้มีกุศลฉันทะ ธรรมฉันทะ เช่น อยากให้มีความสะอาด
 อยากจะเห็นความมีคุณภาพของพลเมือง อยากจะเห็นคุณความดีเกิดขึ้น
 อยากจะให้สังคมไทยเป็นสังคมที่ดี เป็นครูอยากให้นักเรียนดี เป็นนัก
 เรียนอยากให้ได้ความรู้นำมาใช้ประโยชน์อะไรได้ นี้เรียกว่าใช้กุศลฉันทะ
 แล้วส่งเสริมฉันทะที่มันอยากทำ มันก็สอดคล้องไปกันได้ ทำให้
 เกิดการพัฒนาที่ถูกต้อง อันนี้เป็นคำนิยามพุทธศาสนาที่ว่าไม่ละตัณหา
 เฉย ๆ แต่ให้ส่งเสริมฉันทะไปด้วย

ต่อไปเป็นเรื่องความไม่ประมาท หรืออัปมาทธรรม อัปมาทธรรมนั้น
 เป็นธรรมที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นยอดธรรม หรือรอยเท้าช้าง คือพระ
 พุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ธรรมทั้งหลายรวมลงได้ในความไม่ประมาท เหมือน
 รอยเท้าสัตว์บกใหญ่เล็กทั้งหลายลงในเท้าช้าง อัปมาทธรรมนั้นเป็น
 หลักของการกระตุ้นเตือนตนเอง ทำให้จดเว้น ยับยั้ง ไม่ตกไปในทาง
 ความชั่ว ไม่หลงลืม ไม่ปล่อยตัว ส่วนในทางความดีก็ไม่ละเลย ไม่

ปล่อยปละละทิ้ง พยายามทำให้เกิดขึ้น ต้องมีความไม่ประมาทก่อน ถ้า
 มีความไม่ประมาทแล้ว ก็จะนำไปสู่ความก้าวหน้าได้ ความจริงธรรม
 ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นเหมือนรอยเท้าช้างมีหลายข้อ โยนิโสมนสิการ
 ก็ใช่ อริยสังสัจจก็ใช่ แต่เฉพาะที่นำไปยกเอาอัปมาทธรรมมาและก็น่าจะ
 กำหนดเอาเป็นคำนิยามพระพุทธศาสนาไว้ด้วย ความไม่ประมาทคือไม่
 ขาดสติ ไม่ขาดสติก็มีความรับผิดชอบด้วยคือ ถ้าเป็นเรื่องที่จะผิดพลาด
 เราไม่ยอมถลำไปตาม แต่ถ้าโอกาสแห่งการทำความดีมาถึงก็ขมขื่นทำ
 ไม่ยอมให้ผ่านไปเปล่า ธรรมข้อนี้ควรเอามาใช้ไม่เฉพาะในกิจการงาน
 ต่าง ๆ แม้แต่ชีวิตก็ควรไม่ประมาทเหมือนกัน เราไม่รู้ว่กายหน้าของเรา
 จะเป็นอย่างไรเราก็ต้องไม่ประมาท ชีวิตของเราจะอยู่กันไปกี่วันเราก็
 บอกไม่ถูก ถ้ามีความไม่ประมาทพิจารณาชีวิตแล้วก็จะไม่หุดหู่ไม่ท้อแท้
 ใจ เราพิจารณาแล้ว บังเกิดความไม่ประมาท เกิดความสังเวช

คำว่าสังเวช นี้เราเข้าใจกันอย่างไร ถ้าเข้าใจคำว่าสังเวช หมายถึง
 ความสลดหดหู่แล้วก็เลยกลายเป็นว่าทุเรศอะไรไปด้วย สังเวชนี้ถ้าไป
 ดูหลักฐานที่ท่านสอนไว้จะเข้าใจ เช่นถ้าเราตกอยู่ในความประมาทแล้ว
 ต่อมามีไปเห็นคนเจ็บใกล้จะตายเกิดความสังเวช ก็คือเกิดความได้คิดขึ้น
 ว่าจะต้องรีบเร่งทำความดี ให้ไปดูหลักฐานในพระไตรปิฎกว่าเป็นอย่าง
 นี้หรือไม่ เรามาเข้าใจฉลาดเคลือนว่าสังเวชนั้นมันสลดหดหู่ แต่ความ
 จริงไม่ใช่ เห็นอะไรแล้วได้คิดขึ้นมา ว่าเราจะต้องรีบทำสิ่งที่เป็นคุณงาม
 ความดีเป็นกุศล ละความชั่ว อย่างนั้นจึงจะเรียกว่าเป็นความสังเวช ถ้ามี
 ไครมาถามว่าไปดูสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณไปเพื่อ
 อะไร ก็ตอบว่าเพื่อให้เกิดความสังเวช ความสังเวชได้คิด กระตุ้นเตือน
 ใจ เราเตือนว่าแม้แต่พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นมหาบุรุษก็ยังต้องปรีชาญาณ

สถานทนเคียวของกับพระองค์ เป็นเครื่องเตือนให้คิดเป็นเครื่องเตือนใจตนเอง ให้รีบชวนชววยปฏิบัติธรรมของพระองค์ เร่งทำความดีงามบำเพ็ญธรรมด้วยความไม่ประมาท อย่างนั้นจึงจะเรียกได้ว่าเป็นสังเวชนียสถาน

จะพูดต่อไปอีกสักเล็กน้อย ค่านิยมพุทธมีหลายอย่าง วันนี้อาตมานำมาให้ช่วยกันคิดพิจารณาจะเห็นด้วยหรือไม่ก็ตาม ทนต่อไปก็คือ ค่านิยมแห่งการพึ่งตน

พอพูดถึงเรื่องพึ่งตน ทุกคนบอกว่าใช่แล้วความรู้ง่าย ๆ หลายคนจำพุทธภาษิตได้ว่า อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งของตน หลักธรรมเรื่องการพึ่งตนที่ท่านสอนเพื่อให้แต่ละคนมีความรับผิดชอบต่อตนเอง คือเราแต่ละคนจะต้องพยายามพึ่งตนเอง แต่บางทีในการนำมาใช้ก็เกิดปัญหา อย่างเช่นฝรั่งบางคนเอาไปโจมตีว่าพุทธศาสนาสอนหลัก อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ตนพึ่งตน อันนั้นสอดคล้องกับหลัก สุทธิ อสุทธิ บัณฑิตตั้ง ความบริสุทธิ์ ไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน คนหนึ่งทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้ หลักสองหลักนี้เข้ากัน สอดคล้องกันดี เมื่อสอดคล้องกันดี ก็มาเป็นอันตรายแก่ประเทศไทย อันตรายยังไร คนไทยบอกว่า มนุษย์แต่ละคนนั้นตัวใครตัวมัน อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ก็คือหลักตัวใครตัวมันช่วยกันไม่ได้ ถ้าเราไปเห็นคนตกทุกข์ได้ยาก ก็ต้องนึกถึงหลักพึ่งตัวเองต้องบอกว่า เอ้า...ตัวทำไม่พึ่งตัวแล้ว? ถ้าคุณพึ่งตัวคุณก็ไม่เป็นอย่างนั้น เขาบอกว่าหลักการอย่างนั้นไม่สนับสนุนให้มาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และยังไปคล้องจองกับหลักกรรมอีกด้วย หลักกรรมในพุทธศาสนาบอกว่า กรรมเก่า ใครทำมาอย่างไรก็ได้ อย่างนั้น ใครเป็นอย่างไรเวลานี้ก็เป็นเพราะกรรมของเขาทำไว้ ต้องปล่อยให้เขารับ

กรรมของเขาเอง ไม่ต้องไปช่วย เขาก็ต้องพึ่งตน คือช่วยตัวเองไป คนชาวพุทธไทยก็ไม่คำนึงถึงกัน แล้วยังสอดคล้องกับหลักอุเบกขาอีก เมื่อเป็นกรรมของเขาเราก็ต้องมีอุเบกขา คือวางเฉยชะ ไม่ยื่นดืยื่นร้ายเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ ก็เลยจบกัน เป็นอันว่า หลักธรรมทั้งหลายสอดคล้องกันหมดเลย ทำให้คนไทยไม่ต้องชวนชววยช่วยเหลือกัน เขาไปเขียนหนังสือ เขียนตำราโจมตีอย่างนั้น

ทีนี้มาพูดถึงการพึ่งตนตามหลักพุทธศาสนาว่าเป็นอย่างไร อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ถ้ามุ่งไปที่ธรรมะชั้นใน การเข้าใจสังขารธรรม การทจจิตใจของเราจะพ้นจากกิเลสจะพ้นจากความทุกข์ได้ในขั้นสุดท้าย คนอื่นใครเล่าจะมาช่วยได้ มันทำให้กันไม่ได้ ความบริสุทธิ์ไม่บริสุทธิ์นั้นมันของเฉพาะตน เป็นของแน่นอน เป็นหลักสัจจะ นี้นำให้เรารู้จักมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ช่วยตนเอง แต่การพึ่งตนเองมิได้หมายความว่ามิให้ช่วยผู้อื่น และมีใช้ว่าคนอื่นช่วยอะไรไม่ได้เลย หลักธรรมที่ยืนยันมากมาย สังคหวัตถุเป็นต้น ก็เป็นหลักธรรมที่ให้ช่วยกันทั้งนั้น หลักธรรมที่คู่กับอันนี้ก็อีกอย่างหนึ่ง ให้เป็นกัลยาณมิตรของกันและกัน และกัลยาณมิตรนั้นก็เป็นการสำคัญของพุทธศาสนา เรียกว่าเป็นบัจจียแห่งสัมมาทิฐิและเป็นเบื้องต้นแห่งอริยมรรค ก่อนที่พระอาทิตย์จะอุทัยนั้น มีแสงอรุณให้เห็นได้ก่อนฉันใด การมีกัลยาณมิตรก็เหมือนกับเป็นแสงเงินแสงทอง เป็นนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอริยมรรค นี้นหมายถึงว่า ในเรื่องของสังคม การช่วยเหลือกันและกันเป็นสำคัญในพระพุทธศาสนา สำหรับตนเองเราต้องพยายามช่วยตัวเอง แต่สำหรับผู้อื่นเราต้องช่วยเขา ไม่ใช่คอยให้เขามาช่วยเรา ในขั้นสุดท้ายหรือขั้นในสุดแล้วทุกคนต้องช่วยตัวเองแน่นอน คนอื่นเขาจะมาช่วยอยู่ตลอดเวลา

ไม่ได้ และข้างในแท้ ๆ เขาก็ช่วยไม่ได้ แต่ก่อนถึงนั้นจะต้องมีการช่วยเหลือกัน

ท่านท่านบอกให้ทุกคนฟังตนอย่างไร ฟังตนด้วยการทำตนให้เป็นที่ฟังได้ อันนั้นเพื่อจะได้ไม่ต้องให้คนอื่นมาช่วย เมื่อฟังตนได้ก็ไม่ต้องเป็นภาระแก่คนอื่น และคนที่ฟังตนได้จึงจะช่วยเหลือคนอื่นได้ ถ้าฟังตนไม่ได้ ก็เป็นภาระของคนอื่น ถ้าคนส่วนมากในสังคมใดฟังตัวเองไม่ได้ สังคมนั้นก็ไม่ต้องคิดทำอะไรให้เจริญก้าวหน้า เหมือนเรือที่มั่วแต่รู้รวมว่ แต่คอยประู๊กิหมดมื่อหมดเวลา ถ้าทุกคนฟังตนไม่ได้ก็ไม่มีใครช่วยใครได้เลยและทำอะไรไม่ได้เลย

คนที่ไม่รู้จักฟังตน คนอื่นเขาไม่ยอมมาช่วย แต่ถ้าเราฟังตนเองได้คิดแล้วเวลาเราฟังตนเองไม่ได้ คนอื่นเขาอยากช่วย เพราะฉะนั้นการได้ฟังคนอื่นที่เขาอยากช่วยเป็นการฟังตนด้วย และมันก็เป็นความจริงอย่างนั้น หลักธรรมต่าง ๆ จะสอดคล้องกัน พระพุทธเจ้าตรัสหลักธรรมต่อกันเป็นทอด ต้องมองดูอย่างสัมพันธ์กัน พระพุทธเจ้าตรัสหลักธรรมสำหรับสร้างที่ฟัง ได้แก่หลักธรรมที่พาท่านให้เป็นที่ฟังได้ เรียกว่า นาคกรณธรรม ๑๐ ประการ ในหลักธรรม ๑๐ ประการนั้นมี สติ มีปัญญา มีสันโดษ มีความเพียร มีอะไรต่ออะไร และมีข้อหนึ่งว่า ขวนขวายเอาใจใส่ช่วยช่วยเหลือกิจการของเพื่อนร่วมหมู่คณะ (กิจกรณฺ์เยสุ ทักขตา) หลักข้อนี้แสดงว่าการที่จะฟังตนเองได้นั้นต้องช่วยเหลือคนอื่นด้วย เป็นอันว่าการที่จะฟังตนเองได้นั้น ในบรรดาธรรมะทั้งหลายที่จะต้องปฏิบัติ ธรรมข้อหนึ่งก็คือต้องเอาใจใส่ช่วยเหลือผู้อื่นด้วย เพราะฉะนั้นธรรมะของเราสัมพันธ์กัน ในที่สุดการฟังธรรมก็คือฟังตน การฟังตนก็คือฟังธรรม เพราะฉะนั้นในตอนพระพุทธเจ้าจะปรินิพพานจึงได้ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย

อิตตสฺรณา ชัมมสฺรณา จมฺมตฺนเปณทํทัง จมฺมจรฺรเมณทํทัง จมฺมตฺนเปณทํทัง และจมฺมจรฺรเมณทํทัง นี้แสดงว่าการฟังตนและฟังธรรมเนืองอยู่ด้วยกัน อย่างเช่นที่ตรัสว่า ภิกษุฟังตนเองนั้นคืออย่างไร แล้วเฉลยว่า ภิกษุปฏิบัติตามหลักสติปัญญา ๔ อย่างนี้ เรียกว่าฟังตน ถ้าฟังตนแล้วก็ต้องใช้สติปัญญา ต้องประพฤติปฏิบัติธรรม การประพฤติธรรมก็รวมทั้งการช่วยเหลือผู้อื่นด้วย เราต้องเข้าใจใช้ให้ถูก

ต่อไปค่านิยมแห่งการใช้ปัญญา พุทธศาสนาอย่างในเมืองไทยนี้ เรียกว่าเป็นแบบเถรวาท พุทธศาสนาเถรวาทนี้ ถ้อยหลักธรรมข้อปัญญาเป็นเอก พระพุทธศาสนาแยกนิกายเป็นมหายานกับเถรวาท ทางฝ่ายมหายานบอกว่าเถรวาทอย่างในประเทศไทย ถ้อยหลักปัญญาเป็นสำคัญ และก็หย่อนในด้านกรุณา มหายานเองก็หนักในด้านกรุณา แต่ก็หย่อนด้านปัญญา กรุณาก็คือความต้องการที่จะช่วยเหลือผู้อื่น ต้องการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ ไม่ยอมเข้าสู่ปรินิพพานจนกว่าจะได้ช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นจากโอฆะกันดารเสียก่อน แล้วพระโพธิสัตว์จึงจะเข้าปรินิพพานภายหลัง นี่เป็นค่านิยมทางฝ่ายมหายาน แต่ก็เป็นเพียงการเน้นต่างกันเท่านั้น

ที่พระคุณของพระพุทธเจ้ามีปัญญาเป็นตัวการสำคัญ จะต้องใช้ปัญญาในการปฏิบัติธรรม ด้วยปัญญาจึงจะเข้าใจและเข้าใจถึงความจริง เพราะฉะนั้นในทางพุทธศาสนาจึงถือหลักว่าปัญญาสำคัญยิ่งนัก อย่างในสังยุตตนิกาย ก็บอกว่าในบรรดาธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลนั้น ปัญญาเป็นยอด คือเป็นหลักธรรมเอกที่จะทำให้ตรัสรู้หรือเข้าสู่จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา อันต่างกับศาสนาทั่วไปที่ยกศรัทธาเป็นใหญ่ถือศรัทธาเป็นหลักการสำคัญ พุทธศาสนาถือศรัทธาเป็นหลักการสำคัญเหมือนกัน แต่ในขั้นสุดท้ายจะต้องก้าวพ้นชนศรัทธา คือไปด้วยศรัทธาได้ในขั้นต้น ๆ

พระอริยบุคคลในขั้นต้น ๆ จะมีศรัทธาเป็นหลักเด่น อย่างพระโศดามันน์ มองคฺคฺคณฺณลักษณะสำคัญ คือความเป็นผู้มีศรัทธาที่มั่นคง มีความเลื่อมใส ไม่วอกแวก ไม่คลอนแคลนในพระธรรม แต่พอเป็นพระอรหันต์แล้ว ก้าวพ้นขั้นศรัทธาคือเห็นชัดเห็นจริงด้วยตนเอง เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าเคยตรัสถามพระสารีบุตรว่า ข้อธรรมอย่างนั้นอย่างนั้นเป็นอย่างไร พระสารีบุตรบอกว่าอย่างนั้นอย่างนั้น แล้วพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า ที่เธอกล่าวอย่างนั้นเป็นด้วยเหตุตามที่ถกถกกล่าวหรืออย่างไร พระสารีบุตรตอบว่า มิใช่เชื่อเพราะพระองค์ตรัส แต่เพราะได้รู้เห็นด้วยตนเอง แสดงว่าขั้นสุดท้ายแล้วต้องก้าวพ้นขั้นศรัทธา ในพุทธศาสนานับขั้นศรัทธาเป็นธรรมเครื่องนำทาง ในขั้นสุดท้ายต้องก้าวพ้นไป แต่ไม่ใช่ไม่เชื่อ ไม่เชื่อกับไม่ต้องเชื่อเป็นคนละอย่างกัน บอกไม่เชื่อ พระพุทธเจ้าตรัสอะไร ก็ไม่เชื่อ อันนั้นไม่เชื่อเพราะไม่เห็นด้วย แต่ถ้าวูเองเห็นเองแล้วก็ไม่ต้องไปเชื่อใคร ถ้าหากว่าคุณล้มตาแล้วเขาเอาผ้ามาให้ดู เขาบอกว่าคุณเชื่อไหม ผ่านมัสเขยวสีแดง เราจะต้องบอกว่าเชื่อไหม ไม่ต้องเชื่อแล้วเห็นเองแล้ว ผ่าสเขยวสีแดง ทินถาเราล้มตาแล้วเขาเอาผ้าห่มมาแสดง บอกว่าเขยวหรือแดง คุณไม่เห็นคุณจะว่าเขยวหรือแดงได้อย่างไร ถ้าเขาลถามว่าคุณเชื่อไหมว่าเขยว คราวนี้แหละเราจะต้องบอกว่าเชื่อหรือไม่เชื่อ เริ่มแต่ต้องลงพิจารณาว่าคนที่มาบอกเราเป็นคนนำเชื่อไหม เรา รู้จักไม่รู้จัก มีนิสัยอย่างไร ถ้าวูจักเขา เขามาด้วยเหตุผลอะไร เชื่อหรือไม่เชื่อดู อย่างนี้เรียกว่าเชื่อหรือไม่เชื่อ เราล้มตาฟังเขาบอกไม่เห็นเองจึงต้องคิดว่าเราจะเชื่อหรือไม่เชื่อ เขาบอกว่าเขยวเราอาจจะเชื่อว่าเขยว ถ้าเขาว่าแดง เราอาจจะไม่เชื่อว่าแดง แต่ถ้าเราล้มตาตัวเอง แล้วเรามองเห็นเองนั้นนะ เราต้องบอกว่าเชื่อไหม ก็ไม่ต้องแล้ว เห็นเองรูเอง

ธรรมในพระพุทธศาสนาถ้ายิ่งเป็นขั้นสูง ยิ่งเป็นขั้นศรัทธา ในขั้นโศดามันน์ยังเป็นขั้นศรัทธาอยู่ ต่อจากนั้นปัญญาจะต้องเจริญขึ้นมาแทน จนถึงขั้นตรัสรู้ ปัญญาเป็นยอด

อย่างไรก็ตาม ไม่ควรตีความเลยเถิดเกินไป เช่นในกาลามสูตร ไม่ใช่แปลว่าไม่ยอมเชื่อใคร พระพุทธเจ้าตรัสธรรมมาให้พินิจไตร่ตรองดูก่อน ไม่ใช่ตรัสให้เชื่อ แต่บางคนแปล เลยไปว่า หมายความว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่าไม่ให้เชื่อใคร ๆ หรืออะไร ๆ เลยอย่างนั้นก็ยังมี ความจริงต้องบอกว่า ตำราว่าอย่างนี้ หลักฐานในตำราว่าอย่างนี้ อาจารย์บอกว่าอย่างนี้ ขนาดนำเชื่ออย่างนี้ยังต้องพิจารณาด้วยปัญญาก่อน แล้วอย่างอื่นจะเคไไหน คือท่านให้พิจารณาก่อน แต่รวมความก็คือถือปัญญาเป็นหลักธรรมข้อสำคัญ มีค่านิยมแห่งการใช้ปัญญา

ค่านิยมต่อไปคือ ค่านิยมแห่งการฝึกตน ซึ่งรวมถึงการสำรวจตัวเองด้วย ตำรวจตัวเองจะมากด้วยกับฝึกตน พระพุทธเจ้าได้ตรัสย้ำว่า ทันทโต เสฏฺฐิโน มนุสเสสุ แปลว่า ในหมู่มนุษย์ คนที่ฝึกแล้วประเสริฐสุด หรือตรัสอีกที่ว่า วิชชาจรณสัมปັນโน โส เสฏฺฐิโน เทวมานุเส หมายความว่า ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะนั้นเป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ทั้งปวง ไม่เฉพาะมนุษย์เท่านั้น แม้แต่เทวดาคคนที่ฝึกตนเองแล้วก็ยิ่งประเสริฐกว่า นับเป็นค่านิยมแห่งการฝึกตน หลักการของพระพุทธศาสนาว่า มนุษย์นั้นเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และฝึกได้ดีที่สุด ถ้าหากว่าไม่ฝึกแล้วอาจจะเลวที่สุด หรืออาจจะต่ำกว่าสรรพสัตว์ แต่เมื่อฝึกแล้ว ก็ประเสริฐสุด แม้แต่เทวดาหรือว่าพรหมยังต้องบูชาพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาเอก สัตตา เทวมนุสสถานัง เป็นศาสดาทั้งของเทวดาและมนุษย์ เทวดายังต้องมาไหว้พระพุทธเจ้า เพราะผู้ที่ฝึกตนเองนั้นเป็นผู้สูงสุด

ในเมื่อเรามีก่านิยมว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ เราก็ต้องเห็นคุณค่าของการฝึก ก็ต้องเห็นคุณค่าของการศึกษา การศึกษานี้หมายถึงการศึกษาตามความหมายของพุทธธรรม การศึกษาในแง่ของพระพุทธศาสนาหมายถึงการฝึกตน ฝึกตนคือทำตนให้เจริญงอกงามหรือพัฒนาตน ทำให้ชีวิตดีขึ้นทั้งด้านความประพฤติ การอยู่ร่วมในสังคม จิตใจ และปัญญา

ค่านิยมอีกสองอย่างคือ ค่านิยมแห่งคุณค่าของชีวิต ที่ท่านฝากไว้ว่าความเป็นโสดาบัน หรือ โสดาปัตติผล ประเสริฐกว่าแม้แต่ความเป็นเอกราชบนผืนแผ่นดิน แม้แต่การไปสวรรค์ ไปเทวโลก แม้แต่อิสรภาพในโลกรทั้งมวล ค่านิยมนี้มีความหมายอย่างไร ค่านิยมนี้หมายความว่า การปรับปรุงชีวิตของเรามีคุณค่ามากกว่าผลได้ภายนอกทั้งหมด ไม่ว่าจะลาภ ยศ สรรเสริญ ความมั่งมี ความยิ่งใหญ่ การปรับปรุงชีวิตนั้นเป็นสิ่งสำคัญสุดยอด เข้ากับเรื่องการฝึกตนเหมือนกัน ถ้าเราสร้างค่านิยมนี้ได้ เราจะเข้าถึงค่านิยมพุทธศาสนาอย่างอื่นได้ เพราะอันใดที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าเป็นสิ่งประเสริฐ ในคติพุทธศาสนาถือว่าเป็นสุดยอดดีเลิศ ที่สำรวจมานี้ก็มีหลายอย่าง ตามที่อาตมาได้อธิบายมาตั้งแต่ต้น ก็มาอยู่ที่การบรรลุโสดาปัตติผลอันถือว่าสำคัญยิ่งกว่าการได้เป็นผู้มีอำนาจ ยิ่งกว่าการได้รับการกราบไหว้บูชา ยิ่งกว่าสิ่งที่เป็นโลกธรรมซึ่งเป็นความสำเร็จภายนอก นั่นคือการเห็นคุณค่าชีวิตของมนุษย์ การที่จะคิดปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้น ถ้าแต่ละคนมีค่านิยมนี้ ก็เท่ากับว่า แต่ละคนเห็นคุณค่าของการเข้าใจในชีวิตของตนเอง พยายามปรับปรุงส่งเสริมคุณค่าของชีวิต การที่จะไม่ทำชั่ว เพราะจะเป็นการทำลายคุณค่าของชีวิต ถ้าเราเห็นคุณค่าของชีวิตสุดยอดแล้วเราจะไม่กล้าทำความชั่ว เพราะกลัวจะมาทำลาย

คุณค่าชีวิต และเราจะต้องพยายามทำความดี ปรับปรุงส่งเสริมให้ชีวิตเจริญงอกงามขึ้นจนบรรลุถึงความดีงามหรือประโยชน์สูงสุด

สุดท้าย ค่านิยมแห่งความเป็นอิสระหรือความไม่ยึดติด เข้าใจกันทั่วไปว่าเป็นความไม่ยึดมั่น ความไม่ยึดติดถ้อยมั่นในสิ่งต่าง ๆ สอดคล้องกับหลักไตรลักษณ์ สอดคล้องกับหลักปัญญา ความรู้เท่าทันสภาวะความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย

ความเป็นอิสระ ไม่ยึดติดนี้ บางทีก็ต้องระวัง ไม่ให้เกิดความเข้าใจผิด ความเป็นอิสระมันใกล้เคียงกับความเป็นเสรี ความเป็นเสรีก็เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของผู้ตรัสรู้แล้ว ผู้ที่ได้ตรัสรู้เป็นเสรี คอมมความเสรีในจิตใจที่จะทำการต่างๆ ในแนวของปัญญา เป็นอิสระคือพ้นจากอำนาจของตัณหาอุปาทาน ความเป็นอิสระในที่นี้เรียกว่าไม่ยึดติดไม่ใช่เป็นอิสระเสรีทั่วๆ ไป ฉะนั้นอยากทำอะไร ก็ทำได้ อันนี้คนมักจะเข้าใจผิดว่าเป็นอิสระคติในพุทธศาสนาไม่มีอย่างนั้น ความเป็นอิสระเสรีหมายความว่า ฉันทรู้ว่าจะทำอะไร ก็ทำได้ เราเป็นอิสระเสรีตามเหตุผล เราดำเนินชีวิตตามเหตุผลได้ ปัญญาบอกว่าสิ่งใดดีก็ทำตามได้ ไม่ใช่ทำไปตามความชอบของตนเอง แล้วบอกว่าอิสระเสรี ก็ฉันทอยากจะทำอะไรก็ทำอย่างนั้น อันนี้ก็เห็นจะเป็นสิ่งที่เรียกว่าเสรีทาส คือความเป็นทาสอย่างเสรีหมายความว่าเราเป็นทาสของกิเลส แล้วก็เลยแสดงกิเลสได้อย่างเสรี ที่นั่นถ้าหากว่าเป็นอิสระในทางพระพุทธศาสนาก็หมายความว่า มีอิสระ มีความสามารถที่จะดำเนินไปตามทางแห่งเหตุผล ความดีงามและความถูกต้อง อันนั้นเป็นอิสระอย่างแท้จริง ปัจจุบันนี้เรามาเน้นคติเรื่องความไม่ยึดมั่นถ้อยมั่น เราไม่ยึดมั่นถ้อยมั่น ไม่ยึดติดในสิ่งทั้งหลาย คือเราไม่ถือสิ่งต่าง ๆ ไปตามอำนาจกิเลสของเรา เราจะเป็นอย่างแท้จริง ถ้า

ว่าไม่ยึดติดนั้นจะสอดคล้องกับเรื่องความไม่อิสระเสรี แต่ที่ต้องระวังเหมือนกัน ความไม่อิสระเสรีไม่ยึดติดนั้น จะต้องเกิดขึ้นด้วยปัญญา มิฉะนั้นอาจกลายเป็นความยึดมั่นในความไม่ยึดมั่น

คนเราเนี่ยจะมีความยึดมั่นได้แม้กระทั่งในความไม่ยึดมั่น ความยึดมั่นในความไม่ยึดมั่นเป็นอย่างไรรวมคำสอนธรรมว่า ไม่ควรยึดมั่น เราก็อยากจะทำผิดพลาดตามหลักธรรมข้อไม่ยึดมั่น แล้วก็คิดว่า ฉะนั้นจะต้องเป็นคนไม่ยึดมั่น ฉะนั้นจะต้องมีความประพฤติแสดงออก มีพฤติกรรมต่างๆ ซึ่งแสดงออกถึงความเป็นผู้ไม่ยึดมั่น เพราะฉะนั้นก็จะทำอะไรต่างๆ ที่แสดงให้เห็นว่าตนเป็นผู้ไม่ยึดมั่น ตอนนั้นแหละที่จะเกิดความยึดมั่นใหม่ คือความยึดมั่นในความไม่ยึดมั่น แล้วจะทำให้เกิดความผิดพลาด นี่เป็นสิ่งสำคัญที่เราควรจะต้องระวังไว้ ความยึดมั่นในความไม่ยึดมั่นนั้นเป็นของสำคัญทีเดียว เพราะมันเป็นตัวหลอกชั้นสุดท้าย ทำไมพระพุทธเจ้าจึงไปขัดกับพวกศาสนาเจ้าลัทธิทั้งหลาย ท่านเหล่านั้นเป็นผู้ประเสริฐ แต่ไปยึดติดทฤษฎีของอยู่นั้นไปไม่พิน ท่านจึงเรียกทฤษฎีหรือทฤษฎีนั้นๆ ว่า พรหมชาล แปลว่าตาข่ายดักพระพรหม คือร่างแหพวกศาสตราจารย์ผู้ประเสริฐพากันมาติดอยู่

ผู้ที่เรียนความไม่ยึดมั่นก็ต้องระวังว่าจะไปติดในความไม่ยึดมั่น การที่เราจะไม่ยึดมั่นสิ่งใดนั้น ที่แท้มันเกิดจากปัญญา คือรู้เข้าใจสังขาร รู้จนมองเห็นเกิดเป็นความตระหนักใจเองว่ามันมีสภาวะอันไม่น่าเอาไม่น่าเป็นเรื่องเหลวไหลที่จะทำอย่างนั้นๆ แล้วเราก็จะไม่ยึดติดมันเอง เป็นไปเองโดยไม่ต้องคิดจะไม่ยึด ทนคนธรรมดาเป็นปุถุชน เวลาบอกว่าเรายึดมั่นอะไรนั้น แต่ใจยังยึด ตัวกิเลสยังอยู่ ถึงปากจะบอกว่าไม่ยึด แต่ว่าใจมันก็ยังยึด ทนเมื่อนจะไม่ยึดก็จะบอกตัวเองว่า ฉันทไม่อยากไม่ยึดมั่นนะ แล้วก็

พยายามทำ พยายามแสดงความไม่ยึดมั่น เลยกกลายเป็นหลอกตัวเอง ความจริงการไม่ยึดมั่นเป็นคนที่ประโยชน์นี้ไม่ใช่มาค่าน ความไม่ยึดมั่นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง แต่มิทางพลาดได้คือไปยึดมั่นความไม่ยึดมั่น ความไม่ยึดมั่นที่เราเอามายึดมั่นนั้นมันเป็นทฤษฎี เป็นภาพในใจ ขอบอกใช้ภาษาอังกฤษเป็น *concept* ของความไม่ยึดมั่นเท่านั้น เมื่อนจะไม่ยึดมั่น ก็กลายเป็นการพยายามแสดงให้คนอื่นเห็นหรือไม่ก็เป็นการหลอกตัวเองว่าฉันทไม่อยาก ฉันทไม่ยึดมั่น ทนสังทควรทำตามเหตุผลก็ไม่ทำ สิ่งที่ทำก็เกินเลยไป ไม่พอดี และการหลอกตัวเองนั้นอันตรายถึงต่อตนเองและผู้อื่น เป็นการทรมาณตัวเอง เพราะฉะนั้นถ้าเป็นความไม่ยึดมั่นที่เกิดจากของจริงแล้ว ก็จะพอดี

นี่คือค่านิยมต่างๆ เอาเป็นว่าค่านิยมแห่งความไม่อิสระทางใจหรือความไม่ยึดมั่นลอมันเป็นค่านิยมสำคัญในทางพระพุทธศาสนาที่จะต้องทำให้กระจ่างชัด อาตมาก็ได้เสนอมานพอสสมควร มีอะไรก็ตามพิจารณาด้วยกัน ทนก็ได้ชื่อว่าเป็นที่ประชุมของท่านที่เป็นตัวแทนของชาวพุทธ เมื่อให้อาตมาพูดในเรื่องค่านิยมในวันนี้ ชาวพุทธในที่ประชุมนี้ก็เลยเกิดหน้าที่ใหม่ที่จะต้องมาพิจารณาเรื่องค่านิยมว่า ในฐานะที่เราทำหน้าที่ของอุบาสก อุบาสิกา เราก็มายกกันว่า การที่เราจะทำหน้าที่ได้อย่างจริงๆ จังๆ สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ จะต้องตกลงกันให้ได้ว่า ชาวพุทธเราควรมีค่านิยมอะไรบ้าง อะไรเป็นค่านิยมที่ไม่ถูกต้อง อะไรเป็นค่านิยมพุทธแท้จริง เมื่อตกลงหรือกำหนดได้แล้ว ก็ต้องเริ่มปฏิบัติให้เป็นเรื่องจริงหรือเป็นของมีจริงขึ้น โดยเฉพาะก็ต้องเป็นผู้ดำเนินการสร้างค่านิยมพุทธ ที่แสดงออกในความประพฤติ การปฏิบัติ การดำเนินชีวิต เพื่อจะนำให้คนอื่นมีความเชื่อถือ มีความนิยมนับถือ แล้วมีค่านิยมของ

ชาวพุทธด้วย นี้อะแหละก่อนหนทางนำไปสู่การเป็นชาวพุทธที่แท้จริง
ทันเวลาต่อไปใน อาตมาเห็นว่า ถ้ายิ่งเหลืออยู่ก็อาจจะมีการสนทนาแลกเปลี่ยน
เปลี่ยนความคิดเห็น ขอเชิญท่านผู้ใดมีคำถามอะไรขอให้นำมาคุยกัน

พระสงฆ์โดยทั่ว ๆ ไป พุทธบริษัทต่อว่าว่าไม่น่านับถือแล้ว เพราะ
พระสงฆ์ที่เป็นตัวแทนของพระศาสนานี้ ไม่ค่อยเคร่งครัดต่อพระวินัย
ซึ่งเราจะได้พบได้เห็น ได้ยิน ได้ฟังกันมาก ในเรื่องนี้เรามีวิธีแก้ไข
อย่างไร และถ้าเราจะพูดเพื่อแก้ไขข้อสงสัยนี้ เราควรจะพูดอย่างไร อีก
ข้อหนึ่งครับ พระสงฆ์ที่วนวายเกี่ยวกับการเมือง ถือว่าผิดวินัยใหม่

เจริญพร คำถามนรุตจะเป็นคำถามสามัญในยุคปัจจุบัน ถือเป็นกร
ยอมรับสภาพตั้งแต่เริ่มแรก คือตอนต้น อาตมาได้ตั้งข้อสังเกตว่า
ปัจจุบันนี้ค่านิยมพุทธศาสนาได้เสื่อมลงทั้งในด้านความนิยมและกำลัง
เรายอมรับว่าเป็นอย่างนั้น ก็เป็นอันเท่ากับบอกว่าค่านิยมพุทธศาสนานี้
เสื่อมไปแล้ว มีข่าวเรื่อย เรื่องพระภิกษุสงฆ์เป็นอย่างนั้นอย่างนั้น อันนั้นก็
มีการแก้ตัวและแก้ไขได้หลายอย่าง

การปฏิบัติในเรื่องนี้มี ๒ อย่าง อันหนึ่งคือพูดแก้ หรือพูดส่งเสริม
ว่าจริงหรือไม่อย่างนั้นอย่างนั้น อีกอย่างหนึ่งคือ พูดถึงท่าทีของเรา ท่าที
ของเราต่อปัญหา การที่เราจะมาตอบแก้ว่าจริงไม่จริงนั้น จะแย้งจะค้าน
ไปก็เสียเวลา ไม่มีประโยชน์เท่าไร ทะเลาะไปก็ยิ่งมากเรื่องกว่านั้นอีก ที่
นี้เราจะวางท่าทีอย่างไร โดยเฉพาะในทันที ที่เป็นตัวแทนชาวพุทธ
อุบาสก อุบาสิกาบริษัท ควรจะวางท่าทีต่อเรื่องอย่างไร ท่าทีอย่างนี้
ก็คือ ท่าทีแห่งความรู้ความเข้าใจ ท่าทีแห่งเหตุผล แต่ปัญญาหรือความ
รู้เหตุผลนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร จะต้องมีความรู้ก็ประเภทหนึ่งด้วย มันจึง

จะมีปัญญาวิวินิจฉัยได้ว่า ควรจะอย่างไรดี ความรู้ที่นั่นคือความรู้
ประเภทสุตะ และสุตะในทันทีหมายถึงความรู้ความเข้าใจในสถานการณ์
ปัจจุบัน

อาตมาขอเล่าเรื่องที่พูดมาแล้วตอนต้นว่า ท่านที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทน
ของชาวพุทธนี้ สิ่งหนึ่งที่สำคัญน่าจะต้องย้ำ คือความรู้เกี่ยวกับสถาบัน
พระพุทธศาสนา อันนี้เป็นปัญหาเรื้อรังมานาน อาตมาต้องขอติว่าผู้นำ
ชาวพุทธเราไม่ค่อยรู้เกี่ยวกับสถาบันพุทธศาสนา เช่นอยู่ในกรุงเทพฯ นี้
วัดอยู่ต่างๆ วัดอยู่ท่ามกลางพวกเรา เราแทบไม่รู้จักเลยว่าพระนี่คือใคร มี
ความเป็นอยู่ พินเพ อะไรต่อมิอะไรอย่างไร ครึ่งหนึ่งในสมัยก่อน ชาว
บ้านอุบาสกอุบาสิกา ภิกษุสามเณร อยู่ด้วยกันใกล้ชิดกัน ก็เข้าใจซึ่งกัน
และกัน มีเรื่องอะไรเกิดขึ้นก็ทำความเข้าใจกันได้ ให้ความเสียจุดไหน รู้ว่า
ต้องแก้ไขอย่างไร ที่นี้ปัจจุบันไม่รู้จักกันนี้ เวลาเกิดเรื่องอย่างนี้ ก็ตอบ
ปัญหาที่ช่วยไม่ได้ ถ้ารู้จักกัน เข้าใจกันดีแล้ว มันจะมีคำตอบให้ตัวเอง
ในใจ รู้จักแก้ปัญหานี้ โดยเฉพาะชาวพุทธที่เป็นอุบาสกอุบาสิกาในยุค
นรุตคิดว่าพระสงฆ์ท่านมีอุปสรรคในการประกาศธรรมในพระพุทธศาสนา
แต่ท่านถนัดในการที่จะประกาศความเสื่อมในพระพุทธศาสนา ที่นี้
อุบาสกอุบาสิกาที่เป็นบริษัทใหญ่เหมือนกัน แทนที่จะทำหน้าที่ในการเผย
แผ่ส่งเสริม ก็กลับจะไปหวังจากพระ อุบาสกอุบาสิกาที่มีฐานะเป็นพุทธ
บริษัทประกาศศาสนาได้เช่นเดียวกัน จริงอยู่ เราต้องยอมรับฐานะและ
บทบาทที่ต่างกัน แต่ไม่ใช่อุบาสกอุบาสิกาบริษัทจะไม่มีฐานะบทบาท
ของตนเองในสมัยพุทธกาล มีเอตทัคคะทางโน้น ทางนี้เขอะแอะไป และ
พระพุทธเจ้าก็ยังทรงสนับสนุนว่าถ้าอุบาสกอุบาสิกายังไม่มีความรู้ความ

สามารถในทางธรรม ยังไม่เชื่อว่าชาลยพทที่จะประกาศหลักธรรมและแก้ข้อกล่าวหาต่อพระศาสนาได้ พระพุทธศาสนาก็ยังไม่เชื่อว่าเจริญมั่นคง

อุปาสกอุปาสิกาควรจะต้องมีสถาบันของตัวเองได้ มีกิจการทางสังคมที่ใหญ่โต เป็นฐานรองรับภิกษุบริษัทไว้อีกชั้นหนึ่ง แบ่งงานกับพระสงฆ์ ทำบทบาทที่พระสงฆ์ไม่เหมาะที่จะทำในสังคม ส่วนประกอบของสังคมที่ใหญ่ขึ้น ถ้าหากว่าเป็นส่วนประกอบที่ดีก็จะมาช่วยซึ่งกันและกัน อุปาสกอุปาสิกาบริษัทที่ดีก็จะมาช่วยภิกษุบริษัทให้ดีขึ้น ถ้าหากเราถือว่า พระสงฆ์เป็นตัวสถาบันพุทธศาสนาทางหมดแล้ว ก็ไม่มีส่วนช่วย สองส่วนน่าจะมาช่วยซึ่งกันและกัน ถ้าส่วนหนึ่งตกลงไป อีกส่วนหนึ่งก็น่าจะมาช่วยพยุงขึ้น หลายครั้งหลายคราวที่อุปาสกอุปาสิกาจะสามารถคาชู่ไว้ได้ ถ้าเรารู้สึกว่าเรามีบทบาท เรามีภาระอยู่ บางครั้งเรามีความรู้สึกเหมือนว่าพระพุทธศาสนานเป็นของพระสงฆ์ฝ่ายเดียว เวลาเมื่อไรเกิดขึ้น ก็จะเหมือนกับว่า มีแต่พระสงฆ์เท่านั้นทำหน้าที่ในพระพุทธศาสนา หรือถึงกับเห็นพระสงฆ์เป็นเจ้าของพุทธศาสนาเสียเลย เมื่อพระสงฆ์เสื่อม หรือมีพระทำไม่ได้ ก็พูดว่าจะไม่นับถือพุทธศาสนา ทำราวจะว่าตนเองเป็นคนนอก ไม่ได้เป็นเจ้าของพุทธศาสนาด้วย ที่ถูกควรคิดว่ามันคนไม่ได้เข้าไปบวชทำลายศาสนาของเรา เราจะต้องช่วยแก้ไข เมื่อมีพระสงฆ์เป็นแกนกลาง ถ้าหากว่าส่วนนอกไม่เข้าทำหน้าที่เสียเลยจะเป็นอย่างไร การที่เราบอกว่าอุปาสกอุปาสิกาทำอะไรไม่ได้ นั่นแสดงว่าอุปาสกอุปาสิกาบริษัทเสื่อม ไปก่อนแล้ว ถ้าหากอุปาสกอุปาสิกาเสื่อม พระสงฆ์จะไม่เสื่อม ได้ยาก ยกตัวอย่างง่าย ๆ ชีวิตความเป็นอยู่ในสมัยโบราณ พระสงฆ์กับคฤหัสถ์อยู่ด้วยกัน พระสงฆ์สอนคฤหัสถ์ให้ทำความดี คฤหัสถ์คอยดูแลพระสงฆ์อยู่เรื่อย ๆ พระสงฆ์ก็ประพฤติดี อุปาสก

อุปาสกามีความเคารพในพระสงฆ์ พระสงฆ์ก็ระวังตัวต้องตั้งใจประพฤติปฏิบัติตัวดี เมื่อประพฤติปฏิบัติตัวดีก็ได้รับความนับถือจากชาวบ้าน และสามารถสั่งสอนควบคุมชาวบ้านให้ประพฤติดี

ทีนี้ระบบมันเสื่อมไปแล้ว ระบบการควบคุมโดยธรรมในพระพุทธศาสนาไม่มีเหลือ ความเสื่อมก็เกิดขึ้นได้ แต่ก่อนนี้พระจะไปไหนไปสวดมนต์ไหน ไปทำอะไรที่ไหน เป็นอยู่อย่างไร ชาวบ้านก็รู้หมด เพราะว่าเขาใส่ใจ แต่เดี๋ยวนี้ชาวบ้านเอาแต่ประโยชน์ของตนเอง นิมนต์พระไปทำบุญบ้าน นิมนต์แ่งหนึ่งถือว่าชาวบ้านเอาประโยชน์ของตนเอง ฉันทอยากทำบุญ ฉันทก็รับพระมาทำบุญให้ฉันท พระจะทำอะไร อยู่อย่างไร ก็ช่าง เราไม่ได้สนใจเลยว่าพระสงฆ์ที่ท่านมาเป็นใคร เป็นอย่างไร พอถึงเวลาท่านก็มาประกอบพิธีให้ นิมนต์แ่งหนึ่งก็เหมือนกันว่า พวกเราเอาแต่เรื่องของตนเอง ฝ่ายพระบางส่วนพอไม่มีใครมาดูแล ฉันทจะทำอย่างไรก็ได้ ก็ขาดระบบควบคุม อาตมาก็เลยชอบบอกว่าความจริงอุปาสกอุปาสิกาบริษัทนั้นแหละเสื่อมก่อน เสื่อมมานานแล้ว เสื่อมจนจะไม่เหลือเป็นชนเป็นอันแล้ว ถึงเวลานี้พระสงฆ์ภิกษุบริษัทจึงเสื่อมบ้าง เมื่อกำแพงรอบนอกพังลงแล้ว ความเสื่อมจึงเข้ามาถึงภายใน ที่ว่าท่านจะยอมรับหรือไม่ โทษกันเอง เสียเวลาและไม่มีประโยชน์ มาช่วยแก้ดีกว่า เรามาช่วยกันศึกษาว่ามันเป็นเพราะอะไร เอาสิ่งต่างๆ เหล่านี้มาวิเคราะห์ เมื่อรู้เข้าใจเหตุผลที่เป็นอย่างนั้นแล้วก็จะเกิดความเห็นใจ แต่ว่าถ้าเห็นใจเกินไปมันก็เสีย มันไม่รู้จักแก้ไข แต่ถ้าไม่รู้จักศึกษาก็ไม่รู้จักทางแก้ ก็แก้ไม่ถูกเหมือนกัน ในแง่ที่พระสงฆ์เสื่อมนี้ อาตมาว่าให้มองทั้งแง่ที่หน้าเห็นใจด้วย ถ้าเราศึกษาเรื่องสถาบันสงฆ์ดีแล้ว เราก็เกิดความเห็นใจ ความรู้คือปัญญา มันจะกลับมาทำให้เกิดกรุณา คือความที่

เห็นอกเห็นใจแล้วก็จะเห็นพระคุณของพระพุทธเจ้าที่เป็นหลักใหญ่ คือ บัญญาคุณและกรุณาคุณ (จะเพิ่มวิสุทธิคุณตามนิยมในเมืองไทยก็ได้) เมื่อพระพุทธเจ้ามีบุญญาสูงสุดแล้วก็เข้าใจทุกขสุขของสัตว์มนุษย์ทั้งหลาย พระองค์ก็เกิดกรุณาอยากจะช่วยเหลือ เราก็มเหมือนกัน ถ้าเราได้ศึกษาอะไร เราเห็นใจแต่ละคนนั้นน่าจะลงโทษให้หนัก แต่พอเราศึกษาชีวิตเขาแล้วว่าเขาเป็นอย่างนั้นเพราะอะไร แล้วเราอาจจะพบข้อน่าเห็นใจ และเข้าใจว่าสภาพสังคมนั้นน่าจะมีอะไรแก้ไขอีกเยอะแยะ ใจจะเกิดความ เป็นอิสระขึ้นแล้วเห็นทางแก้ไขที่ถูกต้อง เพราะฉะนั้นอาตมาว่าอันนี้ต้อง เริ่มด้วยปัญญา ชาวพุทธควรจะศึกษาเรื่องสถาบันพุทธศาสนาของตนเอง ให้เข้าใจดี ไม่ใช่รู้จักธรรมอย่างเดียว รู้จักว่าพระสงฆ์เป็นใครมาอย่างไร มีสภาพอย่างไร อะไรต่ออะไร เมื่อเข้าใจดีแล้ว ความเห็นใจและวิธีการแก้ไขจะตามมา คำถามเหล่านี้คุณจะต้องตอบตัวเอง อาตมาจะไม่แก้ไข

พระสงฆ์นั้นวาทกกับการเมืองนั้นจะต้องแยกแยะ จะต้องใช้หลัก วิชชาวาทก พระพุทธเจ้าทรงตีเตยนพระสงฆ์องค์เจ้าไม่ให้อยู่การเมือง แต่อดิศานแห่งก็คือ พระมหานาถสอนนักการเมือง อันนั้นไม่ว่าจะเรียกว่าการเมืองหรือเปล่า ที่จริงไม่ว่าใครที่ไหน ท่านให้ทำหน้าที่ของตนให้ ด ถ้าเป็นนักการเมืองก็ให้เป็นนักการเมืองทด จะเป็นอะไรก็ให้เป็น อย่างนั้นทด ถ้าพระจะทำหน้าที่ทดก็คือสอนนักการเมืองให้ทำหน้าที่ทด สอนข้อปฏิบัติทำให้มีการเมืองทดที่ชชอบธรรม

อันนี้ยกปัญหาที่กล่าวถึงเมื่อก่อนแล้ว อาตมาบอกว่าให้ศึกษากันก่อน ศึกษาแล้วเกิดปัญญาจะแก้ไขอะไรต่างๆ ได้ ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งใน สังคมไทยขณะนี้ โดยเฉพาะในสังคมชาวพุทธคือความไม่รู้ ก็เลยไม่ทำ หรือทำก็ไม่ถูกเรื่อง อาตมาขออย่าว่า ในสังคมไทยเราไม่ค่อยรู้จักสังคม

ตัวเอง เราชอบหันไปมองข้างนอกก็เลยไม่รู้จักตัวเอง ตอนนั้นเราจะ สนับสนุนส่งเสริมค่านิยมชาวพุทธ ก็อยากจะให้ชาวพุทธเป็นผู้รู้จัก สังคมไทยดีกว่าคนอื่น นักศึกษาชาวพุทธน่าจะเป็นส่วนที่รู้จักสังคม ไทยดีกว่ากลุ่มอื่น เพราะว่าสังคมนั้นรวมไปถึงสถาบันทางวัฒนธรรมต่างๆ ที่อยู่ภายใน ซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นส่วนประกอบสำคัญ ถ้าเราจะแก้ไขคนไทย ก็ต้องรู้จักคนไทยให้ดี ปัจจุบันเราขาดความรู้ในเรื่องสังคม ไทยอย่างมาก

วิธีการต้องอาศัยความรู้ การวางตัวของชาวพุทธที่ถูกต้อง ซึ่งเป็น วิถีทางที่จะแก้ปัญหาคือการส่งเสริมสังคมนั้นมาแล้ว สิ่งไม่ดีก็จะอ่อน ลงไป จางหรือลดน้อยลงไปเอง นี่เป็นวิถีแก้ไขอย่างหนึ่ง ถ้าเราไม่ศึกษา ให้ดี เราอาจจะแก้ผิด ถ้าจะแก้ระยะยาวเราต้องทำความรู้ความเข้าใจให้ ถูกต้อง เมื่อชาวพุทธมีความรู้ก็จะมีความมั่นใจที่จะแสดงออก ถ้าทำอย่าง จริงจัง ก็จะมีผลต่อบ้านเมือง

ขอตอบคำถามที่รวบรวมออกที่ว่า ถ้าแม่พระสงฆ์จะทำตัวไม่น่านับ ถือ แต่ถ้าชาวพุทธชาวบ้านยังสามารถนับถือความเป็นชาวพุทธที่มีในตน เองได้ พุทธศาสนาก็จะยังอยู่ และจะแก้ไขพระสงฆ์ให้ไม่น่านับถือได้ต่อไป อันนี้เป็นคำถามที่ฝ่ายชาวบ้านจะต้องตอบเอง

อหิงสาของคานธี เกี่ยวข้องอย่างไรกับหลักพระพุทธศาสนา
หลักอหิงสาเรารู้กันดีว่ามีมหาตมะคานธีเป็นผู้ยึดมั่นเดินมาก ถ้ามอง ในแง่ประวัติศาสตร์อหิงสาเป็นหลักธรรมเก่า

ในทางพระพุทธศาสนา อหิงสาก็เป็นธรรมข้อหนึ่ง แต่รูปที่ใช้บ่อย มักเป็นอหิงสา แปลว่าความไม่เบียดเบียน การไม่เบียดเบียนที่แสดง

ออกทางกายและวาจา มีคุณธรรมภายในเป็นพื้นฐานคือสัมมาสังกัปปะ ซึ่งแยกเป็นข้อย่อยข้อหนึ่งว่า อวิหิงสาสังกัปปะ ความดำริที่ปราศจากการเบียดเบียน อวิหิงสา เป็นคำควบคู่กับคำว่ากรุณา และหมายความตรงกับความกรุณาด้วย ในฐานะที่เป็นสัมมาสังกัปปะก็ย่อมต้องมาจากสัมมาทิฐิ มีความเข้าใจถูกต้องหรือความเห็นชอบเป็นพื้นฐาน ถ้าต้องการทราบอหิงสาอย่างเป็นขบวนการของมหาตมะ กานธี เราก็ต้องศึกษาจากมหาตมะ กานธี อุดมการณ์ของมหาตมะ กานธี ยกหลักอหิงสาคือเป็นหลักเอกทีเดียว ถ้าจะตอบในแง่ประวัติศาสตร์จะยืดยาวไปกันไกลทีเดียว เพราะหลักอหิงสามีไม่เฉพาะในพุทธศาสนาเท่านั้น นิกรณ์ก็สอนอหิงสา เน้นมากด้วย อหิงสาในพระพุทธศาสนา มีหลักการที่แตกต่างกับของนิกรณ์ในแง่สำคัญบางอย่าง ส่วนมหาตมะ กานธีนั้น ท่านได้ศึกษาหลักธรรมต่างๆ ของชมพูทวีปเป็นอย่างดี รวมทั้งหลักอหิงสาคือท่านฝึกฝนมาก ซึ่งแหล่งอิทธิพลเดิมที่สำคัญก็จะเป็นพระพุทธศาสนา และลัทธินิกรณ์อันแหละ แล้วท่านเจาะจงพัฒนาความคิดเกี่ยวกับอหิงสาเป็นพิเศษโดยเฉพาะ เพื่อใช้ให้ได้ผลทางปฏิบัติการอย่างเหมาะสมกับยุคสมัยของท่าน เรื่อนคงจะตอบสั้นๆ เพียงเท่านี้

ภาคผนวก

คำบรรยายแสดงแก่ที่ประชุมทางวิชาการศาสนาของชุมนุมพุทธศาสนาระดับอุดมศึกษาทั่วประเทศ ที่มสว.บางแสน เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๒๒ พิมพ์ครั้งแรกในจุลสาร วิถี ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๔-๕ ของชุมนุมศึกษาพุทธศาสตร์ และประเพณีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก.ย.-ต.ค. ๒๕๒๕

แนะนำหนังสือธรรมนุญชีวิต

ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “จริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน” ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติจัดขึ้น ณ สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย (AIT) เมื่อเร็วๆ นี้ ได้มีผู้เอื้อเฟื้อบริจาคหนังสือเกี่ยวกับหลักธรรมต่างๆ ในพุทธศาสนา ให้แก่ผู้เข้าร่วมสัมมนาและบุคคลอื่นๆ ที่มาร่วมในงานนี้ หนังสือเหล่านี้ล้วนมีคุณค่าในการนำทางให้ผู้อ่านเข้าใจและสนใจในหลักธรรมทางพุทธศาสนา อันจะก่อให้เกิดคุณประโยชน์เมื่อนำไปปฏิบัติ

ในบรรดาหนังสือเหล่านี้มีอยู่เล่มหนึ่งซึ่งพระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) เรียบเรียงขึ้น ให้ชื่อว่า *ธรรมนุญชีวิต*

ก่อนอื่น ขอกล่าวถึงความเป็นมาของหนังสือเล่มนี้สักเล็กน้อย หนังสือ *ธรรมนุญชีวิต* นี้ เดิมใช้ชื่อว่า “คู่มือดำเนินชีวิต” ซึ่งท่านผู้เขียนได้เรียบเรียงขึ้น จากความคิดที่จะอนุโมทนาต่อศรัทธาและคุณความดีของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้ไปช่วยอุปถัมภ์สนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจของท่านในการเดินทางไปเป็นวิทยากรในวิชาฝ่ายพระพุทธศาสนา ณ สวอรัทมอร์วิทยาลัย ในรัฐเพนน์ซิลเวเนีย และจะได้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนอื่นๆ ด้วย หลังจากกลับ

เมืองไทยแล้วท่านได้ปรับปรุงหนังสือ “คู่มือดำเนินชีวิต” ใหม่และจาก บัญญัติบริจาคนั้นที่เหลืออยู่ ก็ได้จัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม ชื่อว่า *ธรรมนุญชีวิต*

ธรรมนุญชีวิต เป็นหนังสือที่ว่าด้วยหลักธรรมต่าง ๆ ในทางพุทธศาสนาซึ่งเป็นพื้นฐานง่ายๆ เหมาะแก่ลหุสัจธรรมทั่วไปที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อชีวิตที่งดงาม และสร้างสรรค์สังคมที่สงบสุข

เนื้อหาของหนังสือ ประกอบด้วยบทนำและบทย่อยอีก ๒๐ บท ซึ่งจัดรวมเข้าเป็น ๔ หมวด ว่าด้วย *คนกับสังคม คนกับชีวิต คนกับคน และคนกับมรรคา*

บทนำ แสดงลักษณะของคนสมบูรณ์แบบ ซึ่งจะเป็นสมาชิกที่ดีของมนุษยชาติ ว่าต้องประกอบด้วยคุณสมบัติที่เรียกว่า สัปปริยธรรม ๗ ประการ อันนั้ก็ศึกษาธรรมมีกั้ท่องเฉพาะหัวข้อสน ๆ กันขึ้นใจว่า รู้จักเหตุ (รู้หลักการ) รู้จักผล (รู้ความมุ่งหมาย) รู้จักตน (เพื่อวางตนได้เหมาะสมและแก้ไขปรับปรุงตัวได้ถูกต้อง) รู้จักประมาณ (รู้จักความพอดี) รู้จักกาล (รู้เวลาที่เหมาะสมและใช้เวลาเป็น) รู้จักชุมชน (รู้เทศะ รู้จักตน เข้าใจชุมชนและวิปฏิบัติต่อชุมชน) และรู้จักบุคคล (เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล เพื่อผลดีในการเกยวของสัมพันธ์ เช่น การคบหา การอยู่ร่วมกัน การใช้งาน และการแนะนำสั่งสอน เป็นต้น)

หมวดที่หนึ่ง “*คนกับสังคม*” ว่าด้วยหลักธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกัน เพื่อประโยชน์สุขและความดีงาม ทั้งแก่สังคมและชีวิตของบุคคล ประกอบด้วยบทย่อย ๕ บทคือ

๑. “*คนมีศีลธรรม*” กล่าวถึงหลักธรรมสำหรับเตรียมตัวบุคคลให้เป็นอารยชน คือเป็นผู้พร้อมที่จะอยู่ร่วมในสังคม ได้แก่สุจริต ๓ ประการ

ซึ่งขยายออกไปเป็นอารยธรรม หรือธรรมจริยา ๑๐ ข้อ และให้โอกาสไว้ด้วยว่า ถ้ายังไม่พร้อมที่จะปฏิบัติได้ตามหลักอารยธรรมทั้งสิบก็ควรถือศีล ๕ ให้ได้เป็นอย่างดี

๒. “*สมาชิกที่ดีของสังคม*” กล่าวถึงคนมีค่า ซึ่งมีใช้แต่เพียงอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้เท่านั้น แต่ยังเป็นผู้มุกุณประโยชน์ต่อสังคม ช่วยสร้างสรรค์สังคมให้ดงามยิ่งขึ้นด้วย บทนี้แสดงถึงหลักธรรมภาคคุณสมบัติสำหรับเป็นพื้นฐานทางจิตใจ ได้แก่ พรหมวิหาร ๔ และหลักธรรมภาคปฏิบัติการสำหรับลงมือทำหรือแสดงออก ได้แก่ สังคหวัตถุ คือหลักการสงเคราะห์และยึดเหนี่ยวใจกัน ๔ อย่าง แสดงให้เห็นว่าคนเราจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้หลายวิธีทั้งในด้านทุนทรัพย์ สิ่งของ คำพูด แรงงาน และการร่วมแก้รวมเผชิญปัญหา

๓. “*สมาชิกที่ดีของชุมชน*” กล่าวถึงคนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชนว่า จะต้องมีคุณสมบัติชอบ ทั้งในด้านที่ทำงานไม่ให้เป็นปัญหาหรือภาระถ่วงสังคม และในด้านที่จะเป็นกำลังส่งเสริมความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของสังคม กล่าวคือ ในด้านแรก ต้องสามารถรับผิดชอบตัวเองหรือพึ่งตนได้ ด้วยการประพฤติตามหลักธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งแก่ตนเอง ๑๐ ประการ ในด้านหลัง พึ่งประพฤติตามหลักการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า สาราณียธรรม ๖ ประการ

๔. “*สมาชิกที่ดีของรัฐ*” เสนอหลักธรรมสำหรับคนในสังคมประชาธิปไตย ซึ่งมีความรับผิดชอบร่วมกันในการธำรงรักษาการปกครองระบอบนั้น ว่าจะต้องรู้หลักอธิปไตย ๓ แล้วยึดถือธรรมาธิปไตย คือถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นสำคัญ นอกจากนั้น จะต้องไม่ปล่อยปละละเลยหน้าที่ต่างๆ ที่สมาชิกของรัฐจะต้อง

พร้อมเพรียงกันทำเพื่อรักษาความเรียบร้อยมั่นคงและส่งเสริมความดีงามในสังคมของตน ตามหลักอปริหานิยธรรม ๑ ประการ

๕. “ผู้นำหรือผู้ปกครองรัฐ” แสดงความหมายและอธิบายโดยย่อเกี่ยวกับหลักธรรมที่ลอกกันมาเป็นประเพณีแต่โบราณว่า พระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรมจะต้องประพฤติปฏิบัติ และนักปกครองผู้รับมอบพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์มาใช้อยู่ในปัจจุบัน ก็ควรรับหลักธรรมเหล่านั้นมาประพฤติปฏิบัติด้วย หลักธรรมเหล่านั้นมี ๓ หมวดใหญ่ ได้แก่ หลักที่เป็นคุณสมบัติและความประพฤติประจำตัว เรียกว่าทศพิธราชธรรม อย่างหนึ่ง หลักการปฏิบัติหน้าที่หรือธรรมเนียมการปกครอง เรียกว่าจักรวรรดิวัตร อย่างหนึ่ง และหลักการทำนุบำรุงประชาราษฎร์ อันจะทำให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข และนักปกครองสามารถครองใจประชาชนไว้ได้ เรียกว่า ราชสังคหวัตถุ ๔ ประการ อีกอย่างหนึ่ง ต่อท้ายด้วยหลักเตือนใจในการปฏิบัติหน้าที่มิให้ตกไปในอกติ ๔ ประการ

หมวดที่สอง “คนกับชีวิต” ว่าด้วยหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติของบุคคลในการดำเนินชีวิตของตนให้ประสบความสำเร็จก้าวหน้า ความสำเร็จ และความดีงาม จนถึงขั้นที่เรียกได้ว่า ได้บรรลุจุดหมายของการมีชีวิตหรือมีชีวิตที่มีคุณค่าคุ้มกับการที่ได้เกิดมา หมวดที่สองนี้แบ่งเป็น ๕ บทย่อยคือ

๑. “ชีวิตที่เลิศล้ำสมบูรณ์” กล่าวถึงคนที่มีชีวิตอยู่อย่างดีที่สุด ซึ่งทำให้มีความมั่นใจในตนเอง จนไม่หวาดหวั่นแม้ต่อความตาย เพราะประพฤติธรรม ๓ หลักคือ ธรรมเป็นที่มั่น ๔ อย่าง ได้แก่ ทำการด้วยปัญญา รักษาดีจะ สละสิ่งผิดได้ ใฝ่หาความสงบใจ ธรรมเป็นพลัง

๔ อย่างคือ มีกำลังปัญญา มีกำลังความเพียร มีกำลังความสุจริต และมีกำลังสงเคราะห์ หลักที่สามคือ บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิต ๓ ประการ ได้แก่ ประโยชน์ปัจจุบัน (ทรัพย์ ยศ เกียรติไมตรี ชีวิตคู่ครองที่เป็นสุข) ประโยชน์เบื้องหน้า (ความประพฤติดี และมีจิตใจอกงามด้วยคุณธรรมจนไม่ต้องหวาดหวั่นต่อโลกหน้า) และประโยชน์สูงสุดหรือปรมาตม์ (รู้เท่าทันสังขาร มีจิตใจเป็นอิสระ่องใสไม่เป็นทาสของโลกและชีวิต) พูดอีกนัยหนึ่งว่า บำเพ็ญได้บริบูรณ์ทั้งประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย

๒. “ชีวิตที่ไม่ถลำพลาด” กล่าวถึงคนที่ไม่หลงโลก ไม่เมาชีวิต เพราะมีสติ รู้จักวางใจต่อสิ่งต่าง ๆ ในโลก ไม่ให้เกิดความลุ่มหลงมัวเมา ทำให้ดำเนินชีวิตไม่ผิดพลาด กล่าวคือให้เป็นผู้รู้เท่าทันและวางใจให้ถูกต้องต่อโลกธรรมทั้ง ๘ ประการคือ การได้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และความเสื่อมหรือความผิดหวังจากสิ่งเหล่านั้น กับทั้งให้รู้จักพิจารณาคุณธรรมมาของชีวิต คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย และกฎแห่งกรรม เพื่อให้ดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท

๓. “ชีวิตที่ก้าวหน้าและสำเร็จ” กล่าวถึง คนผู้จะดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จก้าวหน้าและความสำเร็จว่า นอกจากประกอบด้วยอิทธิบาท ๔ ที่รู้จักกันดีแล้ว ควรจะประพฤติตามหลักธรรมอะไรอีกบ้าง เฉพาะอย่างยิ่ง จักรธรรม คือธรรมดุษฎีอันารตไปสู่ที่หมาย ๔ อย่าง อันได้แก่ การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่งดงาม สماعกับคนดีมีความรู้ ตั้งตนไว้ชอบ และมีพื้นฐานในตนดี

๔. “ชีวิตที่เป็นหลักฐาน” กล่าวถึง คนที่รู้จักหาและรู้จักใช้ทรัพย์

จนตั้งตัวเป็นหลักฐาน มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ว่ามีหลักความประพฤติปฏิบัติอย่างไร และควรใช้จ่ายทรัพย์สินอย่างไร

๕. “ชีวิตบ้านที่สมบูรณ์” กล่าวถึงลักษณะของคนทีประสบความสำเร็จในการครองเรือน ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นชาวบ้านที่ดี หรือคฤหัสถ์ตัวอย่างว่าจะต้องวัดด้วยหลักเกณฑ์ต่าง ๆ คือความสุข วิถีแสวงหาทรัพย์ วิถีใช้จ่ายทรัพย์ ท่าทีของจิตใจต่อทรัพย์สิน และความสัมพันธ์ภายในครอบครัว เป็นต้น

หมวดที่สาม “คนกับคน” ว่าด้วยหลักธรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ และหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติต่อกันระหว่างบุคคลผู้อยู่ใกล้ชิดกัน หรือเกี่ยวข้องกันโดยหน้าที่การงาน หลักธรรมในหมวดนี้ว่าตามทิส ๖ ยินพิน และมีหลักธรรมอื่น ๆ เพิ่มเข้ามาอีกตามสมควร แบ่งเป็น ๕ บทย่อยคือ

๑. “คู่ครองที่ดี” นอกจากแสดงหลักธรรมสำหรับการครองเรือนที่เรียกว่าพรเวราชาธรรม ๔ ประการคือ ความมีสติจะต่อกัน ทั้งกาย วาจา ใจ รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตนปรับตัวปรับใจเข้าหากัน มีความอดทน และสามารถเสียสละเพื่อคู่ครองของตน พร้อมทั้งหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทิส ๖ แล้ว ยังกล่าวถึงหลักธรรมของคู่ชีวิต ๔ ประการ และภรรยา ๑ ประเภท ไว้เป็นหลักสำหรับสำรวจอุปนิสัยของตนเองและคู่ครองของตนด้วย

๒. “พ่อแม่แม่บ้านที่ดี” กล่าวถึงหลักธรรมสำหรับหัวหน้าครอบครัว ทั้งในฐานะที่เป็นผู้รับผิดชอบบ้านเรือนและวงศ์ตระกูล และในฐานะที่เป็นมารดาบิดา

๓. “ทายาทที่ดี” กล่าวถึงหลักธรรมสำหรับผู้มีหน้าที่สืบต่อวงศ์ตระกูล ทั้งในฐานะที่เป็นบุตรธิดา ซึ่งจะพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดาของ

ตน และในฐานะที่เป็นผู้จะต้องธำรงรักษาความมั่นคงของวงศ์ตระกูลสืบต่อไป

๔. “มิตรแท้-มิตรเทียม” กล่าวถึงลักษณะของมิตรแท้และมิตรเทียมประเภทต่าง ๆ เพื่อเลือกคบหาและหลีกเลี่ยง พร้อมทั้งหลักความสัมพันธ์ที่มีมิตรพึงปฏิบัติต่อกัน

๕. “ลูกจ้าง-นายจ้าง” กล่าวถึงหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันระหว่างคนงานกับนายงานบนพื้นฐานแห่งเมตตาธรรม คือความปรารถนาดีที่มีไมตรีจิตต่อกัน เพื่อประโยชน์สุขของกันและกันทั้งสองฝ่าย

หมวดที่สี่ “คนกับมรรคา” ว่าด้วยหลักธรรมของผู้ดำเนินในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมด้วยศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อความเจริญอกงามแห่งชีวิตจิตใจ สู่จุดหมายคือประโยชน์สูงสุดหรือปรมาตม์ อันได้แก่ความหลุดพ้นเป็นอิสระและความสุขที่บริสุทธิ์ปราศจากกิเลส แบ่งเป็น ๕ บทย่อยคือ

๑. “ครู อาจารย์ หรือผู้แสดงธรรม” พึงประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร ๗ ประการ ตั้งตนอยู่ในหลักของผู้แสดงธรรม ๕ ประการ และปฏิบัติต่อศิษย์ตามหลักปฏิบัติในทิส ๖

๒. “นักเรียน นักศึกษา นักค้นคว้า” พึงรู้จักหลักบุพภาคแห่งการศึกษา ที่เรียกว่าปัจจัยแห่งสัมมาทิส ๒ ประการ คือกัลยาณมิตรที่เป็นองค์ประกอบภายนอก และโยนิโสมนสิการที่เป็นองค์ประกอบภายใน แล้วปฏิบัติตามวุฒิธรรมอันเป็นหลักการสร้างความสำเร็จอกงามของปัญญา ๔ ประการ พร้อมทั้งทำตนให้เป็นพหูสูตในสายวิชาที่ตนเล่าเรียน ด้วยการสร้างความรู้ในด้านนั้นให้ครบจนทั้ง ๕ แห่งองค์คุณของ

พุทธุต ส่วนในด้านความสัมพันธ์ส่วนตัวกับอาจารย์ก็พึงปฏิบัติตามหลักทศเบืองขวาในทศ ๖

๓. “อุบาสก อุบาสิกา” เป็นคนใกล้ชิดศาสนา นอกจากปฏิบัติต่อพระสงฆ์ให้ถูกต้องตามหลักในทศ ๖ และทำบุญคือความดีทั้งชั้นทานชั้นศีล และชนภาวา คือผกอบรมจิตใจให้เจริญด้วยสมาธิ และปัญญาแล้ว พึงเดินก้าวหน้าต่อไปในมรรคาแห่งความบริสุทธิ์ให้สมชื่อว่าเป็นคนใกล้ชิดพระศาสนาอย่างแท้จริง โดยตั้งตนอยู่ในธรรมของอุบาสกทั้งแบบ ๓ และแบบ ๕ เฉพาะอย่างยิ่งแบบ ๕ คือ มีศรัทธา มีศีล ไม่เขื่อมงคลแต่เชอกรรม มุ่งหวังผลจากการกระทำมิใช่จากโชคกลาง หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่แสวงหาทักษิณคือผู้สมควรรับของถวายนอกกลุ่มนอกราชแห่งคำสอนในพระศาสนา และชวนชววยในการอุปถัมภ์สนับสนุนพระพุทธศาสนา

๔. “พระภิกษุสงฆ์” เป็นผู้สบบศาสนา มีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติและเผยแผ่ศาสนาธรรม มีคุณธรรมและหลักความประพฤติต้องปฏิบัติมากมาย เริ่มด้วยหน้าที่อนุเคราะห์คฤหัสถ์ตามหลักปฏิบัติในทศ ๖ และพึงหมั่นพิจารณาเตือนใจตนเองให้สำนึกในฐานะและหน้าที่อันจะต้องปฏิบัติโดยสมควรแก่เพศภาวะของตน ที่เรียกว่า อภินนบัจจเวกขณ ๑๐ ประการ

๕. “คณถึงธรรม” เป็นบทบาทที่สุด จบลงด้วยการกล่าวถึงลักษณะของผู้บรรลุจุดหมายของพระพุทธศาสนา คือผู้รู้เท่าทันสภาวะของโลกและชีวิต ถึงขั้นนี้ มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่มีอารมณ์ติดข้องค้างใจ มีแต่ความเบิกบานผ่องใส พบความปลอดโปร่งเกษมสุขได้ในทุกสถาน

และสามารถเป็นแรงบันดาลใจให้ตั้งและสถานซึ่งแวดล้อมตนพลอยกลายเป็นท่อนรรรมย์ตามไปด้วย

เนื้อหาที่แบ่งออกไปถึง ๒๑ บทนี้ พึงแต่จำนวนบทอาจนึกกวาดภาพว่าคงจะเป็นหนังสือขนาดใหญ่ทีเดียว แต่ความจริงความหมายและคำอธิบายต่าง ๆ ส่วนมากเป็นข้อความสั้น ๆ เขียนรวบรัดพอให้คนทั่วไปอ่านเข้าใจได้ง่าย รูปเล่มจึงเป็นอย่างฉบับกระเป่า มีความยาวประมาณรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๑๗ เท่านั้น

ในทัศนะของผู้จัดทำหนังสือ *ธรรมนุญชีวิต* เอง คิดว่าหนังสือเล่มนี้ สำหรับผู้พบนความรู้ทางธรรมอยู่บ้าง แม้จะพยายามใช้ภาษาไม่ให้ยาก แต่ก็ยังมีคำที่มาจากภาษาบาลีปนอยู่ โดยเฉพาะชื่อหัวข้อธรรมต่าง ๆ จึงอาจจะไม่ทันใจคนรุ่นใหม่ทีเดียว ผู้ที่นำจะใช้ได้เหมาะสมจะได้แก่คนรุ่นที่เกือบจะเก่าและจนจะใหม่ ซึ่งเหลือวหลังไปยั้งพอเห็นชีวิตแบบวัฒนธรรมไทย เฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ได้ชื่อว่า เป็นชาวพุทธ หนังสือเล่มนี้เป็นแบบฝึกหัดสำหรับทบทวนและตรวจสอบทั้งในด้านความรู้และการดำเนินชีวิต ว่าสอดคล้องหรือสมกันกับความเป็นชาวพุทธของตนหรือไม่ เพราะหลักธรรมที่ประมวลไว้ในหนังสือเล่มนี้ ล้วนเป็นหลักธรรมเบื้องต้นหรือระดับพื้นฐาน ซึ่งคนไทยส่วนมากได้เคยเรียนเคยอ่านหรือเคยได้ยินผ่าน ๆ กันมาแล้ว และถือได้ว่าเป็นแนวความประพฤติตามปกติของชาวพุทธ เมื่อตรวจสอบแล้วก็พอจะมองเห็นได้ว่า ความเป็นชาวพุทธของตนมีพื้นฐานทางความรู้และความประพฤติรองรับอยู่เพียงใด สำหรับท่านผู้หนักแน่นในทางธรรมอยู่แล้ว หรือมีความรักความสนใจทางด้านนี้ อยู่ “ธรรมนุญชีวิต” ก็จะเป็นคู่มือพุทธจริยธรรมที่อำนวยความสะดวก เมื่อต้องการปรึกษาหัวข้อธรรมหรือความหมายใน

๒๑๘ คำนิยามแบบพุทธ

คราวที่เกิดความติดขัดสงสัย หรือจะใช้แนะนำสั่งสอนผู้อื่น และอาจพบความหมายที่พอจะเห็นทางอธิบายเชื่อมต่อไปให้คนรุ่นใหม่เข้าถึงได้ด้วย ส่วนคนที่เป็รุ่นใหม่แท้ๆ ถ้าเป็นผู้ใฝ่ศึกษา ต้องการให้ความรู้ความคิด และการดำเนินชีวิตของตน สมบูรณ์ยิ่งขึ้นด้วยการกลมกลืนเข้ากันได้กับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่ตนต้องเกี่ยวข้อง ก็อาจใช้หนังสือให้เป็นประโยชน์ได้ หรือถ้าไม่ต้องการจำกัดตัวให้แคบด้วยสิ่งที่เรียกกันว่าใหม่แต่เพียงด้านเดียว ก็อาจจะพบอะไรใหม่ๆ จากสิ่งที่ถือกันว่าอยู่ในประเภทเก่ากันได้ หรือถ้าต้องการมีส่วนช่วยสร้างสรรค์สังคมที่มีความรู้สึกแบ่งแยกกันอยู่เป็นเก่าเป็นใหม่ ให้กลายเป็นสังคมที่มั่นคงมีเอกภาพไม่มีคนเก่าไม่มีคนใหม่ มีแต่คนไทยด้วยกัน ก็อาจพบหนังสือที่เป็นสะพานเชื่อมได้แห่งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ได้ประโยชน์มากที่สุดจากหนังสือเล่มนี้ จะเป็นใครก็ได้ ที่รับเอาธรรมบัญญัติแห่งธรรมนุญชีวิตไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อความดีงามและประโยชน์สุข ทั้งแก่ตนเอง และสังคมสืบต่อไป

จาก *วารสารคณะกรรมกรการศึกษาแห่งชาติ* ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๕ มิ.ย.-ก.ค. ๒๕๒๒
สรุปความจาก *ธรรมนุญชีวิต* ของพระราชวรมุนี (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต) หน้า ๘๘
หน้า พิมพ์โรงพิมพ์ประยูรวงศ์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจัดพิมพ์)

ประวัติ

พระราชวรมุนี (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต)

๒๔๘๑

เกิดที่ อ. ศรีประจันต์ จ. สุพรรณบุรี

๒๔๘๔

เป็นบุตรของ นายตำรวจ นางซุนก อารยางกูร
บรรพชา (เป็นสามเณร) ที่วัดบ้านกร่าง อ.ศรีประจันต์
จ. สุพรรณบุรี

๒๕๐๔

จบเปรียญธรรม ๘ ประโยค และเป็นนาคหลวง อุปสม
บท ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๒๕๐๕

จบหลักสูตรมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นพุทธ
ศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ ๑.

๒๕๐๕-๒๕๐๖

เป็นอาจารย์ ร.ร. บาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาจุฬา
ลวงกรณราชวิทยาลัย

๒๕๐๗-๒๕๑๓

เป็นผู้ช่วยเลขาธิการ รองเลขาธิการ และอาจารย์
บรรยายในมหาจุฬาฯ

๒๕๑๐

โดยอุปถัมภ์ของ พสล. (WFB) เดินทางเยี่ยมชม
สถาบันการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศลาว ศรี
ลังกา มาเลเซีย สิงคโปร์ ฮองกง ไต้หวัน เกาหลี
และญี่ปุ่น

๒๕๑๒

ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นที่ พระศรีวิสุทธิโมลี

๒๕๑๕

บรรยาย "พุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย" ที่ *Univer-
sity Museum, University of Pennsylvania*

๒๕๑๕-๒๕๑๘

เป็นเจ้าของอาวาสวัดพระพิเรนทร์